

*Don  
An der Archäol. Seminar der Wi  
ner Universität*

# ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

---

ΤΟΜΟΣ 6.

1920-21

---

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠ. ΠΑΡ.

# ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

---

ΤΟΜΟΣ 6.

1920-21

---

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"

1923



*Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον γίνεται πρὸς τὸν τμημα-  
τάρχην τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.*

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 6<sup>ΟΥ</sup> ΤΟΜΟΥ

	Σελίς
Άλεξ. Φιλαδελφείως. Βάσεις μετ' ἀναγλύφων ἀρτίως ἀνειρεθεῖσαι ἐν Ἀθήναις . . .	1 - 20
Ἰωάν. Σβορώνου. Τὸ λάβαρον τῶν Ἀθηναίων. Πέπλος, ἱστός, κεραία . . .	21 - 25
Γεωργ. Οἰκονόμου. Κερητίζοντες . . .	56 - 59
Κ. Ρωμαίου. Κόραι τῆς Αἰτωλίας . . .	60 - 98
Δημ. Εὐαγγελίδου. Λέσβου ἐπιγραφαὶ . . .	99 - 114

### ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ 1920 - 21

<i>Α' Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια</i> (Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς) . . .	115 - 131
<i>Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ χωρίον Σπάτα</i> (Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς) . . .	131 - 138
<i>Β' Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια</i> (Νικ. Παπαδάκης) . . .	139 - 153
<i>Γ' Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια</i> (Στέφ. Ξανθουδίδης) . . .	154 - 165
<i>Η' Ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια</i> (Κ. Ρωμαῖος) . . .	165 - 172
<i>Ἀρχαιολογικαὶ ἐρευναι ἀνά τὴν Κεφαλληνίαν</i> (Σπ. Ν. Μαρινάτος) . . .	172 - 177
<i>Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.</i> Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν Μωσαϊκῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπισκευῶν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα (Γ. Σωτηρίου) . . .	177 - 189
<i>Τὸ Κεραμεντὶν Τζαμί Θεσσαλονίκης</i> (Α. Ξυγγόπουλος) . . .	190 - 194
<i>Παράστασις ναυμαχίας</i> (Σπ. Μαρινάτος) . . .	194 - 199
<i>Υψηρεσιακαὶ εἰδήσεις Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων</i> (Γ. Σωτηρίου) . .	199 - 201

# ΒΑΣΕΙΣ ΜΕΤ' ΑΝΑΓΛΥΦΩΝ ΑΡΤΙΩΣ ΑΝΕΥΡΕΘΕΙΣΑΙ

## ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος μηνὸς Φεβρουαρίου ἀνασκαπτομένων θεμελίων πρὸς ἀνέγερσιν ὑποστέγου ἐν τινι μάνδρᾳ τοῦ ἐργοστασιάρχου κ. Ἡλ. Πουλοπούλου ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν ὁδῶν Ἑρυσίχθονος καὶ Θεσσαλονίκης ἐν τῇ συνοικίᾳ «Πετράλωνα», ἀνευρέθησαν τρεῖς βάσεις μαρμάριναι ἀρχαίων ἐπιτυμβίων μνημείων εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐντετειχισμένοι δ' ἀμφοτέραι ἐντὸς μεγάλου τείχους ἐξ ὀρθογωνίων εὐμεγέθων κροκαλοπαγῶν δόμων, ὅπερ ὡς ταχέως διέγνωσα δὲν ἤτό τι ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ Θεμιστόκλειον τῆς πόλεως Ἀθηνῶν τείχος, διότι ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχον ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ Ἑρυσίχθονος ἀνευρεθῆ καὶ σημειωθῆ ἐν τῷ χάρτῃ τῆς ἀρχαίας πόλεως ἔχνη τούτου καὶ σήμερον δὲ πολλαχοῦ ταύτης δύναται τις καὶ ἐν ταῖς ἐγκαρσίαις ὁδοῖς καὶ ἐντὸς οἰκιῶν καὶ ὑπογείων νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐκεῖθεν διαδρομὴν τούτου μέχρι τοῦ ἐγγὺς πρὸς Β Κεραμεικοῦ, ὅπου ὡς γνωστὸν ὑπάρχει σῶον μέγα τοῦ τείχους τούτου τμήμα.

Ὅτι δὲ τὸ τείχος τοῦτο εἶνε τὸ Θεμιστόκλειον οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τεκμηρίων, ἅτινα δὲν εἶνε τοῦ παρόντος ἵνα προσάγῃ, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς προσφάτου ἀνευρέσεως τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἐντετειχισμένων δύο ἀναγλύπτων βάσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι καὶ περιφανῶς πιστοποιοῦσιν ὅτι ὁ μέγας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἱστορικὸς οὕτω σαφῶς καὶ γραφικώτατα περὶ τῆς οἰκοδομίας τοῦ τείχους τούτου ἐν βιβλ. Α' κεφ. 90 διηγεῖται.

**Πρώτη βάση.** Καὶ ἡ μὲν πρώτη βάση ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου τετραπλεύρου κύβου ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, οὗ ἐκάστη μὲν πλευρὰ ἔχει μῆκος 0,81, ὕψος δὲ 0,32. Ἄνωθεν δὲ καὶ κάτωθεν ἐν τῷ μέσῳ ἐκατέρας τῶν ἐπιφανειῶν φέρει μεγάλα κοιλώματα μετὰ ὁπῶν ἐν τῷ κέντρῳ πρὸς προσαρμογὴν ἄνωθεν μὲν ἀνδριάντος, κάτωθεν δὲ ἐτέρου κυβικοῦ μαρμάρου πρὸς συμπλήρωσιν τῆς βάσεως. Καὶ τὸ μὲν ἄνω κοίλωμα ἔχει σχῆμα τετράγωνον ( $0,47 \times 0,30$  μὲ βάθος 0,06), ἡ δ' ἐν τῷ μέσῳ μικρὰ ὀπὴ ἔχει διάμετρον 0,13 καὶ βάθος 0,04, ἐντὸς δὲ ταύτης σφύζονται ἔχνη μολύβδου. Ἡ κάτωθεν κοιλότης εἶνε ἐπίσης τετραγωνικὴ (μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς 0,39, βάθος δὲ 0,063) (Εἰκ. 1).

Ἡ βάση αὕτη κοσμεῖται κατὰ τὰς τρεῖς αὐτῆς πλευρὰς ὑπὸ θαυμασίας τέχνης ἀναγλύφων, ἡ ὕπισθεν δὲ πλευρὰ εἶνε ἐντελῶς λεία, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὅα ἦτο προσηρμοσμένη ἐπὶ τοίχου ἢ μᾶλλον ἐπὶ στήλης μαρμαρίνης. Καὶ ἐν πρώ-

τοῖς ἐπὶ τῆς κυρίας ὕψους παρίστανται τέσσαρες μορφαὶ νεανικαί, τέσσαρες γυμνοὶ ἔφηβοι ἀσκούμενοι εἰς ἀγωνίσματα τῆς παλαιστρας (Εἰκ. 2). Ἐν τῷ μέσῳ δύο τούτων ἀγωνίζονται εἰς τὴν πάλην, πρὸς τοῦτο δὲ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐκ δεξιῶν ἔφηβος συνέλαβεν ἤδη δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἀντιπάλου του, ἵνα δ' οὗτος μὴ ἀνατραπῇ ἐκ τῆς πρὸς κάτω ἔλξεως στηρίζεται ἰσχυρῶς διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του. Τὸ πρῶτον τοῦτο στάδιον τῆς πάλης καλεῖται «ἀκροχειρισμός», ἀπαντᾷ δὲ πλειστάκις ἐπὶ ἀρχαίων



Εἰκ. 1. Ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α μετὰ τῆς κάτωθεν κοιλότητος.

μνημείων, ἰδίᾳ ἀγγείων ὡς παρὰ Baumeister Denkmäler εἰκ. 671, 672, 158 καὶ 1589 καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλάκις τὰ μέτωπα τῶν ἀνταγωνιστῶν συνάπτονται ἢ «συναράττονται», καθὼς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, καθάπερ κριῶν κερατιζομένων· πρβ. Hoppin Handbook of Attic redfig. vases I σελ. 171, 191, 33 καὶ 437, ὧν πολλὰ εἰσιν ἐνυπόγραφα, φέροντα τὰς ὑπογραφὰς ὀνομαστῶν ἀγγειογράφων οἷον τοῦ Καχυλίωνος, τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ Εὐθυμίδου. Ἡ κόμμωσις ἀμφοτέρων τῶν ἐφήβων τούτων εἶνε λίαν ἐνδεικτικὴ τῆς χρονικῆς περιόδου καὶ τῆς τέχνης εἰς ἣν τὴν ἀνάγλυφα ταῦτα ἀνάγονται, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις. Ἀποτελοῦνται δηλ. ἐκ τεσσάρων ἢ καὶ πέντε σειρῶν

ὀριζοντίων ἐκ μικρῶν λούλων, οἵτινες ἔνεκα τῆς κανονικότητος αὐτῶν φαίνονται ὡς ταινίαι ἢ καὶ ὡς κεκρύφαλοι, ἐνῶ πρόκειται περὶ τριχωτῆς ἀσκεποῦς κεφαλῆς. Κάτωθεν δὲ τῶν σειρῶν τούτων περιστέφουσιν ὁλόκληρον πέριξ τὴν κεφαλὴν τοῦ μὲν ἐκ δεξιῶν παλαιστοῦ δύο σειραὶ ἐλικοειδῶς ὡς κοχλῖαι συνεστραμμένοι πλοκαμίσκοι, τοῦ δ' ἐξ ἀριστερῶν κάθετοι μικροὶ πλοχομοί. Ἡ κόμμωσις αὕτη προϋποθέτει πολλὴν φιλαρέσκειαν καὶ ἰδιαιτέραν περὶ ταύτην φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν.

Ἐκατέρωθεν τῶν ἐν τῷ μέσῳ παλαιστῶν ἐφήβων παρίστανται δύο ἕτεροι ὁμήλικες ἐπίσης γυμνοὶ ὡς ἐκεῖνοι. Καὶ ὁ μὲν ἐξ ἀριστερῶν νεανίσκος κύπτει



Εἰκ. 2. Προσθία πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Πάλη. Ἄλμα. Ἀκόντισμα.

καθ' ὅλον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐν τελείᾳ κατατομῇ παριστάμενος, μετὰ τὰς χεῖρας δ' ἀμφοτέρως προτεταμένας πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ σώματος κατεύθυνσιν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σκέψις ἐκάστου, ὅστις τὸν ἔφηβον τοῦτον ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ἀτενίσῃ, εἶπε ὅτι οὗτος παρακολουθεῖ τὴν πάλην καὶ παρατηρήσας παράπτωμά τι τοῦ πρὸ αὐτοῦ παλαίνοντος ἐφήβου κύπτει καὶ προσπαθεῖ νὰ διορθώσῃ ἢ προλάβῃ τοῦτο, οἶονεὶ ὡς μάρτυς παριστάμενος. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δὲν συμβαίνει, διότι καθὰ εἴθιστο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ παλαίστρᾳ καὶ τοῖς γυμνασίοις τὰς τοιαύτας διορθώσεις ἢ παρατηρήσεις δὲν ποιοῦνται συνήθως οἱ ὁμήλικες ἐφηβοί, ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῦτο τεταγμένοι παιδαγωγοὶ ἢ ἐπόπται, οἵτινές εἰσι πάντοτε ἄνδρες ὄριμοι μετὰ πῶγωνος, ἱμάτιον περιβεβλημένοι καὶ βακτηρίαν ἢ διχαλωτὴν ῥάβδον ἐν τῇ δεξιᾷ κρατοῦντες. Τούναντίον δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγείων, μετὰ τῶν παραστάσεων τῶν ὁποίων μεγάλῃν ἔχουσιν ὁμοιότητα τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ ἴδωμεν, ἀπαντῶμεν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν παράστασιν ἐφήβου κύπτοντος μετὰ τὰς χεῖ-

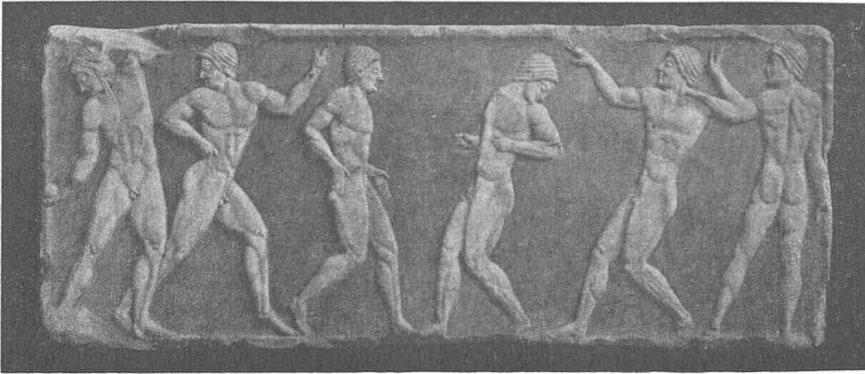
ρας προτεταμένας χωρίς πρὸ αὐτοῦ νὰ ὑπάρχῃ τι πρὸς ὃ οὗτος νὰ σχετίζεται. Ὡς δ' ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων ὁ ἐφηβος οὗτος ἀσκείται εἰς τὸ ἄλμα, εἶνε ἄλτης. Διὰ νὰ πεισθῇ τις περὶ τούτου ἄς παραβάλλῃ τὴν ἀγγειογραφίαν παρὰ Horpin, Handbook of Attic r. f. vases II, σελ. 351.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πάλης παρίσταται ὄρθιος ἐπίσης ἕτερος ἐφηβος ὅστις κύπτων πρὸς ἰάριστερά μὲ τὴν κεφαλὴν ἐν κατατομῇ, ἀλλὰ τὸ σῶμα σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, κρατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν κοντόν, ὃν κατευθύνει μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ παλαίνοντος πρὸς δεξιὰ ἐφήβου. Καὶ αὐτὸς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὡς καὶ ὁ προηγούμενος, ὅτι ἀσχολεῖται μὲ τοὺς δύο ἐν τῷ μέσῳ παλαιστάς καὶ ὅτι διορθοῖ διὰ τοῦ κοντοῦ τοὺς πόδας τοῦ ἐτέρου τούτων ἢ σύρει γραμμὴν τινα. Ἄλλ' ἢ ἐρμηνεῖα αὕτη δὲν εἶνε ἢ ὀπτική ἀπάτη, διότι καὶ ἐν αὐτῷ ἔχομεν, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ, αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητον ἀγώνισμα, τὸ ἀκόντισμα. Ὁ ἐφηβος δηλ. οὗτος κρατεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀκόντιον κατὰ τὸν καθιερωμένον τρόπον, ἔτοιμος ὅπως ἐκσφενδονίσῃ τοῦτο πρὸς τᾶν. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, διότι πλεῖσται ὁμοίαι ἀκριβῶς παραστάσεις ἀπαντῶσιν ἐπὶ ἀγγείων. Πρβ. Horpin, «Euthymides» σελ. 50 πίν. IX καὶ XXXIII, XVII καὶ XIII καὶ σελ. 73, εἰκ. 9· ἐπίσης Horpin, Handbook κλπ. τόμ. Α' σελ. 262 καὶ Β' σελ. 287, 164, 171 καὶ 189.

Ἡ κόμμωσις τούτου διαφέρει πῶς τῶν τριῶν ἄλλων, διότι περὶ μὲν τὸ πρόσωπον φέρει ὠραίους ὡς κοιλίας πλοκαμίσκους, ὀπισθεν δὲ ἄδραν κόμην, ἥτις εἶνε συμπεπλεγμένη εἰς μικρὸν κρωβύλον. Ἄλλ' ὅτι δέον νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαιρώς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ εἶνε ἡ θαυμασία, ἡ σπανία ἀνατομικὴ τῶν γυνῶν σωμάτων διάπλασις, ἥτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ. Ὁ καλλιτέχνης τυγχάνει βαθὺς γνώστης τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὗ δὲν διαφεύγουσιν αὐτὸν οὐδ' αἱ ἐλάχισται λεπτομέρειαι. Ἵνα δ' ἀποφύγῃ τὴν μονοτονίαν δίδει εἰς τὰ σώματα ποικίλα κινήσεις, ὥστε διὰ τοῦ συνόλου ἀποτελεῖται ὑπερτάτη τις ἁρμονία, ἥτις θὰ ἦτο ἔτι μεγαλητέρα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπότε ποικίλα χρώματα ἐξώηρεον τὰς μορφὰς καὶ ἐξῆρον τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου καὶ τὴν κόμην. Ἰδίως δὲ τὰ μέγιστα συνετέλει εἰς τὴν ἑξαρσιν τῆς πλαστικότητος τῶν σωμάτων τὸ ἐρυθρὸν ἐδάφος τοῦ ἀναγλύφου, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκασώμεν ἐκ τοῦ διατηρηθέντος ἐρυθροῦ ἐδάφους τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τῆς βάσεως, εἰς ὧν τὴν περιγραφὴν μεταβαίνομεν ἤδη ἀμέσως.

Ἐπὶ τῆς δεξιόθεν πλευρᾶς παρίστανται ἐξ ἐφηβοὶ γυμνοί, ὄρθιοι πάντες καὶ εἰς ποικιλωτάτας κινήσεις τῶν μελῶν αὐτῶν (Εἰκ. 3). Ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ ἐνιαίας παραστάσεως, διότι πάντων αἱ κινήσεις τείνουσιν εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Πρόκειται δηλ. περὶ τῆς παιδιᾶς τῆς σφαίρας, ἣν εἶνε ἔτοιμος νὰ ἐκσφενδονίσῃ ὁ πρῶτος ἐξ ἀριστερῶν, νὰ ὑπολάβωσι δὲ καὶ ὑποδε-

χθῶσι πάντες οἱ λοιποί. Ἄλλ' ἢ παιδιὰ τῆς σφαίρας, ἢ ἄλλως *σφαιροβολία* ἢ *σφαιρομαχία* καλουμένη, δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀπλῆ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τοῦναντίον μάλιστα εἶχε τὰ μέγιστα ἀναπτυχθῆ, πολλοὶ δὲ ταύτης τρόποι ὑπῆρχον, ὥστε δὲν εἶνε τοσοῦτον εὐχερῆς ἢ ἐρμηνεία τοῦ προκειμένου ἀναγλύφου. Οὐχ ἤττον πολῦτιμος λεξικογράφος, ὁ *Ίούλιος Πολυδεύκης* ἐν τῷ «Ὀνομαστικῷ» αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν λεπτομερῆ περιγραφὴν τριῶν ἢ τεσσάρων τρόπων σφαιρομαχίας, ἐξ ὧν τινες λίαν προσαρμόζονται πρὸς τὸ ἡμέτερον ἀναγλύφον. Ἐπειδὴ δ' ἐν μιᾷ ιδίῳς τούτων οἱ παῖται διηροῦντο εἰς δύο στρατόπεδα, ἀντίθετα ἀλλήλων, ἐν δὲ τῇ ἡμετέρᾳ παραστάσει φαίνεται ὅτι οἱ ἐξ ἔφηβοι ἀποτελοῦσιν ὄντως *δύο*



Εἰκ. 3. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Σφαιρομαχία.

*ὁμάδας ἀντοτελεῖς*, ὥς δηλοῖ ἡ ἀντιμέτωπος κίνησις τῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ ἐφήβων, διὰ τοῦτο σκόπιμον κρίνω νὰ παραθέσω ὧδε ὁλόκληρον τὸ περὶ τοῦ πρώτου τούτου τρόπου τῆς σφαιρομαχίας χωρίον τοῦ Πολυδεύκου. Ἴδου τοῦτο ὡς ἔχει ἐν Βιβλ. Θ, 104: *Καὶ ἡ μὲν ἐπίσκυρος καὶ ἐφηβικὴ καὶ ἐπίκοινος ἐπικλην ἔχει, παίζεται δὲ κατὰ πλήθος διαστάντων ἴσων πρὸς ἴσους, εἴτα μέσσην γραμμὴν λαύπη ἐλκυσάντων, ἣν οκῦρον καλοῦσιν, ἐφ' ἣν καταθέντες τὴν σφαῖραν, ἐτέρας δύο γραμμὰς κατόπιν ἐκατέρας τῆς τάξεως καταγράφαντες, ὑπὲρ τοὺς ἐτέρους οἱ προανελόμενοι ῥίπτουσιν, οἷς ἔργον ἦν ἐπιδράξασθαι τε τῆς σφαίρας φερομένης καὶ ἀντιβαλεῖν, ἕως ἂν οἱ ἔτεροι τοὺς ἐτέρους ὑπὲρ τὴν κατόπιν γραμμὴν ἀπώσωνται».*

Ὅντως δ' ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀναγλύφῳ προσαρμόζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ ἀνωτέρω παιδιὰ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι δύο ὁμάδες ἀποτελοῦσιν οἱ ἐξ ἔφηβοι. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος παρίσταται ἀντωπός, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἄκρων δακτύλων τῶν

διεστώτων ποδῶν του, στρέφει δὲ ὁλοσχερῶς πρὸς τὰριστερὰ τὴν κεφαλὴν, παρακολουθῶν τὴν κίνησιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς του, δι' ἧς κρατεῖ τὴν σφαῖραν, ἣν εἶνε ἔτοιμος μετὰ δυνάμεως νὰ ἐκσφενδονίσῃ πρὸς τᾶνω ἢ καὶ ὀριζοντίως πρὸς τὴν ἀντίθετον ὁμάδα. Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἔχει ἀνυψωμένην καὶ κεκαμμένην πιθανῶς πρὸς τὴν κεφαλὴν, καθὼς φαίνεται ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου, διότι ὁλόκληρον ἐκεῖνο τὸ τμήμα αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὧμου καὶ ἄνω, εἶνε ἀποκεκρουσμένον, δὲν γνωρίζομεν δὲ μέχρι τίνος σημείου ὁ γλύπτης εἶχε κατασκευάσει τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, διότι ὁλόκληρον βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν, ἐλλείψει χώρου. Καὶ εἶνε μὲν ὁλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ νεανίσκου τούτου ἐξόχως εὐμελὲς καὶ εὐπλαστον, μετὰ μεγίστης δὲ ἀκριβείας τὰ πάντα ἐν αὐτῷ εἰσι διατετυπωμένα, ἀλλ' ἰδιαζόντως γραφικὴ καὶ ὥραία εἶνε ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ, χαρίεσσα καὶ θελκτικὴ ὡς κόρης μετὰ πλουσίας καὶ λίαν ἐπιμελελημένης κόμης, ἀφ' ἧς ἀποσπῶμενοι δύο βόστρυχοι καταπίπτουσι μετὰ πολλῆς χάριτος ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἐκτὸς τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς σπουδαίως ἔχει βλαφθῇ καὶ ὁ δεξιὸς πούς, καθὼς καὶ οἱ δάκτυλοι τῆς χειρὸς τῆς κρατοῦσης τὴν σφαῖραν. Αὕτη δὲ δὲν εἶνε εὐμεγέθης, ἀλλὰ μικρὰ ὡς αἱ χρησιμοποιούμεναι σήμερον εἰς τὴν σφαιροβολίαν, τὸ κοινῶς λεγόμενον «τέννις». Φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἦτο ἐξ ὑφάσματος ἢ δέρματος συνεραμμένου καὶ πεπληρωμένου διὰ τριχῶν ἢ μαλλίων. Τὴν πλαστικότητα καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ παίκτη ἐξῆρεν, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, καὶ ὁ χρωματισμὸς τῆς κόμης, τῶν ὀφθαλμῶν, χειλέων κλπ. πρὸ παντός δὲ τὸ ἐρυθρὸν ἔδαφος τοῦ ἀναγλύφου, ὅπερ εὐτυχῶς διετηρήθη θαυμασίως μέχρι σήμερον, ἢ καὶ διέμενεν ἐπὶ τόσας χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς γῆς καὶ μάλιστα ἐντετειχισμένον ἐντὸς τοιοῦτου μεγάλου τείχους.

Ὁ δεύτερος πρὸς τὰ δεξιὰ ἔφηβος ἔχει κίνησιν ζωηροτάτην. Οὗτος σπεύδει ἔχων ἐστραμμένον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιὰ, τὰ μὲν σκέλη ἐν κατατομῇ, τὸν δὲ κορμὸν κατὰ τὰ  $\frac{3}{4}$  κατ' ἐνώπιον, τὰς χεῖρας δ' ἔχει τὴν μὲν δεξιὰν κεκαμμένην κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν πρὸς τὰ πλευρὰ καὶ τὴν λαγόναν, τὴν δ' ἑτέραν κεκαμμένην ἐπίσης, ἀλλὰ πρὸς τᾶνω μὲ τὴν παλάμην ἀνοικτὴν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς σφαίρας καὶ ἐκσφενδόνισιν αὐτῆς, ἐὰν τυχὸν αὕτη δὲν ἐφέρετο πρὸς τὴν ἀντίθετον ὁμάδα. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸ σῶμα, στρέφει καὶ οὗτος ἐντελῶς τὴν κεφαλὴν, ἀκριβῶς ὡς ὁ πρῶτος, πρὸς τὰ ὀπίσω, ἥτοι πρὸς τὸν ἐξ ἀριστερῶν συναγωνιστὴν του. Καὶ τοῦτου τὸ σῶμα εἶνε ἐξόχως πλαστικὸν μετὰ μοναδικῆς ἀνατομικῆς ἀκριβείας ἀναγεγλυμμένον. Τὰ μόνα βεβλαμμένα μέρη τοῦ σώματός του εἰσὶν ὁ καρπὸς τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, οἱ δάκτυλοι τῆς δεξιᾶς καὶ τᾶκρα τῶν ποδῶν του.

Ὁ τρίτος παρίσταται τρέχων ἐστραμμένος ἐν κατατομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ μὲ τὰς χεῖρας ὀλίγον τι κεκαμμένας καὶ ἀμφατέρας τὰς παλάμας ἀνοικτάς καὶ παρὰ



τοὺς μηροὺς ἐκατέρωθεν. Ἡ κίνησις τούτου ἀποτελεῖ ὄντως ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προηγουμένους, δὲν γνωρίζει δέ τις διατὶ ἀτενίζει πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος. Τοῦτο δ' ὁμῶς εὐκόλως ἐξηγείται ἐὰν παραδεχθῶμεν τὰς δύο ἀντιπάλους ομάδας καὶ ὅτι οὗτος ἀκριβῶς εὐρισκόμενος εἰς τὴν μεταίχμιον γραμμὴν ἀναμένει πρῶτος τὴν ἐκεῖθεν ἐκσφενδόνισιν τῆς σφαίρας. Ἡ σωματικὴ διάπλασις καὶ τούτου εἶνε καθ' ὅλα ἀρίστη ὥς καὶ ἡ διατήρησις ἀρτία, ἐκτὸς ἐλαχίστων φθορῶν τῆς ἐπι-δερμίδος καὶ τῆς ἀποκρούσεως τῶν ἄκρων δακτύλων τοῦ δεξιοῦ ποδός.

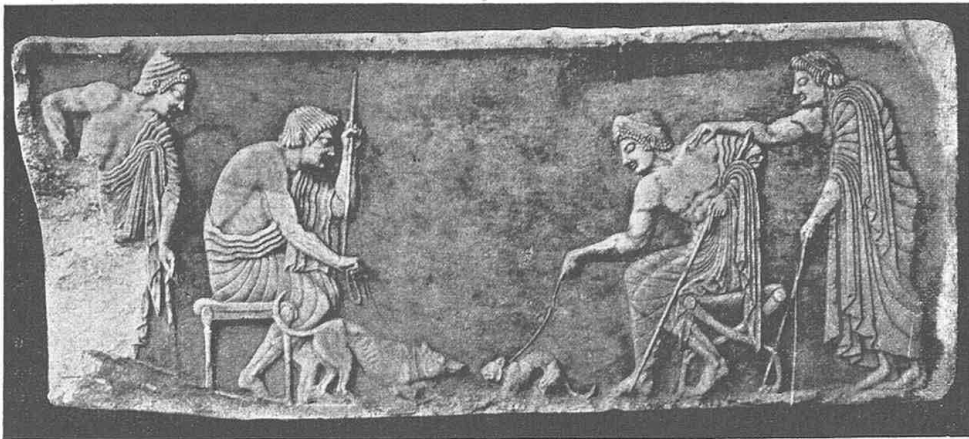
Ὁ τέταρτος ἀποτελεῖ πως τὸ πάρισον τοῦ τρίτου, τελείως πρὸς τὴν κίνησιν ἐκείνου ἀνταποκρινόμενος, διότι καὶ οὗτος σπεύδει ἐξ ἀντιθέτου ἐν κατατομῇ πρὸς τάριστερά ἐν τελείᾳ κινήσει δρομέως, ἔχων δηλ. τὰς χεῖρας ἐν ὀρθῇ γωνίᾳ κατ' ἀγῶνα κεκαμμένας παρὰ τὰς λαγόνas. Ἄλλ' ὅτι καθιστᾷ τὴν κίνησιν ταύτην δυσεξηγήτην εἶνε ἢ ἀπότομος τῆς κεφαλῆς πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς φορᾶς τοῦ σώματος κλίσις. Τί ζητεῖ οὗτος ἀτενίζων πρὸς τὰ ὀπίσω; Πολὺ πιθανὸν εἶνε ὅτι σπεύδων πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἵνα συλλάβῃ τὴν σφαῖραν, αἰφνης φοβηθεὶς ἵνα μὴ αὕτη διαγράψουσα μεγάλην καμπύλην ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν του, στρέφεται καὶ ἀτενίζει πρὸς τὰ κάτω μήπως ἀνακλασθῇ αὕτη ἐκ τοῦ ἐδάφους. Ὁ ἔφηβος οὗτος εἶνε ὥς πάντες οἱ λοιποὶ εὖσωμος καὶ εὐσταλῆς μετὰ μεγάλης δὲ δεξιότητος ὁ γλύπτης ἐξετέλεσε τὴν κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ στροφὴν τοῦ σώματος. Ἡ κόμμωσις αὐτοῦ εἶνε ἡ τυπικὴ δι' ὅλους ἐκτὸς τοῦ πρῶτου μετὰ τῶν βοστρύχων, τελείως ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἐφήβων τοῦ προηγουμένου ἀναγλύφου. Διαφέρει μόνον ὁ τέταρτος οὗτος σφαιριστῆς τῶν λουιῶν ὅτι φέρει σφηνοειδῆ πώγωνα, ὅλον εἴθιστο νὰ φέρωσι πολλοὶ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Καὶ τούτου ἡ διατήρησις εἶνε σχεδὸν εἰπεῖν καλὴ, διότι μόνον εἰς τὸν ἀριστερὸν ἀγκῶνα, ἄνω ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ μηροῦ καὶ ἐπὶ τὰκρα ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν φέρει μικρὰ θραύσματα.

Ὁ πέμπτος ἔχει τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὸν προηγουμένον, σπεύδων καὶ αὐτὸς μὲ διεστῶτα τὰ σκέλη καὶ τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας ἄνω εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς ἀνέχων, ἔτοιμος ὅπως ἀρπάσῃ τὴν ἐξ ἀριστερῶν ῥιφθσομένην σφαῖραν. Ἡ κίνησις τοῦ σώματός του εἶνε σχεδὸν ἀντίγραφον τῆς τοῦ προηγουμένου, μόνον ὅτι ὁ κορμὸς ἄνωθεν τοῦ ὀμφαλοῦ διαγράφει μεῖζονα πρὸς τὰ ἐμπρὸς στροφὴν καὶ φαίνεται οὕτω ὀλόκληρον τὸ στήθος ὥς κατ' ἐνώπιον. Ἄλλ' ἡ κεφαλὴ εἶνε τελείως πρὸς τάριστερά ἐστραμμένη, ἀτενίζουσα πρὸς τὰνω. Ἐν γένει ἡ κίνησις τοῦ ἐφήβου τούτου εἶνε σαφειστάτη καὶ ἐκφραστικωτάτη. Λίαν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ κομπότης τῶν χειρῶν μὲ τοὺς ἠνεωγμένους ῥυτιδοειδεῖς λεπτοὺς καὶ μακροὺς δακτύλους. Ἡ διατήρησις δὲ ἀρίστη, ἐκτὸς θραύσματος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παλάμης καὶ τοῦ ἡμίσεος ἀριστεροῦ ποδός ἀπὸ τοῦ ἀστραγάλου πρὸς τὰ κάτω. Τέλος ὁ ἔκτος παρουσιάζει ὅλως ἄλλοίαν μορφήν. Τοῦτον ὁ καλλιτέ-

χνης, ἵνα ποικίλῃ τὴν σύνθεσιν καὶ ἀποφύγῃ τὴν μονοτονίαν, ἔστρεψε τελείως πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς ὄψεως τοῦ ἀναγλύφου καὶ παρέστησεν αὐτὸν ἔχοντα τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸν θεατὴν. Ὁ σφηνωπῶγων οὗτος σφαιριστὴς — διότι καὶ αὐτὸς ὡς ὁ τέταρτος φέρει σφηνοειδῆ πῶγωνα — φαίνεται κατὰ τι πρεσβύτερος τῶν ἄλλων, ἐὰν δ' ἐκράτει ῥάβδον καὶ ἔφερεν ἱμάτιον, θὰ ὠνομάζομεν αὐτὸν παιδαγωγὸν ἢ παιδοτρίβην. Οὗτος ἔχει τοὺς πόδας διεστῶτας στηριζέται δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ τὴν μὲν ἀριστεράν χειρά ἔχει προτεταμένην ὀριζοντίως πρὸς τὰριστερά, τὴν δὲ δεξιὰν καθειμένην κατὰ μῆκος τοῦ σώματος καὶ παρὰ τὸν μηρόν. Τὴν κεφαλὴν ἔχει ἐστραμμένην τελείως πρὸς τὰριστερά ἀτενίζων πρὸς τοὺς λοιποὺς παίκτας. Ἐχει δὲ καὶ αὐτὸς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μὲ ἐκτεταμένους τοὺς δακτύλους ἐτοιμοὺς ὅπως συλλάβωσι τὴν σφαῖραν. Ὀλίγον ἀκατάληπτος καὶ ἐλαττωματικὴ πῶς φαίνεται ἡ δεξιὰ χεὶρ. Σχεδὸν ἀδύνατος δύναται τις εἰπεῖν εἶνε ἡ κίνησις τῆς παλάμης, ἐκτὸς ἐὰν παραδεχθῇ τις ταύτην τελείως διεστραμμένην, διότι ὁ ἀντίχειρ, ὅστις εἶνε ἀπεκεκρουσμένος, εὐρηται πρὸς τὰ δεξιὰ, ὅπερ ἀδύνατον ἐν τῇ φύσει. Ἐπρεπεν ἡ παλάμη νὰ ἦτο ἐστραμμένη ἀντιθέτως καὶ τότε ἡ κίνησις τῆς χειρὸς θὰ ἦτο φυσικωτάτη. Κατὰ ἄλλα ἡ ἐκτέλεσις τοῦ γυμνοῦ εἶνε τελεία ὡς καὶ τῶν λοιπῶν μορφῶν. Ἡ πλαστικότης, ἡ εὐρυθμία, ἡ ἁρμονία τοῦ περιγράμματος, ἡ ἀνατομικὴ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ, πάντα ταῦτα εἰσιν ἀπαράμιλλα καὶ προκαλοῦσι δικαίως τὸν θαυμασμόν παντὸς θεατοῦ τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἀναγλύφου. Διότι ὄντως ὁ καλλιτέχνης οὗτος μετεχειρίσθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὡς μέλη μουσικά, ἐξ ὧν ἀπήρτισε καὶ συνέθεσεν ἐξαισίας καὶ θαυμαστάς μελωδίας. Παρὰ δὲ τὴν ὑπερτάτην ταύτην εὐρυθμίαν καὶ ἁρμονίαν τῶν σωμάτων οἷα ζωὴ διαπνέει ταῦτα καὶ οἷα χάρις εἶνε διακεχυμένη ἐφ' ὅλοκλήρου τούτου τοῦ γλυπτικοῦ ἀριστοτεχνήματος!

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄψεως ἐν τέλει τῆς βάσεως ἔχομεν παράστασιν ὅλως ιδιόρρυθμον καὶ σπανίαν, ἀλλὰ καὶ φαιδροτάτην ἄμα (Εἰκ. 4). Καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἀναγλύφῳ παρίστανται τέσσαρες μορφαί, τέσσαρες ἔφηβοι οὐχὶ γυμνοὶ ἀλλὰ περιβεβλημένοι τὰ εὐρέα αὐτῶν ἱμάτια. Καὶ οἱ μὲν δύο ἐν τῷ κέντρῳ ἀθῆνται ἀπέναντι ἀλλήλων ὁ μὲν ἐπὶ σκύμποδος, ὁ δ' ἐπὶ ὀκλαδίου δίφρου κεκλιμένοι δὲ πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀμφοτέροι καὶ στηριζόμενοι διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ μακρᾶς ῥάβδου κρατοῦσι διὰ τῆς δεξιᾶς ἑκάτερος διὰ σχοινίου, ὁ μὲν ἀριστερόθεν κύνα, ὁ δὲ δεξιόθεν γαλῆν, ἔτοιμα νὰ ἐφορμήσωσι κατ' ἀλλήλων καὶ νάλληλοσπαραχθῶσι. Τοῦτο ὁ καλλιτέχνης ἐξέφρασε μετὰ μοναδικῆς τέχνης, νομίζει δέ τις ὅτι ἐλήφθη διὰ στιγμιοτύπου φωτογραφίας (ἐσταντανέ) ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἀμφοτέρα τὰ ζῶα ἔχουσι συσπειρώσει καὶ εἰς μεγάλην καμπύλην συμπτύξει τὴν ῥάχιν αὐτῶν μὲ τὰ ῥύγχη δὲ ἠνεωγμένα καὶ σεσουρότα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔξω σχεδὸν τῶν κογχῶν, μὲ τὸ τρίχωμα φρίσσον καὶ τὰς οὐρὰς ἀνυψωμένας

ἐκφράζουσιν ὅλην τὴν λύσσαν τοῦ ἀμοιβαίου φυλετικοῦ των ἀσθέστου πάθους!.. Οἱ δύο ἀνταγωνισταὶ ἔφηβοι, κάλλιστοι τὴν ὄψιν, μετὰ περισσῆς χάριτος διηυθετημένην ἔχοντες τὴν κόμην, ὁ μὲν ἐξ ἀριστερῶν εἰς καθέτους ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς βραχεῖς πλοχμούς, περιστέφοντας κομπῶς ὀλόκληρον πέριξ τὸ πρόσωπον, ὁ δ' ἐκ δεξιῶν εἰς σειρὰς ὀριζοντίων κοχλιοειδῶν βοστρυχίων, ἄνωθεν τῶν ὀποίων περιθέει τὴν κεφαλὴν πλατεῖα ὡς στέμμα ταινία, παρακολουθοῦσι μετὰ προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπαθείας τὸ ἐκτελισσόμενον ἱλαροτραγικὸν δράμα. Ἡ ὅλη παράστασις αὐτῶν ἀποπνέει ἄκραν ἀβρότητα καὶ εὐμάρειαν, αὕτη δ' ἐκδη-



Εἰκ. 4. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Α. Γαλεοκυννομαχία.

λοῦται διὰ τοῦ πολυπτύχου πλουσιωτάτου περιβλήματος, ὅπερ κομπότατα περιβάλλει τὰ νῶτα καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ἀφήνον γυμνὸν τὸ εὐπλάστον στήθος μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ ὡς καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὡς εἶθιστο πάντοτε παρὰ τοῖς ἐφήβοις καὶ ἀνδράσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Ὅπισθεν τέλος τῶν δύο τούτων καθημένων ἐφήβων ἴστανται ἐκατέρωθεν δύο ἔτεροι ὁμήλικες κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνδεδυμένοι, στηριζόμενοι δ' ἀμφοτέρωθεν ἐπίσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ μακρῶν ῥάβδων. Καὶ τούτων ἡ παράστασις εἶνε ὁμοίως καλλιπρεπής, ἀβρὰ καὶ φιλόκαλος, σχεδὸν δ' εἰπεῖν αἰσθάνεται τις τὸ λεπτὸν μῦρον, ὅπερ ἀποπνέουσιν αἱ οὕτω φιλαρέσκως διηυθετημέναι κομμώσεις των... Καὶ τοῦ μὲν ἀριστερόθεν ἡ κόμη ἔχει τὸ σχῆμα τῶν πλείστων ἐφήβων τοῦ ἀναγλύφου μὲ τὰς σειρὰς τῶν ἰούλων καὶ κοχλιοειδῶν βοστρυχίων, τοῦ δ' ἐξ ἀριστερῶν ὁμοιάζει πὺς πρὸς τὴν τοῦ καθημένου ἐφήβου ἐξ ἀριστερῶν, ἀλλ' εἶνε περικυκλωμένη τρις καὶ τετράκις ἄνωθεν διὰ ταινίας. Ὁ τελευταῖος οὗτος στη-

ρίζει οἰκείως τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ πρὸ αὐτοῦ καθημένου νεανίσκου, παρακολουθῶν μετ' ἀδιαπτώτου ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ καὶ ἐλαφροῦ μειδιάματος τὴν κωμικοτραγικὴν μονομαχίαν τῶν μικρῶν ζώων. Ἐπίσης καὶ ὁ ἀριστερόθεν παρατηρεῖ ἀτενῶς καὶ μειδιῶν τὸν ἀστεῖον ἀγῶνα, ἔχων τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐστηριγμένην ἐπὶ τῆς ὀσφύος εἰς σχῆμα οἰκείον καὶ σύνηθες εἰς ἀργοσχόλους καὶ περιέργους θεατάς. Ἐν γένει ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε μία τῶν θαυμασιωτάτων, ἃς διέσωσεν ἡμῖν ἡ ἀρχαιότης, παρουσιάζει δ' ἡμῖν μίαν πτυχήν ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτοῦ ἀκμῇ. Εἶνε θλιβερὸν ὅτι μέγα τμήμα ἐκ τῆς ἀριστερᾶς κάτω γωνίας εἶνε ἀποκεκρουσμένον, οὕτω δ' ἡκρωτηριάσθη ὁ ὥραιος ἐκεῖ ιστάμενος ἐφηβος, οὗ ἐλλείπει ὁλόκληρον τὸ ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ πλέον μέρος τοῦ σώματος. Ἐπίσης εἰσι κατεστραμμένα τὰ κάτω ἄκρα τῶν δύο ζώων καὶ ἐν μέρει οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν τῶν λοιπῶν ἐφήβων. Χαρακτηριστικὸν λίαν τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἶνε ἡ λεπτότης τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν καὶ τὸ μέχρις ὑπερβολῆς ἐπίμηκες αὐτῶν σχῆμα. Καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶχε γραφικὴν διακόσμησιν, σφάζεται δὲ τὸ ζωηρότατον ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ ἐξέργου, τοῦ ἐδάφους δηλ. ἐφ' οὗ εἰσιν ἀνάγλυπτοι αἱ μορφαὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα. Φαντάζεται τις ὅποιον θεσπέσιον καὶ ἀρμονικὸν σύνολον θὰ παρουσίαζε τοῦτο καθ' οὓς χρόνους διετηροῦντο ἔτι καλῶς οἱ διάφοροι χρωματισμοί! Διὰ χρώματος θὰ ἦτο καταφανὲς καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ σχοινίου, δι' οὗ συγκρατεῖται ἡ γαλῇ καὶ τὸ ὅποιον περιτεῦον ἐκρέματο πρὸς τὰ κάτω ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἐκ δεξιῶν νεανίου. Τοῦτο ὁ γλύπτης ἔχει ἀπλῶς χαράξει δι' ὀξέως ὄργανον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γλυπτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν πάντα ταῦτα τὰνάγλυφα τῆς βάσεως ἀνήκουσιν εἰς τὴν καλουμένην *ἀρχαῖαν τέχνην* καὶ δὴ εἰς τὴν μᾶλλον προηγμένην, τὴν ἐγγύτατα δηλ. πρὸς τοὺς χρόνους τῆς ὑψίστης ἀκμῆς τῆς ἐλληνικῆς πλαστικῆς. Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν ἀναγλύφων τούτων καὶ βλέμμα ἀπλοῦν ἀρκεῖ νὰ ῥίψῃ τις ἐπ' αὐτῶν ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου, διότι κατὰδηλοί εἰσιν ἐν αὐτοῖς οἱ χαρακτῆρες τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ τὰ στόματα καὶ αἱ κομμώσεις πᾶσαι, εἶτα δὲ ὁ σχηματισμὸς τῶν σωμάτων, οἱ μακροὶ καὶ λεπτοὶ δάκτυλοι τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐν γένει τὸ πᾶν ἐνθυμίζει τὰριστα τῶν γλυπτῶν τῆς μεγάλης ταύτης περιόδου τῆς τέχνης, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀκροτάτης ἐν τῷ Ε' αἰῶνι τελειότητος.

Παρ' ὅλην δ' ὅμως τὴν πληθὺν τῶν διασωθέντων ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν καὶ τὴν στενὴν μεταξὺ τούτων συγγένειαν, ἐν τούτοις τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα παραμένουσι σχεδὸν εἰπεῖν μεμονωμένα καὶ ἀποτελοῦσιν ὅλως ἐξαιρετικὸν μνημεῖον, ἐφ' οὗ περιφανῆς τις καλλιτέχνης ἔχει ἀποτυπώσει τὴν σφραγίδα τῆς ἐξόχου αὐτοῦ ἰδιοφυΐας. Διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ εὐρίσκομεν μεταξὺ τοσούτων ἀπειροπληθῶν ἀρχαϊκῶν μνημείων τοιοῦτό τι ἐντελῶς τῆς αὐτῆς πρὸς τὸ ἡμέτερον τεχνο-

τροπίας. Οὐχ ἦτον δύναται τις νὰ προσαγάγῃ τινὰ τούτων προσεγγιζόντα πὺς πρὸς τὰ τῆς προκειμένης βάσεως. Ἐν πρώτοις μνημονευτέα τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Θεμιστοκλείου περιβόλου πρὸ ἐτῶν παρὰ τὸν Κεραμεικὸν ἀνευρεθέντα ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, τὰ νῦν ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ 2687 ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ ἀποκείμενα, τὸ μὲν πρῶτον παριστῶν κεφαλὴν δισκοδόλου, τὸ δ' ἕτερον ὀπλίτην κρατοῦντα τὸ δόρυ. Εἶτα τὸ ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ ὑπ' ἀριθ. 1959, ἐφ' οὗ παρίσταται ὀπλιτοδρόμος τις νεανίας ἐν κινήσει.

Δύναται τις ἐπίσης ἀναλογίας τινὰς καὶ ὁμοιότητας νὰ εὔρῃ ἐν πολλοῖς ἀρχαίοις γλυπτοῖς τῆς Ἀκροπόλεως, ιδίως ἐν ταῖς καλουμέναις «Κόραις» καὶ δὴ τῆς μᾶλλον προηγμένης τεχνοτροπίας. Ἐπίσης παραβλητέα τὰ ἡμέτερα ἀνάγλυφα καὶ πρὸς τὰ περίφημα ἐν Μονάχῳ τῶν αἰτωμάτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἀγάλματα, καὶ πρὸς πολλὰ σύγχρονα γλυπτά, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Καλάμidos, ἅτινα ἐφημίζοντο ὡς συννεοῦντα τὴν χάριν πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν αὐστηρότητα (πρβ. Λουκιανοῦ εἰκόνας 4, 6 καὶ Διαλόγους Ἑταιρικοὺς 3, 2), πρὸ παντὸς δὲ πρὸς τὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἀρχαῖκὰ νομίσματα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἰωνικῶν πόλεων, διότι ὁ ἰωνικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἡμετέρου μνημείου εἶνε ἀναμφισβήτητος.

Ἐν γένει δὲ ἡ πρὸς τύπους νομισματικὸς τῆς περιόδου ταύτης ὁμοιότης τῶν ἀναγλύφων τῆς προκειμένης βάσεως εἶνε καταπληκτικὴ, ἡ δὲ πρώτη ἐντύπωσις παντὸς θεομένου τὸ περιφανὲς τοῦτο μνημεῖον εἶνε ὅτι ὁμοιάζει τὰ μέγιστα πρὸς ἐκτύπους σφαγιδολίθους (camées). Ἰδίως δὲ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην ἐνισχύει ὁ βαθὺς χρωματισμὸς τοῦ ἐξέργου καὶ ἡ κιτρινόχρους κατίωσις τοῦ μαρμαρίου, ἥτις προσδίδει εἰς τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ἀνάγλυφα τὴν ὄψιν κομψοτεχνημάτων (bibelots) ἐξ ἐλέφαντος.

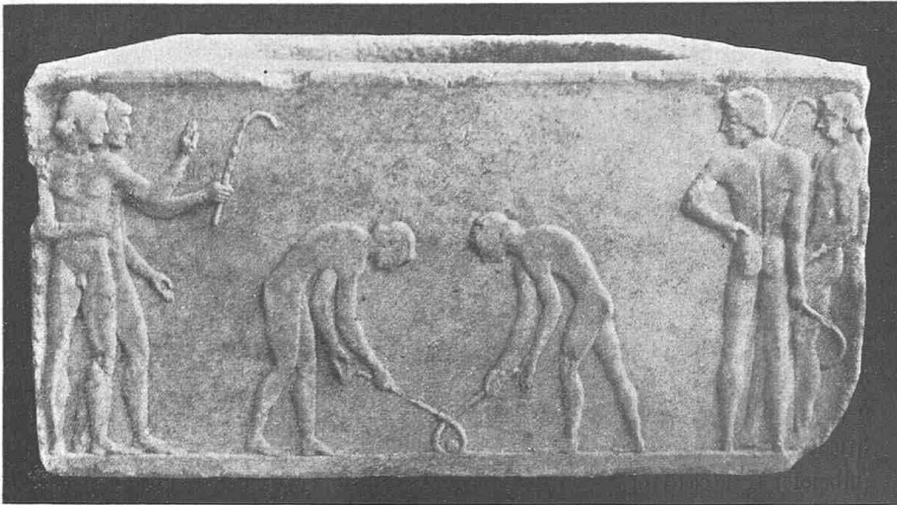
Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ μοναδικὸν τοῦτο μνημεῖον, ὅπερ προώρισται νὰ καταλάβῃ περιφανεστάτην θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, ἰδιαίτερος δὲ τῆς ἐλληνικῆς γλυπτικῆς.

**Βάσις δευτέρα.** Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνέυρεσιν τῆς προηγουμένης βάσεως, ἣν περιεγράψαμεν, ἦτοι τὴν 12 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. συνεχίσαντες τὴν ἀνασκαφὴν, ἀνεύρομεν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τεῖχους καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ὀλίγα μόνον μέτρα πρὸς Β. ἐτέρας δύο βάσεις τοῦ αὐτοῦ σχήματος μετὰ κοιλωμάτων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν. Φέρουσι δὲ ἡ μὲν μία τούτων ὡς ἡ προηγουμένη ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν ἀναγλύφους παραστάσεις, ἡ δ' ἑτέρα ἐπὶ μιᾶς μόνης ὄψεως, τῆς κυρίας, γραπτὴν εἰκόνα καθήμενης γυναικὸς μετ' ἐπιγραφῆς ὀριζοντίου καὶ καθέτου, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπιμελῶς ἐξίτηλα δι' ὁξέως ὄργάνου, πιθανὸν γλυπτικῆς ξοῖδος.

Καὶ ἡ μὲν δευτέρα βᾶσις ἔχει κατὰ μὲν τὰς δύο πλευρὰς μῆκος 0,82, κατὰ δὲ τὰς δύο στενωτέρας 0,59, ὕψος δὲ 0,275. Τὸ δὲ κοίλωμα ἄνωθεν εἶνε ἑλλειπτικὸν (0,59 × 0,40 ἐπὶ βάθους 0,05) μὲ μικρὰν ὀπὴν ἐν τῷ κέντρῳ πρὸς ἐνσφρά-

γισιν τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἀνδριάντος. Κάτωθεν ὑπάρχει ἐτέρα κοιλότης, τετράγωνος αὕτη (0,37 μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς πρὸς 0,0032 βάθος) μετὰ μεγάλης στρογγύλης ὁπῆς ἐν τῷ μέσῳ διαμέτρου 0,172.

Ἐλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὴν περιγραφὴν τῶν ἀναγλύφων: Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἔμπροσθεν, διότι ἡ ὀπισθεν ἐξ ἀντιθέτου πλευρᾶ εἶνε ἀκριβῶς ὡς ἡ τῆς πρώτης βάσεως λεία πρὸς προσαρμογὴν πιθανὸν ἐπὶ στήλης ἢ τοίχου, παρίστανται ἐξ ἔφηβοι τελείως γυμνοὶ εἰς δύο συμμετρικὰς ομάδας διηρημένοι, οἵτινες ἀσχοῦνται εἰς τὴν σφαιροβολίαν (Εἰκ. 5). Ἄλλ' ἐνῶ ἐπὶ τῆς πρώτης βάσεως ἡ παιδιὰ



Εἰκ. 5. Προσθία πλευρὰ τῆς βάσεως Β. Σφαιροβολία.

αὕτη ἐπὶ τοῦ ἐκ δεξιῶν ἀναγλύφου ἐκτελεῖται διὰ μόνων τῶν χειρῶν, ἐνταῦθα οἱ παῖκται μεταχειρίζονται ἀγκυλωτὰς ῥάβδους, μὲ κεκαμμένα δηλ. τὰ ἄκρα, διὰ τῶν ὁποίων συλλαμβάνουσι τὴν μικρὰν σφαῖραν, ἥτις ὡς ἡ τῆς πρώτης βάσεως θὰ εἶνε πεπληρωμένη διὰ τριχῶν ἢ μαλλίων, ὥστε νὰ καθίσταται συμπαγὴς καὶ σκληρά. Ἡ παιδιὰ αὕτη ἐνθυμίζει τελείως τὴν ὑπὸ τῶν ἁγγλων καὶ ἀμερικανῶν σήμερον παιζομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χῶκυ» (Hacky), ἀπαντᾷ δὲ τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου μνημείου, διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ εὑρομεν ὁμοίαν παράστασιν ἢ περιγραφὴν καὶ παρὰ τινι συγγραφῇ ἀρχαίῳ.

Καὶ ἐν μὲν τῷ μέσῳ κύπτουσιν ἀμοιβαίως ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἐν τελείᾳ κατατομῇ ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, δύο εὐσταλεῖς ἔφηβοι διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατοῦντες τὰς καμπυλωτὰς ῥάβδους καὶ προσπαθοῦντες ἑκάτερος νὰ ἐλκύσῃ πρὸς

ἑαυτὸν τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἀκριβῶς ἀμφοτέρων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εὗρισκομένην σφαιραν, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχουσι καθειμένην παραλλήλως πρὸς τὴν δεξιὰν καὶ πλησίον, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ ὑποδοηθῇ τὴν κίνησιν ἐκείνης. Τὰ σώματα τῶν δύο ἐφήβων ἔχουσι τοσοῦτον ὁμοίαν τὴν στάσιν, ὥστε νομίζει τις ὅτι ὁ εἷς εἶνε ἀκριβῶς ἐξ ἀντιθέτου ἀντίγραφον τοῦ ἐτέρου. Εἶνε δὲ λεπτοὶ καὶ ῥαδινοί, ἀπαλοὶ καὶ εὐτονοὶ τὸ σῶμα, τὸ δὲ περίγραμμα αὐτῶν ἐξόχως ἀρμονικόν. Ὁ τύπος τῆς κεφαλῆς τελείως ἀρχαϊκὸς μὲ κόμην μακρὰν ἀναδεδεμένην ὀπισθεν εἰς τὸν ἰωνικὸν κρωβύλον, ὃν κατήγησαν, ὡς μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης, βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐκατέρωθεν τῶν δύο ἐν τῷ μέσῳ σφαιριστῶν ἴστανται ἀνὰ δύο ἔφηβοι, ἀποτελοῦντες δύο ἀκριβῶς πάρισα. Ὁ ἐξ ἀριστερῶν πρῶτος ἔφηβος παρίσταται κατ' ἐνώπιον στηριζόμενος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ἔχων τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὑψωμένην πρὸς τὰ ἔμπροσθαι καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς μὲ τὴν παλάμην ἀνοικτὴν καὶ τοὺς δακτύλους πρὸς τᾶνω ὥσει ἐκστομῶν τὴν λέξιν «προσοχή!», ἐνῶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, κεκαμμένη κατ' ὀρθὴν γωνίαν παρὰ τὸ πλευρόν, ἀδρανεῖ. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ εἶνε τελείως ἐστραμμένη πρὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτης, ἡ δ' ἔκφρασις τοῦ προσώπου εὐχαρις καὶ προσμειδιώσα.

Ὁ ὀπισθεν τούτου ἔφηβος ἐπίσης γυμνὸς παρίσταται ἐστραμμένος καθ' ὅλον τὸ σῶμα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀτενίζων καὶ οὗτος τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτης, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ὑψηλὰ τὴν ἀγκυλωτὴν ῥάβδον, ἔτοιμος πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν παιδιάν, τὴν δ' ἀριστερὰν ἔχει καθειμένην παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρόν ἐν ἐλαφροῦ κινήσει πρὸς τὰ ἔμπροσθαι. Καὶ τούτου ἡ ἔκφρασις εἶνε χαρωπὴ.

Ἐξ ἀντιθέτου πρὸς τὰ δεξιὰ ὁ ἔμπροσθεν ἰστάμενος ἔφηβος ἔχει ἐστραμμένα πρὸς ἡμᾶς τὰ νῶτα, ἀλλ' ἀτενίζει διὰ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ παρακολουθῶν καὶ οὗτος μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν παιδιάν τῶν ἐν τῷ κέντρῳ ἐφήβων. Καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν στηρίζει ἀφελῶς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς λαγόνος, τὴν δὲ δεξιὰν ἔχει καθειμένην παραλλήλως τοῦ σώματος κρατῶν δι' αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω τὴν γνωστὴν ῥάβδον. Τέλος ὁ ἔκτος ἔφηβος, ὁ τελευταῖος πρὸς τὰ δεξιὰ, ἴσταιται μὲν ὀρθιος, ἀλλ' ἐπικλινῶς, ἐρείδων τὰ νῶτα ἐπὶ τοίχῳ ἢ παραστάδος τοῦ γυμναστηρίου, καλυπτόμενος δὲ ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ προηγούμενου παίκτη, ὅστις ἴσταιται πρὸ αὐτοῦ. Καὶ οὗτος, ὡς πάντες οἱ λοιποὶ, παρακολουθεῖ μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τοὺς ἐν τῷ μέσῳ παίκτης, ἔχων ἐστραμμένον ὁλόκληρον τὸ σῶμα μετὰ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ, κρατῶν δὲ ἐν τῇ δεξιᾷ εἰς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς τὴν ἀγκυλωτὴν ῥάβδον, ἥς τὸ ἄκρον θίγει τὸ μέτωπόν του, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ φέρεται ἀδρανῆς πρὸς τὰ κάτω παρὰ τὸν μηρόν. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ νεανίου εἶνε φυσικωτάτη καὶ ἀφελῆς ὡς καὶ ἡ τοῦ πρὸ αὐτοῦ συμπαίκτη, νομίζει δὲ τις ὅτι ἀμφοτέροι ἐλήφθησαν διὰ στιγμιαίας φωτογραφήσεως ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἡ διατήρησις τοῦ ἀναγλύφου τούτου δὲν εἶνε τοσοῦτον καλὴ ὡς τῶν τῆς πρώτης βά-



σεως. Ἐκτὸς τῶν ἐνιαχοῦ μικρῶν θραυσμάτων ὡς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ πρώτου, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ισχίου καὶ τῆς κνήμης τοῦ τρίτου, τοῦ ἀριστεροῦ γόνατος τοῦ τετάρτου, τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου τοῦ ἕκτου, καὶ ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια εἶνε πως ἐφθαρμένη καὶ τετριμμένη, τὰ δὲ σώματα μερικῶν ἐφήβων φαίνονται οἷον ἐπίπεδα καὶ λεῖα. Βεβαίως τοῦτο δὲν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν τριβὴν καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὑπαίθρου καιρικὴν ἐπήρειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν τεχνοτροπίαν, τῶν ἀναγλύφων τούτων ἐχόντων ἐλαχίστην ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἑξέργου ἑσοχὴν. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ἐπὶ τῶν δύο ἐτέρων ὄψεων τῆς βάσεως, δεξιόθεν δηλ. καὶ ἀριστερόθεν αὐτῆς, φέρεται παραδόξως ἡ αὐτὴ παράστασις (Εἰκ. 6 καὶ 7). Ὁ γλύπτης δῆλον



Εἰκ. 6. Ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Β. Ἀρματοδρομία.

ὅτι κατὰ πρωτότυπον ἔμπνευσιν παρέστησε τὸ αὐτὸ θέμα θεόμενον ἐκ δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων, ἥτοι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν. Τοῦτο εἶνέ τι σπανιώτατον, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ ὅλως μοναδικὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἐθν. Μουσείῳ ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν Χαλκῶν ἡ ὑπ' ἀριθ. 6448 Χαλκὴ Ἀθηνᾶ παρουσιάζει τὸ αὐτὸ φαινόμενον. Τὸ γλυπτὸν τοῦτο εἶνε διπλοῦν ἀνάγλυφον, διότι ἦτο προωρισμένον νὰ εἶνε ὁρατὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, οὕτω δὲ βλέπει τις ἀφ' ἐνὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς θεᾶς ἐν κατατομῇ, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἀριστεράν. Παρόμοιόν τι ἀναφέρει ὁ κ. Lechat (*Sculpture Attique avant Phidias* σελ. 284 σημ. 3) ἐν τῇ γραφικῇ, τὸν ἐν τῷ Μουσείῳ δηλ. τοῦ Λούβρου πίνακα τοῦ Daniel Volterra, ἐν ᾧ βλέπει τις ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως τῆς ὁθόνης τὴν ἀριστεράν ἄποψιν τῆς παραστάσεως, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας (ὀπισθεν) τὴν δεξιάν.



Ὅμοίως λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἐκατέρωθεν πλευρῶν τῆς ἡμετέρας βάσεως φέρεται ἡ αὐτὴ παράστασις ἐκ δύο ἀντιθέτων ἀπόψεων. Παρίσταται δ' ἐπ' αὐτῶν *ἀρματοδρομία*, εἰδικῶς δὲ *ἀγὼν ἀποβατικός*. Προηγείται δηλ. τέθριππον ἄρμα, ἐφ' οὗ ἡνίοχος ὀρθὸς ἱστάμενος καὶ φέρων ποδῆρη ἀχειρίδωτον χιτῶνα ἐξωσμένον καὶ κράνος ἀθηναϊκὸν κρατεῖ εἰς τὰς προτεταμένας, κατ' ὀρθὴν γωνίαν ἐκ τοῦ ἀγκῶνος χειρὸς, τὰ ἡνία καὶ μαστιγα, ἅτινα δ' ὅμως ὁ γλύπτης δὲν παρέστησε πλαστικῶς, ἀλλ' ἀπλῶς ἐχάραξε δι' ὅξεως ὀργάνου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, πιθανώτατα δὲ κατέστησεν ἐμφανέστερα καὶ διὰ χρώματος, ὡς εἴηστο πάντοτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλυπτικῇ. Ὅμοίως δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν δηλοῦται ὁ ῥυμὸς τοῦ



Εἰκ. 7. Δεξιὰ πλευρὰ τῆς βάσεως Β. *Ἀρματοδρομία*.

ἄρματος. Παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἡνιόχου ἀνὴρ παγωνοφόρος (σφηνοπώγων) φέρων θώρακα, κνημίδας, ἀσπίδα, στρογγύλην, εὐκυκλον, «πάντοσ' ἔϊσην», λόγχην καὶ κορινθιακὸν κράνος, κρατούμενος πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀπὸ τῆς ἄντυγος τοῦ ἄρματος. Ἡ λόγχη αὐτοῦ δηλοῦται διὰ χαρακτῆς γραμμῆς. Ὁ πάνοπλος οὗτος ἀνὴρ ἦτο ὁ *ἀποβάτης*, ὅστις, ἐνῶ τὸ ἄρμα ἔτρεχεν ὀλοταχῶς, ὤφειλε νὰ πηδήσῃ καὶ εἶτα πάλιν ἀνέλθῃ ἐπ' αὐτοῦ ἐν κινήσει διατελοῦντος<sup>1</sup>.

Ὅπισθεν τοῦ ἀποβάτου ἔπονται βαδίζοντες ἐν στρατιωτικῇ τάξει καὶ ἐν κανονικῷ σχήματι κατὰ παραγωγὴν, ὁ εἰς δηλ. ὀπισθεν τοῦ ἐτέρου, δύο ὀπλι-

<sup>1</sup> Ὅμοιαις παραστάσεσι *ἀποβάτου* ἐν ἀρματοδρομίᾳ ἔχομεν τὸ ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἀκροπόλεως ὑπ' ἀριθ. 1326 ἀνάγλυφον, εἶτα ἐπὶ τῆς περιφημῶς Ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος (πλάξ XVII, ἀριθ. 859 ἐν τῷ αὐτῷ Μουσεῖῳ). Ἐπίσης ὅμοια παρὰ Welcker, Ant. Denk. II, πίν. IX ἐξ Ὁρωποῦ. Ἐν αὐτοῖς ἔχει τις ὁλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀπὸ τοῦ Σ' μέχρι τοῦ Γ' περιόπου αἰῶνος π. Χ. ὅρα καὶ Collignon, B.C.H VII 1883 σελ. 458.

ται, ὧν ὁ πρῶτος ὠραῖος ἔφηβος ἀγένειος, ὁ δ' ἕτερος ἀνὴρ γενειοφορῶν ὡς ὁ πρὸ αὐτῶν ἀποβάτης. Ἀμφότεροι φέρουσι πλήρη πανοπλίαν, ἥτοι κράνος κορινθιακὸν μετὰ λόφου, θώρακα ἄνωθεν τοῦ κανονικοῦ χιτῶνος, κνημίδας, ἀσπίδα τελείως κυκλοτερεῇ ὡς τοῦ ἀποβάτου καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ λόγχην, ἥτις καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὀψεως τοῦ βάθρου εἶνε πλαστικῶς, ἐν δὲ τῇ ἀντιθέτῳ ἐγχαράκτως καὶ ἄλλοτε καὶ γραπτῶς δεδηλωμένη.

Ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῆς ἀριστερᾶς ὀψεως, ὧν φαίνεται ἡ ἔκτυς καὶ τὸ κοῖλον μετὰ τῶν ὀχάνων, δι' ὧν ἐκράτουν αὐτήν, διατηροῦνται ἔχνη ζωηροῦ ἐρυθροῦ χρώματος, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὅτι τὰνάγλυφα ταῦτα ἔφερον καὶ γραπτὸν διάκοσμον. Ἡ δὲ διατήρησις ἀμφοτέρων τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶνε ἀρκετὰ καλή, ἴσως δὲ κατὰ τι καλλιτέρα τοῦ τῆς κυρίας ὀψεως, διότι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι μὲν πολλαχοῦ φθοραὶ καὶ θραύσεις, ἀλλὰ τετριμμένα καὶ λελεασμένα ὡς ἐκεῖνο δὲν φαίνονται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς ὀψεως ἔχομεν τὰς ἐξῆς φθοράς: Οἱ πρόσθιοι πόδες δύο ἱππων, ὀλίγον τι τὸ πρόσωπον καὶ ἡ ἀσπίς τοῦ ἀποβάτου, μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ πρώτου ὀπλίτου καὶ ὁ ἀριστερὸς πούς τοῦ δευτέρου. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὀψεως: ὁ ἀριστερὸς πούς τοῦ πρώτου ὀπλίτου ἐξ ἀριστερῶν καὶ ὀλίγον τι ἡ λόγχη τοῦ δευτέρου, ὁ ἀριστερὸς καὶ δεξιὸς μηρός, ὡς καὶ ὁ ἀριστερὸς πούς τοῦ ἀποβάτου, ἐπίσης τὸ ἔμπροσθεν τοῦ ἄρματος μετὰ μέρους τοῦ τροχοῦ καὶ τέλος οἱ ὀπίσθιοι πόδες δύο ἱππων.

Εἴπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς πλήρους ταυτότητος ἀμφοτέρων τῶν ἀντικειμένων ἀναγλύφων παραστάσεων, οὐχ ἥττον προκειμένου περὶ ἔργου καλλιτεχνικοῦ δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὑπάρχουν ἐνιαχοῦ μικραὶ, ἐλάχισται τινες διαφοραὶ ὀφειλόμεναι εἰς λόγους αἰσθητικούς, οὕτω π. χ. ὁ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀψεως ἡνίοχος φέρει ἀσπίδα ἐπὶ τῆς ῥάχεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ πρὸς τὰ ἔμπροσ κλίσις τοῦ σώματός του, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου δὲν ὑπάρχει, καὶ τοῦτο διότι ἐν αὐτῷ ὁ ἡνίοχος ἴσταιτο ἔμπροσθεν τοῦ ἀποβάτου, ἡ δ' ἀσπίς θὰ ἀπέκρυπτεν ἢ ἀπέκοπτε τὸ πρόσωπον τούτου, ὅπερ θὰ ἦτο ἀκαλαίσθητον καὶ ἄτοπον.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τοῦ βάθρου τούτου τὰνάγλυφα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν τέχνην, ἣς ἔχομεν ἱκανὰ μνημεῖα ἐν τε τῷ Ἑθν. Μουσεῖῳ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἰδίως παράλληλα ἔργα καὶ σύγχρονα δύναται τις νὰ παντήσῃ ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ καὶ μάλιστα τῇ μελανομόρφῳ, ἐν ἣ καὶ αὐτὸ τὸ θέμα τῆς ἀρματοδρομίας ὡς γνωστὸν τυγχάνει ἐκ τῶν προσφιλεστάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρονολογίαν τοῦ μνημείου τούτου εἰκάζομεν ἐκ τινων τεκμηρίων ὅλον ἐκ τῆς τεχνοτροπίας, ἐκ τῶν ἀρματοδρομιῶν, ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κομμώσεως καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν ὅτι τοῦτο εἶνε κατὰ τι ἀρχαιότερον τοῦ πρώτου βάθρου. Καὶ δὲν δύναται μὲν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀπαράμιλλον τέχνην, τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς ἀνατομίας, καὶ πρὸς τὴν περισσὴν χάριν καὶ σφύζουσαν ζωὴν τῶν ἀναγλύ-

φων ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν μνημεῖον δὲν στερεῖται τέχνης καὶ λεπτότητος. Τοῦναντίον δ' ὁ γλύψας τοῦτο καλλιτέχνης ἦτο κάτοχος τῶν νόμων τῆς αισθητικῆς, συνέθεσε δὲ μετὰ τοιαύτης συμμετρίας καὶ ἁρμονίας τὰς ἐπὶ τοῦ βάθρου τρεῖς παραστάσεις, ὥστε ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ θεατοῦ θέλγεται ἐκ τῆς θείας ὄντως ἁρμονίας, ἣτις ὡς μελωδία τις τῶν γραμμῶν εἶνε ἐπικεχυμένη ἐπ' αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ φυσικότης καὶ χάρις τῶν μορφῶν δὲν ὑστεροῦσι τῆς συμμετρίας καὶ ἁρμονίας τοῦ ὅλου, ὃ δ' ἀνείζων τὰς συμπαθεῖς ταύτας ἐφηδικὰς μορφάς, τὰς ἀθάφας παιδιὰς καὶ τοὺς εὐγενεῖς ἀγῶνάς των διὰ μίαν στιγμὴν μεταφέρεται νοερῶς εἰς τὸν ἔκπαγλον καὶ ἀθάνατον ἐκείνον ἑλληνικὸν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κόσμον.

**Βάσις τρίτη.** Πλησίον τοῦ δευτέρου βάθρου, ὅπερ περιεγράψαμεν ἄνωτέρω εὐρέθη ἕτερον ὁμοῖον τὸ σχῆμα ἐπίσης ἐκ μαρμάρου, οὗ τὸ μὲν μήκος τῶν πλευρῶν εἶνε  $0,715 \times 0,631$ , τὸ δὲ ὕψος  $0,415$  (Εἰκ. 8). Καὶ τοῦτο ἀπετέλει μέρος μνημείου, οὐχὶ ἐπιτυμβίου δ' ὅμως, ἀλλ' ἀναθηματικοῦ, ἐφ' οὗ ἦτο ἀνιδρυμένον, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις βάθροις, ἄγαλμά τι μαρμάρινον, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἄνωθεν κοιλότης, ἣτις ἀνώμαλος ῥοειδῆς οὕσα ἔχει μήκος καὶ πλάτος  $0,32 \times 0,31$ . Καὶ κάτωθεν δ' ὅμως ὑπάρχει ἐτέρα κοιλότης ( $0,33 \times 0,33$ ) φέρουσα ἐν τῷ μέσῳ στρογγύλην ὁπὴν πρὸς τελείαν προσαρμογὴν καὶ ἐνσφράγισιν ἐτέρου μέλους ἀρχιτεκτονικοῦ τοῦ μνημείου.

Τοῦ βάθρου τούτου μόνον ἡ ἔμπροσθεν καὶ κυρία ὄψις ἦτο διακεκοσμημένη, διότι αἱ πλάγιαί εἰσιν ἀπλῶς λεῖται καὶ ὁμαλῶς ἐξεργασμένα, ἐν ᾗ ἡ ὀπισθεν εἶνε τραχεῖα καὶ ἐπιπέδως λελαξευμένη.

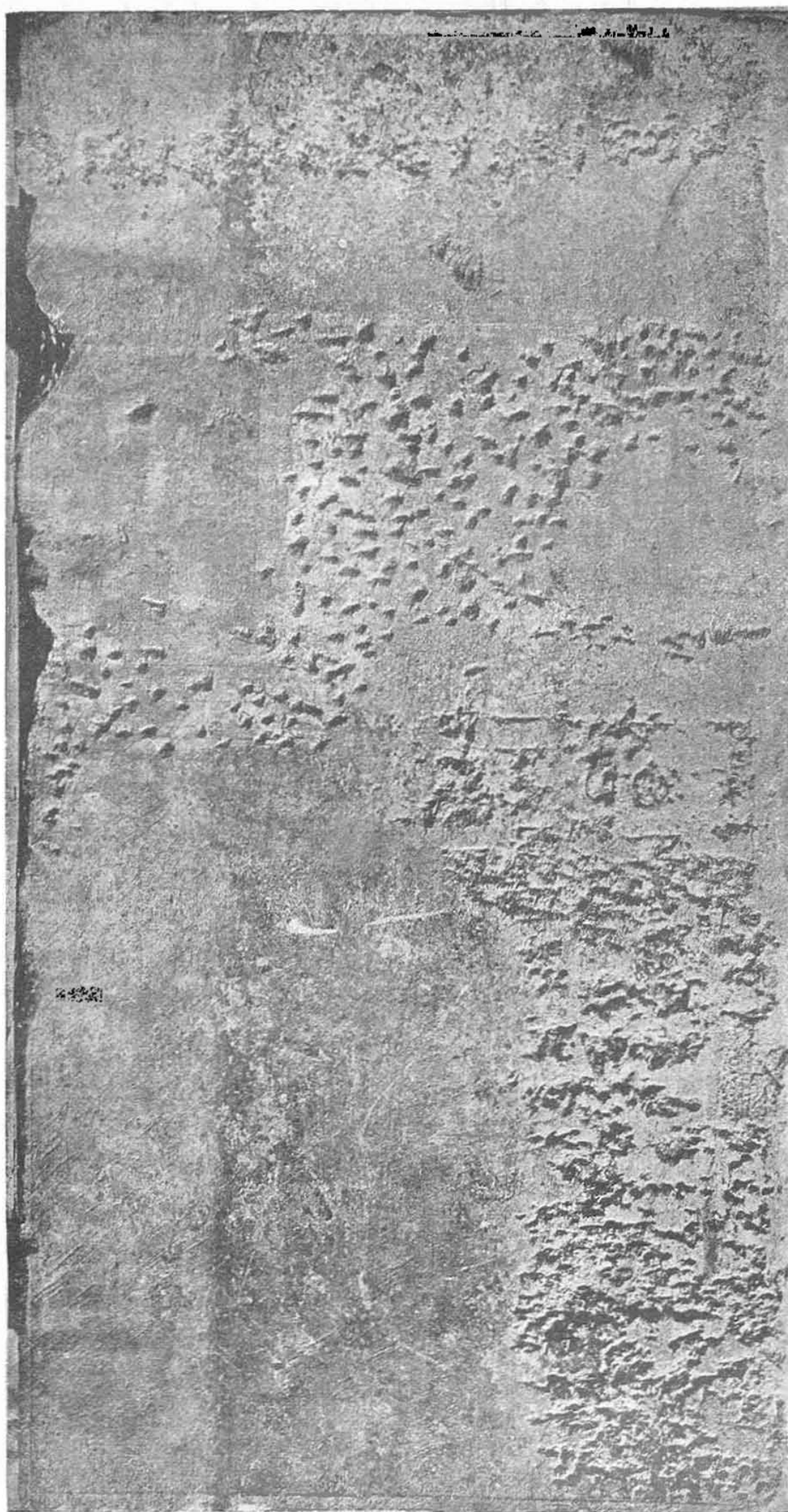
Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως ἐντὸς πλαισίου ἀποτελουμένου ἐκ κανόνος περιθέοντος ὁλόκληρον τὴν τετράπλευρον ταύτην ἐπιφάνειαν, ἣτις πάλοι ποτὲ θὰ ἔφευρεν ἐρυθρὸν χρωματισμόν, παρίστατό ποτε διὰ γραφῆς, ἥδη ἐντελῶς σχεδὸν ἐξιτήλου, γυναικεία μορφή καθημένη ἐπὶ θρόνου ἐν κατατομῇ μὲ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους κεκαμμένας. Ὁλόκληρος ἡ μορφή αὕτη ἔχει ἐπιμελῶς δι' ὀξέος ὀργάνου, διὰ ξοῖδος ἴσως, καταστραφῇ. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν καὶ αἱ δύο ἐκατέρωθεν ἐπιγραφαί, ἡ μὲν μία ἀριστερόθεν κάθετος, ἡ δ' ἐτέρα ἐκ πέντε στίχων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὀριζοντίως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐξ ἀριστερῶν ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐταίρου τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Daux ὡς ἐξῆς:

Ε[ν]δοιος Κ[Α] ΤΟΝΔΕ ΕΠΟΙΕ

Ἐκ τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς δὲν ἀναγινώσκονται ἡ ἐλάχιστα γράμματα.

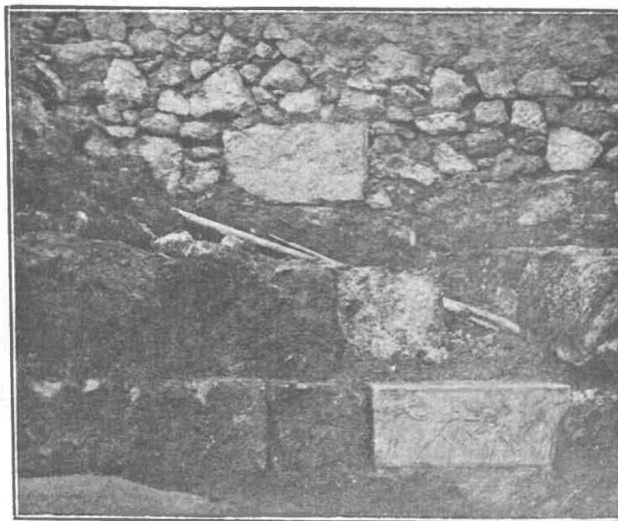
ΠΑΙ / . . . Π . . . ΠΡΟ . .  
ΛΟΝ . Ι'Ο . Ι . . . ΟΤΕ .  
ΙΟ . . . Ο . . . . .  
ΙΡΑΝ . . . Ι . Γ . . . .  
Ι . . Ι —

Εικ. 8. Βάσας τζιτζης πεδοβία όψις σκοτίμως έκκεκολλημένη.



Ἡ σπουδαιότης τοῦ προκειμένου μνημείου ἔγκειται πρὸ παντὸς εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν τὴν ἀναγράφουσαν τὸ ὄνομα τοῦ περιφανοῦς γλύπτου *Ἐνδοίου*, ὅστις φαίνεται κατασκευάσας οὐ μόνον τὸν ἄνωθεν ἀνιδρυμένον ποτὲ ἀνδριάντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ βάθρου γραπτὴν εἰκόνα τῆς καθημένης θεᾶς, ἣτις δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἦτο αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ. Ταύτην εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Ἐνδοῖος παρέστησε καθημένην καθ' οἶον τύπον μᾶς παρουσιάζει ταύτην ἢ περίφημος ὑπ' ἀριθ. 625 καθημένη Ἀθηνᾶ τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, ἣτις δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ εἶνε ἀντίγραφόν τι ἀρχαῖον τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐνδοίου.

Ἀλλὰ μέγα πρόβλημα γεννᾶται ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ βιαίας ἐξαφανίσεως

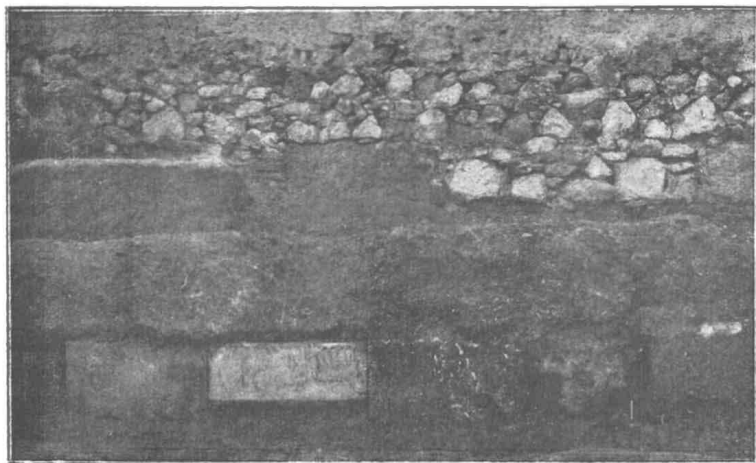


Εἰκ. 9. Τμῆμα τοῦ τείχους μετὰ τῆς βάσεως Α.

ὁλοκλήρου τῆς εἰκόνης καὶ τῶν ἐπὶ τῆς προσθίας ταύτης ὄψεως τοῦ βάθρου ἐπιγραφῶν. Πόθεν προῆλθεν ἡ ἐχθρική αὕτη βιαιοπραγία; Πρόκειται περὶ πολιτικῆς ἐκδικήσεως συνήθους κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, περὶ τὰ τέλη δηλ. τοῦ 6ου αἰῶνος, ὅποτε καταλυθείσης τῆς τυραννίδος τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐξηφανίσθησαν καὶ κατερρίφθησαν πλεῖστα ἀγάλματα καὶ παντοῖα ἄλλα μνημεῖα παριστῶντα τοὺς ἀπεχθεῖς ἐκείνους διὰ τοὺς τότε Ἀθηναίους τυράννους ἢ καὶ διαιωνίζοντα πρᾶξεις καὶ ψηφίσματα αὐτῶν ἢ πρόκειται περὶ ἱεροσυλίας καὶ βεβηλώσεως μνημείων ἑλληνικῶν ὑπὸ βαρβάρων χειρῶν, ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἐπιδραμόντες καὶ δηλώσαντες κατὰ 480 π. Χ. τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀθήνας, κατέστρεψαν καὶ ἐνέπρησαν πλεῖστα, ὡς γνωστόν, μνημεῖα, οὐδὲ τῶν ἱερωτάτων ναῶν φεισθέντες; Περὶ πάντων τούτων οὐδὲν βέβαιον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὴν στιγ-

μὴν ταύτην, διότι τὸ παρὸν μνημεῖον ὥς καὶ τὰ προηγούμενα δύο ἔτερα βάθρα χρῆζουσιν ἐτι βαθείας καὶ εὐρυτάτης ἐρεύνης. Ἴσως δὲ καὶ ἡ κατεστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς γραπτῆς μορφῆς ἐπιγραφή ἀναγνωσθῇ ποτε καὶ τότε ἀπλετον θὰ ἐπιχυθῇ φῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μνημείου.

Ἐν τέλει παραθέτομεν ὧδε φωτογραφίας τοῦ **Θεμιστοκλείου τείχους** τοῦ ἀνακαλυφθέντος ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ κ. Ἡλ. Πουλοπούλου καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου



*Εἰκ. 10. Τὸ τεῖχος μετὰ τῆς βάσεως Β.*

ἦσαν ἐντετειχισμένα τάνωτέρω περιγραφέντα τρία μαρμάρινα βάθρα. Ἡ *εἰκ. 9* παριστᾷ τὸ μεσημβρινὸν τμήμα τοῦ τείχους εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν ὀγκολίθων καὶ ἐνὸς ἄνωθεν, ὅποτε ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον ἀρχαῖκόν βάθρον. Ἡ *εἰκ. 10* δεικνύει τὸ πρὸς Β. τμήμα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπεκαλύφθησαν εὐθὺς μετὰ τινος ἡμέρας αἱ δύο ἄλλαι βάσεις, ὧν ἡ πρὸς δεξιὰ εἶνε ἡ φέρουσα τὴν παράστασιν τῆς ἀρματοδρομίας, ἀλλ' ἀνεστραμμένην. Ὀλίγον τι πρὸς Β. τὸ τεῖχος διακόπτεται, καταστραφὲν πιθανῶς κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης καὶ τῆς ὑπογείου γραμμῆς τοῦ Σιδηρ. Ἀθηνῶν-Πειραιῶς.

*Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Μαρτίου 1922.*

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ



# ΤΟ ΛΑΒΑΡΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

## ΠΕΠΛΟΣ ΙΣΤΟΣ ΚΕΡΑΙΑ

(πίναξ 1)

Τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὰς μεγάλας τῶν ἐτῶν 1885-1887 ἀνασκαφὰς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν εὐρεθέντων χαλκῶν ἀγαλματίων τὸ περιεργότερον, τεχνικῶς λαμπρότερον, μυθολογικῶς δὲ σπουδαιότερον καὶ δυσερμηνευτότερον, εἶναι βεβαίως ἡ νῦν περίφημος ἐκ δύο λεπτῶν πεπλατυσμένων, συγκεκολλημένων καὶ δι' ἥλων, ὁρατῶν καὶ νῦν, πρωτοφανῶς συγκαθλωμένων χαλκῶν ἀναγλύπτων καὶ ἐπιχρύσων ἐλασμάτων συνηρμοσμένη, διπλῇ τὴν ὄψιν καὶ σχεδὸν ἀσώματος, ὑπ' ἀριθ. 6446, Ἀθηνᾶ τοῦ Ἐθν. ἡμῶν Μουσείου (Πίν. 1, Α, Α<sup>α</sup> καὶ Α<sup>β</sup>)<sup>1</sup>.

Εὐρέθη δὲ τὸ παράδοξον ἀγαλμάτιον τοῦτο ἐν ἔτει 1887 «κατὰ τὸ βόρειον τεῖχος, ἀκριβῶς ἔναντι τῆς βορείας τοῦ Ἐρεχθείου εισόδου, εἰς βάθος 2 1/2 μέτρων ἐντετειχισμένον ὑπὸ σπόνδυλον κίονος τῆς καλουμένης προπερικῆς ἐπιχώσεως», εἰς ἣν καὶ κατὰ τεχνοτροπίαν ἀνήκει, τῆς ἡλικίας αὐτοῦ δυναμένης καὶ ἀκριβέστερον νὰ καθορισθῇ ἐκ συγκρίσεως τῆς τεχνοτροπίας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ πρὸς ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κοπέντων ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἰππίου νομισμάτων, μεθ' ὧν καὶ ταυτίζεται κατὰ ῥυθμόν<sup>2</sup>.

Εἰκονίζει δὲ τὸ σχεδὸν ἐντελῶς σῶον διατηρούμενον καινοφανὲς τὴν κατασκευὴν ἀγαλματίου τοῦτο (ὕψους 0,36 1/2, πλάτους 0,12 καὶ πάχους 0,03-4) τὴν

### <sup>1</sup> ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐφημερίς Ἀστὺ 1886 ἀριθ. 77 μετ' εἰκόνας.

Athen. Mitteil XI, 1886 σελ. 453.

Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1887 σελ. 49 (Π. Καββαδίας).

Β. Στάης: Ἀρχ. Ἐφημ. 1887 σελ. 31-34 Πίν. 4 (μετὰ τριῶν εἰκόνων ἰχνογραφικῶν).

Κατάλογος τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως (1888) ἀριθ. 9.

M. Collignon, Histoire de la Sculpture I. 1892 σελ. 380 εἰκ. 187 (πρὸς Collignon-Baumgarten, Gesch. d. griech. Plastik I, 1897, σελ. 402 εἰκ. 197).

De Ridder, Cat. illustré des bronzes trouvés sur l'Acropole d'Athènes II (1896) 310 ἀρ. 794 εἰκ. 299-300.

S. Reinach, Rep. de Stat. II (1897) σελ. 799, 3.

O. Jahn καὶ Michaelis, Arch. Athenarum (1901) σελ. XXXIV, Tabulae XXXVII, 3.

G. Perrot, Hist. de l'art VIII. 1903 σελ. 613-614 εἰκ. 309-310.

Lechat, La sculpture Attique avant Phidias (1904) σελ. 284.

Bruun-Bruckmann, Denkmäler Πίν. 81.

Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία, Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος I (1906) σελ. 30-32 Πίν. 6-7 (Β. Στάης).

V. Stais, Marbres et bronzes du Musée National I (1910) σελ. 282 ἀριθ. 6448, εἰκόν.

<sup>2</sup> BMC. Attica Πίν. II. — Babelon, Les origines de la monnaie d'Athènes, VII. La reforme d'Hippias: ΔΕΝΑ VIII, 1905 σελ. 23-39 — Svoronos-Bruckmann, Trésor des monnaies d'Athènes, Πίνακες 6-7.

Ἀθηνᾶν ἐν σχήματι Παλλαδίου, χαρακτηῆρος ὅμως ὅλως εἰρηνικοῦ καὶ πρωτοφανοῦς· ἄνευ δηλαδὴ ἀσπίδος, γυμνὴν κράνους ἔχουσα τὴν κεφαλὴν, — ἥς τὴν πλουσίαν κόμην, ἐπὶ τῶν ὤμων κύματιζουσιν καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους εἰς πλοκάμιους κατερχομένην, περιβάλλει πλατεῖα ταινία, — ἴσταται εὐθυτενῶς ἢ θεὰ προτάσσουσα μικρὸν τὸν ἀριστερὸν πόδα, καθ' ἃ καὶ τὰ λοιπὰ Παλλάδια. Τοὺς ὤμους, τὸ στήθος, τοὺς βραχίονας καὶ μέρος αὐτοῦ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως αὐτῆς σκέπει στενῶς περιβάλλουσα ἢ αἰγίς, τεθειμένη ἄνωθεν τοῦ ἱματίου, ἐπιβεβλημένου καὶ τούτου τοῦ ποδήρους καὶ ἀρχαϊκῶς πτυχουμένου χιτῶνος τῆς θεᾶς, καθ' ἃ καὶ ὁ τῶν συνήθων Παλλαδίων.

Αἱ πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐμπρὸς προτεταμέναι χεῖρες αὐτῆς ἀπώλεσαν τὰ ἃ ἔφερον ἀντικείμενα, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῶν καὶ λείψανον τοῦ κάτω μέρους λόφου



Εἰκ. 1.

περικεφαλαίας, σωζόμενον ὑπὸ τὴν μάλλον προτεταμένην, διὸ καὶ ἀποκρουσθεῖσαν ἀριστερὰν χεῖρα αὐτῆς<sup>1</sup>, καθιστῶσι βεβαίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Brunn, Michaelis καὶ Perrot δημοσιευθεῖσαν συμπλήρωσιν διὰ δόρατος μὲν τῆς δεξιᾶς πρὸς τὰ ὀπίσω κλίνοντος, διὰ κράνους δ' ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἥτοι ἀπαράλλακτως πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἐκ Κορίνθου περιστομίου φρέατος ἀνάγλυπτον ἀρχαϊστικὴν εἰκόνα τῆς σὺν ἄλλοις θεοῖς μετεχούσης εἰρηνικῆς πομπῆς Ἀθηνᾶς (Εἰκ. 1)<sup>2</sup>. La deesse — λέγει περιγράφων τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ὁ Perrot (ἔ. ἀ.) — a gardé l'égide; mais elle a déposé le reste de son harnais de guerre. Dans la pose, plus de menace κ.τ.λ.

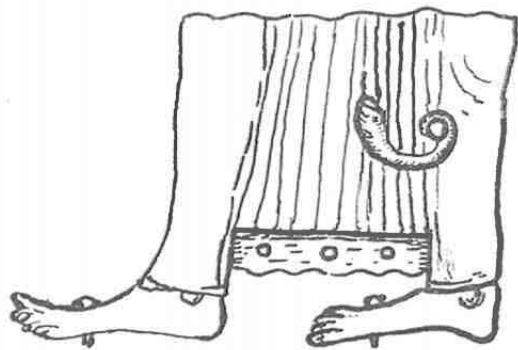
Ὁ πρωτοφανὴς τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ εἰδωλίου ἡμῶν τούτου ἀποβλέπει προφανῶς εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ πρῶτον μὲν τὸ ἀγαλμάτιον ὅλως ἀβαρές, δεύτερον δὲ τὴν εἰκονιζομένην θεὰν περιόπτως ὁρατὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν αὐτῆς, κυρίας ὅμως πλευρᾶς πρὸς θεὰν αὐτῆς παραμενούσης τῆς πρὸς πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένης (Πίν. 1, Α<sup>α</sup>). Ἀληθῶς σαφέστατα ἔχνη καθηλώσεως, σωζόμενα ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ἀριστερᾶς ὕψεως αὐτῆς (Πίν. 1, Α<sup>β</sup> καὶ Εἰκ. 2), — ἔχνη μὴ ἐπαρκῶς μελετηθέντα καὶ ἐκτιμηθέντα μέχρι τοῦδε — βεβαιοῦσιν ὅτι

<sup>1</sup> Ἴδε τὴν ἱχνογραφικὴν εἰκόνα ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1887, Πίναξ 4.

<sup>2</sup> Dodwell, Tour in Greece II, σελ. 200. — Journal Hell. Stud. 1885 Πίν. 56-57. — Brunn-Bruckmann ἔ. ἀ. — Overbeck, Plastik I<sup>8</sup> σελ. 142 καὶ 22 I<sup>4</sup> εἰκ. 67. — S. Reinach, Rep. Rel. II σελ. 518. Παραβάλε καὶ τὴν ὁμοίως τὸ κράνος ἐν τῇ δεξιᾷ ἀνέχουσιν καὶ σὺν ἄλλοις θεοῖς ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἡρέμα πορευομένην Ἀθηνᾶν ἀναγλύφου ἐκ τοῦ ἐν Ἀγρᾷ ἱεροῦ τῆς πομπῆς τῶν Μικρῶν Μυστηρίων (Ἀρχ. Ἐφημ. 1894 σελ. 139 Πίν. 8Α — Σβορώνου ΔΕΝΑ IV, σελ. 362, εἰκ. 11, 3) ἢ τῆς ἀρχαϊστικῆς ἐξ Ἀθηνῶν βάσεως τῶν τεσσάρων θεῶν (Overbeck, ἔ. ἀ. I<sup>8</sup> σελ. 192 εἰκ. 44). Τὸ λαμπρότερον ὅμως παράδειγμα τοῦ ἀκαλύπτου τῆς κεφαλῆς τῶν πομπῶν ἐποπτευόντων ἢ συμπομπευόντων θεῶν παρέχουσιν ἡμῖν οἱ θεοὶ τῶν δύο πομπῶν τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

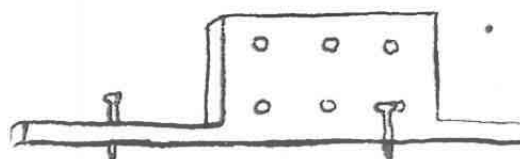


τὸ ἀγαλμάτιον ἦτο καθήλωμένον που διὰ τοῦ κάτω μέρους τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ταύτης, καὶ δὴ πρῶτον μὲν πλαγίως τῶν ποδῶν, ὧν μεταξύ, ἀποκοπέντος τετραγώνου τεμαχίου τῆς κάτω παρυφῆς τοῦ χιτῶνος, σφύζονται τρεῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς βαίνοντες ἥλοι (Εἰκὼν 2) πρὸς καθήλωσιν ἐπὶ λεπτοῦ, ἰσο-



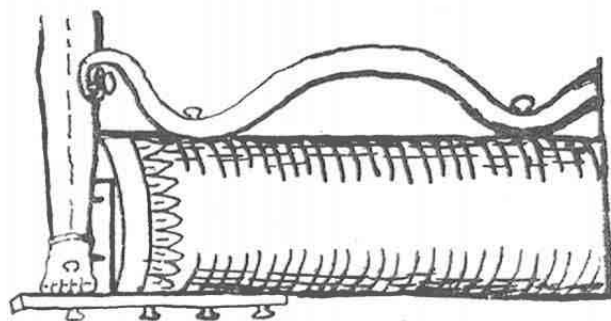
Εἰκ. 2.

μεγέθους καὶ ἰσοπαχοῦς τῇ ἐγκοπῇ χαλκοῦ ἐλάσματος, νῦν ἀπολεσθέντος (Εἰκὼν 3), δεύτερον δὲ καθέτως διὰ τῶν ποδῶν, φερόντων ἀμφοτέρων ἀνὰ ἓνα



Εἰκ. 3.

ἥλον (Εἰκὼν 2, 3 καὶ 4) πρὸς καθήλωσιν ἐπὶ βάσεως ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος (Εἰκὼν 3 καὶ 4), νῦν καὶ τούτου ἀπολεσθέντος, καὶ τρίτον, διὰ τοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὀψews σφυζομένου παχέος ἀργυροῦ<sup>1</sup> ἥλου προσηρμοσμένου εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης τοῦ ὀπισθίου ποδὸς καὶ περιβαλλομένου ὑπὸ ἐπίσης προσκε-



Εἰκ. 4.

κολλημένου νῦν ἐπὶ τοῦ χιτῶνος τῆς θεᾶς καὶ ἐν μέρει σφυζομένου ἑλικος, τοῦ πρὸς οὐδὲν ἄλλο ὁμοιάζοντος τόσον ὅσον πρὸς τὸ τέρμα οὐρᾶς ἀργυροῦ ἢ ἐπαργύρου ὄψεως (Εἰκ. 2 καὶ 4)<sup>2</sup>, ὄψεως οὐ μάλιστα τεμάχια φαίνεται μοι ὅτι εἶναι τινὰ τῶν συγχρόνως εὐρεθέντων ἐπαργύρων τοιούτων ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς καὶ τῷ αὐτῷ χώρῳ (Πίν. 1, Γ καὶ Γ<sup>α</sup>), ὧν τὸ μεῖζον

φέρει εἰς τὰς οἰκείας θέσεις καὶ τὰς προαπαιτουμένας δύο ὁπὰς πρὸς καθήλωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ τοῦ λαβάρου (πρβλ. Εἰκ. 4, 13 καὶ 22). Δυστυχῶς ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν τὰ δύο ταῦτα τεμάχια ὄψεως ἢ ὄφρων δὲν ἀπεικονίσθησαν εἰς τὸ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀναλογοῦν μέγεθος.

<sup>1</sup> Σταῆς, Ἀρχ. Ἐφημ., ε. ἀ. σελ. 31.

<sup>2</sup> Οἱ δύο ἐπὶ τῆς ἐτέρας κυρίας ὀψews τοῦ ἀγαλματίου σφυζόμενοι σταγονοειδεῖς ὄγκοι δὲν εἶναι λείψανα καθηλώσεως, ἀλλὰ θρόμβοι προερχόμενοι ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ἧς ἔνεκα ἡ ἐπιγρύσσις συνεπύγνυτο ἢ στάγδην ἀπέρρεεν, ὡς ἤδη ἐσημείωσαν οἱ Σταῆς καὶ Perrot, ε. ἀ. Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἐβλάψε μᾶλλον τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἀγαλματίου, ἐφ' ἧς καὶ νῦν φαίνονται ζωηρὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Ἡ ὑπὸ πάντων δικαίως θαυματομένη ἐπιμέλεια καὶ ἀνυπέρβλητος τελειότης καὶ ἀττική χάρις τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τεχνοτροπίας, ὥς καὶ ἡ ὅλως σπανία ἐπιχρῶσις τοῦ ἀγαλματίου τούτου<sup>1</sup>, ὑποδηλοῦσι σαφῶς σὺν τῷ περιέργῳ τρόπῳ τῆς καθηλώσεως καὶ τῇ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως προελεύσει αὐτοῦ ὅτι πρόκειται πάντως περὶ *Παλλάδιον*, κοσμοῦντος λαμπρόν τι καὶ σπουδαῖον ἀντικείμενον, λατρευτικῆς πάντως φύσεως σκεῦος, ἐνὸς τῶν ἱερῶν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ δὴ πιθανώτατα αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, οὗ ἀκριβῶς παρὰ τὴν βορείαν εἴσοδον καὶ ἀνεκαλύφθη μετ' ἄλλων λειψάνων τῆς πυρκαϊᾶς τῶν Περσῶν, ἧς τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο φέρει καταφανέστατα τὰ ἴχνη, ἥτοι ζωηρᾶς ἐκ τοῦ πυρὸς τήξεως, κυρίως ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν ὤψεων αὐτοῦ, ἥτοι τῆς τὰς καθηλώσεις ἐχούσης (Πίν. 1, Α<sup>6</sup>).

Ὅποιον τὴν φύσιν καὶ τὸ σχῆμα ἦτο τὸ σκεῦος τοῦτο οὐδεὶς ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ μαντεύσῃ μετὰ τινος πιθανότητος. Ὁ Collignon θεωρεῖ αὐτὸ ἀπλῶς ὥς τι ἔξοχον ἀνάθημα (*remarquable ex-voto*) ἢ ὑπὸ τοῦ de Ridder τὸ πρῶτον προταθεῖσα, ὑπὸ τοῦ κ. Στάη δὲ καὶ ἄλλων κατόπιν ὡς πιθανὴ κριθεῖσα γνώμη, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ἦτο ἰδρυμένον ἐπὶ μιᾶς τῶν λαβῶν ἱεροῦ τινος τρίποδος, προσκρούει πρῶτον μὲν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἔχωσι σχέσιν τὰ Παλλάδια τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τοὺς τρίποδας τοῦ Ἀπόλλωνος, δεύτερον δὲ εἰς τὸ ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον γνωρίζομεν παράδειγμα τρίποδος ἔχοντος τὰς λαβὰς κεκοσμημένας δι' οὕτω πεποιημένων ἐκ δύο λεπτοτάτων χαλκῶν ἐλασμάτων ἀγαλματίων εὐθραύστων καὶ εἰς πᾶσαν προσέγγισιν ἀγκιστρούντων τοὺς ἀπροσέκτως πλησιάζοντας αὐτοῖς. Τὸ παράδειγμα τρίποδος ἐξ' Ολυμπίας<sup>2</sup>, εἰς ὃ ἐστηρίχθη ὁ de Ridder, εἶναι ὅλως ἀτυχές, διότι τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ ἵππου, ὅπερ κοσμεῖ τὴν λαβὴν τοῦ λέβητος αὐτοῦ εἶναι περιφερὲς καὶ κατὰ διάφορον τρόπον καθηλωμένον. Περιφερὴ εἶναι καὶ τὰ τὸ κέντρον τῶν πωμάτων τῶν τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς τριπόδων κοσμοῦντα ἀγαλμάτια, μεθ' ὧν ἐπίσης οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> M. Collignon l.c. σελ. 381: Seul, l'examen de l'original permet d'apprécier à sa valeur cette delicate oeuvre d'art, où le modelé si fin est rehaussé par un travail de gravure qui détaille avec un soin exquis les boucles des cheveux et les écailles de l'égide: certaines parties, comme l'égide et le visage de la déesse, étaient dorées. Peu des monuments nous donnent mieux l'idée de ce qu'est l'atticisme dans sa première fleur de jeunesse. Le jet si élégant des draperies, les proportions élancées du corps, la pureté de contours de ces membres aux fins attaches, le type du visage qui rappelle l'Égypte avec ses yeux obliques et son profil un peu arqué, tout cela révèle le goût subtil d'une race qui semble avoir en partage le sentiment inné de la grace.

<sup>2</sup> Olympia, Bronzes Πίν. 33 καὶ 34 607<sup>a-b</sup> p. 86.

<sup>3</sup> Journal Hell. Stud. 1892/3 σελ. 296 εἰζ. 2 καὶ Πίναξ XII. Ποβλ. καὶ Daremberg.—Saglio, Dic. des antiq. s. v. Tripus. — Anson, Types of Coins pl. XVII-XXV.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς φύσεως καὶ τοῦ σχήματος τοῦ ἱεροῦ σκεύους, οὗ κόσμημα ἦτο τὸ Παλλάδιον ἡμῶν, ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης μελέτης ἡμῶν.

Ἀγαλμάτια θεῶν καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα, σύμβολα αὐτῶν, ὁμοίως περιόπτα καὶ ἐκ δύο λεπτῶν συνήθως ἐπικεχρυσωμένων καὶ ἀλλήλοις προσηρμοσμένων χαλκῶν ἐλασμάτων γνωρίζω μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ἐκόσμουσαν ὡς Παλλάδια ἢ θεῶν σωτήρων σύμβολα ἢ ὡς ἀνεμοδοῦλια (*gironettes*) τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν (*καρχήσια*)<sup>1</sup> τῶν πλοίων πάσης ἐποχῆς, εἰργασμένα δ' οὕτως ἐκ λεπτῶν ἐλασμάτων, ὥστε οὔτε τὸ βάρος αὐτῶν νὰ βλάβῃ τὴν ἰσορροπίαν τοῦ πλοίου καὶ μάλιστα χειμαζομένου οὔτε ἡ προσθία περιφερῆς καὶ πλατεῖα ἐπιφάνεια νὰ κωλύῃ τὴν ταχείαν πορείαν αὐτοῦ. Τοιαύτης κατασκευῆς ἦτο προφανῶς καὶ ὁ ἐκ τοῦ Βιτρούβιου γνωστὸς Τρίταν ἀνεμοδείκτης τῆς κορυφῆς τοῦ Ὁρολογίου τοῦ Κυρρήστου.

Τοιοῦτοι κυρίως εἶναι οἱ ὁμοίαι ἐκ δύο ἐλασμάτων κατασκευῆς κολοσσιαῖοι «ἀναθηματικοὶ» δίστομοι προϊστορικοὶ πελέκει, ὧν μέγας ἀριθμὸς ἀνεκαλύφθη μέχρι τοῦδε ἐν Κρήτῃ<sup>2</sup>, τῇ νήσῳ τοῦ θαλασσοκράτορος Μίνωος, ὧν ὁμοίους εὕρισκομεν κοσμοῦντας τὰ ἄκρα τριῶν μεγάλων ἱστῶν πλοίου ἐν ταῖς περιφημοῖς γραφαῖς τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγίας Τριάδος<sup>3</sup> καὶ δὴ ἱστῶν ἰδρυμένων — καθ' ἃ καὶ οἱ τῶν πρώτων ναῶν τῆς Αἰγύπτου δύο μεγάλοι τειναιωμένοι προπύλαιοι ἱστοί<sup>4</sup>, πρόδρομοι ὅχι μόνον τῶν λιθίνων ὀβελίσκων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀθωμανικῶν μιναρέδων-φάρων<sup>5</sup> — ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐντὸς τεμένους, ἐν ᾧ τελοῦνται θυσαίαι πρὸς τιμὴν τῶν προγόνων καὶ πομπὴ πλοίου ἱεροῦ ἐν χερσὶν φερόμενου, πομπὴ ζωηρῶς ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην μου ὡς ἀπόγονον αὐτῆς τὴν περιφημον ἐκείνην κατὰ ξηρὰν πομπὴν τῆς ἱερᾶς νεῶς τῶν Παναθηναίων.

Τοιαύτη ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐν σχήματι μαχομένου Παλλαδίου ἱσταμένη ἐν τῷ λωτομόρφῳ καρχησίῳ καί, ὡς ὁ τῆς πρωῆας ἀπαστράπτων παῖς Ἥλιος τῶν Αἰγυπτίων<sup>6</sup>, ἐξ ἄνθους λωτοῦ αἴφνης ἀναπηδῶσα θεὰ ἱστοῦ πολεμικοῦ πλοίου τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, περὶ τὰ 1000 π. Χ. ναυμαχοῦντος κατὰ Κρητῶν Φιλισταίων, εἰκονιζομένου δὲ ἐπὶ περιφήμου ἀναγλύφου τοῦ

<sup>1</sup> Ἀθην. XI, 49.: Τοῦ γὰρ ἱστοῦ τὸ μὲν κατωτέρω πτέρνα καλεῖται, ἡ ἐμπύπτει εἰς τὸν ληνόν· τὸ δὲ ὅλον εἰς μέσον τράχηλος· τὸ δὲ πρὸς τὰ τέλη *καρχήσιον* — V. 44: ἄστρον δὲ ψαύει τὰ *καρχήσια*. — Ἰδὲ καὶ κατωτέρω ἐν σελίδι 28.

<sup>2</sup> R. Dussaud, *Civilis. préhelléniques* σελ. 64 Πίναξ IV.

<sup>3</sup> R. Dussaud, ἔ. ἀ. σελ. 400 Πίναξ D. καὶ εἰκ. 297 σελ. 404.

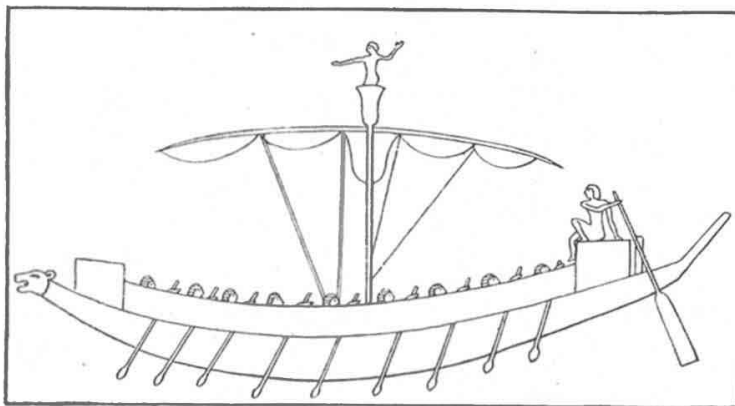
<sup>4</sup> G. Perrot - Chipier, *Hist. de l'art* I p. 345, fig. 206; p. 355, fig. 208; p. 385, fig. 220. — G. Maspero, *Hist. anc. des peuples d'Orient classique. I Les origines. Égypte et Chaldée* p. 118.

<sup>5</sup> Πρὸς H. Thiersch. *Pharos, Antike Islam und Occident*. Leipzig 1909.

<sup>6</sup> G. Maspero, ἔ. ἀ. σελ. 136 εἰκ. καὶ σελ. 137.

ἐν Medinet Habut ναοῦ, τοῦ οἰκοδομηθέντος ὑπὸ Ραμσῆ τοῦ τρίτου τῆς 12<sup>ης</sup> δυναστείας (Εἰκ. 5)<sup>1</sup>.

Ἐκ δὲ τῶν τοῦ 5<sup>ου</sup> αἰῶνος π. Χ. μνημείων μνημονεύω τὸ ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ ἱστοῦ ἐλληνικῆς ναυμαχούσης νεῶς Παλλάδιον τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ περὶ τὰ 550 π. Χ. ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀγγειογράφου Ἀριστονόφου ἀγγείου, εὐρεθέν-



Εἰκ. 5.

τος μὲν ἐν Καίρῃ (Ἄγυλλα) τῆς Ἑτρουρίας, οὗ ὁμως «la technique est dérivée de celle des Mycènes» (Εἰκ. 6)<sup>2</sup>.

Ἐκ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων κατ' ἀντίγραφον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀναφέρω τὴν κολοσσιαίαν Νίκην τοῦ σφαιρικοῦ καρχησίου πλοίου ἱεροῦ εἰκονιζομένου ἐπὶ πασιγνώστου ἀναγλύφου (Εἰκ. 7)<sup>3</sup>.

Τὰ **Παλλάδια** ταῦτα δὲν εἶναι δυνατόν ὡς ἐκ τοῦ κολοσσιαίου αὐτῶν μεγέθους ἢ νὰ ἦσαν πάντοτε ἐξ ἐλαφρῶν συγκεκολλημένων χαλκῶν ἐλασμάτων κατεσκευασμένα· ἄλλως θ' ἀνέτρεπον βεβαίως τὰ πλοῖα αὐτῶν εἰς τὴν πρώτην τρικυμίαν.

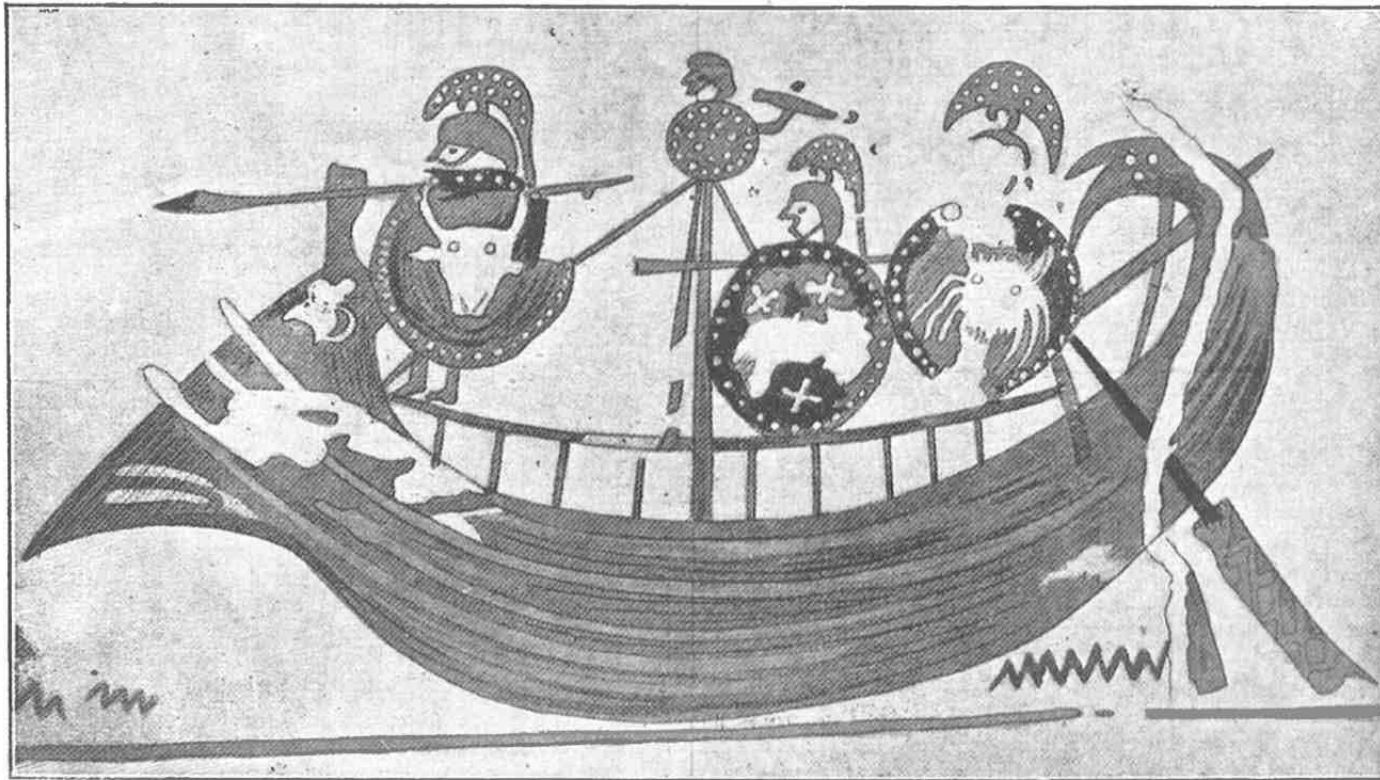
Τέλος ἐκ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν νῦν χρόνων τοιαῦτα **Παλλάδια** ἱστῶν πλοίων ἐκ δύο ἐλαφρῶν χαλκῶν συνηρμοσμένων ἐλασμάτων εἶναι τὰ ἐν σχήμασι πελέκεων, σταυρῶν, ἱερῶν τῶν πλοίων ἰχθύων πλοηγῶν (**πομπίλων**), πτηνῶν (**λάρων**) κοσμοῦντα καὶ νῦν τὰ ἄκρα τῶν ἱστῶν τῶν πλοίων ἡμῶν, τὰ καὶ

<sup>1</sup> Champolion, Monuments d'Égypte τόμ. III Πίν. 222. — Torr, ἔ. ἀ. Πίν. I, 6.

<sup>2</sup> S. Reinach, Rep. Vas. 179, 1. — Monumenti IX Πίν. IX. — Klein, Meist. Sign. σελ. 48. — Dumont-Pottier σελ. 334. — Torr, ἔ. ἀ. Πίν. 3, 15.

<sup>3</sup> Torr, ἔ. ἀ. Πίν. 6, 29.

πολλάκις ὡς *ἀνεμοδόρια*, *ἀνεμοδούλια* ἢ *γλάροι*<sup>1</sup> (*ἀνεμοδεῖκται*, *girouettes*) χρησιμεύοντα τῷ πλοιάρχῳ καὶ πηδαλιούχῳ. Ἡ ἐνταῦθα παρεντιθεμένη εἰκὼν 8 ἀρ. 1 - 7 ἐγένετο κατ' ἀντιγραφὴν καρχησίων πλοίων ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πειραιῶς ἡγκυροβολημένων, ὧν τὸ μὲν φέρον τὸν σταυρὸν (ἀριθ. 7) ἀνήκει εἰς τινὰ τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους (Ἄθωνος), τὸ δὲ τὸν ἰχθῦν (ἀριθ. 6) εἰς πλοῖον τῆς Νοτίου Ἰταλίας, πρὸς ὃ παράβαλε τοὺς ἰχθῦς εἰδῶλια τῶν πρυμναίων ἱστῶν



Εἰκ. 6.

*στυλίδων* τῶν προϊστορικῶν πλοίων τῆς Σύρου<sup>2</sup> (Εἰκ. 9) καὶ τινῶν τῶν στυλίδων ἱστῶν τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων (Εἰκ. 10 ἀριθ. 9).

<sup>1</sup> Κ. Α. Σαράφη - Πιτσιπιού, Ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς στόλος. Ἀθῆναι 1907 Πίν. σελ. 48-49. — Σβορώνος ΔΕΝΑ XVI (1814 σελ. 97 εἰκ. 7).

<sup>2</sup> Τσουντας, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σελ. 90-91 εἰκ. 16-22. Ὁ κ. Τσουντας ἐκλαμβάνει τὴν πρύμνην τῶν λίαν ὑψηλῶν μακρῶν πολεμικῶν (πεντηκοντόρων) τούτων Κυκλαδικῶν πλοίων ὡς πρῶραν. Ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ὁ πηδαλιούχος οὐδόλως θὰ ἔβλεπε τὸν πρὸ αὐτοῦ ὀρίζοντα πρὸς ἀσφαλὴ τοῦ πλοίου κατεύθυνσιν, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀπαράδεκτον. Τὸ εὐνοήτως εἰς τὴν πλάνην ταύτην ἐμβαλὼν τὸν σοφὸν συνάδελφον γεγονός, ὅτι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ πλοῖα ταῦτα ἔχουσι τὸν ἰχθῦν τῆς στυλίδος αὐτῶν ἐστραμμένον κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν πρὸς τὴν τοῦ πλοίου (Πρβλ. τὸ ἐκ Πύλου προϊστορικὸν πλοῖον ΔΕΝΑ, ἔ. ἀ. εἰκ. 8, καὶ Ἐφημ. Ἀρχ.), ἐξηγεῖται διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ ἱεροὶ οὗτοι ἰχθύες (*πομπίλοι*) τῶν ἱστῶν τῆς στυλίδος ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἱερὰ ἀνεμοδούλια δεικνύοντα τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀνέμου, ἣν ὁ συμφώνως τῇ ἐποχῇ λίαν δεισιδαίμων τεχνίτης τῶν κυκλαδικῶν τούτων ἀγγείων εὔχεται καὶ δηλοῖ διὰ τὰ πλοῖα οὕριον, ἢτοι πρυμναίων.

Τὸν λόγον τῆς ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τοῦ ἱστοῦ τοποθετήσεως εἰδωλίων θεῶν ἢ συμβόλων αὐτῶν καὶ τὸν προστατευτικὸν αὐτῶν ὡς *θεῶν σωτήρων* τοῦ πλοίου χαρακτηῖρα καὶ δύναμιν μαρτυροῦσι πλεῖστα χωρία τῶν ἀρχαίων, ἐξ ὧν παραθέτω τρία ἐνταῦθα: Πλουτάρχ. *Θεμιστ.* XII. «*Λέγεται δ' ὑπό τινων τὸν μὲν Θεμιστοκλέα περὶ τούτων (ὅτι δέον ναυμαχεῖν) ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἄνωθεν τῆς νεῶς διαλεγόμενον, γλαῦκα δ' ὀφθῆναι διαπετομένην ἀπὸ δε-*



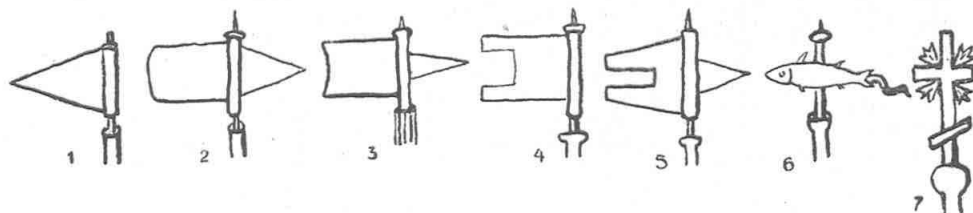
Εἰκ. 7.

ξιᾶς τῶν νεῶν καὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικαθίζουσιν διὸ δὴ καὶ μάλιστα προσέθεντο τῇ γνώμῃ καὶ παρεσκευάζοντο ναυμαχῆσοντες». — Λουκιανοῦ, *Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων* 1: «ἐπήκουον αὐτῶν καθάπερ ναυαγίαν τινὰ καὶ σωτηρίαν αὐτῶν παράλογον διηγουμένων... τοὺς Διοσκούρους ἐπιφαινομένους — οἰκεῖοι γὰρ τῆς τοιαύτης τραγωδίας οὗτοί γε — ἢ τιν' ἄλλον ἐκ μηχανῆς θεὸν ἐπὶ τῷ καρχησίῳ καθεζόμενον... καὶ πρὸς τινὰ ἡϊόνα μαλακὴν ἀπευθύνοντα τὴν ναῦν». — Τοῦ αὐτοῦ, *Πλοῖον ἢ εὐχαὶ* 9: «καὶ τινὰ λαμπρὸν ἀστέρα Διοσκούρων τὸν ἕτερον ἐπικαθίσαι τῷ καρχησίῳ καὶ κατευθῆναι τὴν ναῦν ἐπὶ τὰ λαῖα εἰς τὸ πέλαγος ἥδη κρημνῷ προσφερομένην».



Περὶ τούτων πάντων λεπτομερῶς, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἱστῶν μεγάλων προϊστορικῶν ἐκ χαλκῶν ἐλασμάτων ἐγκαθιδρυμένων πελέκεων ὡς εἰδώλων θεῶν **Σωτήρων** ἢ **Σωζόντων**, πραγματεύομαι ἐν τῷ ὑπὸ τύπωσιν βιβλίῳ μου *Protogonia, Religion et civilisation protohelléniques*, ἐνθα εὗρηνται πλεῖσται ὅσαι σχετικαὶ μαρτυρίαι καὶ μνημεῖα πάσης ἐποχῆς.

Ἐνταῦθα ἐξεταστέον μόνον, μήτοι τοιούτου τινὸς ἱστοῦ ἱεροῦ Ἀθηναϊκοῦ

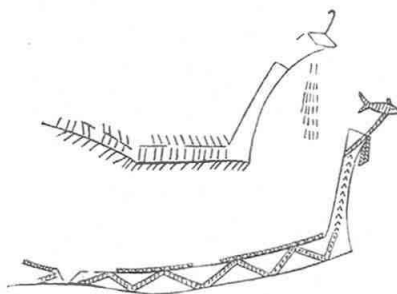


Εἰκ. 8.

πλοίου τοῦ Παλλάδιον ἀποτελεῖ τὸ ἐν λόγῳ παράδοξον ἀγαλμάτιον τῆς ἀσωμάτου Ἀθηνᾶς ἡμῶν.

\*  
\* \*

Τὸ ὕψος αὐτοῦ 0,36 δὲν ἀρμόζει βεβαίως εἰς μεγάλης τινὸς νεὸς τὸν μέγαν ἱστὸν (malum). Τὸ πολὺν ἡδύνατο νὰ κοσμήῃ τὴν στυλίδα τῆς πρύμνης αὐτῶν ἢ τὸν ἀκάτιον μικρὸν ἐπικουρικὸν ἱστὸν<sup>1</sup> τῆς πρύμνης ἢ πρῶρας, οὗ ἱστοῦ παράδειγμα ἔστω ἡμῖν ὁ τῆς θεᾶς προστάτιδος τοῦ ἱεροῦ τῶν πλοίων ἱστίου ἢ πέπλου Ἰσιδος **Φαργίας**, ἱεροῦ τῆς Τύχης τῆς Ἀλεξανδρείας πλοίου (Εἰκ. 11)<sup>2</sup>. Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἐκ πλαγίου καθηλώσεως τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ εἶναι ἀνάρμοστος ὅλως εἰς τὸ στρογγύλον σφαιρικὸν ἢ πλακούντοειδὲς (galette) σύνθηδες τέρμα ἀμφοτέρων τῶν ἱστῶν τούτων.



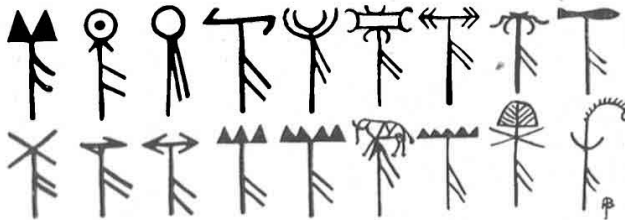
Εἰκ. 9.

Ἐξ ἄλλου δὲ ὁ περιεργος οὗτος τρόπος τῆς ἐκ πλαγίου προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τέρμα κεραίας (antenne) ἱστοῦ (Εἰκ. 4) προϋποθέτει πάντως τὴν συνύπαρξιν καὶ δευτέρου πανομοίου ἀγαλματίου ὡς παρίσου (pendant) προσηρμοσμένου

<sup>1</sup> Torr, ε. ἀ. σελ. 83.

<sup>2</sup> Torr, ε. ἀ. Πίναξ 7.

εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς παρὰ τὸ καρχήσιον ἀνηρτημένης σταυροειδῶς κεραίας τοῦ ἱστοῦ. Πράγματι δὲ τοιούτου, ἀπαράλλακτου τὴν τεχνοτροπίαν, μορφὴν, μέγεθος καὶ κατασκευὴν, δευτέρου Παλλαδίου, ἔχομεν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ δύο τεμάχια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον σῶζον τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ εὗρέθη ἐν ταῖς αὐταῖς ἀνασκαφαῖς καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ τῆς Ἀκροπόλεως (Πίν. 1, Β<sup>α</sup>



Εἰκ. 10.

καὶ Β<sup>β</sup>)<sup>1</sup>, τὸ δὲ (Πίν. 1, Β<sup>α</sup> - Β<sup>β</sup>) σῶζον μέρος τοῦ κάτω τοῦ τραχήλου κορμοῦ τῆς θεᾶς (Εἰκ. 12) ἡγοράσθη ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1874 ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας, πάντως καὶ τοῦτο ἐν τῇ Ἀκροπόλει εὗρεθὲν κατὰ τινὰ τῶν ἀρ-

χαιοτέρων ἀνασκαλεύσεων αὐτῆς<sup>2</sup>. Δυστυχῶς ὁ φωτογράφος ἔθηκεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἡμῶν εἰς τὸ οὐχὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τεμάχια ἀναλογοῦν μέγεθος αὐτοῦ. Ἀμφότερα ὅμως τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι τόσον κατὰ πάντα ἀπαράλλακτα πρὸς τὸ σῶον διασωθὲν ἡμῖν ἀσώματον ἀγαλμάτιον Α, Α<sup>α</sup>-<sup>β</sup>, ὥστε οὐδεμία νὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι, ἂν μὴ ἐξῆλθον ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, πάντως ἐποιήθησαν κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ **παρადείγματος**, ἐξ οὗ καὶ τὸ σῶον ἰσομέγεθες πάρισον αὐτῶν. Εἶναι δὲ καὶ κατὰ τοῦτο σπουδαῖον τὸ τεμάχιον Β<sup>α</sup>-<sup>β</sup>, ὅτι περιέσωσεν ἡμῖν ἀλύμαντον ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐστραμμένην ὄψιν αὐτοῦ, ἣς ἐν τῷ ὁλοκλήρῳ διασωθέντι παρίσῳ αὐτοῦ κατέστρεψε σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς λεπτομερείας ἢ πυρκαϊὰ τοῦ Ἐρεχθείου. Τὸ δὲ κατὰ τι μικρότερον πλάτος τοῦ τεμαχίου Β<sup>α</sup>-<sup>β</sup> αὐτοῦ καὶ ὁ ἔν τισι διάφορος τρόπος τῆς προσαρμογῆς, ἥτοι διὰ μόνον τῶν δύο ἡλῶν τῶν ποδῶν καὶ τοῦ χονδροῦ ἡλου τῆς κνήμης (ἢ τετραγωνικῇ ἐγκοπῇ τῆς καθηλώσεως δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς παρυφῆς τοῦ χιτῶνος τῆς ἐτέρας τῶν ὀψεων τοῦ ἀγαλματίου), ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ τεμά-



Εἰκ. 11.

<sup>1</sup> De Ridder, Cat. des bronzes de l'Acropole ε. ἀ., ἀριθ. 795 (6649) μετ' εἰκόνας. — Β. Στάης, Μνημεῖα, ἑ. ἀ. σελ. 31.

<sup>2</sup> De Ridder, Cat. des bronzes de la Société Archéol. d'Athènes, 1894 σελ. 173, ἀριθ. 772 (1094). — Fr. Studniczka: Ἀρχ. Ἐφημ. 1887, σελ. 147, εἰκ. 10.



χιον τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀνήκον εἰς τὸ αὐτὸ ζητούμενον πάρισον δευτέρου ἀγαλμάτιον τῆς κεραίας τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ ἱστοῦ, ἀλλ' ἄλλου τινὸς ὁμοίου, ἀμέσως προγενεστέρου ἢ μεταγενεστέρου, τεθέντος εἰς ἀχρησίαν ἔνεκα φθορᾶς κατὰ τινὰ τῶν λίαν συχνῶν, ὥς θὰ ἴδωμεν, ἐπισκευῶν ἢ ἐκ νέου κατασκευῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ ἱεροῦ ἱστοῦ τῶν Ἀθηναίων.

Δέον ἄρα, ἵνα ζητήσωμεν νῦν ἐν τῇ κατοχῇ καὶ ἱερᾷ χρήσει τῶν Ἀθηναίων ἱερὸν ἱστὸν μετρίου μεγέθους, κοσμούμενον δὲ κατ' ἀμφοτέρωθεν τὰ ἄκρα τῆς κεραίας αὐτοῦ διὰ δύο ἐντελῶς ὁμοίων καὶ ὁμοίας εἰρηνικῆς φύσεως καὶ χρήσεως, ἐκ δύο δ' ἐπιχρῦσων χαλκῶν ἐλασμάτων συνηρμοσμένων *Παλλαδίων* τῆς παρ' ἧς τὸν ναὸν ἀνεκαλύφθη Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, εἰκονιζομένης ὡς συμπομπευούσης εἰρηνικῶς.

Εὐτυχῶς ὑπάρχει, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, πλῆθος ἀρχαίων μαρτυριῶν περὶ τῆς ποτε ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων τοιούτου τινὸς (Εἰκ. 12) ἱστοῦ καὶ κεραίας τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς.

\*  
\* \*

Ἐν προγενεστέρῃ περὶ τῆς ἐξαργύσεως τῶν ἀρχαίων πλοίων μελέτῃ μου<sup>1</sup> ἔδειξα ὅτι τὸ ἱερώτερον σκεῦος (*ἄρμενον*) αὐτῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἤδη



Εἰκ. 12.

αἰγυπτιακῶν καὶ μυκηναϊκῶν χρόνων ἦτο ὁ κατὰ κανόνα ἐπὶ τῆς πρύμνης καὶ δὴ τοῦ ἀφλάστου αὐτῶν—ἐν ᾗ θέσει νῦν τίθεται ἡ εἰκὼν τοῦ προστάτου τῶν ναυτῶν καὶ πλοίων ἀγίου Νικολάου—ἰδρυμένος μικρὸς μετὰ πέπλου ἢ ἄνευ τοιούτου σημαίας ἱστὸς ὁ φέρων τὸ ὄνομα *στυλῖς* (ὑποκ. τοῦ *στυλός*, κίων, νῦν *στυλιάρι* καὶ *κοντάρι*) (Εἰκ. 9, 10<sup>2</sup>, 13, 14-15, 16, 17), ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κιονολατρίας ὑπὸ μορφὴν ἐλαφροῦ καὶ λεπτοῦ ξυλίνου κίονος, ἐπομένως καταλλήλου διὰ πλοῖον, εἰδῶλον τῆς προστάτιδος τῶν πλοίων (*tutela navium*), μεγάλως ἰδιαζούσης ἐκάστῳ λαῷ ἢ πόλει ἢ πλοίῳ θεότητος, *στυλῖς* ἢ ἐκ τῆς πανηγυρικῆς διὰ ταινιῶν ἢ πέπλου ἱεροῦ (φάρους ἢ φοινικίδος) ἐπικοσμήσεως (πρβλ. τὴν ταινιώσιν τῆς εἰκόνης 16)

<sup>1</sup> *Stylides, aphlasta, ancras hierae, acrostolia, embola, proembola et totems marins*: ΔΕΝΑ Α' τόμ. XVI, 1914 σελ. 81-152, εἰκ. 1-19.

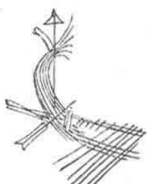
<sup>2</sup> Σβορώνος, ἔ. ἀ. σελ. 89, εἰκ. 2-3 (πρύμναι μακρῶν πλοίων ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς Δήλου) καὶ σελ. 92 εἰκ. 6 (ἀγγειογραφία τοῦ Δ' αἰῶνος).

ἐγεννήθησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ παντοεθνῇ ἱερὰ λάβαρα καὶ αὐτὴ ἡ πρυμναία σταυροφόρος λευκοκύανος σημαία τῶν συγχρόνων πλοίων ἡμῶν καὶ στρατιωτικῶν συνταγμάτων τῆς ξηρᾶς.

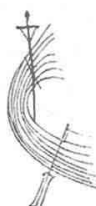
Ἡ παναρχαία τὴν καταγωγὴν στυλὶς αὕτη — ἥς ἐπὶ δέλτου ἡ κεραία ἐνέγραφον ἐνίοτε ὁλόγραφον τὸ ὄνομα τῆς ἀντιπροσωπευομένης θεότητος, π. χ.



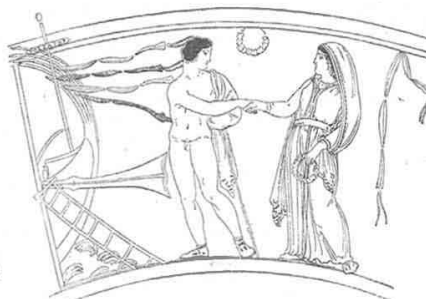
Εἰκ. 13.



Εἰκ. 14.



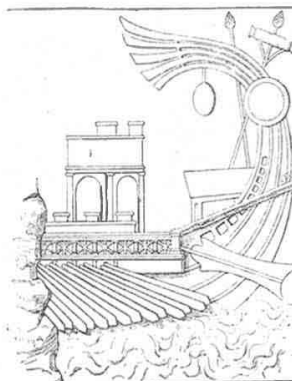
Εἰκ. 15.



Εἰκ. 16.

ΑΘΗΝΑ<sup>1</sup> ἢ ΖΕΥΣ ΣΩΤΗΡ (Εἰκ. 16 καὶ 17)<sup>2</sup> — ὅσας ἔφερεν ἱερὸν πέπλον (**φᾶρος**) χρησιμοποιούμενον καὶ ὡς ἱστίον πρυμναῖον ἢ πρῳραῖον<sup>3</sup> ἱεροῦ πλοίου, ὠπλίζετο κατ' ἀνάγκην διὰ κεραίας (antenna) σταυροειδῶς πρὸς ἀνάρτησιν τοῦ πέπλου ἱστίου διατεταμένης κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἱστοῦ καὶ συγκρατουμένης διὰ σχοινίου (Εἰκ. 14) ἢ καὶ ἄλλης φύσεως μονιμωτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας διὰ καθηλώσεως προσαρμογῆς (Εἰκ. 15). Ἴδὲ καὶ τὰς ἐνταῦθα (Εἰκ. 18 καὶ 19) ἐκ τῆς ρηθείσης μελέτης μου (σελ. 84-85) παρεντιθεμένας εἰκόνας στυλίδων (Α ἀριθ. 55-58 καὶ 70, Β 13-14).

Τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν τοιούτων ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων γνωστῶν<sup>4</sup> ἡμῖν ἱερῶν στυλίδων περιέσωσαν ἡμῖν τὰ χρυσᾶ νομίσματα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, εἰκονίζοντα στερεοτύπως Νίκην στηρίζουσαν ὡς ἐπὶ λαβάρου τὴν ἀριστερὰν ἐπὶ στυλίδος ἐξ ἱστοῦ καὶ κεραίας, ἄνευ ὁμως τοῦ πέπλου,



Εἰκ. 17.

<sup>1</sup> Ἐπὶ ὀκτωβόλων καὶ τετραβόλων τοῦ Δ' αἰῶνος κοπέντων ὑπὸ τῆς εὐβοϊκῆς πόλεως τῆς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἱστοῦ ἐχούσης τὸ ὄνομα Ἰστιαία. — Σβορώνος, ἔ. ἀ. σελ. 91, εἰκὼν Α, 50 (= ἐνταῦθα εἰκὼν 13). — Th. Newel Octobole of Histiaia. — New-York 1921.

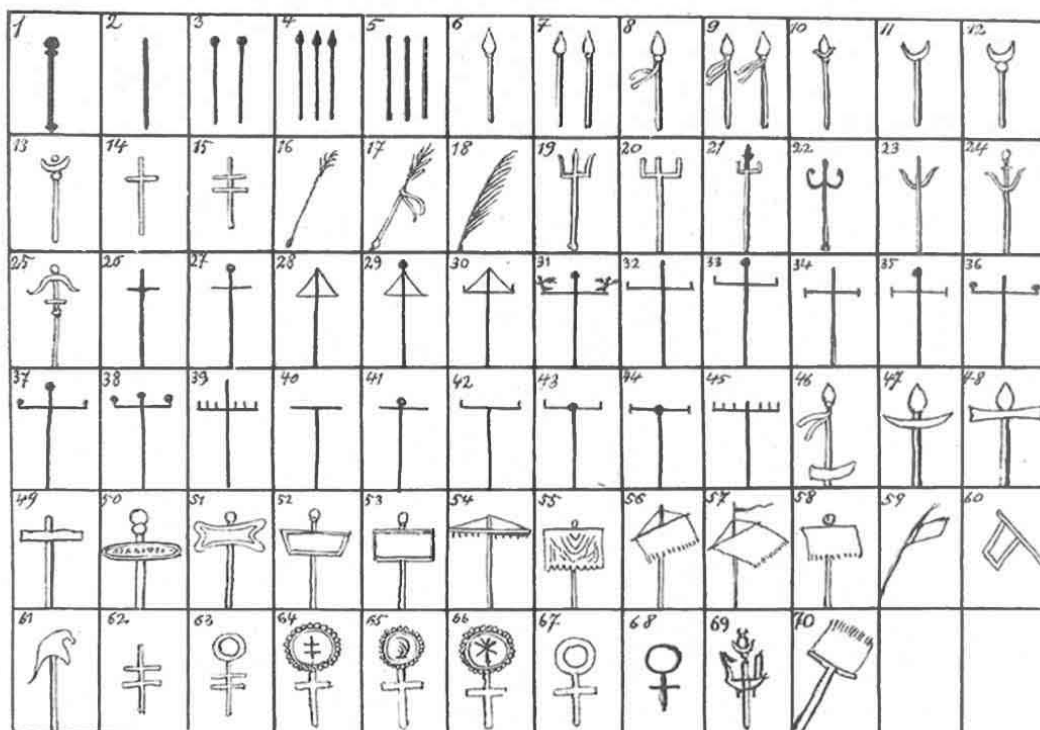
<sup>2</sup> Σβορώνος Stylides, ἔ. ἀ. σελ. 92, εἰκ. 5.

<sup>3</sup> Daremberg et Saglio ἐν λ. navis· εἰκόνες ἀριθ. 5278, 5279, 5281, 5290, 5293, 5294 κτλ.

<sup>4</sup> Σβορώνος, ἔ. ἀ. σελ. 89, εἰκ. 4-4<sup>a</sup> καὶ ἐν δύο ἄλλαις μελέταις μου, Πῶς ἐγεννήθη καὶ τί σημαίνει ὁ δικέφαλος αἰετὸς τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1914, σελ. 25 εἰκ. 9<sup>a</sup>-6 καὶ Paris cité protohellénique ἐν τῷ νέῳ τῶν Ἀθηνῶν περιοδικῷ Acropole τόμ. Ι 1920 ἀριθ. 3, σελ. 342, εἰκ. 18.

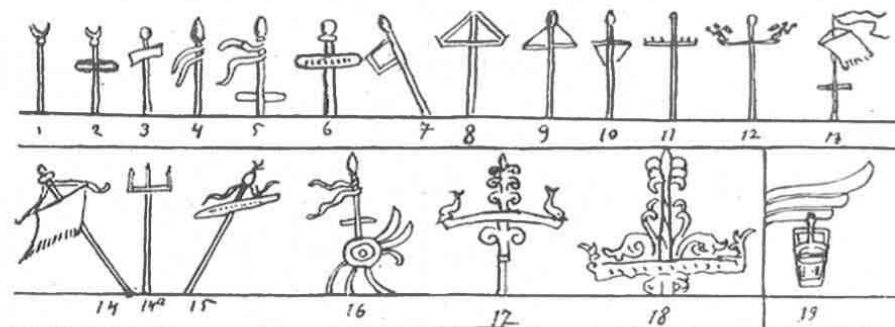
οὐ μόνον οἱ πολλοὶ ἥλοι καὶ θώμιγγες τῆς ἀναρτήσεως εἶναι ἐνίοτε δεδηλωμένοι ἐπὶ τῆς κεραίας (Εἰκὼν 18, ἀρ. 14-15 Α, 39, 45 καὶ 54. Εἰκὼν 19, ἀρ. 11).

Εἶναι δ' ἡ ναυτικὴ αὕτη ἱερὰ στυλὶς-λάβαρον τῶν νομισμάτων τοῦ Μεγά-



Εἰκ. 18.

λου Ἀλεξάνδρου (Εἰκ. 20), σύμβολον τῆς ἐν τῷ Ἰσομῷ τῆς Κορίνθου ἐν ἔτει 336 π. Χ. ἀνατεθείσης τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπὸ τῆς διαίτης τῶν Πανελλήνων ἀρχι-



Εἰκ. 19.

γίας τῶν Ἑλληνικῶν ναυτικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν Περσῶν, ἀναγορευθέντος τότε ἡγεμόνος καὶ δὴ αὐτοκράτορος<sup>1</sup>, ὅτε δὴ καὶ τὸ πρῶτον ἐκό-

<sup>1</sup> Διοδ. XVIII, 4, 9. — Πλουτάρχου Ἀλέξ. 14.

πησαν τὰ τοῦ τύπου τούτου χρυσᾶ ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ὡς ἀνεγνώρισεν ἤδη εἰς τὰς δύο περὶ τῆς στυλίδος ταύτης εἰδικᾶς αὐτοῦ μελέτας ὁ Γάλλος συνάδελφός μου κ. Babelon<sup>1</sup>.

Ὡς ἐκ τοῦ σμικροῦ καὶ στενοῦ χώρου, ὃν διέθετον οἱ σφραγιδογλύφοι τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς ταχύτητος ἢ ἐπιμελείας, μεθ' ἧς



Εἰκ. 20.

ἕκαστος αὐτῶν εἰργάζετο ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν πολυαριθμοτάτων νομισματοκοπειῶν, αἱ ἐν λόγῳ στυλίδες αὐτῶν ἔχουσι διάφορα ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν σχήματα ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων Τ + καὶ Δ (Εἰκ. 21<sup>1-4</sup> καὶ εἰκ. 18, ἀρ. 26, 28 καὶ 40) μέχρι τῶν σαφῶς κατὰ τὰ ἄκρα τῶν κεραίων αὐτῶν διὰ δύο εἰδωλίων Νικῶν κεκοσμημένων (Εἰκ. 18, ἀρ. 31 καὶ εἰκ. 19, ἀρ. 12 = Εἰκ. 20 καὶ 22), ὃν εἰδωλίων ἡ ὑπαρξίς, ὡς καὶ τοῦ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ τοῦ ἱστοῦ κοσμοῦντος, ὡς θὰ εἶδομεν, τρίτου εἰδωλίου, δηλοῦται καὶ ἐπὶ τῶν διαμέσων σχημάτων τῶν στυλίδων τῶν χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου συντομίας χάριν δι' ἀπλῶν μόνον καθέτων γραμμῶν (Εἰκ. 18, ἀρ. 30, 32, 33,

42, 43), σφαιριδίων (Εἰκ. 18, ἀρ. 36-38) ἢ καὶ διὰ μόνων τῶν εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραίων προσηρμοσμένων ὀριζοντίων βάσεων τῶν ἀγαλματίων (Εἰκ. 18, ἀρ. 34, 35, 44).

Ἐξ ἄλλων μνημείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων — ὃν σύνοψιν δίδουσιν αἱ εἰκόνες 18-19 τῆς μελέτης μου — γνωρίζομεν τοιαύτας στυλίδας φερούσας ἀπὸ τῆς κεραίας ἀναπεπτάμενον ἡρέμα ὡς λάβαρον ἢ ὡς σημαίαν κυματίζοντα τὸν ἱερὸν πέπλον ἢ τὸ φάρος τοῦ κιονομόρφου τῆς στυλίδος θεοῦ, προστάτου τοῦ πλοίου (Εἰκ. 18, ἀρ. 55-58, 70. Εἰκ. 13-14, καὶ Saggio-Daremberg ἔ. ἀ. (Εἰκ. 19, ἀρ. 13, 14). Πόσον δ' ἀρχαία εἶναι ἐν Ἑλλάδι ἢ τοιαύτη ἱεροῦ ῥάκους ἀνάρτησις

διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ προϊστορικὰ κυκλαδικὰ πλοῖα, περὶ ὧν ὁμιλήσαμεν προηγουμένως, φέροντα πάντα τοιοῦτον ἱερὸν ῥάκος ὑπὸ τὸν ἰχθυὲν τῆς στυλίδος (Εἰκ. 9).



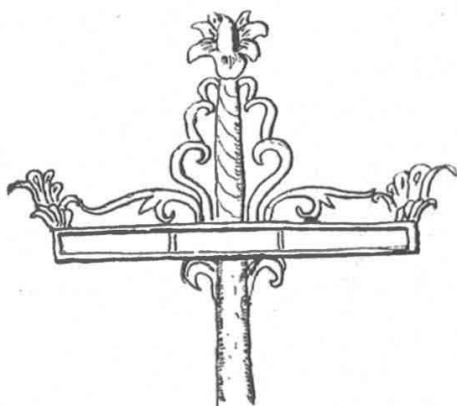
Εἰκ. 21.



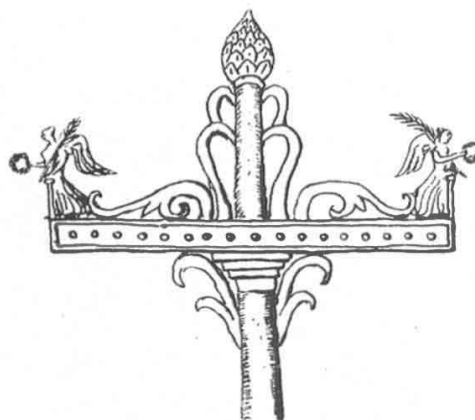
Εἰκ. 22.

<sup>1</sup> Babelon, Styliis, σελ. 210. — Σβορώνου, Styliides etc. σελ. 210.

Τῶν τοιούτων ἱερῶν στυλίδων πολυτελέσταται καὶ πασῶν πληρέσταται, διὸ καὶ προσφύεσται εἰς τὸ νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς τὰ ἄκρα τῆς κεραίας καθήλωσεως τῶν δύο ἀγαλματίων ἡμῶν τῆς ὑποτιθεμέ-



Εἰκ. 23.



Εἰκ. 24.

νης ἱερᾶς στυλίδος τοῦ Ἑρεχθείου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τῶν Ἀθηναίων, εἶναι αἱ γνωσταὶ ἡμῖν τοιαῦται ἐκ τῶν ἀναγλύφων τοῦ θωρακίου τοῦ ἐν Περ-γάμῳ ὑπὸ Εὐμένους τοῦ Β' οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῆς αὐτῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἀναγλύφων ἐχθρικὰ λάφυρα εἰκονιζόντων (Εἰκὼν 18, ἀριθ. 17-18 καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 23-25)<sup>1</sup>.

Ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς ταύτας σαφῶς βλέπομεν ὅτι ἡ μὲν τῶν ποδῶν κάθετος καθήλωσις τῶν περιέργων ἀγαλματίων τῆς Ἀθηνᾶς ἡμῶν, ὡς καὶ ἡ τῆς τετραγώνου ἐγκοπῆς τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ χιτῶνος πλαγία τοιαύτη καθήλωσις (Εἰκ. 24-25), προσηρμόζοντο ἐπὶ τῶν στρογγύλων ἢ τετραγώνων ἄκρων αὐτῆς ταύτης τῆς κεραίας, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐν αὐτοῖς προσηρμοσμένων ἐγκαρσίων ἐκ μετάλλου βάσεων, γνωστῶν ἡμῖν καὶ ἔκ τινων τῶν στυλίδων τῶν στατήρων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (Εἰκ. 18, 34-35 καὶ 44 καὶ εἰκ. 21<sup>1</sup>). Ἡ δὲ κατὰ τὸ κάτω μέρος τῆς κνήμης τοῦ Παλλαδίου προσαρμογὴ, ἐν σχήματι



Εἰκ. 25.

<sup>1</sup> Alterthümer von Pergamon. Τόμ. II: Das Heiligtum der Athena Polias (ὑπὸ R. Bohn καὶ Droysen) Πίν. 44-46. — Baumeister, Denkmäler εἰκ. 1433-1434. — S. Reinach, Rep. rel. I p. 214, 3; 215, 2 et 4. — Asmann, Das Stabkreuz auf griech. Münzen: Zeit. für Num. XXV, σελ. 215-217.

ἄκρου οὐράς ἀργυροῦ ὄψεως ἐλισσομένης περὶ τὸν δι' οὗ οὗτος καθηλοῦται ἐνταῦθα παχὺν ἀργυροῦν ἥλον (σελ. 23), εἶναι τὸ εἰς ὃ τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα καθηλοῦντο τέρμα τῶν τὰ συνήθη σχοινία τῆς ἀναρτήσεως τῆς κεραίας ἀντικαθιστώντων φυτικῶν ἐλίκων τῶν στυλίδων τῆς Περιγᾶμου (Εἰκ. 23-25), ἢ αὐτὸ τὸ ἄκρον τῆς οὐράς ἐνὸς τῶν δύο ὄψεων, τῶν ἐπὶ ἄλλων τῶν γνωστῶν ἡμῖν στυλίδων ἀντικαθιστώντων τὰ αὐτὰ σχοινία τῆς ἀναρτήσεως τῆς κεραίας (Εἰκ. 19, ἀρ. 15) καὶ ἐπὶ στατήρος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχοντος σαφῶς ὄφεις ἀντὶ σχοινίων πρὸς ἐξάρτησιν τῆς κεραίας (Εἰκ. 26<sup>1-2</sup>).

Ἡ δὲ συνύπαρξις *δύο* πανομοίων ἀλλήλοις *Παλλαδίων* ἐπὶ λατρευτικῆς χρήσεως σκεύους τῶν Ἀθηναίων, οἷον ἦτο ἡ στυλὶς, οὐδὲν ἔχει τὸ προσκροῦον



Εἰκ. 26.



εἰς τὴν λατρείαν τῆς πόλεως αὐτῶν, ὡς γνωστῆς οὔσης ἡμῖν καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς συλλατρείας καὶ συμφυλάξεως *δύο* πανομοίων Παλλαδίων, ἥτοι τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψευδοῦς, ὃν τὸ δεύτερον σκοπὸν εἶχε νὰ ἐμβάλῃ εἰς ἀπορίαν τοὺς ἐπιχειροῦντας ν' ἀπαγάγῃ τὸ ἀληθὲς ἐχθροὺς κλέπτας, — οἷοι οἱ τῆς Τροίας ἐχθροὶ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, — ἵνα οὕτω στερήσωσι τοῦ μόνου τὴν κατέχουσαν αὐτὸ πόλιν καθιστῶντος ἀπόρθητον ἀληθοῦς Παλλαδίου<sup>1</sup>. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἐπίσης *δύο* δρακόντων τοῦ ἱεροῦ σκεύους τοῦ Ἐρεχθείου τῶν Ἀθηναίων, πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοποθετεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἢ οἰκησὶς τῶν φυλασσόντων τὸ γένος τῶν Ἀθηναίων *δύο* ἱερῶν τῆς Ἀθηνᾶς δρακόντων<sup>2</sup>, — ὃν γνωστῶν μοι ἤδη ὡς συμβόλων τῆς πασιγνώστου *Μεγάλης Θεᾶς* τῶν προϊστορικῶν Ἑλλήνων τῆς Κνωσοῦ<sup>3</sup> καὶ τῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων μυστικῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τριτολέμου αὐτῆς — ὁ μὲν εἰς βεβαίως εἶναι ὁ διασημώτατος μέγας δράκων, φύλαξ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς ἀττικῆς γῆς, ὁ ἐν τῷ ἱερῷ σηκῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐνδαισιώμενος (Ἡροδ. 8, 41, Πλουτάρχ. *Θεμιστ.* 10) καὶ διαρκῶς τὴν Ἀθηνᾶν συνοδεύων, ὁ δέ, πιθανώτατα κατ' ἐμέ, ὁ δράκων Κυχρεὺς ἐκεῖνος, ὁ ἀντιπροσωπεύων εἰδικῶς τὸ γένος τῶν παραλίων καὶ νησιωτῶν (Σαλαμινίων, Ἐλευσινίων κτλ.) Ἀθηναίων, δράκων, οὗ διασημοτάτη ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις δρασις εἶναι ἡ τοῦ θρύλου, καθ' ὃν ναυμαχοῦντων τῶν Ἀθηναίων ἐν Σαλαμῖνι «δράκοντα ἐν ταῖς ναυσὶ λέγεται φανῆναι» τοῦ-

<sup>1</sup> Σβορώνος, Τὸ ἐν Ἀθῆναις Ἑθνικὸν Μουσεῖον σελ. 101-106 ἀριθ. 82. Τὰ δύο Παλλάδια

<sup>2</sup> Ἀμελησαγόρας ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ Ἀτθίδι (παρὰ Ἀντιγόνοιο ἱστορ. θαυμ. 1<sup>η</sup>): «Τὰς δὲ Κέκροπος θυγατέρας τὰς δύο, Ἀγραυλὸν καὶ Πάνδροσον, τὴν (ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς) πρὸς φύλαξιν παραδοθεῖσαν αὐταῖς καὶ τὸν μικρὸν Ἐριχθόνιον κίστην ἀνοῖξαι καὶ ἰδεῖν δράκοντας *δύο* περὶ τὸν Ἐριχθόνιον» κτλ.

<sup>3</sup> B. S. Annual IX σελ. 75-79 Πίν. 54-57.

τον ὁ θεὸς ἔχρησεν Ἀθηναίοις Κυχρέα εἶναι τὸν ἥρωα» (Παυσαν. I, 36, 1). Τοῦ τελευταίου δὲ τούτου τὴν ναυτικὴν φύσιν δηλοῦσιν καὶ οἱ μῦθοι, καθ' οὓς ἦτο υἱὸς μὲν τοῦ Ποσειδῶνος πατὴρ δὲ τῆς Γλαύκης<sup>1</sup>. Οἱ Ἀθηναῖοι εἰκονίζουσιν αὐτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἐπιβαίνοντα τῆς πρῶρας τοῦ πλοίου τοῦ Θεμιστοκλέους, τροπαιοφόρου ἐπιστρέφοντος ἐκ τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος<sup>2</sup>. Οἱ αὐτοὶ δ' Ἀθηναῖοι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων πρὸς δήλωσιν τῆς διπλῆς τῶν προγόνων αὐτῶν καταγωγῆς, χθονίας καὶ θαλασσίας, ἐποίησαν τοὺς γνωστοὺς τῆς **Στοᾶς** τῶν ἐσφαλμένων λεγομένων **Γιγάντων** ἄττικοὺς θνητοὺς ἄνδρας, ὧν οἱ μὲν ἔχουσι τὰ σώματα καταλήγοντα εἰς ὄφιν, οἱ δ' εἰς ἰχθῦν, κοινὸν σύμβολον ἔχοντες πάντες τὴν ἐγγώριον ἱερὰν ἄττικὴν ἐλαίαν, πανάρχαιον σύμβολον τοῦ ἄττικοῦ γένους αὐτῶν. Τί λοιπὸν προσφεύστερον τῆς ἐπὶ τῆς ναυτικῆς στυλίδος-λαβάρου ἀπεικονίσεως τοῦ ναυτικοῦ τούτου δράκοντος ὑπὸ τῶν αὐτῶν Ἀθηναίων παρὰ τὸν δράκοντα φύλακα τῆς μεγάλης ἡπειρωτικῆς ξηρᾶς αὐτῶν;

\*  
\* \*

Ἄς ἴδωμεν νῦν τὰς ἀρχαίας πηγὰς ἡμῶν τὰς μαρτυρούσας, ὡς εἵπομεν, τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἑρεχθείου τῶν Ἀθηνῶν ὑπαρξίν τοιαύτης ἐξ ἱστοῦ καὶ κεραίας ἱερᾶς πολυτελοῦς στυλίδος πλοίου; χρησιμευούσης πρὸς ἀνάρτησιν τοῦ ἱεροῦ πέπλου ἢ φάρους τῆς θεᾶς, ὡς ἱστίου ἢ λαβάρου.

Τὰ πολυάριθμα χωρία ταῦτα ἔχει ἤδη πρὸ πολλοῦ (1871) συγκεντρώσει ὁ Michaelis ἐν τῇ πολυτίμῳ αὐτοῦ συγγραφῇ Parthenon σελ. 327-329 καὶ δὴ ἐν τοῖς κεφαλαίοις Jährliche und grosse Panathenaeen, **πέπλος, ναῦς, ἀρρηφόροι, κατανίπτης**, ὑπ' ἀριθ. 134-177 χωρία εἰς ἃ ἀναφερόμεθα ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἐξῆς. Συμπληρωματικὰ χωρία εὐρίσκει τις παρὰ A. Mommsen, Feste der Stadt Athen, (1898) σελ. 107-116, Peplos, ὡς καὶ παρὰ O. Jahn-Michaelis, Ark Athenarum 1901.

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων γνωρίζομεν ὅτι ὡς ἱστίον ἄρμενον τῆς κατὰ ξηρὰν ἐπὶ τροχῶν ἀπὸ τῶν πυλῶν τοῦ Κεραμεικοῦ διὰ τοῦ Δρόμου, Ἐλευσινίου καὶ Πελαργικοῦ ἀναγομένης «πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν» «ποτὶ νηὸν Ἀθηναίης» μέχρι αὐτῆς τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως, ἱερᾶς τριήρους ἢ νεῶς τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων, ἐχρησίμευεν αὐτὸς ὁ ἱερὸς πέπλος τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἔργον τῶν ἐκάστοτε ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἄρχοντος βασιλέως ὑφαινουσῶν, ἐπισκευαζουσῶν ἢ ἀνανεουσῶν ἐντελῶς αὐτόν, ἀρρηφόρων καὶ ἐργαστινῶν εὐγενῶν παρ-

<sup>1</sup> Roscher, Myth. Lex. ε. λ. Kychreus.

<sup>2</sup> Σβορώνος ΔΕΝΑ, XII, 1909-1910 σελ. 133 εἰκ. 2-3. — BMC. Attica Πίν. XIX, 1-2 καὶ Svoronos, Trésor des monnaies d'Athènes Πίν. 97, ἀριθ. 1-31.



θένων καὶ γυναικῶν τελείων τῶν Ἀθηναίων, αἵτινες καὶ κατεποίκιλλον αὐτὸν ἐνυφαίνουσιν διαφόρους μυθολογικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰκόνας, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ἦτο δ' ἀνηρτημένος ὁ πέπλος οὗτος «ἀπὸ ἱστοῦ καὶ κεραίας» σταυροειδῶς ἐν σχήματι Τ ἢ + συγκαθελωμένων, πάντως δὲ πολυτελῶς διὰ κοσμημάτων ἐκ πολυτίμων μετάλλων κεκοσμημένων<sup>1</sup>, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λυσιμάχος (οὗ τῶν πρώτων χρόνων νομισμάτων ἡ Νίκη φέρει τὴν αὐτήν, ἣν καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στυλίδας)<sup>2</sup>, μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην (301 π. Χ.), ἔκρινεν ἑαυτοῦ ἄξιον νὰ χαρίσῃ τοιοῦτον «ἱστὸν καὶ κεραϊάν» «τῇ Θεῇ εἰς τὰ Παναθηναία τῷ πέπλῳ». Φαίνεται μάλιστα ὅτι καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἔκαμεν, ἢ ἐφημιζέτο ὅτι ἔκαμεν, ὁμοίαν δωρεὰν τῇ Ἀθηνᾷ πρὸ τοῦ Λυσιμάχου, διότι οὕτω μόνον δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὸ χωρίον τοῦ Ψευδοκαλλισθένους (hist. Alex. 274 vers. Armen. ἔκδ. Rabe), καθ' ὃ διὰ τῆς ἐν ἔτει 322 π. Χ. διαθήκης αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκληροδοτεῖ «εἰς Ἀθήνας χιτῶνα καὶ χρυσοῦν θρόνον Ἀθηνᾷ, ἣ ἐν τῷ καλῷ τῷ ἐπάνῳ Παρθενῶν», ὅπερ ἀναφέρει καὶ ἡ Epit. Rer. Gest. Alex. σελ. 120 (ἔκδ. I. Wagner) διὰ τῶν λέξεων Atheniensibus dentur in aedem Minervae sella aurea atque amictus speculis ex aureo. Ὅμοίαν δωρεὰν γνωρίζομεν ὅτι ἔκαμε πολὺ βραδύτερον, ἐν ἔτει 262 μ. Χ., «[ὁ σε]μνότατος ἀ[γ]ωνοθ[έ]της τῶν με[γ]άλων Παναθηνα[ίων] καὶ ἱερεὺς πανα[γ]ῆς Ἐρ[ε]ννίος Δέξ[ι]ππος Πτολεμαίου [ἢ] Ἐρμ[ε]ιους», ὅστις, «τὸ ἀκρο[ο]στόλιον τῇ πόλ[ει] Παναθηναϊδ[ος] σκάφης καὶ τὸ ἔδο[ς] τῆς Θεοῦ ἀνέστη[σεν]», (CIA III, 702 σελ. 484), ἔνθα Παναθηναῖς μὲν σκάφη εἶναι τὸ σκάφος τῆς ἱερᾶς νεὼς τῶν Παναθηναίων, ἀκροστόλιον δὲ καλεῖται ἡ ἱερὰ στυλὶς αὐτῆς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀκροστολίου, — ἀρχικῶς καὶ κυρίως δηλοῦντος τὸ ἄκρον τοῦ στόλου, ἥτοι τοῦ ἀποτροπαίου τῶν κινδύνων ἐπιθέματος (ἀρχικῶς κέρματος βοδὸς ταύρου), τοῦ κοσμοῦντος (**στολίζοντος**) τὴν πρῶταν τῶν πλοίων — οἱ μεταγενέστεροι συχνὰ (οἱ σύγχρονοι ἡμῶν σχεδὸν πάντοτε) συνέχον τὸ κοσμοῦν τὴν πρύμνην **ἄφλαστον**, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ὁ ἱστὸς καὶ τὸ ἱστίον τῆς στυλίδος<sup>3</sup>.

Μετὰ δὲ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων, ὅτε ἡ ἱερὰ ναὺς ὠρμίζετο παρὰ τὸ ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως Πύθιον<sup>4</sup> πλησίον τοῦ Ἀρείου Πάγου, εἶναι προφανές ὅτι ἡ στυλὶς-ἱστὸς μετὰ τοῦ ἱεροῦ πέπλου τῆς Πολιάδος, ὅστις ἦτο καὶ τὸ κυρίως πομπευόμενον **ἱερὸν** τῆς πόλεως ἀντικείμενον τῶν Παναθηναίων,

<sup>1</sup> Φώτιος, Λεξ. ἐν λ. ἱστὸς καὶ κεραία: «ὁ μὲν ἱστὸς τὸ ἐπίμηκες ξύλον ἄνω τεταμένον, κεραία δὲ τὸ πλάγια, ὥστε γενέσθαι γράμμα τὸ Τ. Διετείνετο δὲ πολλάκις ὁ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλος εἰς τοιοῦτο σχῆμα ξύλων καὶ ἐπόμπευσαν».

<sup>2</sup> Muller, Num. de Lysimaque Πίναξ I, 4.

<sup>3</sup> Τὰ περὶ τῆς συγχύσεως ταύτης χωρία συνεκέντρωσα ἤδη ἐν σελ. 130 σημ. 2 τῆς ἐμῆς μελέτης Styliades, Acrostolia κτλ. ἔ. ἀ.

<sup>4</sup> Φιλοστρ. Βίοι σοφιστ. 2, 1, 5.



δὲν ἀφίνοντο βεβαίως ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τὴν φθορὰν τοῦ ὑπαίθρου μέχρι τῆς μετὰ ἕτος ἢ πενταετίαν νέας πομπῆς, ἀλλὰ, παροπλιζομένου τοῦ πλοίου, ἐφέροντο ὡς λάβαρόν τι ἱερὸν καὶ κατετίθεντο πρὸς διαφύλαξιν, συντήρησιν καὶ προσκύνησιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθίου, εἰς οὗ τὴν περιοχὴν καὶ εὐρέθησαν ἀμφοτέρω τὰ τ' ἄκρα τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ τοῦ πέπλου κοσμοῦντα εἰδώλια ἡμῶν.

Ἡ περίφημος καὶ πασίγνωστος ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἀπεικόνισις, — παρὰ τὴν μικροτέραν πομπὴν τῶν σάκων τῶν *ἱερῶν* τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων<sup>1</sup>, — τῆς μεγάλης πομπῆς τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, κέντρον ἢ ἑναρξιν αὐτῆς ἔχει τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος ὑπὸ ἱερῆος (ἢ μᾶλλον, ὡς φρονῶ, ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔχοντος τὴν ἐποπτίαν τῆς κατασκευῆς τοῦ ἱεροῦ πέπλου *ἄρχοντος βασιλέως*<sup>2</sup> (τοῦ καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πάσας τὰς πατρίους τελετάς, θυσίας καὶ πομπάς, ἐπιμελουμένου καὶ διοικοῦντος)<sup>3</sup> παραδοσιν ἢ παραλαβὴν τοῦ πέπλου τούτου τῆς θεᾶς, καὶ δὴ συνεπτυγμένου παραλαμβανομένου ὑπὸ εὐγενοῦς μελλεφήβου, ἵνα ἀναρτηθῇ ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ καὶ τῆς κεραίας τῆς στυλίδος τῆς παρασκευαζομένης πομπῆς, ἢ, ἐπιστρεφόμενον ὑπὸ τοῦ μελλεφήβου τῷ ἱερεῖ ἢ ἄρχοντι βασιλεῖ μετὰ τὸ πέρας τῆς πομπῆς, ληξάσης ἤδη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἵνα ἀναρτηθῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρως ἐν αὐτῷ κομιζομένων, δυσθαστάκτων ἴσως ὑπὸ ἐνὸς ἀνδρός, ἱστοῦ καὶ κεραίας. Οἱ ἤδη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τῶν θεῶν εἰκονιζόμενοι ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος συμμέτοχοι τῆς πομπῆς ταύτης τῶν Μεγάλων Παναθηναίων δὲν ἔχουσι μεταξὺ αὐτῶν οὔτε τὴν ἱερὰν στυλίδα οὔτε καὶ τὴν ἱερὰν τριήρη εἴτε διότι ἦτο ἀδύνατον ἢ κακότεχνον, διὰ τὸν καλλιτέχνην τὸν σχεδιάσαντα τὴν ζωφόρον νὰ παρεμβάλῃ τὸ μέγα τοῦτο πλοῖον μετὰ τῆς τόσον ὑψηλῆς αὐτοῦ στυλίδος εἰς τὴν στενὴν λωρίδα τῆς ἰσοῦψοῦς πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν θνητῶν εἰκόνας, εἴτε διότι τὸ μὲν πλοῖον ἀφίνετο ἔξω τῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως πρὸ τοῦ Πυθίου, ἢ δὲ στυλὶς ἐφέρετο κατ' ἰδίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος, ὅταν παρωπλιζέτο ἡ ἱερὰ ναῦς.

Εἰκόνα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπὶ τροχῶν συρομένου καὶ ὡς μετ' ἀναπεπταμένου τοῦ ἱστίου τοῦ ἱεροῦ πέπλου πλέοντος ἱεροῦ πλοίου τῶν Μεγάλων Παναθηναίων διέσωσεν ἡμῖν μόνῃ ἢ πολὺ μεταγενεστέρα ἀρχαία ζωφόρος ἢ ἐντετοιχισμένη νῦν εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (Μικρᾶς Μητροπόλεως ἢ Ἀγ. Ἐλευθερίου νῦν καλουμένης) τῶν Ἀθηναίων ἀλλὰ καὶ ταύ-

<sup>1</sup> Σβορῶνος, Ἡ ζωφόρος τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ, IV. 1901 σελ. 369-385.

<sup>2</sup> Πλάτων ἐν Νόμοις: Σουΐδας ἐν λ. ἐπιώψατο.

<sup>3</sup> Ἀριστοτ. Πολιτ. Ἀθηναίων κ. 57.

την δυστυχῶς τὸ πλεῖστον κατεστραμμένην ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐπι-  
 χαραχθέντος βυζαντινοῦ σταυροῦ, ἀφίνοντος εὐδιάκριτον μόνον τὴν προῤῃραν, τὸ  
 πηδάλιον, τοὺς τροχοὺς καὶ γωνίαν τοῦ ἀναπεπταμένου πέπλου <sup>1</sup>.

Ὅτι δὲ δὲν ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος συνεπτυγμένος ὁ πέπλος  
 αὐτῆς οὗτος, ὡς ἀπεικονίζεται ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, κατὰ τὴν παρά-  
 δοσιν ἢ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, ἀλλ', ὡς πᾶν λάβαρον ἢ σημαία, ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ καὶ  
 τῆς κεραίας τῆς ἱερᾶς στυλίδος ἀνηρτημένος ἐν τῷ ναῷ, εἶναι πρόδηλον πρώτον  
 μὲν ἐκ τοῦ φυσικοῦ λόγου τῆς ἀσφαλεστέρας αὐτοῦ φυλάξεως, ἀερίσεως, συν-  
 τηρήσεως καὶ ἐποπτείας, δεύτερον δ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι συχνὰ μνημονεύον-  
 ται καὶ θαυμάζονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν <sup>2</sup> ἢ καὶ ὑπὸ  
 τῶν ἀγγειογράφων καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν ἀντιγράφονται ἢ ἀπομιμοῦνται <sup>3</sup> αἱ  
 ἐπ' αὐτοῦ ἐνυφασμένοι ὑπὸ τῶν ἀρρηφόρων γυναικῶν εἰκόνες, ὧν **μεστὸς** καὶ  
**καταπεποιικιλμένος** ἦτο ὁ **παμποίκιλος** οὗτος πέπλος, εἰκόνες αἵτινες βεβαίως  
 δὲν ἐποιήθησαν, ἵνα μένωσιν ἀφανεῖς ἐν τῷ συνεπτυγμένῳ πέπλῳ. Εἰκονίζον δὲ  
 τὰ ποικίλματα ταῦτα κυρίως μὲν τὴν Ἀθηναίων ἀριστεύουσαν παρὰ τὸν Δία καὶ  
 τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους θεοὺς καὶ Τιτᾶνας ἐν τῇ κατὰ τῶν Γιγάντων μάχῃ, πρὸς  
 δὲ καὶ ἄλλας μυθικὰς τῶν Ἀθηναίων εἰκόνας, οἷα π. χ. ἢ κατὰ τὸν χρόνον τῶν  
 Παναθηναίων ἀρπαγὴ τῆς Ἀθηναίας κόρης Ὠρειθυίας ὑπὸ τοῦ Βορέως, ἢ θνη-  
 τῶν ἀνδρῶν εἰκόνας καὶ δὴ πολιτῶν Ἀθηναίων ἢ ξένων βασιλέων, οἵτινες, ὡς  
 οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς Δημήτριος καὶ Ἀντίγονος, ἐκρίθησαν ὑπὸ σεμνῶν πολι-  
 τῶν ἢ ταπεινῶν κολάκων «ἄξιοι τῆς γῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ πέπλου» τῆς  
 θεᾶς, ἥτοι ἄξιοι ἐνυφάνσεως τῆς εἰκόνης αὐτῶν ἐν τῷ πέπλῳ παρὰ τοὺς ἀμύν-  
 τορας τῆς πόλεως θεοὺς καὶ δαίμονας, τοὺς μετὰ λόγου κοσμοῦντας τὸ ἔνδυμα  
 τοῦ ἀποτροπαίου τῶν κακῶν εἰδώλου τούτου τῆς ἱερᾶς στυλίδος, πέπλου διαρ-  
 κῶς ἀνανεουμένου καὶ τελειοποιουμένου ὑπὸ τῶν ἀρρηφόρων ἐργαστινῶν συμ-  
 φώνως πρὸς προσχέδια (**παραδείγματα**) ἀθλοθετῶν ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν κρί-  
 σιν αὐτῆς τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰδικοῦ ἔτι δικαστηρίου <sup>4</sup>. Ὅτι δ' ἐν  
 τοῖς ὑστέροις χρόνοις οἱ διαγωνιζόμενοι ἀθλοθέται διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ  
 πέπλου τούτου ἀντέγραφον ἢ ἀπεμιμοῦντο τὰς παραστάσεις περιφήμων ἀθη-  
 ναϊκῶν πρωτοτύπων μνημείων καὶ μάλιστα αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως ὑποδηλοῦ-  
 ται σαφῶς ὑπὸ τῆς πάντως ἐξ ἐνὸς τῶν πέπλων τούτων ἀντιγραφείσης ὑπὸ τοῦ  
 μαθητεύσαντος ἐν Ἀθήναις Ὀβιδίου περιγραφῆς τῶν πλουσιωτάτων ποικιλμά-  
 των τοῦ ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀθηναίας, ἐν ἀμίλλῃ πρὸς τὴν Ἀράχνην, ὑφανθέντος πέπλου

<sup>1</sup> Σβορώνου, Der athenische Volkskalender: ΔΕΝΑ II 1899 σελ. 52 Πίναξ Ε' - 7' ἀριθ. 40.

<sup>2</sup> Πλατ. Εὐθύφ. 6. — Εὐριπ. Ἑκάβη στ. 466. — Νόννος 39, 188. — Hermann, Gottesd. Alterth. 2, 54, 13.

<sup>3</sup> A. Mommsen, Feste σελ. 111, 5.

<sup>4</sup> A. Mommsen ἑ. ἀ. σελ. 110-111.

αὐτῆς, περιέχοντος πλὴν ἄλλων εἰκόνας προφανῶς ἐμπνευσθείσας, ὥς πολλοὶ ἤδη ἀνεγνώρισαν, ἐξ αὐτῶν τῶν ἀετωμάτων καὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος <sup>1</sup>.

\*  
\* \*

“Ὅσον δ’ ἀφορεῖ τὴν χρύσωσιν τῶν δύο ἐν λόγῳ Παλλαδίων τῆς στυλίδος ἡμῶν, ὑπενθυμίζω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων, καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων, τοῦ νὰ ἐπιχρυσώσωσιν ἐκ νέου τὰ Παλλάδια τῶν πλοίων αὐτῶν, προκειμένης μεγάλης τινὸς ναυτικῆς ἐκστρατείας, θεωρίας ἢ τελετῆς. Οὕτω π. χ. ὁ Ἀριστοφάνης (*Ἀχαρνεῖς* στ. 544 κέξ.), περιγράφων τὸν ἐν τοιαύτῃ τινὶ περιστάσει ζῆλον τῶν Ἀθηναίων, λέγει:

εὐθέως καθέλκετε  
διακοσίας ναῦς, ἦν δ’ ἂν ἡ πόλις πλέα  
θορύβου στρατιωτῶν, περὶ τριηράρχου βοῆς  
μισθοῦ διδομένου, *Παλλαδίων χρυσομένων*, κτλ.

δι’ ὧν τελευταίων λέξεων ἐννοοῦνται βεβαίως τὰ Παλλάδια τῶν ἱερῶν στυλίδων ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐπιστρατευομένων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην Ἀθηναϊκῶν πλοίων. Καὶ ὁ Πλούταρχος δ’ ἀναφέρει (*Πομπήϊος* 24, 2) ὅτι, ὅτε, ἐν χρόνοις ἀδυναμίας τῆς Ῥώμης, οἱ τοῦ Αἰγαίου «χρήμασι δυνατοὶ καὶ γένεσι λαμπροὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀξιούμενοι διαφέρειν ἄνδρες ἐνέβαινον εἰς τὰ ληστρικὰ καὶ μετεῖχον, ὥς καὶ δόξαν τινὰ καὶ φιλοτιμίαν τοῦ ἔργου φέροντος», ἐκόσμου ὑπερφάνως τὰ πλοῖα αὐτῶν «*στυλίσι χρυσαῖς*». Ἡ δὲ καὶ νῦν κυριαρχοῦσα χρύσωσις τῶν τὰ καρχήσια τῶν ἄκρων τῶν ἰστῶν κοσμοῦντων ἀντικειμένων εἶναι πάντως ἐκείνη, ἣτις ἐν παναρχαίοις χρόνοις ἤγαγε τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὸ νὰ θέσωσι ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ἰστῶν τῶν πλοίων αὐτῶν ὥς καρχήσιον πελώριον ἄνθος λωτοῦ, ἐξ οὗ ἀναπηδᾷ ὁ κατὰ τὴν πρώτην ἡλιακὴν ὥραν τῆς ἡμέρας γεννώμενος παῖς Ἡλῖος (ιδὲ ἀνωτέρω σελ. 25 εἰκ. 5), ὥς πράγματι πρῶτον ἐπὶ τῶν χρυσῶν τούτων ἀκροστολίων ἀναπηδῶσιν αἱ πρῶται ἐπ’ αὐτῶν δὴ τούτων τὴν πρωτὴν προσιπύτουσαι ἡλιακαὶ ἀκτῖνες (πρὸβλ. Catullus 64, 235-236 *candidaque intorni sustollant vela rudentes, lucida qua splendent summi carchesia mali*). Προφανῶς δὲ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ ἐκ τῶν σχῆμα λωτόμορφον ἐχόντων *ἡμιτόμων τοῦ ὥου* καρχησίων τούτων — δι’ ὧν ἦσαν ὀπλισμένα καὶ τὰ προῖστορικὰ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς πλοῖα τῶν Ἑλλήνων <sup>2</sup> —, θρυλούμενοι ὥς γεννηθέντες τὸ πρῶτον Διόσκουροι <sup>3</sup> ἐνφωκίσθησαν ἐπὶ τῶν καρχησίων τῶν πλοίων τῶν Ἑλλή-

<sup>1</sup> Σβορώνος, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ XIV, 1912, σελ. 336 κέξ

<sup>2</sup> Torr, Ancient Ships, Πίν. I, ἀριθ. εἰκ. 7-8.

<sup>3</sup> Λουκιανός, Θεῶν Λιάλογοι 26: τοῦ ὥου τὸ ἡμίτομον καὶ ἀστὴρ ὑπεράνω.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 1920-21

νων ὑπὸ μορφὴν χρυσῶν ἀπαστραπτόντων ἀστέρων, ἢ τῶν τῆς τρικυμίας φώτων τοῦ Saint Elme.

\*  
\* \*

Σύνοψιν τῶν πορισμάτων τῆς παρούσης μελέτης ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῆς ἱερᾶς στυλίδος, λαβάρου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τῶν Ἀθηναίων, ἀποτελοῦσιν αἱ παρεντιθέμεναι ἐνταῦθα γραφικαὶ συμπληρώσεις (Εἰκ. 13, 28 καὶ 30), αἱ ποιηθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τῇ βοηθείᾳ τῶν λειψάνων τῶν ἀσωμάτων Παλλαδίων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν πολυαριθμοτάτων ἱερῶν στυλίδων, μάλιστα δ' ἐκείνων τῶν ἀναγλύφων τοῦ ἐν Περγᾶμῳ ναοῦ τῆς αὐτῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Τὸ μέγεθος τοῦ λαβάρου τούτου τῶν Ἀθηναίων ἦτο βεβαίως ἀνάλογον πρὸς τὸ



Εἰκ. 27·28.

ἐνδεικνυόμενον ὑπὸ τοῦ ὕψους τῶν ἀγαλματίων ἡμῶν, κοσμημάτων τῆς κεραίας, συμφωνοῦν δὲ πρὸς τὸ μέγεθος πέπλου θεᾶς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους καὶ οὕτω κατάλληλον, ἵνα καὶ ὡς ἱστίον ἀκατείου ἱστοῦ πλοίου χρησιμεύῃ. Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς ὑφαίνετο ὁ πέπλος ἦτο τὸ ἔριον. Τέλος τὸ χρῶμα αὐτοῦ ἦτο κρόκινον καὶ ὑακίνθινον<sup>1</sup>, ἦτοι λευκοχρυσσαυγές, ὅπερ μετὰ τῶν χρυσοποικίλων εἰκόνων αὐτοῦ θὰ ἀπήστραπτε μακρόθεν ἄπλετον φῶς, ὡς πᾶν λαβάρου φάρος (ἴδε κατωτέρω). Ἐν ἑτέρᾳ μελέτῃ θέλομεν ἀπαριθμήσει τὰ πολυαριθμότερα ἀρχαιότερα καὶ μεταγενέστερα ἱερὰ λάβαρα, ἀπὸ τῶν ὑπὸ τῶν δύο τειταίνωμένων ἱστῶν τῶν πρώτων ναῶν τῶν Αἰγυπτίων (σελ. 52) καὶ τῶν τὰς ὑψιπρύμνους πεντηκοντόρους τῶν προϊστορικῶν Κυκλαδιτῶν καὶ Μυκηναίων κοσμοῦντων στυλίδων, μέχρι τοῦ λαβάρου τοῦ νῦν Πανεπιστημίου ἡμῶν. Μεταξὺ τούτων φημίζονται, καὶ κατ' ἐμὲ καταλέγονται, ὁ ἐπὶ Τμόρφου ξύλου στυλίδος (σημείου) ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ἀναρτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως χαλκοῦς ὄφιν (Εἰκ. 27), ὅτε οἱ Ἰσραηλῖται ἐπὶ θάλασσαν ἀπὸ τῆς ἐρήμου βαίνοντες ὠλιγοψύχουσαν, οὗ ἕνεκεν ἀπέστειλεν ὁ Κύριος κατ' αὐτῶν ὄφεις δάκνοντας, ὧν ἀπὸ τῶν θανατηφόρων δηγμάτων ἔσωσεν αὐτοὺς μετανοήσαντας ἢ θεὰ καὶ λατρεία τοῦ χαλκοῦ τούτου θείου ὄφεως<sup>2</sup>. Ἐκ τούτου βραδύτερον ἐπήγασε, κατ' ἐμέ, ὅχι μόνον τὸ μονογράφημα τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (Εἰκ. 28) ἀλλὰ καὶ ἡ Τ ἢ σταυροῦ + σχῆμα ἔχουσα σωτηρία στυλὶς τῶν χριστιανῶν, ἦτοι ὁ σταυρὸς μετὰ τοῦ Ἑσταυρωμένου, ἐφ' οὗ «καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὕψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον»<sup>3</sup>. Ἐπίσης τὸ λάβαρον Κωνσταν-

<sup>1</sup> Εὐριπ. Ἑκάδη, 466 καὶ Σχολ. 468.

<sup>2</sup> Ἱερ. Γραφ. Ἀριθμοὶ 21.

<sup>3</sup> Ἰωάνν. γ', 14-15.

τίνου τοῦ Μεγάλου, ἥτοι ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία, ἡ κατόπιν τοῦ γνωστοῦ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ὁράματος αὐτοῦ<sup>1</sup> κατασκευασθεῖσα κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ θείου σταυρικοῦ ἐκείνου *σημεῖου* ἐξ ὑψηλοῦ καὶ περιχρύσου δόρατος (ἱστοῦ) φέροντος εἰς τὸ ἄκρον, ὡς καρχήσιον, χρυσοῦν λιθοκόλλητον στέφανον, ἐνῶ τὰ ἀρχικὰ ΧΡ ἢ +R τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ (πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς ΑΘΗΝΑ καὶ ΖΕΥΣ ΣΩΤΗΡ τῶν ἐλληνικῶν στυλίδων σελ. 32) μετ' ἐγκαρσίου ἐν εἵδει σταυροῦ κεραίας, ἀφ' ἧς ἐκρέματο τετράγωνος ὀθόνη πορφυρά, χρυσοῦφαντος καὶ διὰ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη, ἐνυφασμένον δ' ἔχουσα ἐν μὲν τῷ κέντρῳ τὸ ἀπαστράπτον καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς *τούτω νίκα* περικυκλούμενον εἶδωλον τοῦ θείου σταυροῦ (συνοπτικῆς εἰκόνος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, οὗ φέρει καὶ τὸ ὄνομα ἡ στυλὶς αὕτη), κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἐνυφασμένας τὰς προτομὰς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ<sup>2</sup>, τὰς τόσον ζωηρῶς ἀνακαλούσας ἡμῖν τὰς εἰκόνας τῶν ἀξίων τοῦ πέπλου φανέντων πολιτῶν καὶ βασιλέων τοῦ λαβάρου τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων στυλίδων καὶ λαβάρων τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως καὶ τέχνης ἀναφέρω ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Πολιάδος Παρθένου τῶν Ἀθηνῶν στυλὶδα πρῶτον μὲν τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν ἀχειροποιήτων θείας καταγωγῆς (*διῦπετων*) εἰκόνων εἰκόνα τῆς Παρθένου Μαρίας, τῆς τὸ «ἀπαστράπτον ἴδιον ἐκτύπωμα ἐν πορφύρᾳ καὶ στολισμῷ κίονι ἐνὶ καθιδρυμένον» ἐχούσης ἐν Λύδδῃ τῆς Παλαιστίνης<sup>3</sup>. δεῦτερον δὲ τὴν ἐν Σμύρνῃ ἐπὶ κορμοῦ κυπαρίσσου (ἐξ οὗ δένδρου συνήθως κατασκευάζονται οἱ ἱστοὶ τῶν πλοίων) ἀναφανείσαν ὡς ἐκ θαύματος ὁμοίαν εἰκόνα τῆς αὐτῆς Θεοτόκου<sup>4</sup>. τρίτον δὲ καὶ κυρίως τὴν *Ἑσθῆτα* τῆς Θεοτόκου, τὴν τόσον ζωηρῶς ἀνακαλοῦσαν εἰς τὴν μνήμην μου τὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς τῆς ἱερᾶς στυλίδος αὐτῶν, ἑσθῆτα *Μαφόριον* δὲ ἡ *Ῥμόφορον* τῆς Παναγίας λεγομένην, ὡς ὠμοφόριον ἦτο καὶ ὁ πέπλος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς. Εὗρεθεῖσα κατὰ τὸν περὶ αὐτῆς θρύλον ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ εὐλαβεστάτης ἐθνικῆς κόρης ὀνόματι, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, *Παρθένου*, μετεκομίσθη εἰς Κων/πολιν τὸν Ε' αἰῶνα ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Πουλχερίας καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἱστορικώτατον λάβαρον κατὰ τὰς ἐκστρατείας τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου<sup>5</sup>. Πόσον δὲ

<sup>1</sup> Εὐσεβίου, Βίος Κωνσταντ. Ι, 28-30 κλ.

<sup>2</sup> Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους (ἐκδ. 1865) τόμ. Β' σελ. 553.

<sup>3</sup> Συνοδικὴ ἐπιστολὴ τοῦ 836 μ. Χ. τριῶν πατριαρχῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον παρὰ (Comthe-fis, *Originum rerumque C/politarum manipulus* σελ. 115). Πρὸς τὰς ἐτέραν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ θαύματος ἐν Γεωργίῳ Μοναχῷ (866/7 μ. Χ.) ἐν Χρονικῇ IV, 262, 19 ἐκδ. Murali 1859 σελ. 688.

<sup>4</sup> Νικηφόρος Κάλλιτος (ἀρχαὶ ΙΔ' αἰῶνος) Ἑκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ΙΔ', 46.

<sup>5</sup> Migne, *Patr. Graeca* τόμ. 106, 807 «λαβὼν ὁ Πατριάρχης... καὶ τὴν τῆς Παναγίας τιμίαν ἑσθῆτα, διὰ τῶν τειχῶν περιήρχετο κτλ.». Πάσας τὰς ἀνωτέρω εἰδήσεις ἀντὶ τῆς χειρογράφου μελέτης, ἡ *Παρθένος Μαρία*, τοῦ Βυζαντινολόγου συναδέλφου μου Γ. Α. Σωτηρίου τῇ παρακλήσει μου γραφείσης καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Παναγίαν ἀναφερομένης.

παναρχαία εἶναι ἡ καταγωγή τῆς λατρείας τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐσθῆτος τῆς Παναγίας ἡμῶν Παρθένου, ὡς καὶ τῆς συναφοῦς λατρείας τῆς *Ἀγίας ζώνης* αὐτῆς. διδάσκουσί με τὰ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Μινωϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ ἀνακαλυφθέντα αὐτοτελῆ εἰδώλια τῆς πεποικιλμένης *ἐσθῆτος* καὶ *ζώνης* τῆς προϊστορικῆς Μεγάλης Θεᾶς τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν<sup>1</sup>, ἥτοι ἀντικειμένων λατρευτικῶν, περὶ ὧν εἰδικῶς πραγματεύομαι ἐν τῷ νέῳ βιβλίῳ μου *Protoгонία, Religion et Civilisation protohelléniques*.

Ἐκ δὲ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ λατρείας ἀναφέρω παρὰ τὸ λίβαρον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκεῖνα, τὰ ἀντὶ τοῦ πέπλου φέροντα ἐξηρητημένην τὴν περίφημον ἐπὶ χειρομάκτρου, ἥτοι τοῦ κοινῶς *Ἀγίου Μανδηλίου*, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Σωτῆρος ἀπομαχθεῖσαν ἀχειροποίητον εἰκόνα αὐτοῦ, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῷ τοπάρχῃ τῆς Ἐδέσσης Ἀβγάρῳ πρὸς σωτηρίαν δοθεῖσαν, *ἱεροῦ ράκους* ἐξ ὑφάσματος «πόρρωθεν κρεῖττον ὄψεως *φῶς ἀκτινοβολοῦντος* ἀπὸ τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ». ὅπερ φᾶρος «εἰς τὴν βασιλείον τριήρη ἐνθήμενοι» (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τὸν πέπλον) μετέφερον τὴν 15 Αὐγούστου εἰς τὸν κατὰ τὰς Βλαχέρνας *«Ναὸν τοῦ Φάρου»* καὶ «ἐκβάντες τῆς νεώς, πεζοποροῦντες» (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων) «οἳ τε βασιλεῖς καὶ πάντες οἱ τῆς γερουσίας βουλῆς καὶ ὁ τῶν ἱερῶν κατάρχων μετὰ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος» διήρχοντο τὴν Χρυσὴν Πύλιν (ὡς ἄλλην πύλιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων) καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ μικρὸν πρὸς τὰ λαιὰ παρεκνεύσαντες τὸ τῆς θείας Σοφίας (ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Παρθενῶνα) ... ἱερὸν καταλαμβάνουσι τέμενος (ὡς τὸ τέμενος τῆς Πολιάδος τοῦ Ἐρεχθείου τὸ ἐπίσης μικρὸν πρὸς λαιὰ παρεκνεῦον) καὶ τῶν ἀδύτων τοῦ ἱλαστηρίου ἐντὸς τὴν τιμίαν εἰκόνα ἐναποτίθενται», μεθ' ὃ ἔφερον τὴν εἰκόνα εἰς τὸ *Χρυσοτρίκλινον* πρὸς ἁγιασμόν, ἐνθα «ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου ἵδρουν, (ὅπερ ἐνθυμίζει ἡμῖν καὶ τὸν βασιλικὸν ἐκεῖνον *θρόνον*, ὃν κατὰ τὸν Ψευδοκαλλισθένη ἐδωρήσατο τοῖς Ἀθηναίοις σὺν τῷ *πέπλῳ* ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος), ἐκεῖθεν δὲ δεήσεως γενομένης ἤρετο τὸ ἱερὸν τοῦτο ράκος καὶ ἐν τῷ προορρηθέντι τοῦ Φάρου ναῷ ἐν τῷ δεξιῷ πρὸς ἀνατολὰς ἀνιέρουν μέρει». Μέχρι σήμερον δὲ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἀπὸ τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, ἐκ παραδόσεως ζωγραφίζει ἐν τοῖς ναοῖς ἄνω παντὸς Ἱεροῦ Βήματος ἢ τῆς ὥραιας Πύλης τοῦ Τέμπλου, τὸ ἱερὸν τοῦτο διάδοχον τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς ράκος, οὗ τὴν ἄλλοτε μεγίστην ἐορτὴν τελεῖ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν τὴν 16<sup>ην</sup> Αὐγούστου<sup>2</sup>.

Τοιαύτη τὴν ἔννοιαν ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ περίφημος καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν Καμουλιανῶν, κόμης τῆς Καππαδοκίας, ἔχουσα καὶ εἰς τὴν Κων-

<sup>1</sup> A. Evans: B. S. Annual IX, 1902-1903 σελ. 82 εἰκ. 58, 1-4.

<sup>2</sup> Γ. Α. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Ἀθῆναι 1914 σελ. 36.



σταντινούπολιν ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β', ἔτει 574, μεταφερθεῖσα ἀχειροποίητος ἐπὶ λινού ὑφάσματος μορφὴ τοῦ Χριστοῦ, ὑφάσματος, ὅπερ ἀντὶ *κιδάρεως* ἢ *πέπλου* (μανδηλίου) τῆς κεφαλῆς ἔδωκεν, ἐν πομπῇ ψαλλόντων ἀγγέλων, ὁ Ἰησοῦς Βάσις τῇ συζύγῳ τοῦ τοπάρχου Καμούλου. Ἡ εἰκὼν αὕτη συνδέεται στενώτατα μὲ τοὺς περσικοὺς πολέμους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μαυρικίου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου καὶ «εἶνε, ὡς λέγει ὁ σοφὸς συνάδελφός μου κ. Σωτηρίου<sup>1</sup>, ἴσως ἡ μόνη εἰκὼν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἣτις ἐνεθουσία τὰ Βυζαντινὰ στρατεύματα, ἡ πρώτη, περὶ τὴν ὁποίαν, ὡς εἰς ἐθνικὸν σύμβολον, συνεδυσάσθησαν ἡ Πίστις καὶ ἡ Πατρίς». Ὁμοίαι τέλος τοῦ Χριστοῦ *εἰκόνες - σημαῖαι* εἶναι ἡ τῆς Μεμφίδος τῆς Αἰγύπτου, ὑφασμα (pallium lineum) *ἐκτυφλωτικὴν λάμπιν ἐκπέμπον*, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ *Ἀγίαι Σινδόνες* (sanctae sindones) τῶν Δυτικῶν κυρίως πρώτων χριστιανῶν<sup>2</sup>.

Τέλος δέον ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα καὶ τὴν τοῦ προφήτου Μωάμεθ τῶν ὀθωμανῶν ἱερὰν σημαίαν, τὸ Σατζάκ - ὁ - σσερίφ (Sandjak - sherif), ἧς ὡς ἱερὸν *ῥάκος* χρησιμεύει ὁ μανδύας τοῦ προφήτου ἢ ὁ χιτὼν ἱερᾶς γυναικὸς τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας. Τούτου, ἔχοντος σχῆμα παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ λαβάρου τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ὠραίαν παράστασιν εὐρίσκει τις παρὰ Σκαρλ. Βυζαντινῶ, ἡ *Κωνσταντινούπολις* σελ. 225, εἰκονίζουσαν μίαν τῶν σπανίων ἐορτῶν τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνυψώσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ ἐν τῷ κολοσσιαίῳ τεμένει τοῦ Σουλτὰν Ἀχμέτ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

\*  
\* \*

Τὴν κορυφὴν (*καρχήσιον*) τοῦ ἱστοῦ τῆς στυλίδος ἡμῶν, τῆς κατὰ βᾶθος οὔσης *εἰδώλου* αὐτῆς ταύτης τῆς γλαυκωπίδος Πολιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐρεχθείου, ἐκόσμησα συμπληρώσας (Εἰκ. 28 καὶ 30) διὰ εἰδωλίου ἐπίσης χαλκοῦ καὶ ἐπιχρύσου, γλαυκὸς τοῦ ἡρέμου ἐκείνου σχήματος, ὅπερ εὐρίσκομεν στερεοτύπως ὡς σύμβολον τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν παντὸς μετάλλου νομισμάτων ἀπὸ τῶν προσολωνείων ἤδη χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τῆς νομισματοκοπίας αὐτῶν<sup>3</sup>. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς ἡρεμον σχῆμα ἀπαντᾷ αὕτη καὶ ὡς κύριον σύμβολον τῆς θεᾶς ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ κέντρου τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ἱερᾶς ἐλαίας, ὡς καὶ ἐν ταῖς χερσὶν τῶν πλείστων τῶν ἀγαλματίων τῆς Ἀθηνᾶς<sup>4</sup> καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκροστολίου τῆς τριήρους τοῦ Θεμιστοκλέους (ἀνωτέρω

<sup>1</sup> Γ'. Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 40 - 46.

<sup>2</sup> Γ'. Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 46 - 48.

<sup>3</sup> Svoronos - Bruckmann, Trésor des monnaies d'Athènes Πίν. 1, ἀριθ. 1 - 12 καὶ Πίνακες 2 - 114.

<sup>4</sup> Σδορῶνος, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ. ΧΙV, 1912 σελ. 220 - 226 (Ἡ γλαῦξ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος) Πίν. ΙΓ', 1 - 10 καὶ ΙΕ' - ΙΣ'.



σελ. 37), ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ λίαν καλλιτέχνως καὶ ἐπιμελῶς εἰργασμένα ἀρχαῖκὰ εἰδῶλια γλαυκῶν<sup>1</sup>: εὐρεθέντα ἐν ᾧ χώρῳ καὶ χρόνῳ καὶ τὰ δύο Παλλάδια τῆς ἐν λόγῳ στυλίδος ἡμῶν, ἧς πιθανὸν ἐν τούτων νὰ ᾔτο τὸ τὸ καρχήσιον αὐτῆς ταύ-



Εἰκ. 29.

καλυφθῶμεν νῦν καὶ ἡμεῖς πρὸ τοῦ τόσον σεμνοῦ καὶ ἱεροῦ τούτου λαβάρου - στυλίδος τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας καὶ δόξης, προγόνου μὲν τῆς σταυροφόρου λευκοκυάνου ἔθνικῆς σημαίας ἡμῶν, ἐπιγόνου δὲ τῆς ὑπὸ μορφὴν στύλου ξυλίνου

τῆς τῆς στυλίδος ἡμῶν κοσμοῦν.

Ἡ ὅλως εἰρηνικὴ λατρευτικὴ χρῆσις τοῦ λαβάρου τούτου τοῦ Ἐρεχθείου τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τὴν εἰρηνικὴν καὶ οὐχὶ πολεμικὴν τὴν φύσιν πομπῆν τῶν Παναθηναίων — καὶ ἐν οἷς ἔτι χρόνοις ἡ στυλὶς αὕτη δὲν ἐπομπεύετο ὡς ἰστὸς αὐτῆς ταύτης τῆς, ὡς φαίνεται, οὐχὶ τόσον παλαιᾶς ἐν Ἀθήναις, ὅσον ἐν Κρήτῃ, περιφορᾶς τῆς Παναθηναϊδος νεώς, ἀλλὰ μόνον ἀνὰ χεῖρας αὐτῶν τῶν πομπευόντων — ἐξηγεῖ νῦν τὸ ὅλως σπάνιον πρᾶγμα τῆς ὅλως εἰρηνικῆς στάσεως ἀμφοτέρων τῶν Παλλαδίων ἡμῶν, τῶν μὴ ἐχόντων, ὡς συνήθως, **διηρμένον** πολεμικῶς καὶ ἀπειλητικῶς τὸ δόρυ, οὐδὲ τὴν αἰγίδα προτεταγμένην, ἀλλὰ ταύτην μὲν εἰρηνικῶς τὴν δεξιὰν μέχρι τοῦ ἀγκῶνος, τὴν δ' ἀριστερὰν μέχρι τοῦ καρποῦ στενῶς καλύπτουσαν, τὴν δὲ κεφαλὴν ἀκάλυπτον τοῦ κράνους, ὡς προδήλως τῆς θεᾶς συμμετεχούσης τῆς εἰρηνικῆς πομπῆς αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ θνητῶν. Ἀπο-

<sup>1</sup> Staïs, Marbres et bronzes du Musée National I, (1910) σελ. 266 ἀρ. 6506 καὶ 6509.

λατρευομένης παναρχαίας μορφῆς τῆς *Μεγάλης Θεᾶς* τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ ἡμῶν, τῆς ὁμοίως ὑπὸ δύο δρακόντων ἢ λεόντων συνοδευομένης, πολιούχου δὲ καὶ προφυλαίας αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἣς κοσμεῖ τὴν πύλην ὑπὸ τὸ τελευταῖον κιονόμορφον σχῆμα τοῦτο.

Πρὸ τινων μηνῶν ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολ. Σχολῆς κ. Wace εἶχε τὸ εὐτύχημα ν' ἀνακαλύψῃ ἐν αὐταῖς ταῖς Μυκῆναις δύο πανομοίους ἀλλήλοις ἐγγλύπτους λίθους, φέροντας τὸν καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων τῶν αὐτῶν Μυκηνῶν γνωστὸν ἡμῖν ἀνθρωπόμορφον τύπον τῆς Μεγάλης Θεᾶς, ἰσταμένης ἐν μέσῳ δύο λεόντων θεᾶς τῶν Μυκηνῶν, ἀλλὰ φέροντα ἄνω τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τὸν διπλοῦν ἐκείνιον πέλεκυν τῶν προϊστορικῶν καρχησίων τῶν πλοίων, ὃν φέρει ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν καὶ ἡ αὐτὴ Μεγάλῃ προϊστορικῇ θεᾷ τῶν περιφῆμων ὅσον καὶ σπουδαίων μητρῶν τοῦ Παλαιοκάστρου τῆς Κρήτης<sup>1</sup>. Εὐθὺς ὡς ἀντίκρυσα τὰ δύο νέα ταῦτα μνημεῖα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἀγγλου συναδέλφου ἡμῶν εὗρον τὸ ὄνομα *Κυβέλη*, δι' οὗ δέον ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ καλῶμεν τὴν πολιούχον καὶ προστάτιδα τῶν τειχῶν τῶν Μυκηνῶν Μεγάλην θεάν. Ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων *Μεγάλῃ Μήτηρ*, ἢ καὶ *Ῥέα* καλουμένη, σταθεροῦς δ' αὐτῆς ὁπαδοῦς ἔχουσα τοὺς αὐτοὺς δύο λέοντας, τὴν δὲ κεφαλὴν συνήθως πυργοφόρον ὡς κατ' ἐξοχὴν πολιούχος προστάτης καὶ μήτηρ τῶν πόλεων (*Μητρόπολις*), εἶναι γνωστοτέρα ἡμῖν ὑπὸ τὸ ἀρχαιότερον καὶ ἀσιατικῆς προελεύσεως νομιζόμενον ὄνομα *Κυβέλη* ἢ *Κυβήβη*, οὗ πρῶτη τις σημασία φαίνεται μοι ὅτι εἶναι *Θεὰ ἡ πελεκυφόρος* ἐνθυμηθέντι τὰς σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τῶν μυθολόγων λησμονουμένης ἀρχαίας περιεργωτάτης καὶ σπουδαιοτάτης μαρτυρίας ὅτι «*Κυβηλίσαι: πελεκῆσαι, κύβηλις γὰρ ὁ πέλεκυς*» (Φώτιος Λεξικ. ἐν λ.)· «*ἴσως δὲ καὶ κύβηλις ὁ πέλεκυς*» (Ἑτυμολ. Μέγ. ἐν λ. Κύβελον), «*κυβηλικὸς τρόπος, διὰ τοῦ πελέκεως*» (Κωμ. Ἀνων. 145), «*κύβηλις ἢ πέλεκυς, βαρεῖα μάχαιρα*» (Φιλήμ. ἐν Ἀρπαζομένῳ 2, Ἀνάξιπ. ἐν Κιθαρωδῷ 1). Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Wace προσεχῇ δημοσίευσιν τῶν ἐν λόγῳ δύο ἐκ Μυκηνῶν μνημείων θέλω ἐπανέλθῃ λεπτομερέστερον ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος ἐν τῇ ἐμῇ *Protogonia*.

\*  
\* \*

Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἰπεῖν ἡ ἱερὰ στυλὶς τοῦ Ἐρεχθείου, τὸ ἱερώτατον πάντως τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν *πομπείων* τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐκ τῆς κιονολατρικῆς παναρχαίας ἐποχῆς καταγόμενον *εἶδωλον* αὐτῆς ταύτης τῆς *Μεγάλης Θεᾶς*, πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν, τῆς *Ἀθηναίης* ἢ *Ἀθηνᾶς* ἐκ τοῦ τόπου τῆς λατρείας αὐτῆς κληθείσης, κεκοσμημένον διὰ τοῦ πέπλου αὐτῆς, ὑπὸ τῶν δύο συνοδῶν παναρχαίων δρακόντων τῆς ἐκ τῆς ζωολατρικῆς περιόδου μορφῆς αὐτῆς ὡς γλαυκός. Εἶδομεν δ' ἤδη ἀνωτέρω (σελ.

<sup>1</sup> Ἀρχ. Ἐφημ. 1900, Πίναξ 4.

25 σημ. 1) και ἐξ ἄλλων ἔτι πολυαρίθμων πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι προφανῶς ἔνεκα τῆς σημασίας αὐτοῦ ὡς εἰδώλου θεότητος ὁ ἱστός ἢ στῦλος ἢ κίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἔχων **κεφαλὴν, κρανίον** (κιονόκρανον), **ὀφθαλμούς, τράχηλον, σπονδύλους, πτυχὰς** τοῦ ἐνδύματος (ραβδώσεις) καὶ **πόδας**. Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι ὡς κεφαλὴ (**καρ - χήσιον** ἐκ τοῦ **κάρ** κεφαλῇ) τῆς παναρχαίας καταγωγῆς στυλίδος ἡμῶν χρησιμεύει ἢ ἐκ τῶν ἐπίσης παναρχαίων χρόνων τῆς ζωομορφικῆς τῶν θεῶν ληφθεῖσα γλαῦξ, δύναται νὰ λύσῃ ὀριστικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης, προομνηρικῆς, σημασίας τοῦ παναρχαίου τῆς θεᾶς ἡμῶν ἐπιθέτου **γλαυκῶπις** — ἐξ οὗ καὶ **Γλαυκῶπιον** ἐκαλεῖτο ὁ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναὸς τῆς Πολιάδος τῶν Ἀθηνῶν, ἢ Ἀκρόπολις αὐτή, ὡς καὶ πᾶσα ἡ Ἀττικὴ χώρα τῆς θεᾶς ταύτης<sup>1</sup>. **Γλαυκῶπις** Ἀθηνᾶ καὶ **βοῶπις** Ἥρα δὲν εἶναι βεβαίως, — ὡς ἐφρόνουν οἱ λησμονήσαντες, ἢ θέλοντες νὰ λησμονήσωσι, τὴν πρώτην ὡς ζώων μορφὴν τῶν θεῶν τούτων ἀρχαῖοι Ἕλληνες, — αἱ ἔχουσαι τὰ πᾶν ἄλλο ἢ ὥραϊα, ἐρυθροκίτρινα καὶ ἐλαττωματικά, ὅμματα τῆς γλαυκὸς ἢ τὰ κτηνώδη ἐκεῖνα τῆς βοός, ἀλλ' αἱ πρόσωπα ζώων ἔχουσαι ἀρχικαὶ ζωομορφικαὶ μορφαὶ τῶν Μεγάλων Θεῶν, ἦτοι τῆς **Ἀθηναίας** τῶν πλουσίων εἰς γλαῦκας Ἀθηνῶν καὶ τῆς συζύγου τοῦ ταύρου Διὸς βοός Ἥρας, θεᾶς τῶν Ἀργείων καὶ προστάτιδος τοῦ νομίμου γάμου, τοῦ τὰς γυναῖκας διὰ τῶν συχνῶν τοκετῶν καὶ τῆς θηλάσεως *anachissant*, ἥς τόσα ζωομορφικὰ λείψανα διετήρησεν ἡ ἐγχώριος αὐτῶν μυθολογία. Τοιαῦτα ζωοπρόσωπα εἶδωλα θεῶν, δαιμόνων καὶ **κνωδάλων** ἔτι ἱερῶν, γνωρίζομεν ἤδη πλεῖστα ὅχι μόνον ἐκ τῶν λατρευτικῆς φύσεως μνημείων τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, ἀλλ', ὡς γνωστόν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Λείψανα δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῆς βαθμιαίας ἐξανθρωπήσεως τῆς πρώτης ζωομορφικῆς εἰκόνος τῆς γλαυκὸς - Ἀθηνᾶς εἶναι αἱ μόνον ἐπὶ Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων καὶ Ἀθηναϊκῆς προελεύσεως σφραγιδολίθων ἀπαντῶσαι ἀνθρωποκέφαλοι γλαῦκες, αἱ τῷ κράνει, τῇ ἀσπίδι καὶ τῷ δόρατι τῆς Ἀθηνᾶς ὠπλισμέναι<sup>2</sup>. Αὐτὸς δὲ ὁ ἀνθρωπόμορφος τύπος τῆς **πτερωτῆς** Ἀθηνᾶς Νίκης βεβαίως, κατ' ἐμέ, ἐγεννήθη ἐκ τῆς πρώτης ζωομορφικῆς **πτερωτῆς** εἰκόνος τῆς θεᾶς ταύτης ὡς γλαυκός, γνωστοῦ ὄντος ἡμῖν ὅτι ἡ ἐμφάνισις καὶ ἐπιδέξις πτήσις τοῦ πτηνοῦ τούτου ἐθεωρεῖτο ἀπὸ παναρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ὡς προσημαίνουσα τοῖς φίλοις βεβαίαν τὴν νίκην αὐτῶν καὶ τοῦ ἐχθροῦ τὸν ὀλεθρον<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Ἴδὲ τὰ ἀρχαῖα χωρία συγκεντρωμένα παρὰ Jahn - Michaelis, *Arx Athenarum* σελ. 42, 17 καὶ 65, 25.

<sup>2</sup> Beulé, *Monnaies d'Athènes* σελ. 391 εἰκ. 2 - 3. — C. O. Müller, *Denkmaler*, Πίν. XXII, ἀριθ. 242\*. — Svoronos - Bruckmann, *Tresor des monnaies d'Athènes*, Πίν. 98 ἀριθ. 15 - 17. — Imhoof - Blumer und O. Keller, *Tier und Pflanzenbilder auf Münzen und Gemmen*, XXVI, 61 - 62 (ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις συλλογῆς Α. Ποστολάκα). Ἠρβλ. καὶ Πίν. XXVI, 32 (Ἀθηνᾶ - Νίκη - Γλαῦξ).

<sup>3</sup> Ἀριστοφ. *Σφήκες* σελ. 1086 καὶ Σχόλια. — Διοδ. XX, 11. — Πλουτάρχ. *Θεμιστ.* 12. — Ἰουστίνου XXIII, 4, 10. — Σχολ. Ἀριστοφ. *Ἰππείς* 1093. — Παροιμοιογράφοι II, 66, 85. Ἀποστολ. V, 44<sup>6</sup>. — Σουΐδας ἐν λ. Γλαῦξ ἵπταται. — Σβορώνου, *Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος* : ΔΕΝΑ, XIV (1912) σελ. 225.

Τὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων πρωτογόνων κιονολατρικῶν εἰδώλων μᾶλλον ὁμοιάζοντα πρὸς τὴν εἰρηνικῆς φύσεως κιονολατρικὴν στυλίδα τοῦ Ἑρεχθείου εἶναι πρῶτον μὲν τὰ λεγόμενα *τροπαια*, δεύτερον δὲ ἡ θείαν μαγικὴν δύναμιν ἐνέχουσα *στυλὶς-ῥάβδος* ἢ *ῥαπίς* τοῦ Ἑρμοῦ, ἣν ἀνεῖχε πομπεύων τὰς ψυχὰς ὁ *πομπὸς* καὶ *πομπαῖος* καὶ *διάκτορος* καὶ *ἡγεμόνιος* θεὸς οὗτος, ἥτοι τὸ ὁμοίως ὑπὸ δύο ἀντιμετώπων δρακόντων κοσμούμενον *κηρύκιον*, τὸ περιελθὸν νῦν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πατριαρχῶν καὶ λοιπῶν μεγάλων ποιμεναρχῶν τοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Οἱ δύο δράκοντες αὐτοῦ, οἱ τόσον ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς τῆς ἡμετέρας στυλίδος τοῦ Ἑρεχθείου, ὑπενθυμίζουσιν ἡμῖν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀκριβῶς ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ τούτῳ ἐφυλάσσετο, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κέκροπος ἀφιερωθέν, τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐλληνικῶν εἰδώλων τοῦ Ἑρμοῦ, εἶδωλον, οὗ τὸ κιονόμορφον ὡς ῥάβδος μεγάλου κηρυκίου ξύλινον σῶμα ἐκάλυπτον ἐντελῶς φύλλα μυρσίνης, ὡς ἐκεῖνα, ἅτινα κατακαλύπτουσι τὰ κιονόμορφα εἶδωλα τῶν ἱστῶν τῆς προϊστορικῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγίας Τριάδος. Πασίγνωστον δὲ τυγχάνει ὅτι καὶ νῦν παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἡμῶν διὰ τοιούτων κλάδων μυρσίνης καλύπτει ἀφανεῖς σχεδὸν καθιστῶν τοὺς προφυλαίους στύλους τοῦ προνάου τῶν ἐκάστοτε πανηγυριζόντων ναῶν ἡμῶν, στύλους, ὧν εἶδομεν ἤδη τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν ὡς προφυλαίων φυλάκων θεῶν.

Τὸ δὲ *τροπαιον*, οὗ ἡ πρώτη σημασία ἐπίσης δὲν ἔχει κατανοητῇ μέχρι τοῦδε, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ κιονολατρικὸν πρωτόγονον *εἶδωλον* αὐτοῦ τούτου τοῦ τοὺς ἐχθροὺς ἐν μάχῃ εἰς φυγὴν τρέψαντος πολεμικοῦ θεοῦ, ὅπερ οἱ νικηταὶ ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῶν πρὸς τὸν ἐπίκουρον σύμμαχον καὶ σωτῆρα αὐτοῖς φανέντα θεὸν ἡγείρον ἀμέσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀποτελοῦντες αὐτὸ ἐκ κολωνοῦ ἀργῶν λίθων, ἐφ' ὧν ἐστυλοῦτο *στυλὸς ξύλινος* (= σῶμα) καὶ *κεραία* (= χεῖρες) τοῦ θεοῦ, ἐνδεδυμένου δι' ἐνὸς καὶ μόνου πλήρους ὅπλισμοῦ (κράνους, θώρακος, ἀσπίδος, δόρατος, ξίφους ἢ πελέκεως καὶ κνημίδων) τοῦ θεοῦ τούτου, *Διὸς Τροπαίου*, *Ἄρεως*, *Ἀπόλλωνος*, *Ἀθηνᾶς*, *Ἀφροδίτης* ἢ ἄλλης τινὸς *Μεγάλης θεᾶς* ἢ *Μεγάλου Ὀλυμπίου θεοῦ* —, τοῦ ὅπλισμοῦ λαμβανομένου ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρικῶν *σκύλων* συμφώνως πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθος τοῦ νὰ ὀπλίξη ἑαυτὸν ὁ νικητὴς διὰ τῶν ὅπλων τοῦ φονευθέντος καὶ σκυλευθέντος ἐχθροῦ. Τοῦτο δ' εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τὰ τροπαια ταῦτα φέρουσι κατὰ κανόνα τὸν ὀπλισμὸν ἐνὸς καὶ μόνου πολεμιστοῦ (ιδεὲ π. χ. τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Βοιωτῶν, τοῦ Ἀγαθοκλέους κλπ. τροπαια). Ἡ μόνη κυρία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ κιονολατρικοῦ εἰδώλου θεοῦ *τροπαίου* καὶ τῆς κιονολατρικῆς *στυλίδος* θεοῦ πομπῆς ἢ ἐκστρατείας εἶναι ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἔμενε πάντοτε ἀκίνητος καὶ ἄθικτος ἐν ᾧ χώρῳ ἰδρύθη μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ χρόνου τελείας φθορᾶς, ὁ δ' ἦτο κινήτος φερόμενος ὡς *Ἀλεξίκανος* ἐπὶ κεφαλῇς τῶν

μαχομένων ἢ πομπευόμενος θρησκευτικῶς ἐν λιτανείᾳ πρὸ τῆς μάχης, ἵνα δώσῃ τὴν νίκην εἰς τοὺς λατρεύοντας αὐτὸν οἰκείους καὶ συμμαχοῦντας θνητοὺς.

\*  
\* \*

Καὶ τοῦ πολὺ ἀργὰ τὸ πρῶτον ἀπαντῶντος ὀνόματος τῆς περιφήμου τοῦ Μεγάλ. Κωνσταντίνου στυλίδος *labarum* ἢ *λάβαρων* (*λάβουρον* παρὰ I. Χρυσολωρᾶ, *λάβωρον* παρὰ Σωζομένω) — λέξεως ἦν ὁ μὲν ἱστορικὸς ἡμῶν Κ. Παπαρηγόπουλος καλεῖ (ἔ. ἀ.) λέξιν παράδοξον, «*ἥς δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξιχνιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια*», περὶ ἥς δὲ ὁ Gibbon γράφει ὅτι μένει ἀκατανόητος «in spite of the efforts of the critics, who have ineffectually tortured the Latin, Greek, Spanish, Tentonic, Illyric, Armenian etc in search of an etymology»<sup>1</sup> — τὸ ἐτυμολογικὸν αἰνίγμα δύναται ἀσφαλῶς νὰ λυθῇ νῦν, ὅτε γνωρίζομεν τὴν πρώτην σημασίαν τῶν ἱερῶν *στυλίδων* - *λαβάρων* ὡς ὄντων εἰδῶλων τοῦ θεοῦ στυλιδομόρφων, ἀλεξικάκων μὲν εἰς τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκστρατείας, πομπευόμενων δ' ἀνὰ χεῖρας ἐν ταῖς λειτουργικαῖς λιτανείαις.

Ἀληθῶς κυρίου χαρακτηριστικοῦ παντὸς διασήμου ἱεροῦ λαβάρου ὄντος ἀείποιε τοῦ ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ θείας τινὸς λαμπάδος ἢ αἰγίδος ἐκπεμπομένου, ἀπαστράπτοντος καὶ ἐκτυφλωτικοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ὀφθαλμῶν φωτός, βεβαία φαίνεται μοι ἡ ἐτυμολογία ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν λέξεων *λάμπυρον*, *λάμπουρον* (νεοελλ. *φλάμπουρον*) (Θεοκρ. 8, 65) *λαμπυρίς*, *λάμπων*, *λαμπίας* (ὁ ἥλιος) *λαμπάς*. Ἡ ἐτυμολογία αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν παναρχαίαν χρῆσιν τῶν ἱερῶν μετὰ χρυσοῦφάντων πέπλων στυλίδων ὡς ἱστῶν *φάρων* τῆς θέσεως τῶν πρώτων ναῶν, ὡς καὶ πρὸς τὰ κύρια καὶ πανάρχαια τοῦ καρχησίου τῶν ἱστῶν κοσμήματα, ἧτοι τὸν *χρυσὸν δίσκον* τοῦ *λαμπίου* Ἡλίου καὶ τὸν *διπλοῦν ἐπίχρυσον πελέκυν*, *λάβρον* ἢ *λάβρυν* Διὸς τοῦ *Λαβρανδέως* (πρβλ. *Λάβρανδα* ἢ *Λάβαρα*<sup>2</sup> πόλις Καρίας), οὗ ἔνεκα καὶ ὁ διασημώτατος *οἶκος* αὐτοῦ ἐκαλεῖτο *Λαβύρινθος*, ὅστις ἐν Αἰγύπτῳ μὲν ἐφημίζετο ὡς κτισθεὶς ὑπὸ *Λαβάρεως* τοῦ *Φαραῶ* ἢ βασιλέως<sup>3</sup>, ἐν Κρήτῃ δ' εἰκονίζετο ὑπὸ τῶν πάντως γνωρίζοντων τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔννοιαν Κνωσίων ἐπὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων αὐτῶν ὡς *στανρὸς μαιανδρικός*, *γαμμωτὸς* (swastika), ἔχων ἐν τῷ κέντρῳ ἀστέρα ἀπαστράπτοντα, τὸν *Ἀστερίωνα*<sup>4</sup> καλούμενον ταυρόμορφον. Δία ἢ *Μινώταυρον*.

Ὅτι δὲ καὶ ὁ περίφημος *Φάρος* τῆς Αἰγύπτου, ἔξ οὗ καὶ πᾶς *φάρος* νυκτὸς

<sup>1</sup> Smith, Dict. of Christian Antiquities s. v. labarum.

<sup>2</sup> Στέφ. Βυζάντιος ἐν λ. *Λάβαρα*.

<sup>3</sup> Έρρ. Στεφάνου Λεξικὸν ἐν λ. *Λαβύρινθος*, *Λάβαρος*, *Λάβαρα*.

<sup>4</sup> Svoronos, Numismatique de Crete, Πίτ. IV 23-26, V, 1-29.

ἔχει ἕκτοτε τὸ ὄνομα, ἔχει τὴν αὐτὴν καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν, εἶναι πρόδηλον. Ἀληθῶς γνωρίζομεν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ φάρος τῆς Αἰγύπτου φέρει ἀπὸ τῆς πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας μικρᾶς νήσου **Φάρου** ἢ **Φαρίας**. Ἀλλὰ πῶς ἔλαβεν αὕτη τοῦτο καὶ τί σημαίνει ἀρχικῶς τὸ ὄνομα αὐτῆς; Διαφέρουσα τὸ σχῆμα πάσης ἄλλης γῆς ἢ διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ Νείλου σχηματισθεῖσα χθαμαλωτάτη Αἴγυπτος οὐδὲν παρουσιάζει ὕψωμα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἀτελεύτητον ἀκτὴν, δυνάμενον νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐδιάκριτον ἀπὸ τινος ἀποστάσεως:

*οὐ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ σκοπαὶ οὐ ῥίον, οὔ' ἐπὶ νήσων,  
ἀλλὰ χαμαὶ χηλὴ ναύλοχος ἐκτεταται*

κατὰ τὸ περίφημον εἰς τὸν ἐν λόγῳ Φάρον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίγραμμα. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλει μόνῃ ἢ πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν λόγῳ νησίς Φάρος, ἱερὰ ἀνέκαθεν **Ἰσιδι τῇ Φαρία**, ἥτοι ἀκριβῶς ἐκείνη, ἣς ὁ ἱστός τοῦ ἱεροῦ πλοίου φέρει τὸν ἱερὸν πέπλον, ἥτοι **φᾶρος**, αὐτῆς ἀντὶ ἱστίου. Ἐπ' αὐτῆς ἄρα ἐν παναρχαίοις χρόνοις θὰ εἶχεν ἰδρυθῇ ὑπὸ τινος τῶν **φαραῶ** βασιλέων κατὰ τὰ τότε κρατοῦντα μέγας ἱερὸς κιονολατρικὸς ἱστός, εἰδῶλον τῆς θεᾶς τῶν ναυτιλλομένων Ἰσιδος, οὗ τὸ ἀπαστράπτοντι χρυσῷ πεποικιλμένον **φᾶρος**<sup>1</sup> (πρβλ. **φάρσος** τὸ ῥάκος) ἢ πέπλος θὰ ἐχρησίμευε μακρόθεν ὥς τὸ πρῶτον εὐδιάκριτον **σημεῖον** κατευθύνσεως τοῖς ναυτιλλομένοις Ἑλλησιν, οἵτινες οὕτω θὰ ἔδωκαν τῇ νήσῳ φυσικώτατα τὸ ὄνομα **Φάρος** ἢ **Φαρία**, ὥς καὶ νῦν δίδεται τὸ ὄνομα τοῦτο πάσῃ ὁμοίᾳ φύσεως καὶ χρήσεως ἐρημονήσῳ. Ἐξ ὁμοίων δὲ πάντως ἱερῶν ἱστῶν ἐκλήθησάν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πλείσται ἄλλαι νῆσοι καὶ πόλεις, ὧν μνημονεύω ἐνταῦθα πρῶτον τὴν Εὐβοϊκὴν **Ἰστιαιαν**, τὴν κύριον αὐτῆς νομισματικὸν σύμβολον ἔχουσαν τοιαύτην πλοίου ἱερὰν στυλίδα (**ιστόν**) τῆς Ἀθηνᾶς (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 32 σημ. 1), δεύτερον τὴν ἐν Κρήτῃ πόλιν **Ἰστοί** τῶν Κυνοσουρίων Κυδωνιατῶν<sup>2</sup>, — ὧν ὁ ἀστερισμὸς τῆς κυνὸς σχῆμα ἐχούσης **Κυνοσούρας** (Μικρᾶς Ἀρκτοῦ) ἐνθυμίζει ἡμῖν τὸ ὄνομα τοῦ Κυνὸς **Λάμπουρος** (Θεοκρ. 8, 65), — τρίτον τὸ τοῦ ὑφ' ὀνόματι **Ἰστοί** τῆς νήσου Ἰκαρίας, νῦν καλουμένου **Ἀρμενιστῆς** (ἀπὸ τοῦ **ἀρμένου** ἱστίου)<sup>3</sup> καὶ τέταρτον τὴν νήσον τῆς Λιβύης **Ἰστόν** τὴν ὑπὸ Λιβύων μὲν **Οὐδονόην** (γρ. **Οὐδονόην**, ὅ ἐστιν **δδηγόν** τῶν ναυτιλλομένων), ὑπὸ δὲ τῶν Φοινίκων **Κέλλα ῥαφσάθ**, «ὃ ἐρμηνεύεται ἱστός νεῶς, νηὶ γὰρ ἐστὶ παραπλήσιος»<sup>4</sup>. Τοιοῦτος μέγας ἱστός ἦτο ἰδρυμένος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἱερᾶς νήσου Λήλου, ἐν

<sup>1</sup> Σουΐδας ἐν λ.

<sup>2</sup> Eratosth. Cataster 2.

<sup>3</sup> Στραβ. ΙΔ', 639. -- Pauly - Wissowa, R. Enc. ἐν λ. Histoi.

<sup>4</sup> Στεφ. Βυζαντ. ἐν λ. Ἰστός.



τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις φερόμενος ἐπὶ βάθρου δωρηθέντος ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου Κέας, *ἱστιοφορίου* δὲ (οὐχὶ *ἱστιητορίου*) καλουμένου<sup>1</sup>.

Τοῦ ἱεροῦ ὅμως ἀρχικοῦ ἱστοῦ καὶ φάρους τῆς νήσου Φαρίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἔχοντος τὸ ἐλάττωμα νὰ λάμπη μακρόθεν καὶ ὁδηγῇ τοὺς ναυτιλλομένους μόνον ἐν ἡμέρᾳ, οἱ Πτολεμαῖοι ἀντικατέστησαν αὐτὸν δι' ἑτέρου λειψάνου τῆς παλαιᾶς κιονολατρίας, ἥτοι κολοσσίου τοῦ ὕψος *πύργου*<sup>2</sup> ἐκ λίθου λευκοῦ «*σημείου ὑψηλοῦ καὶ λαμπροῦ τοῖς ἀπὸ τοῦ πελάγους προσπλέουσιν ὥστε εὐστοχεῖν τῆς τοῦ λιμένος εἰσβολῆς*»<sup>3</sup> τὴν ἡμέραν, «*ἐκπυρσεύοντα δὲ τὴν νύκτα τοῖς καταπλέουσιν ἐπὶ τριακοσίοις σταδίοις ὡς ἐν νυκτὶ πόρρωθεν ὁρμίζονται πρὸς τὴν δυσχέρεϊαν τοῦ κατάπλου*»:<sup>4</sup>

τοῦ χάριν εὐθεϊάν τε καὶ ὄρθιον αἰθέρα τέμνων  
πύργος ὃδ' ἀπλάτων φαίνεται ἀπὸ σταδίων  
ἡματι· παννύχιος δὲ θέων σὺν κύματι ναύτης  
ὄψει ἐκ κορυφῆς πύρ μέγα καιόμενον

κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπ' αὐτοῦ ἀρχαῖον ἐπίγραμμα τοῦ Πισιδίππου (Thiersch ἔ. ἀ. σ. 33).

Φυσικὰ εἰς τὸ ὡς ἐν τῶν ἐπὶ θαυμάτων φημιζόμενον *φρυκτώριον* τοῦτο ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦ ὃ ἀντικατέστησε λαμπροῦ φάρους κιονολατρικοῦ λαβάρου, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ὠνομάσθη ἡ νησίς. Ἐκτοτε *φάρος* ἐκλήθη πᾶς πύργος φωτός, πᾶν φρυκτώριον πρὸς χρῆσιν τῶν ναυτιλλομένων. Διάδοχοι δ' αὐτοῦ εἶναι ὅχι μόνον οἱ τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἀντιγράφοντες *μιναρέδες* (ἥτοι *πύργοι φωτός*) τῶν ναῶν τῶν μωαμεθανῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑψηλά, εὐθυτενῆ ὡς ἱστοὶ καὶ μακρόθεν ὁρατὰ κωδωνοστάσια τῶν ναῶν μας, ὧν αἱ ἐπίχρυσοι στέγαι καὶ κοντοὶ καὶ σημαῖαι καὶ αὐτὸς ὁ ἥχος τῶν κωδῶνων χρησιμεύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὡς τόσοι ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως θεῖοι ὁδηγοὶ καὶ σωτῆρες τῶν χειμαζομένων ναυτῶν καὶ ὁδοιπόρων<sup>5</sup>.

Ὁ διάσημος αἰγυπτιολόγος G. Maspero (ἔ. ἀ. σελ. 118) ἀναφέρων τοὺς τὰ προπύλαια τῶν τεμενῶν τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Αἰγύπτου κοσμοῦντας δύο τεραστίους τὸ μέγεθος τειταινωμένους ἱστοὺς ἐρμηνεύει αὐτοὺς ἀπλῶς ὡς οὐδεμίαν ἄλλην βαθυτέραν ἔννοιαν ἔχοντας παρὰ «pour attirer de loin l'attention des fidèles», δηλαδή ὡς ἀπλᾶς διαφημίσεις (reclames). Ἀλλ' ὅταν ποτὲ διὰ τῆς

<sup>1</sup> Ἴδὲ περὶ τούτου λεπτομερῶς Svoronos - Couchoud ἐν BCH. XLV, 1921 σελ. 287 κέξ. ὡς καὶ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ὑπὸ τύπωσιν βιβλίου μου Protogonia, religion et civilisation protohelléniques σ. 17.

<sup>2</sup> Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πύργου ἐν τῇ κιονολατρείᾳ ἴδὲ τὴν ὑπὸ P. Girard ὡραίαν μελέτην Aias fils de Telamon, étude de mythologie heroïque: Rev. etud. grec. XVIII, 1905 σελ. 1 κέξ. 31 κέξ.

<sup>3</sup> Στράβ. XVII, 971.

<sup>4</sup> Ἰωσηπ. Ἰουδ. πολ. IV, 10, 5.

<sup>5</sup> E. Thiersch, Pharos ἔ. ἀ.



ἐρμηνείας τῶν νῦν τοῖς σοφοῖς ἀκατανοήτων πολυαριθμοτάτων θρησκευτικῶν μνημείων καὶ εἰκόνων τῆς λατρείας τοῦ πρώτου προϊστορικοῦ αἰγαίου πολιτισμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν διὰ τῆς δι' αὐτῶν ἀνόδου πρὸς τὴν κατὰ χιλιετηρίδας ἀρχαιότεραν προϊστορικὴν ἐποχὴν τοῦ θνητοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Διὸς ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνακάλυψις τῆς μυστηριώδους νῦν ἀληθοῦς ἐθνολογικῆς προελεύσεως τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ θρησκευματοῦ αὐτῶν, τότε θὰ ἴδωμεν μετὰ καταπλήξεως ὅτι οἱ κολοσσιαῖοι οὗτοι τῶν πρώτων αἰγυπτιακῶν τεμενῶν ἱστοὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατὰ βάθος καὶ ἀρχικῶς ἢ τὰ κιονόμορφα κολοσσιαῖα **ξόανα** θεῶν τῆς πρωτογόνου τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν λατρείας, ὧν **διάδοχοι** μὲν εἶναι οἱ ἱστοί, στῦλοι καὶ στυλίδες θεοὶ τῶν προϊστορικῶν Κρητῶν τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος ἢ τῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων Κείων καὶ Δηλίων<sup>1</sup>, λαμπρότατοι δ' **ἀπόγονοι**, ὑπὸ ἀνθρωπομορφικὴν μορφήν, ὅχι μόνον οἱ κολοσσιαῖοι καὶ μακρόθεν τοῖς ναυτιλλομένοις ὄρατοὶ κολοσσιαῖοι ἀρχαῖκοι κοῦροι **Ἀπόλλωνες (;)** ὀρθότερον δ' εἶπειν **Μεγάλοι Θεοὶ**<sup>2</sup> τῶν νήσων, ὡς ἡ Δῆλος (κολοσσὸς «Ἀπόλλωνος»), ἢ ἀκρωτηρίων, ὡς τὸ Σούνιον (κολοσσὸς «**Διοσκούρων**»), ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν ἀκροπόλεων αὐτῶν μεταγενέστεροι κολοσσοί, ὧν μεταξὺ πρωτεύουσιν θέσιν κατέχουσιν αἱ τοῦ Φειδίου **Πρόμαχος Ἀθηνᾶ** τῶν Προπυλαίων καὶ **Παρθένος Ἀθηνᾶ** τοῦ Παρθενῶνος.

**Ἐπιβίωσιν** δ' ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις τῶν δύο ἀρχικῶν λατρευτικῶν κιόνων ὑπὸ τὴν πρωτόγονον αὐτῶν μορφήν ὡς στύλων, **παλλαδίων** τῆς προϊστορικῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἀνευρίσκω πλὴν ἄλλων, περὶ ὧν εἰς ἄλλοτε<sup>3</sup>, εἰς τοὺς δύο ἐντελῶς ἀκατανοήτους μέχρι τοῦδε στύλους τῶν περιφημῶν **Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων** ἄθλων τῶν ἐν Ἀθήναις ἀγώνων τῆς μεγάλης ἐκεῖνης ἐορτῆς αὐτῆς ταύτης τῆς **Πολιάδος** Ἀθηνᾶς, καθ' ἣν συνετελεῖτο καὶ ἡ πομπὴ τοῦ ἱεροῦ πέπλου τοῦ Ἐρεχθείου. Οἱ ἐπὶ τῶν ἀμφορέων τούτων παρὰ τὰ ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τῆς Ἀθηνᾶς ἐμφανιζόμενοι δύο στῦλοι οὗτοι φαίνονται μὲν ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἀγγείων τούτων ὡς μικροὶ τινες τὸ μέγεθος, πάντως ὡς ἐκ τοῦ περιορισμένου χώρου τοῦ ἀγγείου ἐν ᾧ ἀπεικονίζονται, εἶναι ὅμως τεράστιοι νοητῶς ὡς οἱ τῆς νῦν Ἀκαδημίας ἡμῶν, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα φέρουσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῶν. Τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ὡς δύο κολοσσιαίων κιονολατρικῶν Παλλαδίων αὐτῆς ταύτης τῆς πολιούχου Πολιάδος Ἀθηνᾶς σαφεστάτην καθιστῶσιν ἐμοὶ τὰ **δύο** παρὰ τοὺς κίονας τούτους ἀπεικονιζόμενα ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τῆς Προμάχου καὶ Πολιάδος Ἀθηνᾶς<sup>4</sup>, ὧν μάλιστα τὸ ἕτερον ἀντικαθιστᾶται ἐπὶ τῶν ψευδοαθηναϊκῶν λεγομένων ἀμφορέων δι' εἰκό-

<sup>1</sup> Svoronos - Couchoud, ἔ. ἀ.

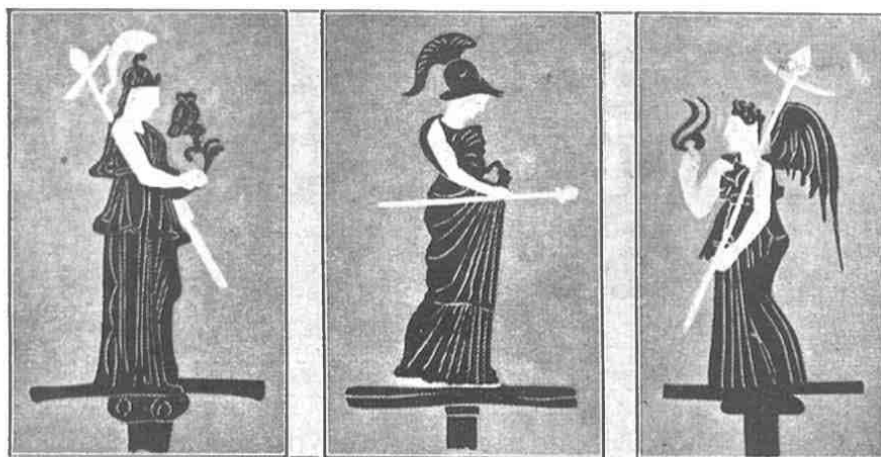
<sup>2</sup> Σβορώνος ΔΕΝΑ, ΧVIII, 1916/7 σελ. 130-132.

<sup>3</sup> Πρβλ. Σβορώνου, *Λεῖψανα κιονολατρείας ἐν Ἀθήναις*: Ἀρχ. Ἐφημ. 1917 σελ. 94-104.

<sup>4</sup> Reinach, Rep. vas. I σελ. 145, 2.

νος τοῦ ἀνέκαθεν ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ παρὰ τῇ Πολιάδι συλλατρευομένου Ἑρμοῦ, ἢ τοῦ ἰσχυροῦ **Προμάχου καὶ Ἀλεξικάκου** θεοῦ τῶν πόλεων Ἱερακλέους<sup>1</sup>. Τὰ **δύο** ὅμως ταῦτα ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια τῆς Ἀθηνᾶς ἀντικαθιστῶνται κατὰ κανόνα ἐλλείψει χώρου ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκ πάσης ἐποχῆς ἀττικῶν Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων ὑπὸ ἐνὸς καὶ μόνου Παλλαδίου Ἀθηνᾶς, τοῦ γνωστοῦ πολεμικοῦ καὶ ἀλεξικάκου χαρακτῆρος, τῆς διηρμένα ἐχούσης τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα πολιούχου τῶν Ἀθηναίων θεᾶς<sup>2</sup>.

Ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν θεὰν ἱσταμένων δύο ἐν λόγῳ κίωνων τῶν ἀμφορέων τούτων εὐρίσκομεν ἰδρυμένα συνηθέστατα μὲν ἀνθρωπόμορφα Παλλάδια ἢ ἄλλα ἀγάλματα αὐτῆς ταύτης τῆς θεᾶς, ἣν οἱ κίονες οὗτοι ἀρχικῶς δηλοῦσιν<sup>3</sup> — ἐνίοτε



Εἰκ. 29. Α

Β

Γ

μάλιστα φερούσης αὐτὴν ταύτην τὴν ἱερὰν στυλίδα τοῦ λαβάρου τοῦ Ἑρεχθείου (Εἰκ. 29 Α-Β)<sup>4</sup> — συχνὰ δὲ ἀγάλματα ταυτοσήμων τῇ θεᾷ θεοτήτων **προμάχων** τῆς ἀκροπόλεως ἢ τῆς ἀττικῆς γῆς ἐν γένει, οἷα ἡ διάκονος αὐτῆς Νίκη<sup>5</sup>, φέρουσα καὶ αὕτη ἐνίοτε τὴν ἱερὰν ναυτικὴν **στυλίδα** τῆς Ἀκροπόλεως (Εἰκ. 29, Γ)<sup>6</sup>, ὁ ἐπὶ τοῦ ἄρματος τῶν δύο ἱερῶν δρακόντων τῆς Ἀκροπόλεως φερόμενος Τριπτόλεμος<sup>7</sup>, ἡ Τύχη τῆς πόλεως<sup>8</sup>, τέλος δ' ἅπαξ καὶ ἄγαλμα νικηφόρου Ἀθη-

<sup>1</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 257, 6; 257, 7. II, 42, 3.

<sup>2</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 68; 73; 145; 210<sup>1-9</sup>; 212<sup>1-4</sup>; 215<sup>2-3</sup>; 483; II, 204 cte.—Rayet et Collignon, Histoire de la céramique grecque p. 129-142. — F. Hoesber, Griechische Vasen. München 1909 σελ. 72 πτλ.

<sup>3</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 210, 2, 4, 7.

<sup>4</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 212, 1. — Babelon, La Styli: Melanges numismatiques, I σελ. 199 pl. XIV A-B.

<sup>5</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 210, 5-6, 8-9.

<sup>6</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 210, 3. — Babelon ἔ. ἀ. Πiv. XIV, C.

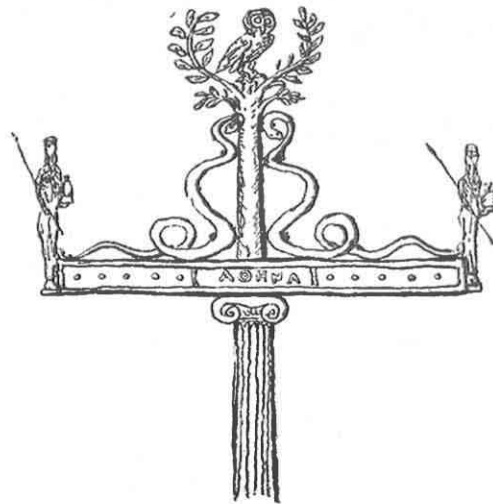
<sup>7</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 210 1-3; 212, 2.

<sup>8</sup> Reinach, ἔ. ἀ. I, 210, 4.

ναίου τινὸς στρατηγοῦ ἢ πολιτικοῦ (Λυκούργου;) <sup>1</sup> ἀνδρός. Ἐπίσης συχνὰ συντομίας χάριν ἀντὶ ἀγαλμάτων θεῶν εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ δύο στύλων ἰδρυμένα τὰ σύμβολα αὐτῶν, τὴν γλαῦκα δηλαδή <sup>2</sup>, ἢ συχνότερον δύο ἀλέκτορας, σύμβολα τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων <sup>3</sup>, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς δύο ἐκείνους λέοντας <sup>4</sup> τῆς πρωτογόνου μονοθεϊκῆς **Μεγάλης Θεᾶς** τοῦ Αἰγαίου καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, πολιούχου τῶν τότε καὶ κατόπιν ἀκροπόλεων, θεᾶς λαβούσης σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ τόπου τὸ ὄνομα τῆς πολιούχου τῶν Ἀθηναίων θεᾶς **Ἀθηναίας**. Περὶ τούτων ὅμως πάντων λεπτομερῶς πραγματεύομαι ἐν τῷ ὑπὸ τύπωσιν νέῳ βιβλίῳ μου *Protoponia*, ἐν ᾧ θὰ εὕρωμεν ἐπιζῶσαν μέχρι τοῦ νῦν τὴν πρωτόγονον ταύτην «**Μεγάλην Θεάν**» καὶ «**πανύμνητον Μητέρα**» ὑπὸ τὰς ποικιλοτάτας ιδιότητας καὶ ἐπωνυμίας αὐτῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ ἡμῶν νῦν θεᾷ, ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν πάσῃ στιγμῇ ἐπικαλεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὁ λαὸς ἡμῶν, ἥτοι **Παναγίαν τὴν πανύμνητον Μητέρα** τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νέας ἡμῶν χριστιανικῆς θρησκείας.

(Ἀθῆναι 96ριος 1921).

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΒΟΡΩΝΟΣ



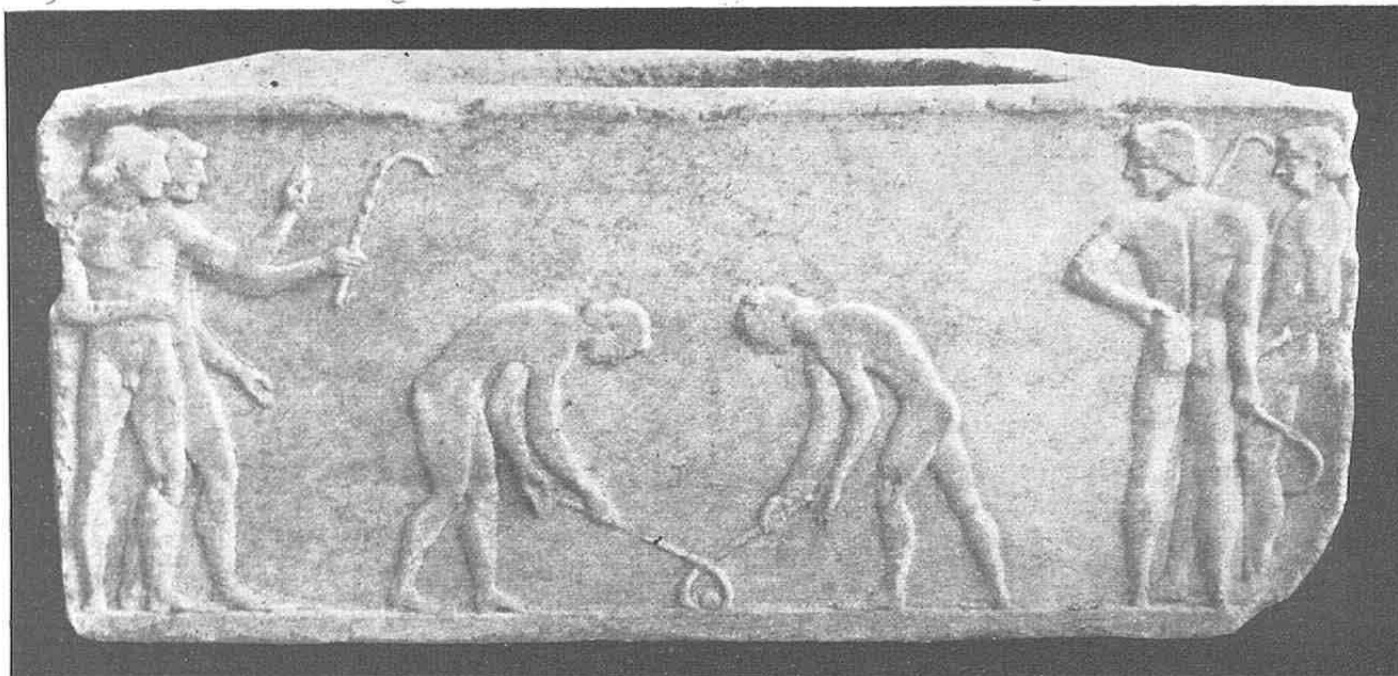
Εἰκ. 30.

<sup>1</sup> Reinach, ἔ. ἄ. I, 212, 1.

<sup>2</sup> Reinach, ἔ. ἄ. I, 257, 8.

<sup>3</sup> Reinach, ἔ. ἄ. I, 68; 212, 3-4; 215, 1-3; II, 204.

<sup>4</sup> Reinach, ἔ. ἄ. I, 73.



Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3477. Νεαροὶ Ἀθηναῖοι κερητίζοντες.

## ΚΕΡΗΤΙΖΟΝΤΕΣ

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν παράστασιν τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ δευτέρου ἐκ τοῦ κτήματος Πουλοπούλου<sup>1</sup> ἀρχαῖκου βάθρου, τοῦ δημοσιευομένου ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφέως, ἰνομίζω ὅτι εἶναι πολύτιμον πρὸς ἐρμηνείαν μοναδικὸν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου χωρίον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι εἰς τὴν παιδιὰν ταύτην ἀναφέρεται.

Ἐν τῷ ἐν τοῖς Βίοις τῶν δέκα ῥητόρων περιεχομένῳ βίῳ τοῦ Ἰσοκράτους κεφ. 4 μνημονεύει ὁ Πλούταρχος περὶ τοῦ ῥήτορος καὶ τὸ ἐξῆς: «λέγεται δὲ καὶ κερητίσαι ἔτι παῖς ὢν· ἀνάκειται γὰρ ἐν ἀκροπόλει χαλκοῦς ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ τῶν Ἀρρηφόρων κερητίζων † ἔτι παῖς ὢν, ὡς εἰπὸν τινες †.

Τινὲς τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Πλουτάρχου, ἐν οἷς καὶ ὁ νεώτατος Βερναρδάκης Plutarchi Moralia V, 165, γράφουσι κατὰ τὸν παλαιὸν Turnebus *κεΛητίσαι*

<sup>1</sup> Τὸ τεῖχος, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρέθησαν ἐνσωκοδομημένα τὰ τρία ἀνωτέρω δημοσιευόμενα ἀρχαῖκα βάθρα, συγκείμενον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, δὲν παρέχει τὴν ὅψιν τῆς Θεμιστοκλείου τειχοποιίας, οἷαν πιθανώτατα καθώρισεν αὐτὴν ὁ Noack ἐν Athen. Mitteil. XXXII 1907, 123 ἐ., 128 ἐ., ἐπιβάλλεται ἄρα πᾶσα ἐπιφύλαξις ὡς πρὸς τὴν χρονικὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν κατεσκευάσθη. Ὅτι εἶναι δυνατόν ἀρχαῖκά ἔργα ἐντετειχισμένα ποτὲ ἐν τῷ Θεμιστοκλείῳ τείχει νὰ ἔτυχον νέας ἐντειχίσεως εἰς νεώτερα τείχη μετὰ τὴν ἐνδεχομένην κρήμινισιν μέρους τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους πρὸς ἐπισκευὴν ἐν νεώτεροις χρόνοις, εἶναι ἤδη γνωστόν. Παραδείγματα συνέλεξεν ὁ Wolters παρὰ Conze Att. Grabreliefs I Texts. 51 ἐ. καὶ ὁ Noack αὐτ. 513.

ἀντὶ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῖς **κερητίσαι**, μολονότι δὲν φαίνεται, διατὶ ἐνεῖχεν ἔκτακτόν τινα σημασίαν τὸ νὰ **κελητίσῃ** ὁ Ἰσοκράτης ἔτι παῖς ὢν καὶ νὰ παρασταθῇ κελητίζων καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ **σφαιρίστρᾳ** τῶν Ἀρρηφόρων ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλοι τῶν ἐκδοτῶν, καίπερ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκφέρωσι πραγματικὴν τῆς λέξεως ἐρμηνείαν, κατέλιπον αὐτὴν ἀδιόρθωτον.

Ὁ Κοραῆς ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἰσοκράτους τόμ. β' σελ. κη' σημ. ι λέγει «ἐν ἄλλοις κερητίσαι ἀντὶ τοῦ κελητίσαι ὥς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς κερητίζων ἀντὶ τοῦ κελητίζων· οὐδὲν μᾶλλον νοητῶς». Σημαντικώτατον εἶναι ὅτι ἡ λέξις **κερητίσαι** εὐρίσκεται καὶ παρ' Ἡσυχίου, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύει **κερητίσαι· βασανίσαι**, ὁ δὲ ἐκδότης τοῦ Ἡσυχίου M. Schmidt ἐρωτᾷ: **πειρητίσαι?** Διὰ τῆς μνείας ταύτης τοῦ Ἡσυχίου δὲν προάγεται μὲν ἀμέσως ἡ κατανόησις τῆς λέξεως, ἀλλ' ἐξασφαλίζεται πάντως ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς.

Ἦδη ὁ παλαιὸς Faber ἐν *Agonistica* I, 6, 1814 ἐ. (πρβ. Krause *Gymnastik und Agonistik* I, 311 σημ. 4) ἐσχέτισε τὸ κερητίζειν πρὸς τὴν σφαιρομαχίαν, ἐρμηνεύει δέ: *equidem ad pilae lusum ita refero ut κερητίσαι esset cornu pilam sive follem impellere, cornu autem hoc est operimento corneo pugnus aut extremis brachiis aptato*. Τὴν ὀξεῖαν ταύτην ἐρμηνείαν τοῦ Faber ἐνισχύει ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἰσοκράτους ἐν τόπῳ οὐχὶ ἀδιαφόρῳ πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ σχεδὸν διδάσκοντι τὸ θέμα τῆς παραστάσεως τοῦ ῥήτορος ἔτι παιδὸς ὄντος δηλ. ἐν τῇ **σφαιρίστρᾳ** τῶν Ἀρρηφόρων, διότι εἶναι φανερόν ὅτι ἀγάλματα ἰδρυμένα ἐν τῇ σφαιρίστρᾳ φυσικὸν ἦτο νὰ ἀνεφέροντο εἰς σχετικὰ πρὸς τὴν σφαιρίστραν ἀγωνίσματα. Εἶναι δὲ τοῦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἀναγκαῖον, καθ' ὅσον ἔχομεν καὶ τὴν περὶ τοῦ σχήματος τοῦ παιδὸς Ἰσοκράτους ὡς κερητίζοντος ῥητὴν καὶ διπλὴν δήλωσιν τῆς παραδόσεως. Ὅλως δὲ ἄτοπον θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν ἐν σφαιρίστρᾳ **κελητίζοντος** ἀνδριᾶντα. Ἡρκεῖ δὲ ἤδη καὶ πρότερον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καὶ μόνον ἄνευ τῆς παρὰ τοῦ Ἡσυχίου ἐνισχύσεως, ἵνα ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς διορθώσεως τῆς δι' ὅλων τῶν κωδίκων οὕτω παραδεδομένης γραφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Madvig, προτιμήσας μετὰ τοῦ Turnebus τοῦ ἀγνώστου **κερητίζειν** τὸ γνωστὸν **κελητίζειν**, ἤχθη ἀναγκαίως εἰς τὴν ἐκβολὴν καὶ τῆς παρὰ τὸ κελητίζειν πολὺ ἐνοχλούσης **σφαιρίστρας** καὶ ἔγραψεν ἀντ' αὐτῆς **εἰς ἀριστερά!!** Ἀλλὰ πάντα ταῦτα φαίνονται ὅλως περιττά, ἔχει δὲ καλῶς ἡ παραδεδομένη γραφή. Ἡ ὀξυνουστάτη ἐρμηνεία τοῦ Faber, ἡ ἐντελῶς παροραθεῖσα μέχρι τοῦδε, κυροῦται, νομίζω, νῦν ἀδιασείστως διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ νέου ἀναγλύφου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 3477, δυνάμεθα δὲ νὰ ὀνομάσωμεν **κερητίζοντας** τοὺς ἐπ' αὐτοῦ παίζοντας hockey νεαροὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν εἰς κερατοειδῇ καμπὴν ἀποληγόντων ῥαβδίων. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν ῥαβδίων τούτων εἶναι ἄξιον παραθέσεως ἐνταῦθα καὶ τὸ πολύτιμον χωρίον



τοῦ βυζαντινοῦ συγγραφέως τοῦ 14<sup>ου</sup> αἰῶνος Κιννάμου Ἱστορ. VI 5, ὁ ὁποῖος περιγράφει μόνος αὐτὸς μετὰ περισσῆς ἀκριβείας συγγενῇ διὰ μικρᾶς σφαίρας παιδιάν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο χρῆσις ῥάβδων ἐπικαμπῶν ἄνω, φερουσῶν δὲ μεταξὺ καμπῆς καὶ στελέχους πλέγμα δικτυωτὸν οἶον τὸ τοῦ σημερινοῦ σφαιριστικοῦ πλήκτρον, τοῦ τέννις, τῆς ῥακέτας ἢ μᾶλλον ὁμοιάζον πρὸς τὸ πλήκτρον τοῦ La crosse καλουμένου σφαιριστικοῦ γυμνασίου, τοῦ προσφιλοῦς τοῖς Ἀγγλοῖς καὶ Ἀμερικανοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς Καναδοῖς. Τὸ χωρίον τοῦ Κιννάμου ἔχει ὡς ἑξῆς: *«νεανῖαι τινὲς εἰς ἴσα διαιρεθέντες ἀλλήλοις σφαῖραν, σκύτους μὲν πεπονημένην, μήλω δὲ παρεμφερῆ τὸ μέγεθος, εἰς χῶρόν τινα ὑπτίον ἀφίανσιν, ὃς ἂν δηλαδὴ συμμετρησαμένοις αὐτοῖς δόξῃ, ἐπ' αὐτὴν τε οἷόν τι ἄθλον ἐν μεταίχμιῳ κειμένην ἀπὸ ῥυτῆρος ἀντιθέουσιν ἀλλήλοις, ῥάβδον ἐνδέξια χειριζόμενος ἕκαστος συμμετρῶς μὲν ἐπιμήκη, εἰς δὲ καμπήν τινα πλατεῖαν ἄνω τελευτῶσαν, ἥς τὸ μέσον χορδαῖς τισι χρόνῳ μὲν αὐανθείσαις, ἀλλήλαις δὲ δικτυωτόν τινα ξυμπεπλεγμέναις διαλαμβάνεται τρόπον. Σπουδὴν μέντοι ἐκότερον πεποίηται μέρος, ὅπως ἂν ἐπὶ θάτερον προτερήσαντες μεταγάγῃσι πέρας, ὃ δηλονότι ἀρχῇθεν αὐτοῖς ἀποδέδασται. Ἐπειδὴν γὰρ ταῖς ῥάβδοις εἰς ὁποτερονοῦν ἐπειγόμενος ὁ σφαῖρος ἀφίκεται πέρας, τοῦτο ἡ νίκη ἐκείνῳ τῷ μέρει γίνεται»*. Ἡ παιδιά, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Κιννάμος, εἶναι ἢ καὶ ἄλλως γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀρπαστὸν* ἢ *φαινίνδα*. Πρβ. Grasberger Erziehung und Unterricht im klass. Altertum I 94 ἔ.

Ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου ὑπάρχει μὲν ἡ «εἰς καμπήν τινα πλατεῖαν ἄνω τελευτῶσα» ῥάβδος, ἐλλείπει δ' ὅμως τὸ δικτυωτὸν πλέγμα, τὸ ὁποῖον, ὅπως πείθει ἡ ἐξέτασις τοῦ λίθου, οὐδὲ χρωματικῶς ἠτό ποτε δεδηλωμένον. Ὡστε δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς παιδιᾶς.

Ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ παιγνίου δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ τότε καὶ τὸ παρ' Ἱπποκρίτῳ κείμενον ὡς μεταφορικῶς εἰρημένον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ βασανίζειν. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλως πᾶσαι αἱ διὰ μικρᾶς σφαίρας ἀθλητικαὶ παιδιαὶ ἦσαν αὐτὸ τοῦτο βασανιστικά, διδάσκουσι σαφῶς ὃ τε Ἀθήναιος καὶ ὁ Γαληνός. Ὁ μὲν Ἀθήναιος Δειπνοσ. I, 14 f κεφ. 26 λέγει *«πολὺ δὲ τὸ σύντονον καὶ καματηρὸν τῆς περὶ τὴν σφαιριστικὴν ἀμίλλης τό τε κατὰ τοὺς τραχηλισμοὺς ῥωμαλέον»*. Ὁ δὲ Γαληνὸς περὶ τοῦ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου 2 ἀναφέρει *«πολλοῖς μὲν τραχηλισμοῖς, πολλὰς δ' ἀντιλήψεσι παλαιστικαῖς ἀναμεμιγμένον, ὥστε κεφαλὴν μὲν καὶ αὐχένα πονεῖσθαι τοῖς τραχηλισμοῖς, πλευρὰς δὲ καὶ θώρακα καὶ γαστέρα ταῖς τε τῶν ὀμμάτων μετάρσεσι καὶ θέσεσι καὶ ἀπώσεσι καὶ ὑποστηρίξεσι καὶ ταῖς ἄλλαις παλαιστικαῖς λαβαῖς»*.

Τὸ δεύτερον τοῦτο χωρίον ἐκτὸς τῆς ἐναργείας, μεθ' ἧς παριστᾷ τὴν καθ' ὅλου φύσιν τῆς παιδιᾶς, εἶναι καὶ διὰ τὰς λεπτομερείας τῆς περιγραφῆς πολῦτιμον, διότι προσαρμόζεται νῦν ἀκριβέστατα εἰς τὴν θαυμασίαν παράστασιν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς πρώτης βάσεως, ἡ ὁποία ἀπεικονίζεται ἀνωτέρω ἐν σελ. 5 καὶ εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐνιαία, ὅπως καὶ αἱ λοιπαί.

Ὁ τύπος τοῦ ῥήματος διὰ τοῦ *Η* παρὰ τὸν ἐπ' ἄλλης ἐννοίας γνωστότατον *κερατίζειν*, ἴσως δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τῆς Ἰωνικῆς πιθανώτατα καταγωγῆς τῆς σφαιριστικῆς ταύτης παιδιᾶς, ἀφοῦ καθ' Ἡρόδοτον I 94 καὶ Plin. NH VII 205 ἐξ ἀνατολῶν εἴλκε τὴν καταγωγὴν καὶ ἡ παιδιὰ τῆς σφαίρας, ἡ ὁποία συνδέετο πρὸς τοὺς Λυδοὺς ἐν τῇ παραδόσει ἐκείνῃ. Τίς οἶδε δέ, μὴ καὶ τινὰ τῶν παρὰ τῷ Πλινίῳ Nat. Hist. XXXIV, 75. 78 ἀναφερομένων ὡς ἔργων διασήμων καλλιτεχνῶν τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, τοῦ τε Καννάχου καὶ τοῦ Ἡγίου, ἀγαλμάτων κελητιζόντων παίδων (*pueri celetizantes*) εἶναι κερητιζόντες (*ceretizantes*) καταποθέντες ὑπὸ τῶν γνωστοτέρων κελητιζόντων παρὰ τοῖς βιβλιογράφοις. Ἡ Sellers (Strong) ἐν *The elder Pliny's chapters on the History of Art* σελ. 61 εἰς βιβλ. 34, 75 ἀναφέρουσα πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου τοῦ Πλινίου τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱππεύοντας παῖδας, τὸν τε Αἴσυπον τὸν υἱὸν τοῦ Τίμωνος καὶ τοὺς ἐν τῷ ἀναθήματι τοῦ Ἰέρωνος *ἐπὶ τῶν ἵππων καθεζομένους παῖδας*, ἔργα τοῦ Καλάμιδος (Πausan. VI, 2, 8-12, 1), ὡς καὶ ἄγαλμα ἐν τῷ Palazzo Orlandi τῆς Φλωρεντίας (Arndt-Amelung Einzelv. 242), περιλαμβάνει καὶ τὸν χαλκοῦν ἀνδριᾶντα τοῦ Ἰσοκράτους δεχομένη αὐτόν, καθ' ἣν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἔκδοσιν τοῦ Πλουτάρχου, ὡς κελητιζόντα, ἐσφαλμένως, βεβαίως, μεθ' ὅσα ἀνωτέρω εἶπον.

Καὶ ὁ Jahn-Michaelis *Arch Athenarum* σελ. 72 εἰς κεφ. 27, 15 παραθέτει τὸ χωρίον ἐν τῇ γραφῇ *κελητίσαι* μηδὲ μνείας ἀξιῶν τὴν ἄλλην γραφήν.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ῥῆμα *κελητίζειν* εἶναι μάλιστα ποιητικὸν (ιδίᾳ παρὰ τῷ κωμικῷ Ἀριστοφάνει ἐπὶ διφορούμενης ἀσέμνου ἐννοίας κείμενον), ἐν ᾧ παρὰ τῷ Πausanίᾳ ἢ παρ' ἄλλῳ τινὶ τῶν Ἑλλήνων τεχνοκριτῶν πεζογράφων πρὸς δῆλωσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος καὶ ὡς τεχνικὸς τρόπος τινὰ ὄρος δὲν ἀπαντᾷ ἢ λέξις. Ἀπομένει ἄρα μόνος ὁ Ῥωμαῖος Πλίνιος μεταχειριζόμενος αὐτὴν ἐνθ' ἂν. ὡς τοιοῦτον, ἐάν, ἐννοεῖται, ὡς εἶπον, ἔχη ὀρθῶς ἢ χειρόγραφος παράδοσις. Διότι δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ *pueri celetizantes* τοῦ Καννάχου καὶ τοῦ Ἡγίου ἐὰν εἶναι *ceretizantes*, ἀπετέλουν συμπλέγματα εἴτε περίοπτα εἴτε καὶ ἀνάγλυφα, ὅτι δὲ τοῦ προτέρου τῶν καλλιτεχνῶν, τοῦ Καννάχου, τοῦ καὶ κατὰ ῥυθμὸν πλησιεστέρου, ἔχομεν μίμησιν ἐν τῷ νέῳ ἀναγλύφῳ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ



## ΚΟΡΑΙ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

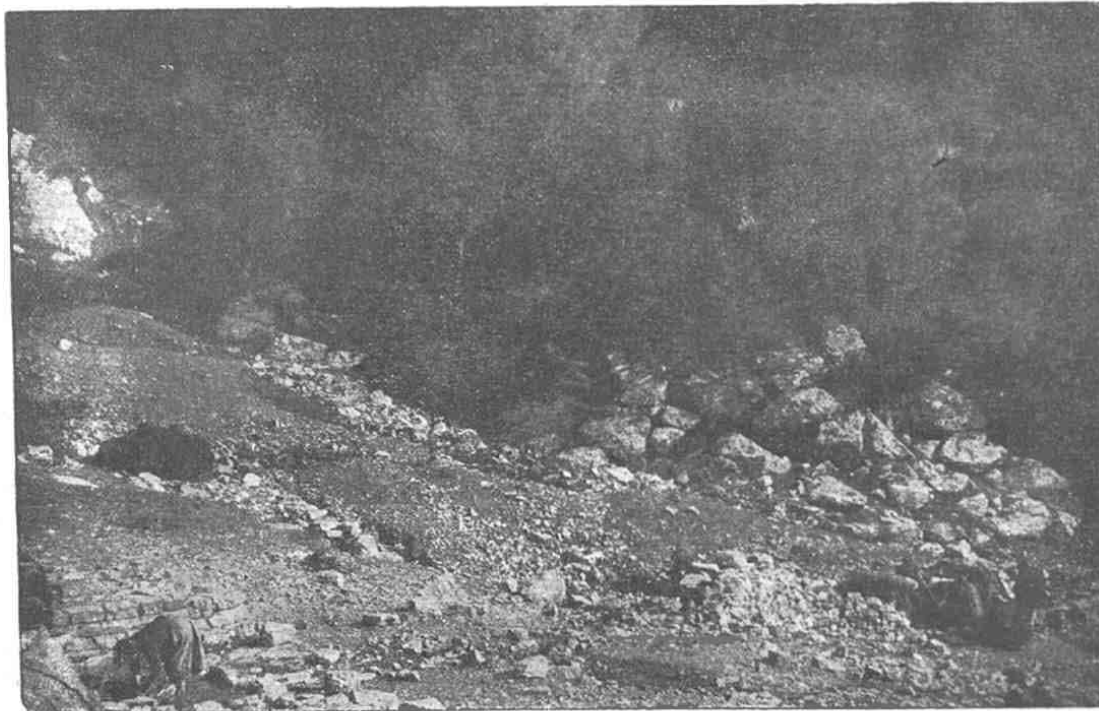
Προλαμβάνομεν τὴν ἐκπληξιν τοῦ ἀναγνώστου. Δὲν πρόκειται περὶ τῶν θυγατέρων ἢ ἀδελφῶν τῶν τραχέων Αἰτωλῶν πολεμιστῶν, διότι περὶ τούτων ἀτυχῶς τίποτε δὲν γνωρίζομεν τὸ ἰδιαιτέρον. Ὁ λόγος θὰ γίνῃ περὶ πηλίνων εἰδωλίων συλλεχθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μικροῦ ἱεροῦ τῆς Αἰτωλίας παρὰ τὸν Θέρμον, κατασκευασθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὰ κεραμεῖα τῆς χώρας. Τὰ λαϊκὰ ταῦτα ἀναθήματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν, μὲ ὄνομα εἰδικόν, πλῆρες σημασίας, κόρας. Τὸ αὐτὸ θὰ τηρήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ φεύγοντες τὴν πλαδαρὰν περίφρασιν τῶν πηλίνων εἰδωλίων, ἐφόσον εἶναι δυνατόν.

Αἱ κόραι καὶ ἄλλα μικρὰ ἀναθήματα, ὡς ἄγγεῖα καὶ λύχνοι, ἀνήκουν, ὡς εἵπομεν, εἰς ὠρισμένον ἱερόν. Ἄλλ' ἢ λατρευομένη θεότης δὲν εἶναι διὰ τούτων φανερά. Ἡ μοναδικὴ ἐπιγραφὴ διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν δὲν παρέχει ἀναντιρρήτως τὸ τιμώμενον ὄνομα, αἱ δὲ πολυάριθμοι κόραι, μέγας σημαντικαὶ κατὰ τὰ λοιπὰ, ἂν καὶ διδάσκουν σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ λατρείας θεοῦ καὶ θεᾶς, σχετικῶς πρὸς τὰ ὀνόματα δὲν ὁμιλοῦν εἰς ἡμᾶς μὲ τὴν αὐτὴν σαφῆ γλῶσσαν. Ἡ μεγάλη ἀξία τῶν ἀναθημάτων ἔγκειται κυρίως εἰς τὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν χρήσει λατρευτικῶν τύπων κατὰ τοὺς αἰτωλικοὺς ἢ καὶ ἄλλους γειτονικοὺς τοποὺς ὡς καὶ περὶ τῆς σχετικῆς κεραμεικῆς βιομηχανίας.

### A. ΤΟ ΙΕΡΟΝ

Μετὰ 1 1/2 ὥραν ΝΑ τοῦ παρὰ τὸν Θέρμον Κεφαλοβρύσου φθάνει κανεῖς ἀναβαίνων μαλακοὺς γεωλόφους εἰς τὸ εὐάερον χωρίον τῆς Χρυσοβίτσας. Δυτικῶς αὐτῆς κατὰ τὰ ῥιζώματα τοῦ βουνοῦ καὶ τὸ ἄκρον μικρᾶς τριγωνικῆς κοιλάδος εὐρίσκεται ὁ συνοικισμὸς τῆς Βάλτσας. Εἰς τὴν κοιλάδα στενουμένην ἀνατολικῶς εἰς βραχὺ παραποτάμιον τοῦ Εὐήνου ῥέει ἐκτὸς ἄλλων καὶ μικρὸς ῥυάξ κατερχόμενος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ῥάχους. Κατὰ τὴν θέσιν Συκιὰν τὸν ῥυάκα τροφοδοτεῖ καὶ στολίζει ἐξαισίου κρυσταλλίνου ὕδατος πηγῇ, θέαμα χαρμόσυνον εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν ἀπὸ Βάλτσας εἰς Χρυσοβίτσαν ἀνήφορον. Ἐδρόσιζε καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τοὺς διαβάτας ἢ θαυμασία κρήνη, ἀλλὰ τότε ἐχρησίμευε καὶ εἰς τὴν λατρείαν, διότι πλησιέστατα καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ῥυάκος ὑπὸ τοὺς βράχους ὑπῆρχε τὸ ἱερόν, περὶ οὗ ὁ λόγος (Εἰκ. 1). Τὸ ἱερόν ἦτο ἰδρυμένον μακρὰν παντὸς συνοικισμοῦ. Οἱ δυτικῶς τῆς πηγῆς περὶ τὰ 50 μ. φαινόμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν λαξευτοὶ μὲ πιομόρφους συνδέσμους ὀγκόλιθοι ἀνή-

κουν εἰς κατεστραμμένον ἐπιτάφιον μνημεῖον. Ἄλλα δύο παρόμοια ἐρείπια τάφων παρατηροῦνται κατὰ τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν εἰς 10' ἀπόστασιν ἐπὶ τοῦ ὑπεράνω βουνοῦ. Τοιαῦτα μεγάλα ἐπιτάφια μνημεῖα, ἰδρυθέντα τὰ πλεῖστα κατὰ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς εὐπορίας τῶν Αἰτωλῶν, συναντᾷ τις πανταχοῦ κατὰ τὰς αἰτωλικὰς κώμας καὶ ἐρημίας. Ἄλλ' ὁ συνοικισμός, εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ οἱ τάφοι, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Woodhouse τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Βάλτσαν παρατηρηθεὶς καὶ περιγραφεὶς ἐν Aetolia σελ. 247. Ὁ Ἄγγλος λόγιος περιέγραψε δι'



(Ἡ πηγή)

(Ἐργάζεται ἐπανεξετάζοντες τὰ χώματα)

Εἰκ. 1. Ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ.

ὀλίγων τὰ λείψανα τοῦ περιβάλλοντος ἀρχαίαν κρήνην τείχους, τῶν πρὸς τὸ βουνὸν ἀναλημμάτων καὶ τῶν ἐκτὸς τάφων. Τὴν γνώμην του, ὅτι διὰ τὴν κρήνην καὶ τὸν περίβολον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἐνταῦθα ἀρχαῖον ἱερόν, ἐβεβαίωσεν ἀποκομμία βάρθρου μὲ φανερά ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἔχνη, συλλεχθὲν ὑπ' ἐμοῦ ἐκεῖ τὸ 1912. Ἄλλος συνοικισμός, ἀλλ' ὥς φαίνεται μικρότερος, ὑπῆρχεν ἐξίσου ἀπέχων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Συκιᾶς, δηλ. περὶ τὰ 20', ἐντὸς τοῦ χωρίου τῆς Χρυσοβίτσας. Προϊστορικὸν εἰδώλιον τικτούσης καὶ χάλκινον ἀγαλμάτιον ἀποσκοπεύοντος ἐντεῦθεν εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου (Ἀρχ. Δελτ. 1915, παράρτ. σελ. 48 καὶ 49).

Περὶ τοῦ ἱεροῦ δὲν ἤκουσε τίποτε τὸ 1893 ὁ εἰς Βάλτσαν ἐλθὼν Wood-

house. Διότι ἡ πρώτη εἵδησις περὶ ἀρχαίων ἐκεῖθεν εὐρημάτων ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτος 1900. Παιδιὰ τότε τοῦ σχολείου σταθμεύοντα παρὰ τὴν βρύσιν παρετήρησαν τυχαίως εἰς τὴν κοίτην τοῦ ῥυακος παράξενα κομμάτια «ἀπὸ ἀνθρωπάκια», μεθ' ὃν ὁ παροικῶν Ἰω. Καλημέρης παρεμβάς ἡδυνήθη νὰ ἀποστείλῃ δύο κοφίνους πλήρεις συντριμμάτων εἰς τὸν ἐν Κεφαλοβρύσῳ διδάσκαλον κ. Λουκόπουλον. Ὁ ἐπιμελητὴς ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὰ εὐρήματα, τῶν ὁποίων ὑπερβολικὴ κᾶπως περιγραφὴ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ «Ἄστυ» τῆς 21 Μαρτίου. Μετὰ τοῦτο ἡγγέλθησαν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον<sup>1</sup>, ἀλλὰ τὰ ἀγγελθέντα ἦσαν μικρὸν μόνον προοίμιον τῆς μελλούσης ἐσοδείας. Τὸ 1908 ὁ Σωτηριάδης, ὅστις πρῶτος καὶ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη εἰργάσθη διὰ τῆς σκαπάνης ἐν Αἰτωλῖᾳ, ἀνέσκαψεν ἐπὶ 8-10 ἡμέρας τὸν τόπον ἀποκομίσας εἰς τὸ ἐν Θέρμῳ Μουσεῖον πολλὰ κιβώτια πλήρη. Ἄλλα δὲ τόσα σχεδὸν ἡδυνήθην καὶ ἐγὼ νὰ συλλέξω πῆλινα κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912, ἐρευνήσας ῥιζικῶς πανταχοῦ τὸν τόπον, ἀφοῦ πρότερον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1911-12 καθαρίσας καὶ μελετήσας τὰ εὐρήματα τοῦ Σωτηριάδου εἶχον διδαχθῇ περὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος αἱ χιλιάδες τῶν συντριμμάτων ἐπὶ μακρὸν ἐξητάσθησαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ εὐρεθῶσι τὰ συνανήκοντα τεμάχια, ἐργασία δύσκολος, καθ' ἣν εἶχον καλὸν βοηθὸν τὸν τεχνίτην Ἰ. Παππανικολάου. Ἐπανήλθομεν δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸ ἱερὸν (ὅτε καὶ ἐλήφθη ἡ φωτογραφία, εἰκ. 1) παρακαλοῦντες τὴν παλαιὰν θεότητα εἰς συνεργασίαν, ἥς καὶ ἐτύχομεν μὲ τὴν εὐρεσιν μερικῶν κεφαλῶν (ὡς τῆς καθημένης θεᾶς εἰκ. 7, 2). Ἐν τέλει μετεκομίσθησαν ἐξ Ἀθηνῶν τὰ πρῶτα εὐρήματα, συνεκολλήθησαν πλεῖστα συνανήκοντα τεμάχια καὶ ἡ συλλογὴ ἀπετελέσθη κατὰ τὸ δυνατόν πλήρης.

Διστάζω νὰ προβῶ ἀμέσως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τόπου καὶ τῶν εὐρημάτων. Θὰ ἦτο ψυχρὰ ἀγνωμοσύνη πρὸς τὰς παλαιὰς θεότητας τοῦ σεπτοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ, αἵτινες ἐ χάρις εἰς ἡμᾶς τόσον πλοῦτον ὥραιων εἰκόνων καὶ ιδεῶν, ἂν παρέλειπον νὰ ἐκθέσω δι' ὀλίγων τὴν ἄμετρον χαρὰν καὶ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἀνασκάψαντος καὶ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1912. Διότι εἶναι μέγα πραγματικῶς τὸ θέλγητρον τῆς ἀνασκαφῆς, ὅταν ἐμφανίζονται ἀπροσδόκητα τὰ εὐρήματα καὶ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸ ὑπεράνω ἔδαφος εἶναι μεγάλη. Ὑπὸ τὸ ἀδιαφορώτερον κοκκινόχωμα καὶ τὰ κοινότατα λιθάρια καὶ τὴν ἄμμον τόσαι εἰκόνες ἐκπληκτικαί, τόσαι ιδέαι καὶ τόσαι καλλοναί. Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς πρώτης ἡμέρας πλέομεν διαρκῶς εἰς πέλαγος εὐδαιμονίας. Ἐπετύχομεν ἐκεῖ εἰς μίαν γωνίαν στρώμα ἀπὸ *κούκλες* πλουσιώτατον. Τὴν ἐπομένην τὰ εὐρήματα εἶναι

<sup>1</sup> Athen. Milt. 1900 σελ. 116. Berl. Phil. Wochens. 1900, 704, ὅθεν παρέλαβεν ὁ Winter ἐν Typen I, XXIV.

ἄρραι καὶ μετ' ὀλίγον παύουν ἐντελῶς. Ἀλλὰ δὲν βλάπτει τὸ χθεσινὸν κέρδος εἶναι μέγα ἐφόδιον. Τὴν τρίτην ἡμέραν φωναὶ ἀγαλλιάσεως τῶν ἐργατῶν μὲ καλοῦν νὰ ἴδω νέον εὐτύχημα: τρεῖς μικρὰς εἰκόνας θεᾶς καθημένης μεταξὺ τῶν ῥιζῶν πρίνων καὶ ὑπὸ τὸν ἀποκυλισθέντα βράχον. Ἐρευνῶνται μετὰ τοῦτο αἱ ῥωγαὶ καὶ τὰ μεταξὺ τῶν βράχων διαστήματα μὲ πᾶσαν προσοχήν. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εὐρίσκεται κατ' ἄν. Τοῦ λοιποῦ ἀποκαλύπτονται στρώματα θυσίων μὲ πληθὺς ὀστράκων, ἀγγείων ἀναθηματικῶν, λύχνων. «Εἶναι βωμὸς» ἐπιλέγει ὁ ἀρχαιο-λογικώτερος τῶν ἐργατῶν. Τὰ ὀστρακα μεταφέρονται πρὸς καθαρισμὸν εἰς τὴν ἐρατεινὴν πηγὴν καὶ ἐκεῖ πρὸς μελέτην καὶ ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχαίας λατρείας τοποθετοῦνται αἱ σημαντικώτεραι κόρραι.

. . . καὶ ἐν ὕδασι κόσμια ταῦτα  
ὕμεων, ὧ κοῦραι, μυρία τεγγόμενα,

ὡς εἶπεν ὁ ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιός<sup>1</sup>. Ἡ ὅταν ὁ ἥλιος καίῃ, μεταφέρεται ὁ θησαυρὸς εἰς τοὺς παρακειμένους εὐσκότους τόπους. Ποίαν τότε δὲν προσλαμβάνει ζώην καὶ χάριν ἢ ἐρημικὴ ἐλληνικὴ γωνία; Καὶ πῶς νὰ μὴ ἐνθυμηθῇ τις τοὺς ὠραίους στίχους τοῦ ποιητοῦ;

Ἐδῶ στὸ ἐλληνικὸ τὸ χῶμα  
τὸ στοιχειωμένο καὶ ἱερό,  
ὅπου τὸ ἴδιο μένει ἀκόμα  
ἀπ' τὸν ἀρχαῖον τὸν καιρό.  
Στὸ χῶμα τοῦτο πάντ' ἀνθοῦνε  
καὶ ἔχουν ἀθάνατη ζωὴ  
καὶ μᾶς θαμπώνουν, μᾶς μεθοῦνε  
νεράιδες, ἥρωες, θεοί<sup>2</sup>.

Κόρραι, ἀγγεῖα πήλινα χρήσεως, δύο χαλκᾶ, ἀγγεῖα μικρὰ ἀναθηματικά, ἐνεπίγραφον πήλινον σκεῦος, λύχνοι, πυραμίδες, «κουβαρίστρες» καὶ 15 νομίσματα ἀποτελοῦν εἰς ὀλίγας λέξεις τὸ σύνολον τῶν εὐρημάτων. Καὶ μόνη ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη ἀρκεῖ, ὅπως ἀπορριφθῇ ἡ περὶ κεραμείου γνώμη, ἥτις εἶναι πρόχειρος εἰς τοὺς ἡμετέρους λαϊκοὺς λογίους, ὅταν οὗτοι εὐρίσκωνται πρὸ πλήθους πηλίνων. Ἀλλ' ὅποῖον ἄρα γε νὰ ἦτο τὸ ἱερὸν τοῦτο, τὸ ἰδρυμένον παραδόξως ἐπὶ χώρου στενοῦ καὶ κατωφεροῦς μεταξὺ βράχων καὶ ῥύακος;

Ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος ἀποτελεῖ λωρίδα μήκους ἐν ὧν 19 μ. καὶ πλάτους ποικίλλοντος μεταξὺ 5 καὶ 15 μ. Οἱ πρὸς ἀνατολὰς βράχοι ἀκολουθοῦν ἀρκούν-

<sup>1</sup> Anthol. Pal. IX, 326.

<sup>2</sup> Κ. Παλαμᾶς. *Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου*.

τως σταθερῶς τὴν ἀπὸ Β πρὸς Ν διεύθυνσιν (ιδεῖ εἰκ. 1). Ὅρια τοῦ ἀνασκαφέν-  
τος χώρου ἀποτελοῦν πρὸς Ν μὲν ἡ σημερινὴ ἀτραπός, ἄγουσα ἀπὸ Βάλτσας  
εἰς Χρυσοβίτσαν πρὸς Β καὶ Α οἱ βράχοι καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ ἐντεῦθεν τῆς κρή-  
νης ῥύαξ. Ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους σήμερον εἶναι μεγάλη διὰ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ  
ῥύακος, σχεδὸν 3:1. Κατὰ τὴν τελευταίαν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ἀνασκαφὴν ἀπε-  
καλύφθη 5 μ. βορειότερον τῆς ἀτραποῦ τοιχάριον βαῖνον σχεδὸν παραλλήλως  
πρὸς τοὺς βράχους, μήκους 7 μ. καὶ πλάτους 60. Τὸ τοιχάριον, ἀθλίως ἐκτισμέ-  
νον, πιθανὸν νὰ μὴ ἐφαίνετο ὡς θεμέλιον. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε εἶναι τοῦτο βέβαιον  
λείψανον τῆς παλαιᾶς ἐν τῷ τόπῳ κατασκευῆς. Πέριξ καὶ μάλιστα νοτίως αὐτοῦ  
εὐρέθησαν πολλὰ συντρίμματα κεράμων, κοίλων στρωτήρων καὶ κυρτῶν καλυ-  
πτῆρων. Τὸ ταπεινὸν κτίσμα θὰ ἐστεγάζετο, ἂν καὶ περὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ  
οὐδὲν τὸ θετικὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν. Οἱ τραχεῖς καὶ οὐδὲν ἔχνος ἐργασίας  
παρουσιάζοντες βράχοι ἀνυψούμενοι σχεδὸν ἀμέσως περὶ τὰ 2 μέτρα ὑπὲρ τὴν  
ἀρχαίαν ἐπιφάνειαν δὲν μαρτυροῦν ἀπολύτως τίποτε.

Ἐντὸς τοῦ στεγάσματος πρέπει νὰ ἐφυλάσσοντο τὰ πήλινα καὶ ἄλλα ἀφιε-  
ρώματα. Διότι εἶναι ἰσχυρῶς ἀποδεικτικὴ ἡ παρατήρησις, ὅτι οὐδὲν σύντριμμα  
κόρης εὐρέθη βορειότερον τοῦ μνημονευθέντος τοίχου. Ἐκτὸς τούτου ἐπιτρέ-  
πεται νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὑπὸ τὴν στέγην ὑπῆρχον δύο διάφοροι τόποι πρὸς τοπο-  
θέτησιν τῶν εἰκονικῶν ἀναθημάτων. Διότι ἐνῶ κατὰ πρῶτον ἀρχίσαντες ἀπὸ τὸν  
δρομόν εὐρίσκομεν πολλὰς ὑδροφόρους καὶ ἄλλας κόρας, σπανιώτατα δὲ συν-  
τρίμματα ἐκ τῶν εἰκονιζόντων τὸν δειπνιζόμενον θεόν, καθόσον ἐπλησιάζομεν  
πρὸς τὸν τοῖχον, αἱ μὲν ὑδροφόροι ὀλιγόστευον, οἱ δὲ δειπνιζόμενοι θεοὶ ἀπέ-  
βαινον συχνοί<sup>1</sup>.

Βορείως τοῦ τοιχαρίου οὐδὲν παρατηρήθη ἔχνος κατασκευῆς, ἀλλὰ συχναὶ  
ἐνδείξεις τῶν ἐκεῖ τελουμένων θυσιῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἡλθον εἰς φῶς πολυά-  
ριθμοι λύχνοι καὶ συντρίμματα πλεῖστα τῶν συνήθων ἀώτων ἀμφορειδίων, τῶν  
λεγομένων μασουριῶν, ἀνάμεικτα μὲ μέγιστον ἀριθμὸν μεταγενεστέρων θραυ-  
σμάτων φιαλῶν καὶ ἄλλων ἀδιαγνώστων ἀγγείων. Ἐπειτα εἰς βάθος 40 - 60 ἀπε-  
καλύφθη στρῶμα μελανωπῶν χωμάτων, πάχους 20 - 30 μὲ πολλὰ ὀστάρια μικρῶν  
ζώων καέντων καὶ τεμάχια ἀνθρώπων. Εἷς τινὰς θέσεις παρατηρήθη καὶ δεύτε-  
ρον στρῶμα θυσιῶν, 40 βαθύτερον τοῦ πρώτου, ὅπερ ἐκαλύφθη δι' ἰλύος καὶ  
πετρῶν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὰς βροχὰς ἀγριεύοντος ῥύακος. Καὶ τέλος εἰς ἓν σημεῖον  
παρατηρήθη καὶ τρίτον ἀρχαιοφόρον στρῶμα, ἀποδῶσαν δύο πυραμίδας καὶ  
«κουβαρίστραν».

<sup>1</sup> Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ὁ Lechat ἐν BCH, XV, 9 συνεπέρανεν, ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ  
τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κερκύρᾳ χωριστὰ εἶχον τοποθετηθῇ αἱ μικρότεραι κόραι ἀπὸ τῶν μεγαλυτέρων.



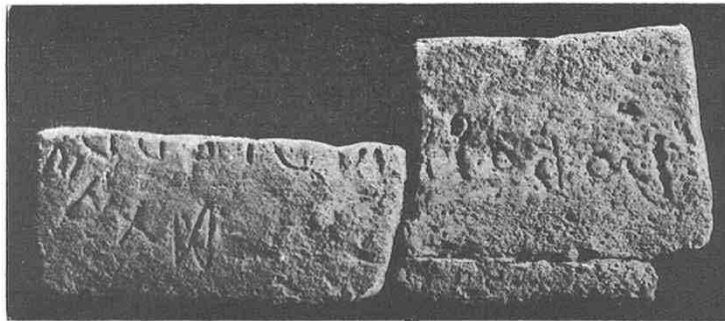
Πλειότερα δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν περὶ τοῦ τόπου τῆς λατρείας. Ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἔχομεν ὅπωςδήποτε βέβαια τὰ πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω ὅρια. Τὰ ἀρχαιότερα ἀναθήματα δὲν ὑπερβαίνουν τὸ μέσον τοῦ 7' π. Χ. αἰῶνος, ἢ μετὰ Χριστὸν δὲ λατρεία φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ, τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἀργυροῦν νόμισμα.

Εἰς τίνα θεότητα ἀνῆκεν ἡ λατρεία, ζήτημα φυσικὰ σπουδαιότατον, δὲν δυνάμεθα ἀτυχῶς μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπωμεν. Τὰ ἐκφραστικώτερα τῶν ἀναθημάτων, αἱ κόραι, ἀναγγέλλουν ἐνίοτε τὸ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος καὶ συχνάκις τὸ τοῦ Διονύσου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Εἶναι γνωστὴ ἡ συνήθεια τοῦ νὰ ἀφιερώνουν καὶ ἄλλων θεῶν εἰκόνας ἐκτὸς τοῦ λατρευομένου. Εἶναι δυνατόν π. χ. εἰς τὸ ἡμέτερον ἱερὸν νὰ ἐλατρεύοντο αἱ Νύμφαι καὶ τις ποτάμιος θεός, ὡς ὁ γειτονικὸς Εὐήνος, ὅτε αἱ εἰκόνες τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ὡς συγγενῶν θεοτήτων, ἐξηγοῦνται ἄριστα. Πρὸς τοῦτοις ὁ αὐτὸς Εὐήνος εἶναι δυνατόν νὰ ἐλατρεύετο δι' εἰκόνων τοῦ Διονύσου, διότι τοῦ θεοῦ τούτου διὰ τὴν συχνὴν λατρείαν ἐν τῇ χώρᾳ, ὡς ἐν Καλυδῶνι π. χ., ὑπῆρχον εἰς τὰ κεραμεῖα πρόχειρα καὶ πολλὰ ὁμοιώματα. Τὸ φαινόμενον μαρτυρεῖται πολλαχόθεν καὶ ἐκ Κορίνθου, ὅπου διὰ τὴν ζωηρὰν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης κατεσκευάζοντο πλεῖσται εἰκόνες τῆς θεᾶς καὶ ἀνετίθεντο καὶ εἰς ἄλλων θεῶν ἱερά, ὡς τῆς Ἀθηνᾶς<sup>1</sup>. Τὴν ποθουμένην βεβαιότητα θὰ ἔχομεν, ἂν συνέβαινε, ὅπως ἐν τῷ ἀνασκαφέντι ὑπὸ τοῦ Καραπάνου ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κερκύρᾳ (BCH, XV, 1-112. Lechat.), ὅπου τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν κορῶν εἰκονίζει ἐμφανῶς τὴν αὐτὴν λατρευομένην θεότητα. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὀφείλομεν νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν εἶδυσιν, ὅτι ἐλατρεύετο θεὸς καὶ θεὰ εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ὅτι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἀρτεμις εἶναι τὰ πιθανώτερα ὀνόματα. Ἀλλ' ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή;

Ἐπὶ τῆς εἰκόνης 2 ἔχομεν παριστανομένην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν μικρᾶς ἀναθηματικῆς πηλίνης τραπέζης. Ὀνομάζω τράπεζαν, κατὰ τὸν πιθανώτερον λόγον, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἐτέρας, τῆς κάτω ὀψεως, διακρίνονται κατὰ τὸ μέσον καὶ τὰ δύο ἅκρα αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀποκοπέντων καθέτων στηριγμάτων. Μῆκος 17, πλάτος 07. Εὐτύχημα εἶναι ὅτι συνανήκουν τὰ δύο θραύσματα, ἂν καὶ τὸ μὲν πρὸς ἀριστερὰ εὐρέθη ὑπὸ τοῦ Σωτηριάδου τὸ 1908, τὸ δὲ ἄλλο ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 κατὰ τὸ νότιον ἅκρον τοῦ μοναδικοῦ τοίχου. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ παλαιότερον θραῦσμα δὲν διατηρεῖται καλῶς καὶ ἡ ἀνάγνωσις δυσχεραίνεται. Ἐχαράθησαν, ὡς φαίνεται πρὸ τῆς ὀπτήσεως 17 ἢ 16 γράμματα ἀποτελοῦντα πλήρη ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν βουστροφηδὸν γεγραμμένην. Ὁ χαρακτὴς δὲν ἦτο πολὺ δεξιός. Διὰ τοῦτο ἐνῶ τὰ 4 πρῶτα γράμματα ἐχάραξεν ἕξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ,

<sup>1</sup> Πρὸβλ. Frickenhaus, Tiryns 1,86 καὶ Amer. Journ. Arch. 1898, 206 κέ.

τὰ κατόπιν 2<sup>ον</sup> ἢ καὶ τὸ 3<sup>ον</sup> ἀναστρέψας τὸ σκευάριον ἔγραψεν ἀντιθέτως, μεθὸ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν πρῶτον τρόπον μέχρι τοῦ κατὰ τὴν καμπὴν Ν. **δοροσυλῖαια-ραναξε** εἶναι, ὡς νομίζω, τὰ χαραχθέντα στοιχεῖα. Ἐκ τούτων τὰ 4 πρῶτα εἶναι βέβαια καὶ τὸ 5<sup>ον</sup> εἶναι ὠρισμένως ρ, μεθὸ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα ὀφείλει νὰ εἶναι γ. Τὸ τελευταῖον εἶναι τὸ διὰ τριῶν ἐπιγραφῶν (IGA, 21, 22, 27) γνωστὸν ιδιόρρυθμον Ε τῶν Σικυωνίων. Ὁ αὐτὸς χαρακτήρ ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ στομίου πίθου ἐκ Θέρμου (Ἀρχ. Ἐφημ. 1903, 94). Τούτου τεθέντος τὸ πρὸ αὐτοῦ γράμμα πρέπει νὰ εἶναι ξ. Διότι δυσσερμηνευτὸν εἶναι ἄλλως τὸ τελικὸν χε, χει



Εἰκ. 2. Ἐνεπίγραφος πηλίνη τράπεζα (;).

ἢ χη. Πρόκειται περὶ ἐγγωρίου γραφῆς ἀνηκούσης εἰς τὸ δυτικὸν ἀλφάβητον<sup>1</sup>. Τὰ πρὸ τοῦ ξ γράμματα α καὶ ν εἶναι βέβαια. Τὰ λοιπὰ 7 κατὰ τὸ ἥμισυ διατηρούμενα δὲν εἶναι φυσικὰ ἀναμφισβήτητα. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη μιᾶς λύσεως τοῦ γρίφου μὲ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐξῆς ἀνάγνωσιν τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς:

**Δορὼ Ὑλῖα ἀρὰν ἀξε**

Ἡ Δορὼ (ἢ Δωρὼ) ἔφερεν ὡς εὐχὴν εἰς τὴν Ὑλίαν (τοῦτο τὸ δῶρον).

Ἡ σημ. τῆς ἀρᾶς = εὐχῆς εἶναι γνωστὴ ὅχι μόνον παρ' Ὀμήρῳ καὶ Πινδάρῳ ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Κύπρου (Hoffmann I, 50 ἐπιγρ. 83: ἀρὰ Διῖ). Τοῦ ὀνόματος τῆς ἀφιερωσάσης δὲν εὔρον ἄλλας μαρτυρίας, ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς δὲν εἶναι ἀδύνατος. Καὶ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος δὲν εἶναι τόσον παράδοξον, ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἔχουσα θρησκευτικὴν σημασίαν ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ πηγῇ, ἡ Κίλλεια ἢ Κυλία ἢ Καλλία ἢ Κύλλου πῆρα

<sup>1</sup> Τὴν ἐγγώριον ταύτην γραφὴν μετεχειρίσθησαν οἱ γράψαντες τὰς ἀτεχνοτέρας μετόπας τοῦ ἐν Θέρμῳ μικροτέρου ναοῦ (Ψάριτες) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Κορινθίους ζωγράφους τοῦ μεγάλου ναοῦ (Χελιδών). Πρβλ. καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τοῦ πίθου καὶ τὸ ἐπίγραμμα ἐκ τοῦ γειτονικοῦ Μολυκρείου (Βλαχομάνδρας) (Ἀρχ. Δελτ. 1916, Παράρτ. 46).



λεγομένη<sup>1</sup>, «ἐξ ἧς αἱ πιόυσαι εὐτοκοῦσιν», ἡ ταυτισθεῖσα πρὸ πολλοῦ πρὸς τὴν ὑπὲρ τὴν Καισαριανὴν πηγὴν, τὴν σήμερον Καλοποῦλαν, περὶ ἧς τὰ αὐτὰ πιστεύονται θαύματα<sup>2</sup>. Ἡ Κυλλήνη τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Ἡλίδος εἶναι παρόμοια θρησκευτικὰ ὀνόματα. Ἀρχὴ τῶν ὀνομάτων τούτων εἶναι ὁ κίλλος σημαίνων τὸν ὄνον, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐξεφέρετο καὶ κύλλος. Ὡς ἡνίοχος τοῦ Πέλοπος ἀναφέρεται ὁ Κίλλας ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου (FHG, I 331, 339) καὶ τοῦ Πaus. (V, 10, 7) ὁ Κίλλος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (13, 613) καὶ ὁ Κύλας ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ εἰς Εὐριπ. Ὀρ. 990. Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἡνίοχος παρέλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἵππου. Κύλλαρος ἐπιγράφεται ἐπὶ ἀγγείου<sup>3</sup> ἵππος τοῦ Κάστορος καὶ ὁμοίως ὀνομάζεται Κένταυρος (Ovid. metam. 12, 393). Ὁ Ἡφαιστος ἦτο κύλλος καὶ ὠνομάζετο οὕτω (πρβλ. Κύλλου πήραν), ἀπέβη δὲ χολός, κυλλοποδίων, διότι ἐκ τῆς παλαιᾶς φύσεως διετήρησε τοὺς ὀνομόρφους πόδας<sup>4</sup>. Κιλεὺς<sup>5</sup> εἶναι μυθολογικὸν πρόσωπον ἐν τῇ γενεαλογίᾳ τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ Κεφάλου. Κύλλιος τέλος εἶναι ἐπίθετον τοῦ Ἑρμοῦ (Στέφ. Β. λ. Κυλλήνη).

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὄνομα θεᾶς Κυλίας οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ παράδοξον. Ἄν δέ, ὅπως εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὰς πολυαριθμοὺς μάλιστα ὑδροφόρους, σχετίσωμεν πρὸς τὴν παραρρέουσαν λαμπρὰν πηγὴν, θὰ εὗρωμεν τότε πόσον σημαντικὸν εἶναι τὸ ἐπίθετον. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος Ἴππου κρήνη. Ἴννα (ἴννος = πῶλος) ἦτο πηγὴ ἐν Θράκῃ, καθ' ἣν ὁ Μαρσύας συνέλαβε τὸν Σιληνὸν (Ἀθην. 2, 45). Αὐτὸς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν γλυκέων ὑδάτων, ὁ Γαιάοχος, ἦτο ἵππος καὶ ἐκαλεῖτο Ποσειδῶν Ἴππιος, ἔχων πάρεδρον τὴν Ἀθηναῖν Ἴππιαν, τὴν ἐν Θήβαις Ὀγκαν. Ἀλλὰ διατί νὰ ἀπομακρυνώμεθα; Ὁ γειτονικός, 1 1/2 τὸ πολὺ ὥραν ἀπέχων καὶ τὰ ὕδατα τῆς ἡμετέρας Κυλίας δεχόμενος ποταμός, δὲν εἶναι καὶ οὗτος ἵππιος θεός, ἀφοῦ ὀνομάζεται Εὐήνος; Ἐπειτα ὁ Κένταυρος Νέσσος

*ὅς τὸν βαθύρρουν ποταμὸν Εὐήνον βροτοῦς  
μισθοῦ πόρευε χερσίν<sup>6</sup>*

εἶναι δίκαιον νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι εἶναι καὶ οὗτος ποτάμιος δαίμων, καταλεγό-

<sup>1</sup> Σαυίδας λ. κυλλός, κυλλοῦ πήραν. Ἦουχ. λ. Κίλλεια.

<sup>2</sup> Πλήρη βιβλιογραφίαν ἰδὲ εἰς Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β, 293, 1, 2, καὶ ἐν ἐκτάσει Σβορώνου ἐν Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ. 1917, 37 κ.ε. Ὁ Σβορώνος ἐπιθυμῶν πάντοτε νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ πάντα χωρίζει τὴν Κίλλειαν (ἔ. ἀ. 42) τῆς Κύλλου πήρας ἢ Κυλίας, ἵνα ὀνομάσῃ διὰ ταύτης τὴν ἀπὸ κεφαλῆς κριοῦ ῥέουσαν κρήνην παρὰ τὴν αὐτὴν μονήν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια οὔτε ἐπέτυχε οὔτε ἀνάγκη ἦτο νὰ γίνῃ.

<sup>3</sup> Roscher, Lex. Sp. 1173-4.

<sup>4</sup> Gruppe, Gr. Religionsg. 1312 κ.ε.

<sup>5</sup> Σβορώνος ΔΕΝΑ, 1917, 42, 1.

<sup>6</sup> Σοφ. Τραχ. 559.

μενος ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου μεταξὺ τῶν ποταμῶν, τῶν γεννηθέντων ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος<sup>1</sup>.

Τὸ μυθολογικὸν συγκρότημα εἶναι γοητευτικόν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ βάσις, ἐξ ἧς ὠρμήθημεν, τὸ ἐλλιπὲς ὕστρακον, δὲν εἶναι ἀρκούντως ἀσφαλές. Ἄν διὰ μέλλοντος εὐρήματος βεβαιωθῇ ἡ ἀνάγνωσις, γλυκερὸν φῶς θὰ ἐπιχυθῇ τότε ὅχι μόνον ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ μικροῦ ἀγροτικοῦ ἱεροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐνὸς κεφαλαίου τῆς ἀρχαίας λατρείας. Ἡ θεότης τῆς πηγῆς Κυλία πλησιάζει πολὺ πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα, ὅφ' ἣν ὡς ἀπλῇ Νύμφῃ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποταχθῇ, καὶ ὁ πάρεδρος ποτάμιος θεὸς Εὐήνος, ἡ ὅπως ἄλλως ὠνομάζετο, δὲν εἶναι πολὺ μακρὰν τοῦ Διονύσου. Σχέσεις ποταμίων θεῶν πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα καὶ παρεδρία ταύτης καὶ τοῦ Διονύσου, ὡς τούτου καὶ τῶν Νυμφῶν, εἶναι ἀρκετὰ γνωσταί.

## B. ΑΙ ΚΟΡΑΙ

Τὸ πλῆθος τῶν τεμαχίων ὑπολογίζεται περίπου εἰς 4,000. Ἐκ τούτων εἰς ὀλίγας δεκάδας ἀνέρχονται αἱ ἐντελῶς ἀκέραιαι εὐρεθεῖσαι ἢ συγκροτηθεῖσαι πλήρεις κόραι. Εἰς 500 περίπου ἀριθμοῦνται τὰ ἀρκούντως διατηρούμενα τεμάχια, ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προθήκας τοῦ ἐν Θέρμῳ Μουσείου, ἐνῶ τὸ λοιπὸν πλῆθος ἐκλείσθη εἰς τὰ ὑποκάτω συρτάρια. Κατωτέρω καταλέγομεν εἰς 201 τύπους, ἀντιστοιχοῦντας εἰς ἰσαριθμούς μήτρας, τὸ ὅπως ὁποῖοτε σημαντικὸν εἰκονικὸν ὕλικόν, παραλείψαντες μερικοὺς ἐκ τῶν μὴ ἐπαρκῶς διὰ τῶν συντριμμάτων παριστοιμένους.

Χάριν εὐκολίας καὶ σαφηνείας αἱ κόραι διηρέθησαν εἰς πέντε τάξεις: α') ὄρθραι, β') καθήμεναι, γ') προτομαί, δ') εἰκόνες δειπνιζομένου θεοῦ καὶ ε') ὕδροφόροι. Ἐκάστη ἐκ τῶν τάξεων τούτων παρέχει καὶ ἐν συνόλῳ καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας ἱκανὰ τὰ ἐνδιαφέροντα. Ἄλλ' ἐξέχουσιν ὡς πρὸς τὴν σημασίαν αἱ εἰκόνες τοῦ δειπνιζομένου θεοῦ. Ὅχι διότι πρῶτην φορὰν ἐμφανίζονται, ἀλλὰ διότι προστιθέμεναι εἰς τὰς ἄλλοθεν γνωστὰς καὶ προερχόμεναι ἐξ ὠρισμένου ἱεροῦ ἀναιροῦσι διὰ παντὸς τὸ κῦρος, ὃ ἔσχεν ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τῶν ἐρευνητῶν τὸ ὄνομα τῶν νεκροδείπνων ἢ τῶν λεγομένων νεκροδείπνων. Δημοσιεύων πρὶν τινων ἐτῶν ἀνάγλυφα ἐκ Τεγέας μὲ παράστασιν ἱεροῦ δείχνου προσεπάθησα νὰ δείξω, ὅτι κατ' οὐδὲν μᾶλλον ἀνήκουν εἰς τοὺς νεκροὺς τὰ ἱερὰ δείπνα ἢ εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας καὶ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ

<sup>1</sup> Ἡσ. Θεογ. 341. Ὁ Νέσσος τοῦ Ἡσιόδου εἶναι πάντως ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Θράκῃ μέχρι σήμερον ἀκουόμενον Νέστον, τὸν πατέρα τῆς Καλλιρρόης. Πρβλ. καὶ Νεσσωνίδα λίμνην παρὰ τὴν Λάρισαν (Στράβ. 9, 430).

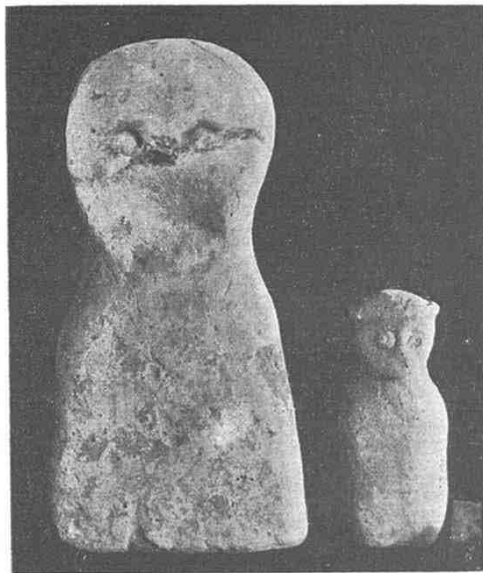
συγγέωμεν τὰς παραστάσεις, ἀφοῦ εὐκόλως δυνάμεθα νὰ τὰς χωρίζωμεν (Athen. Mitteilungen, 1914, 189 - 235. Ἴδὲ πρὸ πάντων σελ. 224, 229, 1, 233 - 235).

### α') Ὀρθία.

1. Εἰκ. 3 ἀριστερά. Κόρη χειροποίητος. Ὑψος 17. Ἰδιάζων λευκὸς πηλός. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διακρίνονται ἴχνη καστανοχρώμου σκοτεινῆς ἀλοιφῆς. Τὸ πρόσωπον κατεστράφη ὑπὸ τῆς ἀξίνης τοῦ ἐργάτου. Ὡς μόνη ἐργασία ἔμπροσθεν παρατηρεῖται ἐλαφρὰ κοίλανσις κατὰ τὸ μέσον τοῦ στήθους. Ὅπισθεν ὑπὲρ τὸν αὐχένα δηλοῦται δι' ἐξέχοντος γύρου ἡ ἀναδεδεμένη κόμη. Ἀδελον παραμένει, ἂν ἡ μορφὴ κάθεται ἢ εἶναι ὀρθία.

2. Εἰκ. 3 δεξιά. Ὑψος 0,088. Πηλὸς κοκκινωπός. Ταινία σχοινοειδῆς περὶ τὴν κεφαλὴν. Ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν προηγούμενην κατάδηλος.

3. Εἰκ. 4 ἐν τῷ μέσῳ. Ἀρτεμις ὠρισμένως διὰ τὸν νεβρὸν καὶ τὸ τόξον. Ὑψος 0,14. Πηλὸς κιτρινωπός. Ἰχνη καστανῆς ἀλοιφῆς. Χιτῶν ἰωνικὸς μὲ βαθὺν κόλπον. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκουν προσέτι δύο κεφαλαί.



Εἰκ. 3.

4. Θραῦσμα κόρης Ἀρτέμιδος, κεφαλὴ μὲ στήθος, ὕψους μεγίστου 0,07. Τύπος κατὰ τι μεγαλύτερος τοῦ προηγούμενου. Πηλὸς κιτρινωπός.

5. Ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω διατηρηθὲν τεμάχιον Ἀρτέμιδος, ὕψους μεγίστου 0,055. Τύπος μικρότερος τοῦ 3 καὶ 4. Πηλὸς κοκκινωπός.

6. Ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ἄνω σφζομένη Ἀρτεμις, ὕψους 0,082 μ. Ἡ δεξιὰ ἐκράτει μᾶλλον ἄνθος· τὸ μέγα τόξον φανερόν. Πηλὸς κοκκινωπός.

7. Εἰκ. 4 ἀριστερά. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὑψος 0,135. Χιτῶν ἰωνικὸς καὶ λοξὸς πέπλος. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ ἄνθος. Τοῦ αὐτοῦ τύπου ὑπάρχει καὶ ἄλλο τεμάχιον ὁμοίως διατηρούμενον καὶ κεφαλὴ τρίτου παραδείγματος.

8. Δύο τεμάχια τῶν ποδῶν ἀνήκοντα εἰς τύπον μεγαλύτερον κατὰ τι τοῦ 7.

9. Εἰκ. 4 δεξιά. Ὑψος 0,128. Πηλὸς λεπτὸς κοκκινωπός. Τύπος μικρότερος τοῦ 2. Ὑπάρχουν καὶ 15 ἄλλα κομμάτια ἀκέφαλα, πηλοῦ κοκκινωποῦ ἢ κιτρινωποῦ.

10. Τύπος μικρότερος τοῦ 9. Ἐν ἀκέραιον προδγ. ὕψους 0,11. Ἐδῶ ἀνήκουν τέσσαρα τεμάχια μὲ κεφαλὰς καὶ 14 ἄλλα κορμοῦ καὶ ποδῶν. Συχνὸς εἶναι ὁ κοκκινωπὸς πηλός.

11. Εἰκ. 5 κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον. Τύπος ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν 9 καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ τὸ μέγεθος. Ἄλλ' ὁ πέπλος ἐδῶ ἄνευ πτυχῶν καὶ ὁ πόλος διαφέρει. Τρία ἄλλα τεμάχια.

12. Εἰκ. 5 κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον. Ὑψος 0,10. Πηλὸς κοκκινωπός. Εἰς



Εἰκ. 4.

τὸν αὐτὸν τύπον τῆς στεφανηφόρου ἀνέκει κεφαλὴ μὲ μέρος τοῦ στήθους καὶ δύο τεμάχια σκελῶν.

13. Εἰκ. 5 παρὰ τὴν προηγουμένην. Ὑψος 0,73. Πηλὸς κοκκινωπός. Κρατεῖ πτηνὸν (περιστεράν;) διὰ τῆς δεξιᾶς, καρπὸν διὰ τῆς ἐτέρας. Τὸ ἔνδυμα εἶναι μόνον ἰωνικὸς χιτὼν, ὡς ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῆς Ἀρτέμιδος (3 - 6).

14. Τύπος ἐλάχιστα μεγαλύτερος τοῦ 13. Διατηροῦνται 3 ἀκέφαλα τεμάχια.

15. Εἰκ. 5. Ὑψος 0,09. Καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν κρατεῖ στρογγύλους καρπούς. Ἐνδυμα ὡς τὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Διατηρεῖται καὶ ἄλλο τεμάχιον.

16. Τεμάχιον στήθους μετὰ τῆς δεξιᾶς κρατούσης φανερώς ῥόαν.

17. Εἰκ. 6 ἀριστερά. Κόρη φοροῦσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἄνω λύχνον συνή-

θους μικροῦ μεγέθους. Ὑψος 0,23. Πηλὸς λεπτὸς κίτρινος κοκκινίζων. Ἰχνη καστανοχρῶου ἀλοιφῆς. Τὸ εἰδώλιον μόνον κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμὸν εἶναι ὀπισθεν κεκλεισμένον. Ὁ λοξὸς πέπλος, ὡς συμβαίνει σπανίως, ἀφήνει ἀκάλυπτον τὸν δεξιὸν ὤμον.

18-21. Τέσσαρες παραπλήσιοι τύποι, ὡς ὁ τῆς εἰκ. 6 παρὰ τὴν λυχνοφόρον. Ὑψος τῆς εἰκονιζομένης 0,23. Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν τύπων συνίστανται εἰς τὸ ἐλάχιστον ποικίλλον μέγεθος καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ πόλου. Εἰς τοὺς 4 τύπους ἀνήκουν 10 πρδγ. τεμάχια. Ὁ πηλὸς εἶναι πάντοτε κίτρινος, κοκκινίζων ἐνίοτε. Ἐπὶ τινων κορμῶν καὶ τοῦ εἰκονιζομένου διακρίνεται ὑπὲρ τὰ γόνατα



Εἰκ. 5.

τὸ ἐξογκούμενον ἄκρον τοῦ κόλπου τοῦ ἰωνικοῦ χιτῶνος. Ὁ τύπος ἐν γένει εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν παρὰ Pottier, Diphilos, Pl. VII, 183.

22. Εἰκ. 6 ἡ ἀκέφαλος. Ὑψος 0,20 μ. Πηλὸς κοκκινωπός. Ὡραῖος τύπος τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ἔργασία καὶ ὀπισθεν. Κατὰ τοὺς πόδας διακρίνονται τὰ ἄκρα ἰωνικοῦ χιτῶνος καὶ δωρικοῦ ὑπεράνω πέπλου.

23. Ἀπόκομμα λυχνοφόρου. Διατηρεῖται ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ ὑπεράνω λίκνου καὶ τοῦ λαιμοῦ. Ὑψος 0,06 μ. Τύπος 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Παρομοίαν λυχνοφόρον ἐσημείωσα ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Θηβῶν, προερχομένην ἐκ τάφων τῆς Ἀταλάντης, καὶ ἑτέραν ἐν τῇ συλλογῇ Λευκάδος ἐξ ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Dörpfeld παρὰ τὸ φρούριον τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῆς Ἀκαρνανίας.

24. Μικρὸν τεμάχιον ὀρθίας κρατούσης ἐπὶ τοῦ κόλπου αὐτῆς καρπούς.

25. Εἰκ. 6 δεξιὰ. Πηλὸς κίτρινωπός. Ὑψος 0,10.

26. 'Απόκομμα' ἀκκιζομένης. Διατηρεῖται ἡ ἐπιχαρίτως πρὸς τὰ δπισθεν στρεφομένη κεφαλὴ. Ὑψος 0,04.

27-31. Πέντε διαφόρων τύπων αἱ διατηρηθεῖσαι κεφαλαί.

32. Τμῆμα (ἀκέφαλον) κόρης ζωηρῶς βαδίζουσης. Διὰ τὰς πιθανὰς δᾶδας ἴσως Ἄρτεμις.

33. Εἰδώλιον νεανίου περιβαλλομένου μόνον ἱμάτιον. Διὰ τὴν φθορὰν ἄδη-



Εἰκ. 6.

λον τι κρατεῖ μετὰ τὴν δεξιάν. Λεῖπουν οἱ ἄκροι πόδες. Ὑψος 0,12 μ. Πηλὸς κοκκινωπός.

34. Ἀκέφαλον εἰδώλιον νεανίου κρατοῦντος διὰ τῆς καθειμένης ἀριστερᾶς λύραν. Ὑψος 0,10. Ἄδηλον τι ἐκράτει μετὰ τὴν δεξιάν. Ἐφαρμένον.

35. Μικρὸν θραῦσμα ἐξ εἰδωλίου Ἑρμοῦ κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς κρινὸν ὄρθιον. Ὑψος 0,055.

37. Ἀκέφαλον εἰδώλιον νεαροῦ θεοῦ ἵσταμένου παρὰ δένδρον. Προῆλθεν

ἐκ μμήσεως τύπου ἀγάλματος, ὅστις δυσκόλως ὀρίζεται διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν. Ύψος 0,145. Πηλὸς ἐρυθρός.

Οἱ ἀρχαῖοι τύποι τῶν ὀρθίων (3-15) δὲν γίνονται διὰ πρώτην φορὰν γνωστοί. Ἡ αὐτὴ Ἀρτεμις ἐσημειώθη καὶ ἐκ Θεσπιῶν, Αἰγίνης, Παντικαπαίου καὶ Κερκύρας (Winter, Typen, I, 58, 2). Αἱ ἀνθεσφόροι (τ. 7-11) εἶναι γνωσταὶ ἐκ Κορίνθου (Winter, *ibid.* I, 57, 4) Κερκύρας (I, 97, 2) Ἀθηνῶν, Ἐλευσίνος, Ἀμβρακίας, Κυρήνης (I, 57, 2) Τίρυνθος (Frickenhans, Tiryns, I, Taf. VIII, 1-4) καὶ τοῦ Ἡραίου (Argive Heraion, II, 33). Ἡ στεφανηφόρος (τ. 12) προέρχεται καὶ ἐξ Ἀργους, Ἐλευσίνος, Κρήτης, Μήλου καὶ Παντικαπαίου (W. I, 57, 3). Ἡ μὲ τὸ πτηνὸν καὶ καρπὸν (τ. 13, 14) βεβαιούται ἐκ Κορίνθου (68 ἀντίτυπα: Amer. J. Arch. 1898, 212, fig. 18) Ἀθηνῶν, Τανάγρας, Θεσπιῶν, Μήλου, Κερκύρας, Κυρήνης (W. I, 58, 3) Τίρυνθος (Tiryns I, Taf. VIII, 8) καὶ ἐκ τοῦ Ἡραίου (Arg. Her. II, 34, pl. 46, 9). Παραπλησία πρὸς τὴν κρατοῦσαν δι' ἐκατέρω καρπὸν (τ. 15) εἶναι ἡ ἐκ Κερκύρας: BCH, XV, pl. I, 5 (Lechat).

Δὲν ἀναφέρεται πάντοτε ἡ Κόρινθος. Ἄλλ' ὅμως εἶναι βέβαιον, ὅτι πάντες οἱ ἀνωτέρω τύποι ἐκ τοῦ κέντρου τούτου ἔχουν τὴν καταγωγὴν. Αἱ κόραι εἶναι πλήρεις, ἐπίπεδοι ὀπισθεν, ἔχουν τὴν αὐτὴν βάσιν καὶ τὸν ἰδιάζοντα πόλον. Ὅτι ἐκ Κορίνθου ἐγένετο κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος σπουδαιότατη ἐξαγωγή κορῶν ἔδειξεν ἡ ἐξέτασις τῶν εἰδωλίων τῆς Τιρυνθίας Ἡρας. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν κόραι κορινθιακοῦ ξανθοῦ κιτρίνου πηλοῦ τῶν τύπων τῶν ἀνθεσφώρων καὶ 13, 14, καὶ ἄλλαι χυθεῖσαι ἐπὶ τῶν αὐτῶν μητρῶν ἐκ τοῦ κοκκινωποῦ πηλοῦ τοῦ Ἀργους (Frickenhaus, Tiryns I, 86 κέ.). Ἐκ τῶν τελευταίων φαίνεται ἡ προσπάθεια τῶν Ἀργείων τεχνιτῶν νὰ καταγωνισθῶσι τοὺς ἐπικινδύνους γείτονας. Ἡ δὲ ἐμφάνισις τῶν αὐτῶν καὶ παραπλησιῶν τύπων εἰς ἐρὸν γειτονικὸν τοῦ Θέρμου, ὅπου γνωστὴ εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν Κορινθίων, ἐνισχύει τὴν ἐκτεθεῖσαν γνώμην καὶ συμπληρῶνει τὰς περὶ τοῦ βιομηχανικοῦ κέντρου τοῦ Ἰσθμοῦ γνώσεις ἡμῶν. Ζήτημα εἶναι μόνον ἂν κατεσκευάσθησαν πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω κόραι ἐν Κορίνθῳ. Διότι ὀλίγαι παρουσιάζουν τὸν γνωστὸν λευκοκίτρινον πηλόν, ἡ δὲ πλειονότης, ὡς εἶδομεν, κοκκινωπόν. Εἶναι διὰ τοῦτο πιθανόν, ὅτι ὀλίγαι εἰσῆχθησαν πραγματικῶς ἐκ Κορίνθου, αἱ πολλὰ δὲ κατεσκευάσθησαν ἐπὶ κορινθιακῶν μητρῶν ἐξ ἐγχωρίου πηλοῦ. Ἐπειδὴ ἡ αὐτὴ παρατηρεῖται λεπτότης πανταχοῦ δὲν δέχομαι, ὅτι κατεσκευάσθησαν ἐν Αἰτωλίᾳ μητραι συμφώνως πρὸς εἰσαχθέντα ἀντίτυπα. Διότι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐργασίας ἐπιφέρει χειροτέρευσιν τῶν τύπων, ὡς συνέβη εἰς τὸ κοροπλαστεῖον τῆς Κερκύρας καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἡ λυχνόφορος, καθόσον γνωρίζω, εἶναι μοναδική.

Οἱ τύποι 18-21, παραλλαγαὶ ἐνὸς κυρίως τύπου, ἀνήκουν χρονικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Εἶναι περιεργος ἡ ἐξαφάνισις τῶν ὀρθίων κορῶν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Ὁ τύπος, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ ἔνδυμα (ὑπερ



Ιωνικὸν χιτῶνα ἐπίβλημα) σημειώνει τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν ἀρχαικοῦ γνωστοῦ τύπου, ὡς εἶναι μαρμαρίνη κόρη τῆς Ἀκροπόλεως (Schrader, *Archaische Marmorskulpturen*, 40 Abb. 35) καὶ ἄλλαι πῆλιναι (Frickenhans, *Tiryns I* N° 168, 169).

### β') Κ α θ ή μ ε ν α ι.

38. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 4). Ὑψος 0,08. Πηλὸς λευκοκίτρινος. Ἰχνη ἀλοιφῆς καστανοχρώμου. Διὰ τῆς δεξιᾶς κρατεῖ πτηνὸν ἐπὶ τοῦ στήθους.



<sup>2</sup>  
Εἰκ. 7 (= 47. 40. 43).

<sup>3</sup>

<sup>4</sup>

39. Μέρος στήθους, τύπου κατὰ τι μεγαλυτέρου τοῦ προηγουμένου.

40. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 2). Ὑψος 0,125. Πηλὸς λευκοπράσινος. Διακρίνεται παρυφὴ χιτῶνος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Τὰ πλάγια τοῦ θρόνου σχηματίζονται κατὰ πρωτότυπον τρόπον ὡς τὰ ὀπίσθια σκέλη ὀκλάζοντος θηρίου. Μεταξὺ τῶν ποδῶν ἐμπρὸς φαίνονται δύο μεγάλοι θύσανοι. Ὅπισθεν κοῦλον.

41. Ὅμοιος μικρότερος τύπος. Ὑψος 0,115. Οἱ ἄκροι πόδες δὲν διατηροῦνται οὔτε οἱ θύσανοι. Τὰ θηριώδη σκέλη ὀλιγώτερον φυσικά. Ὁ αὐτὸς κορινθιακὸς πηλός.

42. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 3). Ὑψος 0,116. Πηλὸς λευκοπράσινος. Πολλὰ ἔχνη καστανοχρώμου ἐπιχρίσματος. Ὅπισθεν κλειστόν, ἐπίπεδον μὲ ὀπὴν καμινεύσεως

ἐπὶ τῆς βάσεως. Τὸ περίγραμμα τῶν πλευρῶν τοῦ θρόνου εἶναι καμπύλον, σύμφωνον πρὸς τὸ χυτὸν σῶμα τῆς καθημένης.

43. Ἐλάχιστα μικρότερος τύπος. Ὑψ. 0,11. Ὁ θρόνος γωνιώδης καὶ ἀπλούστερος. Διακρίνονται πτυχαὶ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος. Πηλὸς λευκοκίτρινος. Ὅπῃ καμινεύσεως τριγωνικὴ κάτω ἐπὶ τῆς βάσεως.

44. Τύπος παρεμφερής. Ὑψος 103. Πηλὸς κοκκινωπός. Δεξιὰ παρὰ τὸν ὦμον ὑπολείπονται ἱχνη λευκοῦ χρώματος. Ὅπῃ στρογγύλη κάτω.

45. Τὸ ἄνω μέρος κορμοῦ καὶ θρόνου, ὕψος 0,06, εἰδωλίου νεωτέρου τῶν προηγουμένων. Πόλος. Πηλὸς κοκκινωπός.

46. Μέγα τεμάχιον ποδῶν καθημένης, ὕψος 0,10. Πηλὸς κοκκινωπός.



Εἰκ. 8 (=48).



Εἰκ. 9 (=49).

47. Εἰκ. 7 (ἀριθ. 1). Ὑψος 0,13. Θρόνος, ὡς φαίνεται, δὲν ὑπῆρχε. Τὸ εἰδωλίον θὰ ἐστηρίζετο ὀπισθεν ἐπὶ κατακορύφου ἐπιφανείας, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅτι συνέβαινε ἐπὶ τῶν δειπνιζομένων θεῶν. Τὸ ἔνδυμα εἶναι ἰωνικὸς χιτὼν ἐξωσμένος ἄνευ κόλπου. Πηλὸς κοκκινωπός.

48. Εἰκ. 8. Ὑψος 0,25. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός, χονδροειδής. Χεῖρες δὲν φαίνονται. Δὲν κατορθώθη νὰ παρασταθῇ τὸ ἀναγκαῖον βάθος καὶ ἡ θεὰ δὲν κάθεται μὲ ἄνεσιν. Καὶ ὁ τύπος καὶ ἡ ἐργασία προδίδουν ἐπαρχιωτισμόν.

49. Εἰκ. 9. Ὑψος 0,09. Πηλὸς κεραμεοῦς. Ἐπὶ τῆς ποδιᾶς φέρει καρποὺς ἀδιαγνώστους ἢ καὶ πυραμίδας.

Ὁ τύπος τῆς καθημένης 38 εἶναι γνωστὸς ἐκ Κορίνθου ὅπου εὐρέθησαν

ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν 13 ἀντίτυπα (Amer. J. Arch. 1898, 214 fig. 19) καὶ ἄλλοθεν ὥς ἐκ τοῦ Καβιρίου (Winter, I, 50, 7 καὶ 121, 7). Ὁ τύπος 42 μὲ τὸν ὠραῖον θρόνον ἐσημειώθη καὶ ἐκ Μεγάρων (Winter, I, 51, 6). Ἐπειδὴ τὸ εἰδώλιον τοῦ τύπου 38 παρουσιάζει πηλὸν παρόμοιον πρὸς τὸν τῶν κορινθιακῶν ἀγγείων, σπάνια δέ, ὥς φαίνεται, θὰ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἀφιερώματα ἐν τῷ ἱερῷ, εἶναι πιθανώτατον, ὅτι εἰσῆχθη ἕτοιμον ἐκ τοῦ Ἰσθμοῦ. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῶν τύπων 39-43. Τὸ 44-46 διὰ τὸν κοκκινωπὸν πηλὸν θὰ κατεσκευάσθησαν εἰς αἰτωλικὸν ἐργοστάσιον. Ὁ τύπος 47 διὰ τὴν διαφορὰν τῆς κεφαλῆς πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς μήτρας φαίνεται ἐπαρχιακῆς προελεύσεως. Οἱ νεώτεροι, τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνος, τύποι 48 καὶ 49 δὲν εἶναι δύσκολον νὰ εἶναι ἐπίσης αἰτωλικοί. Παρεμφερῆς πρὸς τὸν 48 εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν κορῶν τῆς Τιρυνθίας Ἥρας (Tiryns I, T. V, 4). Ὅτι ἡ καθημένη εἶναι θεὰ δὲν χρήζει ἀποδείξεως. Ἀλλ' οὐδὲ ἅπαξ μανθάνομεν τὸ ὄνομα τῆς εἰκονιζομένης. Τὸ κρατούμενον πτηνὸν δὲν εἶναι εἰδικὸν χαρακτηριστικόν. Ἐν Κορίνθῳ ὁ τύπος πιθανώτατα παρίστανε τὴν Ἀφροδίτην, ἀλλ' ἐδῶ δυνατόν νὰ ἐσημάνει τὴν Ἀρτέμιδα. Ἐπίσης οὐδὲν διδασκόμεθα ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ποδιᾶς προσφορῶν. Μόνον αὐταὶ δηλοῦσιν, ὥς πιστεύω, τὸ αὐτὸ ἱερὸν δεῖπνον, ὅπερ οἱ κατακλινομένοι θεοὶ ἔχουν ἐπὶ τῆς τραπέζης.

### γ') Προτομαί.

Προτάσσομεν τὰς τῆς θεᾶς.

50. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 3). Ὑψος. μεγ. 0,13. Πηλὸς λευκοπράσινος. Ἐπίβλημα συσφιγγόμενον ἐπὶ τοῦ πόλου καὶ καταπίπτον ἐκατέρωθεν.

51. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 1). Ὑψ. 0,14. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 50 καὶ πληρέστερος κατὰ τὸ πρόσωπον. Ὑπάρχει καὶ τεμάχιον τοῦ αὐτοῦ τύπου λευκοῦ κοκκινίζοντος πηλοῦ. Φανερόν εἶναι μέγα κυκλικὸν ἐνώτιον.

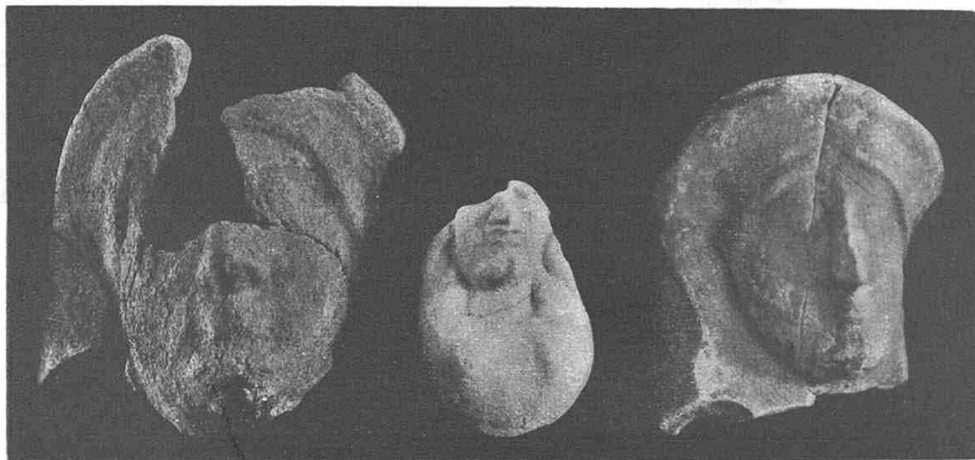
52. Τύπος ὅμοιος μικρότερος τοῦ 51. Ὑψος κεφαλῆς 0,085. Πηλὸς σκοτεινὸς κοκκινωπός.

53. Τύπος ὅμοιος μικρότερος τοῦ 52. Ὑψος κεφαλῆς 0,08. Πηλὸς κοκκινωπός. Πρόσωπον πλήρες μὲ ἐλαφρὸν μεδίαιμα.

54. Τύπος ὅμοιος πρὸς τὸν 52. Ὑψος κεφαλῆς 0,065. Λαιμὸς βραχὺς καὶ παχύς. Πηλὸς κοκκινωπός.

55. Εἰκ. 10 (ἀριθ. 2). Μετὰ τὴν ἀπεικόνισιν εὐρέθη καὶ τὸ συνανῆκον μέρος τῆς κεφαλῆς. Ὑψος τοῦ ὅλου 0,13. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ στήθους καμπυλουμένου πρὸς τὰ κάτω ὑποδεικνύει, ὅτι ἡ προτομὴ ἐτοποθετεῖτο ὀριζοντίως. Ὑπάρχει καὶ τεμάχιον δευτέρου ἀντιτύπου.

56. Τύπος τοῦ λήγοντος 6<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὑψος κεφαλῆς 0,075.  
 57. Τύπος μικρότερος. Διατηρεῖται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ κάτω μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Ὑψος 0,03 μ.  
 58. Τύπος μικρότερος τοῦ 57. Θραῦσμα κεφαλῆς καὶ λαιμοῦ. Ὑψος 0,03.  
 59. Τύπος ἀρχαῖος μὲ γωνιώδη σιαγόνα. Πόλος. Τεμάχιον ὕψους 0,045.  
 60. Προτομὴ μικρὰ ἀκεραία. Τύπος παρόμοιος τῷ 59. Ὑψος 0,07.  
 Ἐπειδὴ τὰ 55 - 59 εἶναι ἐκ λεπτοῦ κιτρινωποῦ πηλοῦ εἶναι δυνατόν νὰ εἰσῇ-  
 χθησαν ἔξωθεν. Τὸ 60 διὰ τὸν χονδροειδῆ κοκκινωπὸν πηλὸν πιθανῶς ἐγχώριον.



Εἰκ. 10 (= 51. 55. 50).

61. Κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν τύπων 61 - 66 εἶναι πηλὸς κιτρινωπὸς κοκ-  
 κινίζων, πόλος μὲ ἐπίβλημα καὶ κόμη ἐκτενισμένη πρὸς τὰ ὀπίσω. Τοῦ τύπου  
 61 διατηροῦνται μέρη ἐκ κεφαλῶν 4 ἀντιτύπων. Ὑψος κεφαλῆς καλύτερον σω-  
 ζομένης 0,07.  
 62. Ὑψος προτομῆς 0,125. Λείπουν μέρη. Καὶ ἑτέρου ἀντιτύπου μέρος.  
 63. Προτομῆς μέρος, ἥς ἡ κεφαλὴ ὕψος 0,048.  
 64. Εἰκ. 11 (ἀριθ. 4). Δέκα ἄλλων ἀντιτύπων κεφαλαί.  
 65. Τύπος κατὰ τι μικρότερος τοῦ 64. Δύο προτομαὶ ἀκεραῖαι καὶ μία  
 κεφαλὴ.  
 66. Ὁ μέγιστος τύπος τῆς σειρᾶς. Ὑψος ὅλον 0,14, τῆς κεφαλῆς 0,10. Καὶ  
 δευτέρου ἀντιτύπου ἀπόκομμα.  
 67. Κοινὰ τῶν τύπων 67 - 71 εἶναι ὁ κοκκινωπὸς λεπτὸς πηλὸς καὶ ἡ μορ-  
 φολογία τοῦ 5<sup>ου</sup> αἰῶνος. Τοῦ τύπου 67, εἰκὼν 12 ἀριστερά, μεγίστου πάντων

καὶ ἐλάχιστα μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, διατηρεῖται μικρὸν μόνον μέρος.  
Ύψος μεγ. 0,11.

68. Τύπος μικρότερος τοῦ 67. Τρία συνανήκοντα τεμάχια ἀπαρτίζουν τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ προσώπου. Ύψος 0,16.



1 2 3 4  
*Εἰκ. 11* (= 90. 86. 90. 64).

69. *Εἰκ. 12* (ἀριθ. 3). Ύψος 0,10.

70. *Εἰκ. 12* (ἀριθ. 2). Ύψος 0,155.

71. *Εἰκ. 12* (ἀριθ. 1). Μέρος προσώπου παχύτερου καὶ ἀμβλυτέρου. Ύψ. 0,11.



1 2 3  
*Εἰκ. 12* (= 71. 70. 69).

72. *Εἰκ. 13* (ἀριθ. 1). Ύψος 0,09. Πηλὸς κοκκινωπός.

73. *Εἰκ. 13* (ἀριθ. 2). Ύψος 0,09. Πηλὸς γαλακτώδης.

74. Τύπος μικρότερος τοῦ 73. Πηλὸς ὡς ἄνωτέρω.

75 - 85. Δέκα διαφόρων τύπων μεγάλα μέρη κεφαλῶν.

86. Εἰκ. 11 (ἀριθ. 2). Ὑψος 0,105. Πηλὸς κοκκινωπός. Αἱ χεῖρες ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατοῦσαι βεβαίως γραπτὸν τὸ πάλαι ἄνθος. Ὅπῃ ἀναρτήσεως ἐπὶ τοῦ πόλου.

87. Διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλὴ μετὰ μέρους λαιμοῦ. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 86. Πηλὸς κιτρινωπός, πρασινίζων. Ἡ κόμη ἀρχαιοπρεπὴς ὡς τοῦ πρωῒμου 5<sup>ου</sup> αἰῶνος.

88. Σχεδὸν ἀκεραία κεφαλὴ τύπου μεγαλυτέρου τοῦ 87. Καὶ δύο ἄλλαι κεφαλαί.

89. Τύπος κατὰ τι μικρότερος τοῦ 86. Προτομὴ ἀκεραία. Πηλὸς κιτρινωπὸς κοκκινίζων. Μέρη δύο ἄλλων ἀντιτύπων.



Εἰκ. 13 (= 72. 73. 93).

90. Εἰκ. 11, 1. 3. Ἡ αὐτὴ προτομὴ εἰκονίζεται κατὰ λάθος δις ὡς πρώτη καὶ τρίτῃ ἔξ ἀριστερῶν. Ὑψος 0,085. Δύο ἄλλα ἀκέραια ἀντίτυπα καὶ 7 κεφαλαὶ μετὰ λαιμοῦ.

91. Εἰκ. 14, 1. Ὡραῖος τύπος τοῦ 5<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ἡ ἐπιμελεημένη κόμη ἐνθυμίζει τοὺς χαλκοῦς ἀνδριάντας. Πηλὸς κιτρινωπός, μαυρίσας ἐκ τῆς σφοδρᾶς ὀπτήσεως. Ὑψος 0,143.

92. Τύπος μικρότερος τοῦ 91, ἀλλ' ὁμοιότατος. Σφύζονται δύο τεμάχια παρουσιάζοντα τὸν αὐτὸν πηλὸν ὡς ἡ 91 καὶ τὴν αὐτὴν μελανωπὴν διὰ τὴν ἰσχυρὰν ὀπτησιν ἐπιφάνειαν.

93. Εἰκ. 13, 3. Ὑψος 0,11. Ὡραῖος μαλακὸς τύπος τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς παραλλάσσουν μόνον ὡς πρὸς τὸ μέγεθος. Ἐπειδὴ ὁ πηλὸς δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς ἐπὶ ὅλων πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κεραμεῖον εἶχε διαφόρους πηλοὺς ἢ διάφορα κεραμεῖα εἶχον τὰς αὐτὰς μήτρας.



94. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 93. Διατηρεῖται μόνον ἡ κεφαλή. Πηλὸς κίτρι-  
νος κοκκινίζων.

95. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 94. Πηλὸς γαλακτώδης πρασινίζων. Διατηρεῖ-  
ται κεφαλή καὶ μέρος λαιμοῦ. Καὶ ἑτέρου ἀντιτύπου μέρος πηλοῦ κιτρινωποῦ  
κοκκινίζοντος.

96. Μικρότερος τοῦ 93 τύπος. Πηλὸς λευκὸς πρασινωπός. Ἡ κόμη ἡ αὐτὴ  
μετὰ πλαγίου ἄνω κρωβύλου (φιδόγκου). Κεφαλή μετὰ λαιμοῦ, ὕψος 0,06.

97. Εἰκ. 14, 2. Ὑψος 0,18. Ἡ προτομὴ εἶναι καὶ ὀπισθεν κλειστὴ μὲ κυ-  
κλικὴν ὀπὴν ἐπὶ τοῦ ἰνίου. Πηλὸς κιτρινωπὸς στακτερός. Ὡραῖος τύπος. Ὑπὲρ



Εἰκ. 14 (=91. 97. 99).

τὴν στεφάνην διανεμιζόμενα βοστρυχίδια. Δύο ἄλλα καταπίπτουν ὑπὲρ τὰ ὦτα  
ὡς ἐνώτια.

98. Ἡ μεγίστη ἐκ τῶν διατηρουμένων κεφαλῶν. Προέρχεται ἐκ μήτρας  
παθούσης ἐκ τῆς χρήσεως. Ὑψος κεφαλῆς μόνης 0,12, ὕψος μεγ. 0,19. Πηλὸς  
στακτερός. 4<sup>ος</sup> αἰών. Καὶ δευτέρου ἀντιτύπου μέρος.

99. Εἰκ. 14, 3. Τεμάχιον προτομῆς Ἀρτέμιδος. Πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω  
διατηρεῖται τὸ πέρας. Ἐντεῦθεν βεβαία ἡ προτομή. Τὸ διατηρηθὲν ἀριστερὸν  
μέρος τοῦ στήθους παρουσιάζει ἐναργῶς τὸ ἐμπρόσθιον ἥμισυ νεβροῦ ἢ ἐλά-  
φου. Πηλὸς κοκκινωπός. Ὑψος 0,08.

100. Εἰκ. 15, 1. Κεφαλή ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην ὠρισμένον τύπον

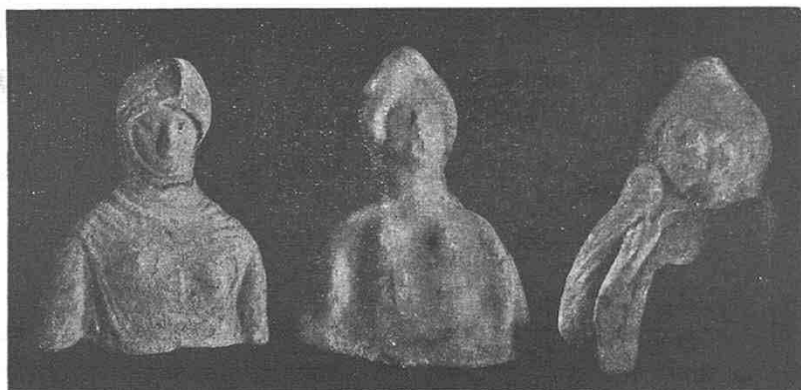
ἀγάλματος ὡς τῆς Ὑγείας τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Ὑψος 0,065. Πηλὸς κοκκινωπός. Ἡ κόμη χωρίζομένη κατὰ τὸ μέσον καὶ ἀνεκτενισμένη ἀποτελεῖ **λαμπάδιον**. (Περὶ τοῦ λαμπαδίου ἰδὲ Κεραμόπουλον, Θηβαϊκὰ σελ. 243). Ὑπάρχουν καὶ 3 ἄλλων ἀντιτύπων μέρη.



1 2 3  
*Εἰκ. 15* (=100. 107. 104).

101. *Εἰκ. 16, 2*. Μικρότερος τύπος ἀλλ' ὁ αὐτός. Ὑψος 0,09.

102, 103. Παραλλαγὰὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ προηγουμένου. Ὑψος 0,115 καὶ 0,105. Ἐλάχισται διαφοραὶ κατὰ τὴν κόμην.



1 2 3  
*Εἰκ. 16* (=108. 101. 109).

104. *Εἰκ. 15, 3*. Ὑψος 0,08. Πηλὸς λεπτὸς γαλακτώδης. Ἄνω δεξιὰ λείψανον στεφάνης, ἣτις δὲν λείπει καὶ ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν δύο τύπων.

105. Τύπος κατὰ τι μεγαλύτερος τοῦ 104.

106. Τύπος μεγαλύτερος κατ' ἐλάχιστον τοῦ προηγουμένου.

107. *Εἰκ. 15, 2*. Ὑψος 0,095. Ἡ εἰς λαμπάδιον σχηματιζομένη κόμη προσδένεται καὶ διὰ ταινιῶν ὑπὲρ τὰ ὦτα.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 1920-21

108. Εἰκ. 16, 1. Ὑψος 0,10. Ὅπισθεν κλειστή με τετράγωνον ὀπὴν ἐπὶ τῆς ὁμοπλάτης. Χειριδωτὸς χιτῶν καὶ ἐπιβλημα ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἰδιαίτερον ἐπιβλημα καλύπτει τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμόν.

109. Εἰκ. 16, 3. Ὑψος 0,09. Τὸ λαμπάδιον δὲν σκεπάζεται ἔμπροσθεν. Ἐτέρου ἀντιτύπου κεφαλῇ.

Προτομαὶ θεοῦ.

110. Εἰκ. 17, 2. Ἐπιβλητικὸς καὶ ἐξαιρέτως ἐνδιαφέρων τύπος τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὑψος 0,16. Πηλὸς ὑποκίτρινος. Ἰχνη ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀλοιφῆς σκοτεινῆς



1

2

3

Εἰκ. 17 (= 111. 110. 112).

χρυσοκίτρινος. Ἐπὶ τοῦ ἱματίου μικρότατα λείψανα μέλανος γανώματος. Ὑπὲρ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ἐκπηδῶσι πρὸς τὰ ἄνω βοστρυχίδια, ὥς εἶναι τοῦτο σύνηθες ἐπὶ κεφαλῶν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ τοῦ 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὑπεράνω φαίνεται σχοινοειδὴς ταινία. Τὸ ὅλον ἐνθυμίζει Τιτσιάνειον Χριστόν.

Ὑπάρχουν καὶ δευτέρου ἀντιτύπου μέρη.

111. Εἰκ. 17, 1. Περίεργος κεφαλὴ ἐνθυμίζουσα διὰ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τοὺς λοξοὺς ὀφθαλμοὺς βυζαντινὸν ἄγιον. Ὑψος 0,08. Πηλὸς ὠχρόλευκος.

112. Εἰκ. 17, 3. Κεφαλὴ μετὰ πολοσχήμου στεφάνης 5<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὑψος 0,07. Πηλὸς κοκκινωπός.

Σημειωτέον, ὅτι εἶναι ἀμφίβολον, ἂν αἱ ἀνωτέρω κεφαλαὶ ἀνήκουν εἰς

προτομάς ἢ εἰς θεοὺς κατακεκλιμένους. Ἐπροτίμησα τὴν πρώτην ἐκδοχὴν διὰ τὸ μέγεθος, διότι ἀνάλογα τεμάχια ἐκ τῶν δειπνιζομένων δὲν εὐρέθησαν.

Ἐνταῦθα προσέτι συνάπτομεν δύο πρόσωπα.

113. Εἰκ. 18. Ὑψος 0,075. Πηλὸς κοκκινωπός. Πρόσωπον Πανὸς ἢ Σατύρου. Ὡτα ζφώδη. Ἡ ἐξόγκωσις κατὰ τὸ μέσον τοῦ μετώπου ἐγένεν ἐπίτηδες καὶ δηλώνει τὴν ἔκφυσιν τῶν κεράτων.

114. Μεγάλου προσώπου τὸ ἥμισυ κάτω μέρος. Ὡραῖος τύπος τοῦ 5<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὁ πώγων καὶ ὁ μύσταξ ἀδιατάρακτοι εἰς τὸ βάθος.

Ὑψος 0,08 μ. Πηλὸς λευκοκίτρινος.

Ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν τύπων οἱ 50 καὶ 51 μὲ τὸ ἐπίβλημα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν εἶναι πολὺ γνωστοὶ ἰδίως ἐκ τύπων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος: Pottier, *Diphilos* pl. IV, 104 ἐκ Ῥόδου. Winter, I, 236 - 237 (Σάμος, Λέσβος, Κύπρος, Ἀθῆναι κ.τ.λ.). Ὁ τύπος 86 μὲ τὰς ὑψουμένας χεῖρας, τὰς κρατούσας ἄνθη, μαρτυρεῖται καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ Βοιωτίας: Pottier, *Diphilos*, pl. X, 197. Αἱ μὲ τὸ λαμπάδιον προτομαὶ 107, 109 καὶ ἄλλοθεν γνωσταὶ καὶ ἐκ Θηβῶν: Κεραμοπούλου, *Θηβαϊκά*, 242, εἰκ. 174, 3, 8. Ἐν γένει οὐδὲ εἰς ὑπάρχει τύπος ἐκ τῶν 64 ἀνωτέρω καταλογισθέντων οὐσιωδῶς πρωτότυπος καὶ πρωτοφανής, ἀλλ' ἡ ἀξία των ἔγκειται, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἰς τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς σχετικῆς βιομηχανίας τῶν ἐγχωρίων κεραμείων.

Ἀπαξ (τύπος 99), μανθάνομεν σαφῶς, ὅτι Ἀρτεμις εἶναι ἡ ἀπεικονιζομένη. Ἐκ τῶν προτομῶν τοῦ θεοῦ ἢ 112 ἐνθυμίζει ἀρκετὰ γνωστὰ πρόσωπα Διονύσου (Pottier, *Diphilos* pl. X, 204 ἐκ Βοιωτίας) ὥς καὶ τὸ 114 μέρος προσώπου.



Εἰκ. 18 (= 113).

#### δ') Δειπνιζόμενοι θεοί.

115. Εἰκ. 19, 3. Τύπος μικρᾶς κεφαλῆς. Ὑψος 0,13, μῆκος ἀρχικὸν μέγιστον 0,13. Πηλὸς τραχύτερος κοκκινωπός. Κάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς κατέρχεται τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου ἐπὶ τοῦ ἐξηπλωμένου στρώματος. Ἡ δεξιὰ κρατεῖ φιάλην ὁμφαλωτήν. Εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκουν τρία ἀκέφαλα κατὰ τὰ ἄλλα σχεδὸν πλήρη ἀντίτυπα καὶ δύο κεφαλαί.

116. Εἰκ. 19, 4. Τύπος κατ' ἐλάχιστον μικρότερος τοῦ προηγουμένου. Ὁ αὐτὸς πηλός. Ὑψος 0,125. Ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας προέρχεται ἐν ἑτι σχεδὸν πλήρεις καὶ μία κεφαλὴ. Ἐκ τῶν συλλεχθέντων συντριμμάτων ἐξάγεται, ὅτι 18 τοῦλάχιστον ἀντίτυπα προέρχονται ἐκ τῶν τύπων 115 καὶ 116.

117. Τύπος νεώτερος τῶν ἀνωτέρω, ἀλλ' ἐκ τούτων προελθόν. Προσετέθη καὶ ἀπλὴ τράπεζα μεθ' ἑνὸς ποπάνου. Πηλὸς γαλακτώδης (κρέμ). Μῆκος 0,125.

118. Εἰκ. 20, 3. Τύπος τοῦ κρατοῦντος σκύφον μετὰ τὴν ἀριστεράν. Πηλὸς λευκός. Μῆκος μεγ. 0,11. Συντρίμματα 2-3 ἀντιτύπων.

119. Εἰκ. 20, 5. Τύπος μικρότερος τοῦ 118 καὶ κατὰ πολὺ κατώτερος (ἐκ



Εἰκ. 19 (= 125. 115. 116. 126).

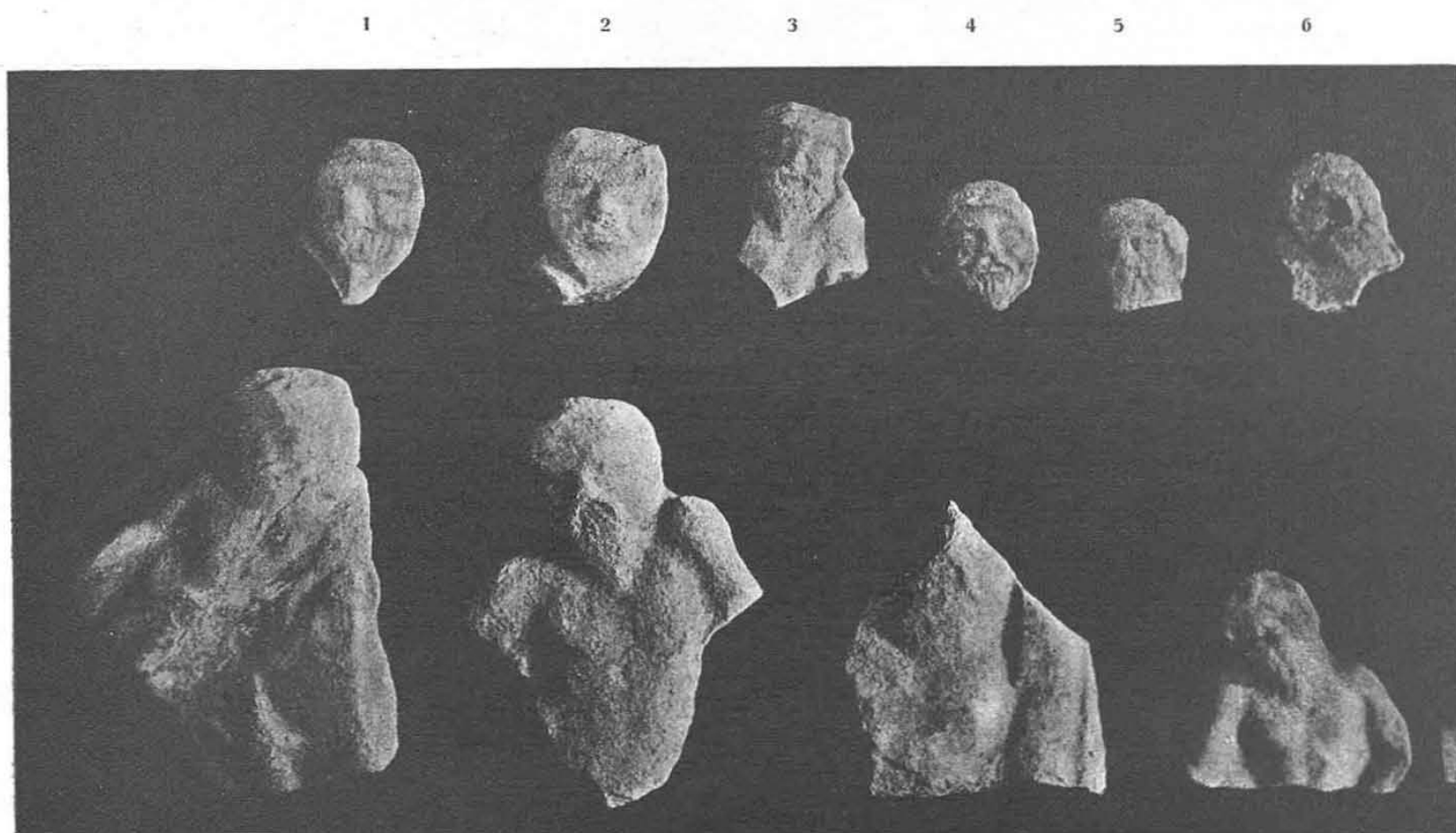
μήτρας διὰ τὴν χρῆσιν ἀμβλυνοθείσης). Μῆκος 0,12. Ἡ δεξιὰ κενή. Ἡ τράπεζα μετὰ ὀλίγα πόπανα. 12 ἄλλα συντρίμματα.

120. Τύπος μικρότερος τοῦ 119 (2 συντρίμματα συνανήκοντα).

121. Εἰκ. 21, 8. Οἱ τύποι 121-122 εἰκονίζουσιν σφηνοπώγωνα μετὰ σιληνοειδὲς πρόσωπον. Πηλὸς κοκκινωπὸς σκοτεινός. Ὑψος 0,09. Φανερά ὑπεράνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐλαξ συνεσφιγμένης μήτρας ἢ ταινίας.



4 5 6  
*Εικ. 20* (=148. 147. 118. 145. 119. 128).



7 8 9 10  
*Εικ. 21* (=139. 141. 122. 138. 143. 140. 137. 121. 144. 136).



122. Εικ. 21, 3. Ύψος 0,055. Φανερά τὰ ἄκρα τῆς καταπιπτούσης μίτρας. Ὁ αὐτὸς πηλός.

123. Εικ. 22, 1. Οἱ τύποι 123 - 128 εἶναι οἱ ὠραιότεροι τῆς ὅλης σειρᾶς. Ὁ πηλὸς ἐπὶ πάντων εἶναι λεπτὸς, κίτρινος, κοκκινίζων. Ύψος 0,14, μῆκος θὰ ᾗτο ὑπὲρ τὰ 0,15. Ἐπὶ τῆς κλίνης στρῶμα φλοκκωτὸν διπλοῦν ἐστρωμένον. Πρὸβλ. παρομοίαν στρῶσιν κλίνης ἐπὶ πηλίνου ἀναγλύφου ἐκ Μυτιλήνης (Winter, I, 195, 5). Ἐπὶ τῆς μὲ τρεῖς φανεροὺς πόδας τραπέζης πόπανα καὶ καρποί. Ὁ συνεχῶς συμποσιάζων θεὸς ἀπέβη διὰ τοῦτο παχύς. Τριῶν ἄλλων ἀντιτύπων μέρος.



1

Εικ. 22 (=123. 127).

2

124. Τύπος κατὰ τι μικρότερος. Τρεῖς κεφαλαὶ μὲ μέρος κορμοῦ.

125. Τύπος μικρότερος τοῦ 124. Πέντε συντρίμματα ἀπετέλεσαν σχεδὸν τὸ ὅλον. Μῆκος 0,15, ὕψος 0,125. Τὸ ἐν εἰκόνι 19, 1 εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀλλ' ἐκ μήτρας φθαρείσης ἱκανῶς. Τὸ ἐν εἰκόνι 19, 2 ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας ἐτι μᾶλλον φθαρείσης. Ἴδὲ πῶς ἀναδιπλοῦται τὸ προσκεφάλαιον. Πέντε ἄλλων ἀντιτύπων μέρος.

126. Εικ. 19, 5. Ύψος 0,12. Εἶναι παραλλαγή τοῦ αὐτοῦ τύπου πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τρεῖς. Λεῖπει τὸ μάλλινον στρῶμα, ἡ δὲ τράπεζα παρίσταται ὥς ὀρωμένη ἐξ ἀριστερῶν.

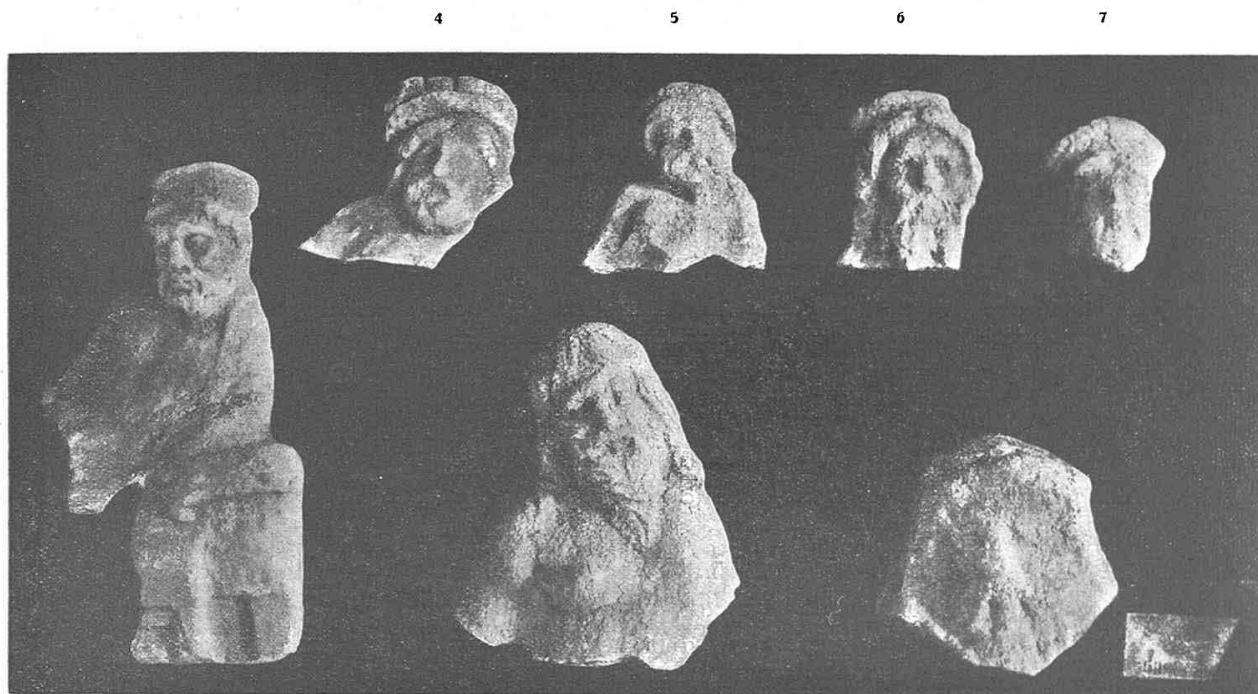
127. Εικ. 22, 2. Ἐκ τῶν ὅπωςδήποτε διατηρουμένων τὸ μέγιστον. Ύψος 0,115 μ., μῆκος 0,11. Ὅτι καὶ ὁ τύπος οὗτος συνανήκει φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἀναδιπλουμένου προσκεφαλαίου.

128. Εἰκ. 20, 6. Ὑψος μεγ. 0,11. Παρεμφερῆς τύπος, ἀλλὰ μὲ τὴν παραλλαγὴν τοῦ πολυπύχου στρώματος τῆς κλίνης.

Οἱ ἐπόμενοι 7 τύποι (129 - 135) εἶναι παλαιότεραι παραλλαγὰι τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου.

129. Εἰκ. 23, 2. Ὑψος 0,08. Ἄνευ πόλου. Στήθος παρόμοιον, ὅχι πολὺ εὐτραφές, γένειον κλειστόν.

130. Εἰκ. 23, 6. Τύπος παρόμοιος τῷ 129, νεώτερος μετὰ πόλου. Κεφαλὴ



Εἰκ. 23 (=132. 129. 142. 135. 133. 130. 134).

ἰσομεγέθης. Δύο ἄλλαι κεφαλαὶ μὲ μέρος κορμοῦ. Πηλὸς κίτρινος κοκκινίζων.

131. Σχεδὸν πλήρης ἀντίτυπον συγκολληθὲν ἐκ 3 συντριμμάτων. Ὑψος 0,14, μῆκος 0,14. Μικρότερος τύπος τοῦ 129. Ἄνευ τράπεζης. Στῶμα μὲ μίαν σειρὰν θυσάνων. Ἐτέρου ἀντιτύπου μέρη ἐκ καλυτέρας μήτρας.

132. Εἰκ. 23, 1. Ὑψος 0,11. Μάλλινον στῶμα, τράπεζα. Ὁμοιότης τοῦ προσώπου πρὸς τὴν προτομὴν 112.

133. Εἰκ. 23, 5. Πηλὸς κεραμεοῦς σκοτεινός.

134. Εικ. 23, 7. Ύψος 0,045. Πόλος καμπυλούμενος.

135. Εικ. 23, 4. Πηλός γαλακτώδης. Ύψος 0,06. Ταινία και στεφάνη διηρημένη εις φύλλα. Μετά την άπεικόνισιν προσετέθη τεμάχιον του άριστερου ώμου.

Οί επόμενοι 5 τύποι παριστώσι δια την έκφρασιν του προσώπου Σιληνόν κατακεκλιμένον.

136. Εικ. 21, 10. Ό Σιληνός χαρακτηρίζεται δια την σιμήν ρίνα και τὸ ύφος του πόντος. Μετά την άπεικόνισιν προσετέθη τὸ άριστερόν ημισυ, μεθὸ τὸ όλον μήκος 0,10.

137. Εικ. 21, 7. Τύπος παρόμοιος τῷ 136. Ἐπὶ του άκρου τῆς τραπέζης πυραμὶς. Ύψος 0,105.

138. Εικ. 21, 4. Διάφορος τύπος φιλοπότου με σιμήν ρίνα και παρειὰς έξωγκωμένας. Ύψος 0,035.

139. Εικ. 21, 1. Ύψος 0,045. Τύπος σιληνομόρφου.

140. Εικ. 21, 6. Ύψος 0,065.

141. Εικ. 21, 2. Ύψος 0,05. Τύπος διάφορος ὡς πρὸς την έκφρασιν.

142. Εικ. 23, 3. Ἡ κεφαλὴ με την ἥρεμον μεγαλειάν έκφρασιν ύποδεικνύει τὸν δεσπότην τῶν δαιμόνων Διόνυσον. Φανερά εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς κόμης συσφιγθεῖσα μίτρα. Φαίνεται επίσης καὶ ἡ κλίσις του κορμου του συμποσιάζοντος. Ύψος μεγ. 0,055. Πηλός κοκκινωπός.

143. Εικ. 21, 5. Μικρότερος κατὰ τι τύπος Διόνυσου. Ύψος 0,05.

144. Εικ. 21, 9. Ύψος 0,07. Πηλός κοκκινωπός. Ἐπὶ του άριστερου ώμου διακρίνεται τὸ γωνιώδες πέρας τῆς καταπιπτούσης μίτρας. Μύσταξ και πάγων 5<sup>ου</sup> αἰῶνος (μάζα αδιατάρακτος).

145. Εικ. 20, 4. Ύψος 0,15. Πηλός κιτρινωπός κοκκινίζων. Μίτρα. Τράπεζα πλήρης, ὅπου δὲν λείπουν και σταφυλαί. Ἀντίτυπον ἐκ φθαρείσης μίτρας του 4<sup>ου</sup> αἰῶνος. Πιστεύω και ἐνταῦθα, ὅτι παρίσταται ὁ Διόνυσος. Καὶ ἄλλο τεμάχιον τραπέζης με σταφυλάς.

146. Εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον δέον νὰ ἀποδοθῇ και τεμάχιον κλίνης, ἐφ' ἧς δορὰ ἐπὶ του συνήθους φλοκωτου στρώματος. Μήκος 0,09. Καὶ δεύτερον μικρόν σύντριμμα.

147. Εικ. 20, 2. Νεαρός (άγένειος) θεός κατακεκλιμένος με πόλον. Ύψος 0,06. Πηλός κεραμεύς σκοτεινός.

148. Εικ. 20, 1. Μετά την άπεικόνισιν προσετέθη και τὸ ὀπισθεν μέρος. Ύψος 0,09, μήκος 0,09.

Χρονικῶς ξεταζόμενοι οί άνωτέρω τύποι του ἐπὶ δεῖπνον κατακεκλιμένου θεου δὲν εἶναι άρχαιότεροι του 8' ήμίσεος του Ε' αἰῶνος. Οί με κλειστὸν αδιατάρακτον γένειον και οί σφηνοπάγωνες εἶναι βεβαίως οί παλαιότατοι. Ἐπειτα

ἐκ τῶν τύπων τοῦ Δ' αἰῶνος οἱ παρουσιάζοντες τὸ ἀβαθέστερον ἀνάγλυφον, ὡς οἱ 115, 116, εἶναι παλαιότεροι τῶν ἄλλων τοῦλάχιστον κατὰ τὸ σχέδιον. Διότι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας οὐδεμία εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῇ ἔνδειξις. Παλαιότεραι μίτραι διατηροῦνται ἐν χρήσει καὶ εἰς νεωτέρας ἐποχάς, ἐπὶ δὲ τῆς μηχανικῆς καὶ βιομηχανικῆς παραγωγῆς τῶν πηλίνων δὲν ἀσκεῖ ἄμεσον καὶ πάντοτε ἔντονον ἐπίδρασιν ἡ μεγάλη τέχνη. Ἐπεὶ αὖτε ἡ τροποποίησις τῶν τύπων γίνεται πολλάκις καὶ ὑπὸ μετρίων βανασουργῶν, οἵτινες δὲν συγχρονίζονται πρὸς τοὺς δεξιούς τεχνίτας. Ἄλλ' ὅμως ἐν γένει ἡ προσθήκη τῆς τραπέζης εἶναι νεωτέρα τῶν ἄνευ αὐτῆς τύπων<sup>1</sup>. Ἐπίσης νεώτερα εἶναι τὰ πλούσια φλοκκωτὰ στρώματα. Τὸν παλαιότατον ἄνευ κλίνης τύπον τοῦ κατακεκλιμένου, μαρτυρούμενον πολλαχόθεν, δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα.

Σειρὰ παράλληλος καὶ παρεμφερής, ἂν μὴ ὁμοία, ἐκ τοιούτων πηλίνων εἰκονιδίων παριστάντων δειπνιζόμενον θεὸν εἶναι πρὸ πολλοῦ γνωστὴ ἐκ Τάραντος καὶ Μεταποντίου. Τὴν γνώμην τοῦ Lenormant (*Gazette Archeol.*, 1881/2 p. 163) ὅτι πρόκειται ἐκεῖ περὶ τοῦ Διονύσου, οὗ ἡ μυστικὴ πρὸ πάντων λατρεία ἤκμαζε κατὰ τὴν Μ. Ἑλλάδα, ἐπεδοκίμασαν καὶ οἱ κατόπιν γράψαντες λόγιοι (Evans, *JHS*, 1886, 1 - 50. Winter, *Typen CV* κ. ἐ.). Ὁ Διόνυσος πολλαχοῦ εἶναι ἀπαργνώριστος καὶ εἶναι εὐλόγον νὰ δεχθῶμεν τὸν αὐτὸν θεὸν καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν χαρακτηρίζεται σαφέστερον διὰ τῶν συμβόλων ἢ τῆς ἐκφράσεως<sup>2</sup>. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν ἄνω σειράν. Ἡ ἔκφρασις (τ. 142, 143) ἡ μίτρα (τ. 121, 122, 144, 145) (πρβλ. χρυσομίτραν Βάκχον Οἰδ. τ. 209) ὁ συχνὸς βαθὺς πῶγων, ἡ ἐπὶ τῆς κλίνης δορὰ (τ. 146) καὶ οἱ ἐμφανεῖς Σιληνοὶ (τ. 136 - 139) καθιστῶσι βεβαίαν τὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ πλείστων εἰκόνων. Μετὰ τοῦτο εἶναι πιθανώτατον, ὅτι καὶ οἱ μετὰ πόλου<sup>3</sup> θεοὶ ἢ οἱ ἐντελῶς ἀκάλυπτοι δὲν εἶναι διάφοροι, διότι συνάπτονται πρὸς τοὺς βεβαίους τύπους μὲ τὸν αὐτὸν βαθὺν πῶγονα καὶ τὴν αὐτὴν πλουσίαν συχνάκις καθευμένην κόμην. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ λεχθῇ τώρα καὶ περὶ τῆς ὥραιας προτομῆς, τῆς ἐνθυμιζούσης τὸν Χριστὸν (τ. 110). Αἱ μεταξὺ τῶν τύπων διαφοραὶ ἀνήκουν πρωτίστως εἰς τὰ διάφορα κεραμεῖα, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

<sup>1</sup> Ὁ Winter παρὰ τὰ πολυάριθμα ἄνευ τραπέζης παραδείγματα ὀλίγα ἀπεικονίζει μετ' αὐτῆς, ὡς δύο ἐξ Ἀθηνῶν (I, 196, 1, 4) καὶ ἐν ἐκ Μυτιλήνης (I, 195, 5).

<sup>2</sup> Ὁ Wolters (*Arch. Zeit.* 1882, 284 κέ.) ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ τῶν νεκροδείπνων θεωρίας ἐπληθύθη ἀναγνωρίζων εἰκόνας ἀποθανόντων (σελ. 299).

<sup>3</sup> Ὅτι ὁ πόλος δὲν εἶναι ξένος πρὸς τὸν Διόνυσον πρβλ. ἐκτὸς ἄλλων τὸ ὥραιον προσωπεῖον ἐκ Βοιωτίας τοῦ Λούθρου, Pottier, *Diphilos* pl. X, 204.

## ε') Ὑδροφόροι.

Οἱ ἀκόλουθοι 13 τύποι εἶναι παραλλαγὰι εἰς μέγεθος τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου, ἀνήκοντος μορφολογικῶς εἰς τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος, ἀποτελοῦν δὲ τὸ εὐρετήριο ὠρισμένου κοροπλαστείου, διαθέτοντος πάντοτε τὸν αὐτὸν κοκκινωπὸν πηλὸν μετὰ τινος ἐνίοτε ἀποκλίσεως πρὸς τὸ κίτρινον. Τὸ ἔνδυμα εἶναι μόνον

1



2

3

4

Εἰκ. 24 (= 153. 156. 149. 157).

δωρικὸς πέπλος μὲ περίεργον μακρὸν ἀπόπτυγμα φθάνον μέχρι τοῦ μέσου περι-  
που τῶν κνημῶν. Παρόμοιον ἀπόπτυγμα παρατήρησεν ὁ Κεραμόπουλος ἐπὶ βοιω-  
τικῶν κορῶν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ διαφόρου τύπου (Θηβαϊκά, σελ. 214, εἰκ.  
154, 2, 3. 155, 2. 157, 1). Ἡ κόμη εἶναι ἄφθονος ἐκτενισμένη πρὸς τὰ ὀπίσω.  
Ἡ ὕδρία κρατεῖται δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ἐκ τῶν ποδῶν πάντοτε ὁ δεξιὸς  
ἀνέχει τὸ βάρος.

149. Εικ. 24, 3. Ύψος 0,175. Δύο ἄλλαι κεφαλαί.  
 150. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ 149. Κεφαλὴ μετὰ ὕδρίας ὕψος 0,11. Ὑπάρχει καὶ δευτέρα ἐλλειπὴς κατὰ τι κεφαλὴ. Εἶναι ἡ μεγίστη μήτρα τοῦ ἐργοστασίου.  
 151. Τύπος μικρότερος τοῦ 149. Διατηρεῖται μόνον κεφαλὴ ὕψους 0,045, ἐνῶ ἡ τοῦ 149 ὕψους 0,055, ἡ τοῦ 150 0,065.  
 152. Ἔτι μικρότερος τύπος. Ύψος κεφαλῆς 0,042.



Εικ. 25 (= 166. 168. 170. 162).

153. Εικ. 24, 1. Τὸ ὅλον ὕψος 0,06. Λαμπρὰ κεφαλὴ μὲ κόμην ἐσχηματισμένην.  
 154. Τύπος μικρότερος τοῦ 152 κατ' ἐλάχιστον. Τέσσαρες κεφαλαί.  
 155. Τύπος μικρότερος τοῦ ἀνωτέρω.  
 156. Εικ. 24, 2. Ύψος 0,11. Καὶ ἐτέρου κεφαλῆ.  
 157. Εικ. 24, 4. Ύψος 0,22. Διατηροῦνται καὶ τριῶν ἐτι ἄλλων ἀντιτύπων συντρίμματα. Ὅρα τὸ ὑπὲρ τὰ σφυρὰ ἄκρον τοῦ ἀποτύγματος.  
 158. Τύπος μικρότερος τοῦ ἀνωτέρω. Τρία πλήρη σχεδὸν ἀντίτυπα ὕψους 0,19 καὶ 4<sup>ου</sup> μέρος.



159. Κορμός κατά τι μεγαλύτερος τοῦ 157 λεπτῆς ἐργασίας.

160. Τύπος μικρότερος τοῦ 158. Συντρίμματα.

Εἰς τὸ αὐτὸ κοροπλαστεῖον ἀνήκουν καὶ βάσεις μὲ δύο βαθμίδας, ἐξ ὧν ἡ ἄνω στενωτέρα.

Οἱ ἐπόμενοι 4 τύποι φαίνονται ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ κεραμεῖον (ὁ αὐτὸς πηλὸς καὶ τύπος τῆς κεφαλῆς). Ἀλλ' αἱ μίτραι ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα ἐτροποποιήθησαν ἐπὶ τὸ χειρότερον.



<sup>1</sup>  
Εἰκ. 26 (=172).

<sup>2</sup>

162. Εἰκ. 25, 4. Ὑψος 0,185. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους τὸ βάρος. Λεῖπει τὸ ἀπόπτυγμα.

163. Ὑψος 0,16. Μετὰ διπλοῦδιου ἐξωσμένου. Ἐν ἀντίτυπον ὁλόκληρον.

164. Ὑψος 0,14. Ἀντίτυπον ἀκέραιον.

165. Ὑψος 0,13. Ἀντίτυπον ἀκέραιον.

166. Εἰκ. 25, 1. Ὑψος 0,09. Πηλὸς κιτρινωπός. Ὁ κάλλιστος ἐκ τῶν τύπων τῶν ὑδροφόρων. Ἡ κόμη φαίνεται καὶ ἰδιαίτερος εἰργασμένη μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ δεύτερον ἀντίτυπον σχεδὸν πλήρες, ὕψος 0,20 ἐκτὸς τῆς ἐλλειπούσης ὑδρίας.

167. Ἐδῶ συνάπτομεν τεμάχιον ὑδροφόρου μὲ τὴν ἀριστερὰν ἀνεχούσης τὴν ὑδρίαν, Ε' αἰῶνος. Φορεῖ χειριδωτὸν χιτῶνα.

Οἱ ἀκόλουθοι 4 τύποι ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἡ ὑδροφόρος ἐξασφαλίζει τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κρατοῦσα διὰ τῆς ἐτέρας χειρὸς σχοινίον δεδεμένον ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Ὁ πηλὸς ἐπὶ πάντων εἶναι λεπτότατος, σκοτεινός, κοκκινωπός.

168. Εἰκ. 25, 2. Ὑψος 0,155. Ὅρα τὴν δεξιὰν ἀνακαμπτομένην καὶ κρατοῦσαν τὸ ὀπισθεν τῆς ὑδρίας κατερχόμενον σχοινίον.

169. Τύπος μεγαλύτερος τοῦ ἀνωτέρω. Δύο τεμάχια.

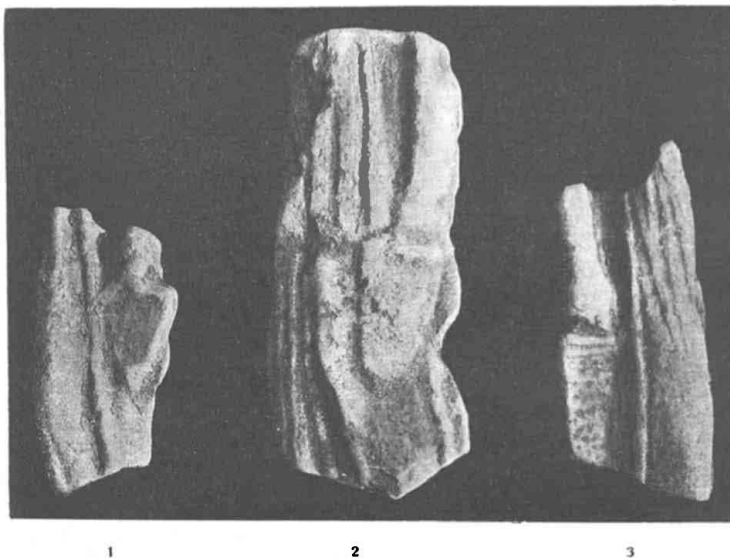
170. Εἰκ. 25, 3. Ὑψος 0,185.

171. Ἀκέραιον ἀντίτυπον ὕψος 0,125.

Οἱ ἀκόλουθοι 18 τύποι τῶν ὑδροφόρων παρουσιάζουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι κρατοῦσι διὰ τῆς ἐτέρας χειρὸς εἶδος πέμματος ἢ γλυκίσματος. Τὸ πέμμα τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῶν κορῶν τῆς Τιρυνθίας Ἡρας (Frickenhaus, Tiryns I, Taf. XII, 5, 6, 7. S. 79, Anm. 1, Abb. 19<sup>a</sup>, 19<sup>b</sup>. S. 85 Abb. 29), ἐβεβαίωσα δὲ τὸ αὐτὸ ἐπὶ πολυαριθμῶν κορῶν τοῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἐν Τεγέᾳ. Τὸ γλύκισμα ἐκεῖ καὶ ἐδῶ ἔχει τριγωνικὸν ἢ κωνικὸν σχῆμα μὲ βάσιν ἀπλῆν ἢ διπλῆν

όριζοντίαν. Ἰδιαιτέρως τὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ παρουσιάζουν ὅτε μὲν κοίλην ὅτε δὲ κυρτὴν ἐπιφάνειαν, ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ λαβὴν κατὰ τὴν βάσιν. Οἱ τύποι ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κοροπλαστεῖον διὰ τὸν αὐτὸν γαλακτώδη (κρῆμ) ἐλάχιστα κοκκινωπὸν ἢ κιτρινωπὸν πηλὸν καὶ τὴν αὐτὴν μορφολογίαν. Τὸ κεραμεῖον εἰργάζετο μὲ τὰς μίτρας ταύτας καθ' ὅλον τὸν Δ' καὶ Γ' π. Χ. αἰῶνα.

172. Εἰκ. 26, 1. Ὑψος 0,20. Ἀπόπτγμα ἐξωσμένον μακρόν. Οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ λαιμοῦ καταπίπτοντες βόστρυχοι φθίνουσι φθειρομένης τῆς μίτρας. Ἐπὶ καλυτέρων τεμαχίων φαίνονται καὶ οἱ βόστρυχοι καὶ ἡ ἀνάγλυπτος ζώνη.



Εἰκ. 27 (=173. 179. 178-8).

173-178. Ἐξ παραλλαγαί. Πόδα στηρίξεως ἔχουν τὸν ἀριστερόν, ὡς ἐν εἰκόνι 27, 3 (ὅπου ἰδὲ λεπτομερείας γλυκίσματος, λαβὴν, βάσιν, τρύπας). Στεροῦνται ἀποπτύγματος. Ἔργασία λεπτοτέρα ἢ ἐν 172. Ἐν εἰκόνι 27, 2 ἐκ τοῦ γλυκίσματος φαίνεται ἡ ἔξω κυρτὴ ὄψις. Ἐν εἰκόνι 27, 1 ἀντιθέτως.

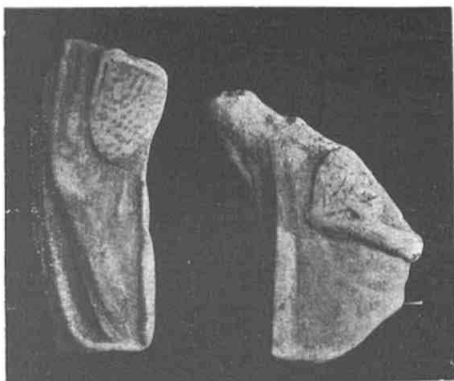
179. Εἰκ. 27, 2. Ὑψος 0,195. Λεῖπει τὸ ἀπόπτγμα. Φανεροὶ οἱ βόστρυχοι.

180-182. Τεμάχια τριῶν τουλάχιστον τύπων μικροτέρων τοῦ 179.

183-186. Τέσσαρες μῖτραι μεγαλύτεραι τοῦ 179. Ἐνταῦθα ἀνήκει τὸ ἐν εἰκόνι 28, 2 τεμάχιον μὲ τὸ γλύκισμα ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἰδὲ ἐπ' αὐτοῦ ὅπως καὶ ἐν εἰκόνι 28, 1 τὸ τρυπητὸν ἢ σπυρωτὸν πέμμα.

187-188. Τύποι ὅμοιοι τῷ 179 μετ' ἀποπτύγματος.

Οί ακόλουθοι 5 τύποι αποτελούν την χειρίστην παραγωγήν τοῦ αὐτοῦ κεραμείου. Ὁ πηλὸς εἶναι ὁ αὐτός: γαλακτώδης σκοτεινὸς ἢ ἀνοιχτός. Ὁ λαιμὸς εἶναι δυσανάλογος πρὸς τὴν μικρὰν δύσμορφον κεφαλὴν. Αἱ πτυχαὶ ἀραιαὶ καὶ τραχεῖαι. Εἰς τοὺς 5 τούτους τύπους ἀνήκει μέγα πλῆθος συντριμμάτων, ἐξ ὧν ἀναφέρονται 35 τεμάχια κεφαλῶν μὲ μέρος κορμοῦ.



<sup>1</sup>  
<sup>2</sup>  
Εἰκ. 28 (= 183 - 186).

189. Εἰκ. 29. Ὑψος 0,195.

190. Τύπος μικρότερος. Ἀκεραίου ἀντιτύπου ὕψος 0,21.

191. Μὲ βοστρύχους ἐμπρός. Μεγάλου τεμαχίου ὕψος 0,20.

192. Ὅμοιος τύπος μεγαλύτερος κατὰ τι.

193. Τύπος μικρότερος τοῦ 191.

194 - 201. Οἱ ὁκτὼ οὗτοι τύποι, ἰδὼν σφύζονται πολλὰ συντρίμματα κεφαλῶν καὶ στήθους, εἶναι διάμεσοι μεταξὺ τῶν ὑδροφόρων τῶν φερουσῶν τὸ γλύκισμα καὶ τῶν ἀνωτέρω 5 κακῶν τύπων. Ὡς οἱ τελευταῖοι, ἀνέχουν τὴν ὑδρίαν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀλλ' αἱ κεφαλαὶ μὲ τοὺς καταπίπτοντας ἐμπρὸς βοστρύχους εἶναι αἱ αὐταὶ ἢ παρεμφερεῖς πρὸς τὰς κεφαλὰς τῶν ὑδροφόρων μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν πέμμα.

Συχνὴ ὑπῆρξεν ἡ χρῆσις τῶν ὑδροφόρων ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἱεροῦ. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸ ἐν Τεγέᾳ ἱερὸν τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης τοῦ Ἀγ. Σώστη οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι τόσαι γνωσταὶ ὑδροφόροι. Εἰς τὰ συρτάρια τῆς σχετικῆς προθήκης φυλάσσονται συντρίμματα 50 τουλάχιστον ἀντιτύπων τοῦ κεραμείου μὲ τὴν ὡραίαν κεφαλὴν καὶ κόμην (τ. 149 - 161), ὅχι δὲ ὀλιγωτέρων παραδειγμάτων τεμάχια τοῦ κοροπλαστείου μὲ τὸ γλύκισμα. Ἐκτὸς τοῦ ἀριθμοῦ πρωτότυποι εἶναι αἱ ὑδροφόροι αἱ κρατοῦσαι τὴν ὑδρίαν διὰ τοῦ σχοινίου. Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ διὰ πρῶτην φορὰν γίνονται γνωσταί<sup>1</sup>.



Εἰκ. 29 (= 189).

<sup>1</sup> Περί τῶν ὑδροφόρων, τῆς σημασίας των καὶ τῶν γνωστῶν τόπων προελεύσεως ἰδὲ Frickenhaus, Tiryns I, 29, 2.

## ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ

Πήλινα ζῶα ελάχιστα εὑρέθησαν εἰς συντρίμματα, ὡς κεφαλὴ βοός, σειρή-  
νος μέρος καὶ δύο περιστεραί. Τούναντίον σημαντικὰ εἶναι τὰ συλλεχθέντα ὑπε-  
ρεκατὸν ἀκέραια ἀναθηματικά ἀγγεῖα: α') ὑδρία. Ἐκ τούτων διατηροῦνται 35,  
ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει μεταξὺ 0,05 καὶ 0,135. Ὁ πηλὸς εἶναι γαλακτώδης κιτρι-  
νωπὸς ἢ καὶ κοκκινωπός. Ἐκτὸς δύο καλυπτομένων διὰ νεωτέρου μετρίου γανώ-  
ματος αἱ λοιπαὶ πᾶσαι παρουσιάζουν τὸ κασιανὸν ἐπίχρῖσμα, ὅπερ εἶδομεν ἐνια-  
χοῦ ἐπὶ τῶν κορῶν. β') περὶ τὰ 60 σκυφίδια ὕψος 0,035-0,06. Ἐκ τούτων οὐδὲ  
ἐν εἶναι γνήσιως πρωτοκορινθιακόν. Διότι πάντα παρουσιάζουν ἐπίχρῖσμα καὶ δὴ  
τὰ μὲν λεπτότερα μὲ πηλὸν γαλακτώδη ἢ ξανθὸν κιτρινωπὸν ἔχουν ἀλοιφήν ἔξω  
καστανόχρωμον, τὰ δὲ χονδροειδέστερα (καὶ περισσότερα) συνδυάζουν κοκκινω-  
πὸν πηλὸν καὶ κόκκινον ἐπίχρῖσμα. γ') κυλίστρια περὶ τὰ 20 τῆς αὐτῆς κατασκευῆς  
ὡς τὰ σκυφίδια. δ') 12 κρατηρίδια μὲ λαβὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀτροφικὰς νεωτέ-  
ρων χρόνων.

Λύχνων συνελέχθησαν 16 παραδείγματα, ἀκέραια ἢ μὲ μικρὰς βλάβας. Ἐκ  
τούτων εἰς εἶναι πολύμυξος μὲ 9 στόμια, διαμ. 0,11, εἰς ἄλλος στερεῖται τῆς  
καλυπτούσης ἄνω ἐπιφανείας παρεμφερῆς πρὸς κώθωνα μὲ γλωσσοειδὲς στόμιον  
καὶ οἱ λοιποὶ ἀνήκουν διὰ τὸ μέτριον γάνωμα καὶ τὴν μορφήν εἰς τὸν Γ' ἢ Β'  
π. Χ. αἰῶνα. Ἐπὶ ἐνὸς ἐκ τῶν τελευταίων εἶναι φανερά τὰ ἔχνη τῆς χρήσεως  
(μαυρισμένον στόμιον).

Διὰ τῶν ἀναθηματικῶν ἀγγείων καὶ τῶν λύχνων συμπληρώνονται αἱ γνώ-  
σεις ἡμῶν περὶ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ λατρευτικῶν μέσων. Ὡς ἡ ὑδροφόρος κόρη οὕτω  
καὶ ἀπλῇ ὑδρία ἐσήμαινε καὶ ἐτόνιζε τὴν αὐτὴν διὰ τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς θρη-  
σκευτικὴν ἀθάρασιν. Τῶν σκύφων ἡ σημασία δὲν εἶναι πολὺ ὠρισμένη, ἀλλὰ  
βεβαίως ἐνταῦθα, ὅπου ὁ δειπνιζόμενος θεὸς κρατεῖ φιάλην ἢ σκύφον (τ. 118-9)  
εἶναι ἡ αὐτὴ ὡς τῶν κυλίστριων καὶ κρατηριδίων. Ὡς διὰ τῆς λυχνοφόρου τῶν  
ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος (τ. 17) οὕτω καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων λύχνων  
μαρτυρεῖται ἡ ἐν τῷ ἱερῷ χρήσις τοῦ λατρευτικοῦ τούτου μέσου.

## ΑΙΤΩΛΙΚΑ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΕΙΑ

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ καταλέγεται καὶ ἡ παραπλεύρως  
εἰκονιζομένη μήτρα (εἰκ. 30), ἐξ ἧς προήλθε τὸ εἰς δύο ὄψεις παριστώμενον  
γύψινον ἐκμαγεῖον (εἰκ. 31). Ἡ μήτρα ἀκεραία διατηρηθεῖσα ἐχρησίμευε πρὸς  
ἐκτύπωσιν τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῆς γυναικειᾶς προτομῆς. Εἶναι ἐκ πηλοῦ λευ-

κοπρασίνου λεπτοῦ καὶ ὕψος ἔχει 0,072. Κατὰ τὴν περιφέρειαν ἄνω διακρίνονται σαφῶς πέντε ἔντομαί, αἵτινες ἔδει νὰ ἀντιστοιχοῦν πρὸς ὁμοίας ἔντομάς ἐπὶ τῆς μὴ εὐρεθείσης μίτρας τοῦ ὀπισθίου μέρους, τεχνικὸν μέσον πρὸς ἑναρμόνισιν τῶν δύο ἰδιαίτερος χυνομένων ἐκμαγείων. Ὁ σκοπὸς δὲν ἦτο ἡ κατασκευὴ προτομῆς, ἀλλ' ὁλοκλήρου σώματος, δι' ὃ ἦτο χρεῖα καὶ ἄλλων μιτρῶν. Εἶναι φανερόν, παρὰ τὴν μικρὰν ἐπιτυχίαν τῶν φωτογραφιῶν τοῦ ἐκμαγείου, ὅτι πρόκειται περὶ ἐξαιρετοῦ ἔργου τῆς κοροπλαστικῆς τέχνης. Ἡ κόμη εἶναι μαλακῇ



Εἰκ. 30. Πηλίνη μίτρα.

καὶ ἑλαφρά, τὸ μέτωπον κυματῶνεται ἡπιώτατα καὶ πανταχοῦ εἶναι τόσον μαλακαὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι αἱ μεταβάσεις, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυχοῦς ἔργου τῆς πλαστικῆς τῶν μεταπραξιτελειῶν χρόνων. Τόσας λεπτομερείας βλέπει τις σπανίως ἐπὶ τῶν κορῶν, ἐπὶ οὐδεμιᾶς δὲ ἐκ τῶν τοῦ ἱεροῦ. Ἀλλ' ἡ μίτρα εὐρέθῃ ἐκεῖ εἶτε ὡς μέρος τῆς σκευῆς γειτονικοῦ παρὰ τὸ ἱερὸν κεραμεῖον εἶτε ὡς ἀνάθημα. Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν ἔχη, τὸ εὖρημα ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὸ ἔργον τῶν κοροπλάθων καὶ προκαλεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς σχετικῆς ἐργασίας καὶ τέχνης τῶν ἐγχωρίων.

Ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ, ὅπως καὶ πανταχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακωτέρων,

ὑπῆρχον ἐργαστήρια χρησιμεύοντα εἰς τὰς λαϊκὰς λατρευτικὰς ἀνάγκας. Τόσον πλῆθος κορῶν προσωρισμένον δι' ἑν ἀφανὲς αἰτωλικὸν ἱερὸν ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσῆγετο ἔτοιμον ἔξωθεν. Προσέτι τὰ ἐγγώρια κεραμεῖα φανερῶνουν τὰ τόσον εὐτελεῇ ἀναθηματικὰ ἀγγεῖα, ὧν ἡ εἰσαγωγή ἐκ σπουδαιοτέρου τεχνικοῦ κέντρου εἶναι ἀπαράδεκτος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἐξέτασις τῶν κορῶν καὶ ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐπιτρέπει νὰ διδαχθῶμεν ἄρκετὰ περὶ τῶν αἰτωλικῶν τούτων κεραμείων ἢ κοροπλαστείων.

Ὡς εἶδομεν ὀλίγιστα ἀρχαῖκαί κόραι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἰσῆχθησαν ἐκ Κορίνθου ἔτοιμοι. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον μέρος κατεσκευάζετο ἐντὸς τῶν ἐντοπίων ἐργαστηρίων μὲ μίτρας εἰσαχθείσας ἢ καὶ γενομένας ἐν τῷ τόπῳ. Τὸ τελευταῖον συνέβαινε κατὰ δύο τρόπους· ἢ κατεσκεύαζον μίτρας συμπῶνως πρὸς κόρας ἀγο-

ρασθείσας εἰς μεγαλύτερόν τι κέντρον ἢ τῶν ὑπαρχουσῶν μητρῶν ἐπεχείρουν διαφόρους μικρύνσεις ἢ μεγεθύνσεις. Τοῦτο ἦτο συνηθέστατον. Μεταξὺ τῶν ὑδροφόρων ἔχομεν 13 ὅλας ὑποδιαιρέσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου, αἵτινες ἀπετέλεσαν ποτὲ τὸν κατάλογον τῶν ὑδροφόρων τοῦ κοροπλαστείου (τ. 149 - 161). Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ αἱ 13 μῆτραι προῆλθον ἄλλοθεν. Εἶναι δυνατὸν ὁ Αἰτωλὸς κοροπλάθος νὰ ἐπρομηθεύθῃ μίαν ἢ δύο τὰς δὲ λοιπὰς νὰ



Εἰκ. 31.

παρεσκεύασεν ὁ ἴδιος. Ἐάν τις σκεφθῇ τὰς λοιπὰς τεχνικὰς δυσκολίας, ἰδίως τὴν ὀπτησιν, δὲν θὰ εὔρῃ, ὅτι ἡ τοιαύτη κατασκευὴ μητρῶν ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ ἐπαρχιώτου κεραμέως. Ὅτι δὲ κατεγίνοντο πάντοτε εἰς τὰ κοροπλαστεῖα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μητρῶν γίνεται φανερόν ἐὰν παρακολουθήσῃ κανεὶς ἐπὶ τῶν πηλίνων τὴν ἱστορίαν τῶν τύπων. Διότι οἱ βραδύτερον κατασκευασθέντες εἶναι κανονικῶς χειρότεροι. Οὕτω τοὺς 13 καλοὺς ἀνωτέρω τύπους ἀκολουθοῦν 4 χονδροειδεῖς (τ. 162 - 165), τοὺς 18 τύπους τῶν ὑδροφόρων μὲ τὸ γλύκισμα (τ. 171 - 188) ἀκολουθοῦν 5 κακοὶ τύποι (189 - 193).

Ὅπως ἐπὶ τῶν ὑδροφόρων οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων μακρῶν σειρῶν, τῶν προτομῶν καὶ τῶν δειπνιζομένων, διακρίνονται σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα κεραμεῖα. Τὸ αὐτὸ κεραμεῖον χαρακτηρίζει ὁ αὐτὸς πηλός, ἐξ οὗ κατεσκευάσθησαν πᾶσαι αἱ ὑποδιαιρέσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ τύπου. Οὕτω ἐπὶ



τῶν δειπνιζομένων διακρίνομεν 4 τοῦλάχιστον κεραμεῖα 1) (τ. 115 - 117. 2) 118 - 120. 3) 121 - 125. 4) 123 - 128), ἐπὶ δὲ τῶν προτομῶν 5 τοῦλάχιστον 1) (τ. 50 - 54. 2) 61 - 66. 3) 67 - 71. 4) 91 - 92. 5) 93 - 96). Πανταχοῦ βεβαιώνεται, ὅτι τὸ κεραμεῖον ἐκάστοτε διέθετεν ἓνα κυρίως τύπον, διαιρούμενον εἰς διάφορα μεγέθη καὶ ποικίλλοντα μὲ ἐλαφρὰς τροποποιήσεις. Αἱ τελευταῖαι εἶναι ἀφρονώτεραι εἰς τὰ τελειότερα κεραμεῖα.

Εἶναι εὐλογον νὰ περιμένωμεν τὰς αὐτὰς κόρας εἰς τοὺς αἰτωλικοὺς καὶ ἄλλους γειτονικοὺς τόπους. Οὕτω μέχρι τοῦδε ἐσημείωσα τὸν τύπον τοῦ δειπνιζομένου (τ. 130) ἐκ τοῦ Θέρμου καὶ νοτίως τῆς Τριγωνίδος παρὰ τὴν Γούστιανην (τ. 124), κεφαλὰς ὑδροφόρων (τ. 149 - 151) ἐκ τοῦ παρὰ τὸν Ταξιάρχην τῆς Αἰτωλίας ἀνασκαφέντος ὑπ' ἐμοῦ ἱεροῦ, ἐκ Παλαίρου, ἀνευρεθείσας ὑπὸ τοῦ κ. Dörpfeld (ἐν τῇ συλλογῇ Λευκάδος) καὶ ἐξ Ἀμπρακίας (ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἀρτης).

Παράδοσις περὶ Αἰτωλῶν καλλιτεχνῶν οὐδεμία ὑπάρχει. Ἀλλὰ τίς θὰ παραβάλῃ, ὥς εἶπεν ὁ Ἰσοκράτης, τὸν Φειδίαν πρὸς ἓνα κοροπλάθον; Βεβαίως καλλιτεχνικὴ ἀξία λόγου δημιουργία δὲν ἐγένετο εἰς τὰ ταπεινὰ κοροπλαστεῖα τῆς Αἰτωλίας, ἀλλ' ἢ κυρίως βιοτεχνικὴ αὕτη ἐργασία εἶναι σημαντικὴ, διότι ἔφερεν εἰς τινὰ ἐπαφὴν μίαν ὁπωσδήποτε κλειστὴν ἐπαρχίαν μὲ τὰ κέντρα τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

## ΛΕΣΒΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Corpus τῶν Λεσβιακῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ W. Paton (IG XII<sub>2</sub>, 1900) ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἐκ Λέσβου ὑπὸ διαφόρων, ὧν σύντομον ἀναγραφὴν περιέλαβεν ὁ μακαρίτης Π. Παπαγεωργίου ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομέναις ἐπιγραφαῖς τῆς Λέσβου ἐν Ἀρχαιολ. Ἑφημ. 1913 σελ. 220 ἔξ. Μετ' αὐτὸν ἰδὲ καὶ προσθήκας τοῦ M. Tod ἐν Journ. of Hell. Studies XXXV (1915) σελ. 267.

Περιοδεύσαντες τὴν Λέσβον καὶ ἡμεῖς εὑρομεν λίθους τινὰς ἀνεκδότους, περὶ ὧν μικρὸν ἐνταῦθα θὰ κάμωμεν λόγον.

1. Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης). Ἐν τῷ γραφείῳ τῆς κοινότητος Μολίβου, ὅπου περισυνελέγησαν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν τῇ πόλει ἀρχαιότητες. Ὁρθογώνιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου κεκοσμημένη ἄνω ὑπὸ ἀετώματος, ὅπερ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουμένον. Κάτω ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,33, πλάτ. 0,405, πάχ. 0,095, ὕψος γραμμ. 0,08 - 0,09.

ΕΠΙΠΡΥΤΑΝΕΩΣΤΙΜΙΧΟΥΤΟΥΑΝΘΕΜΟΚΛΕΙΟΥΣΚΑΙΓΥ  
ΜΝΑΣΙΑΡΧΩΝΗΡΑΚΩΝΟΣΤΟΥΔΑΜΟΚΛΕΙΟΥΣΑΠΟΛΛΩ  
ΝΙΟΥΤΟΥΦΑΝΗΜΗΝΟΣΠΑΝΘΕΙΟΥΑΓΑΘΗΤΥΧΗΙΕΔΟ  
ΞΕΝΤΟΙΣΝΕΟΙΣΕΠΕΙΔΗΚΑΙΕΚΤΩΝΕΝΠΡΟΣΘΕΝΧΡΟΝΩΝ  
ΠΟΛΛΑΚΙΣΕΠΙΔΕΔΩΚΟΤΕΣΕΑΥΤΟΥΣΕΙΣΤΑΣΥΝΦΕΡΟΝ  
ΤΑΤΟΥΔΗΜΟΥΚΑΙΕΝΤΩΙΠΑΡΟΝΤΙΚΑΙΡΩΘΕΩΡΟΥΝ  
ΤΕΣΤΟΝΔΗΜΟΝΔΙΑΤΑΣΣΥΝΕΧΕΙΣΑΦΟΡΙΑΣΕΝΤΟΙΣΣΙΤ  
ΤΟΙΣΚΑΙΤΑΣΕΙΣΦΟΡΑΣΤΩΝΧΡΗΜΑΤΩΝΕΙΣΤΑΣΣΙΤΩΝΙ/.  
ΔΛΕΙΒΟΜΕΝΟΝΕΤΙΔΕΚΑΙΔΙΑΤΙΙΝΟΥΣΑΝΑΥΤΩΙΑΠΟΤΗΣ..  
ΚΗΣΠΡΟΣΡΩΜΑΙΟΥΣΕΥΝΟΙΑΝΤΕΚΑΙΦΙΛΙΑΝΚΑΙΔΙΑΤΗΝΥ  
ΠΑΡΧΟΥΣΑΝΠΡΟΣΑΥΤΟΥΣΣΥΜΜΑΧΙΑΝΚΟΙΝΩΝΟΥΝΤΟΣ  
ΤΟΥΣΥΝΕΣΤΩΤΟΣΑΥΤΟΙΣΕΝΤΗΙΑΣΙΑΠΟΛΕΜΟΥΚΑΙΕΙΣΤ  
ΑΥΤΑΕΙΣΦΕΡΟΝΤΟΣΠΟΛΛΑΚΑΙΜΕΓΑΛΑΑΝΑΛΩΜΑΤΑΑΝ  
ΝΚΑΙΟΝΕΣΤΙΝΗΜΕΙΝΤΗΡΟΥΣΙΝΗΝΤΕΠΡΟΤΕΡΟΝΕΙΧΟΜΕΝ  
ΠΡΟΣΤΟΝΔΗΜΟΝΕΥΝΟΙΑΝΚΑΙΑΚΟΛΟΥΘΑΠΡΑΣΣΟΝΤΑΣΤ.  
ΤΟΥΔΗΜΟΥΠΡΟΑΙΡΕΣΕΙΠΡΟΣΤΑΡΩΜΑΙΩΝΠΡΑΓΜΑΤΑ...  
ΣΑΝΤΑΣΧΡΗΜΑΤΑΔΟΥΝΑΙΑΝΑΠΑΙΤΗΤΑΤΗΠΟΛΕΙΕΙ.....  
ΕΓΓΡΑΜΜΕΝΑΣΧΡΕΙΑΣΑΧΡΙΣΤΑ ΧΧ.ΗΙΝΑΘΥ....  
ΝΤΙΝΕΣΥΦΗΜΩΝΟΙΔΑΝΕΙΣΟΥΣΙΝ....  
..ΤΟΝ...

Ἐπὶ πρυτάνεως Τιμίχου τοῦ Ἀνθεμοκλείους καὶ γυ-  
 μνασιάρχων Ἡρακῶνος τοῦ Δαμοκλείους, Ἀπολλω-  
 νίου τοῦ Φάνη, μηνὸς Πανθείου. Ἀγαθῇ τύχη. Ἐδο-  
 ξεν τοῖς νέοις ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῶν ἔνπροσθεν χρόνων  
 5 πολλάκις ἐπιδεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τ(ᾶ) συμφέρον-  
 τα τοῦ δήμου καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ θεωροῦν-  
 τες τὸν δῆμον διὰ τὰς συνεχεῖς ἀφορίας ἐν τοῖς σίτ-  
 τοις καὶ τὰς εἰσφορὰς τῶν χρημάτων εἰς τὰς σιτωνία[ς  
 10 θλειβόμενον, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν οὖσαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς [ἀρ-  
 χῆς πρὸς Ῥωμαίους εὐνοιάν τε καὶ φιλίαν καὶ διὰ τὴν ὑ-  
 πάρχουσαν πρὸς αὐτοὺς συμμαχίαν κοινωνοῦντος  
 τοῦ συνεστῶτος αὐτοῖς ἐν τῇ Ἀσία πολέμου καὶ εἰς τ-  
 αὐτὰ εἰσφέροντος πολλὰ καὶ μεγάλα ἀναλώματα, ἀν-  
 15 ἀνκαῖον ἔστιν ἡμεῖν τηροῦσιν ἢν τε πρότερον εἴχομεν  
 πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν καὶ ἀκόλουθα πράσσοντας τ[ῇ  
 τοῦ δήμου προαιρέσει πρὸς τὰ Ῥωμαίων πράγματα π[εί-  
 σαντας χρήματα δοῦναι ἀναπαίτητα τῇ πόλει εἰς τὰς προ-  
 20 γγεγραμμένας χρεῖας ἄχρι στα(τήρων)ΧΧ[Χ]Η ἵνα θ . . . . .  
 . . ντινες ὑφ' ἡμῶν οἱ δανείσουσιν . . . . .  
 20 . . . . . τον . . . . .

Σχῆμα γραμμάτων Δ Ε Θ Μ Ν Π Σ Ω<sup>1</sup>.

Στίχ. 5. Εἰς τὰ συμφ. παρελείφθη ἡ μεσαία κεραία τοῦ α τοῦ ἄρθρου.

Στίχ. 7 - 8. Σίττοις ὡς καὶ στίχ. 8 σιτωνίας, ἡ ῥίζα εἶχε γραφῇ δι' εἰ, ἀλλ' εἶτα ὁ χαράκτης διώρθωσε ἐξαλείψας τὸ εἰ καὶ χαράξας μόνον ι, τὸ δὲ σίττοις ἐγράφη διὰ διπλοῦ τ, ὧν τὸ ἕτερον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου στίχου, ἂν καὶ δὲν διακρίνεται καλῶς.

Στίχ. 16. Τὸ τελευταῖον σφζόμενον γράμμα τοῦ στίχου φαίνεται ὅτι εἶναι π, ὥστε ζητεῖται μετοχὴ ῥήματος ἀρχομένου ἀπὸ π. Ἡ προτεινομένη συμπλήρωσις, ἂν μὴ βεβαία, μοὶ φαίνεται πιθανή.

Στίχ. 18. Ἄχρι στα(τήρων) πρβλ. ἐκ Μυτιλήνης Paton 81, 2, 6, 11 καὶ ἐκ Νήσου (Μοσχονησίων, ἔναντι Μυτιλήνης) Paton IG XII<sup>2</sup> ἀριθ. 646 σποράδην. Περαιτέρω ἀφήνεται κενός τις χῶρος, μετὰ δὲ τὸ δεύτερον Χ ὁ νῦν ἐφθαρμένος χῶρος ἀρκεῖ πρὸς χάραξιν ἐνὸς γράμματος.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ψήφισμα τοῦ συλλόγου τῶν νέων, ὅπως προσέλθωσιν ἄρωγοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως παρέχοντες χρήματα εἰς αὐτήν.

Εἶναι γνωστὴ ἡ κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὁργάνω-

<sup>1</sup> Ἀπολεσθέντων τῶν ἐκτύπων τῶν ἐπιγραφῶν παρέχουμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ δυνατόν τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

σις τῆς νεολαίας τῶν ἀρχαίων πόλεων εἰς σωματεία, ἅτινα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας ἐπεδίδοντο εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ ἄσκησιν τῶν μελῶν των. Περιφημος εἶναι ὁ θεσμός τῆς *ἐφηβείας*. Αὕτη ἀπετέλει κρατικὴν, οὕτως εἰπεῖν, ὀργάνωσιν, ἀλλ' εἶχε τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ διαρρύθμισιν αὐτῆς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς πολιτείας (Πρὸβλ. Girard ἐν Dictionnaire Saglio - Pottier λέξ. Ephebi). Οἱ ἔφηβοι ἀφ' οὗ διήνυσαν ὠρισμένον χρόνον ἐν αὐτῇ ἐξερχόμενοι φαίνεται ὅτι συνεπήγνυνον νέον σύλλογον, συνήρχοντο εἰς ἰδίας συνόδους καὶ ἐξηκολούθουν τὴν περαιτέρω αὐτῶν ἄσκησιν (Πρὸβλ. Ziebarth, Das Griechische Vereinswesen σελ. 111 ἐξ. καὶ Poland, Geschichte des Griechischen Vereinswesens σελ. 33 ἐξ.). Ἡ ὀργάνωσις αὕτη ὠνομάζετο *νέοι* καὶ εἶχεν ἰδίαν ὀργάνωσιν καὶ πιθανώτατα μείζονα ἀνεξαρτησίαν ἢ οἱ ἔφηβοι. Κατὰ πόσον ὅμως καὶ οὗτοι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πολιτείαν διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐποπτείαν, δὲν εἶναι δυνατόν ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι ἀλλαχοῦ μὲν ἐμφανίζονται ὡς αὐτοτελῆ σωματεία διενεργοῦντα πράξεις ἐντελῶς ἀνεξαρτήτους τῆς πόλεως, ὡς ψηφίσματα τιμητικὰ εἰς διαφόρους. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου ζητεῖται ἡ ἄδεια τῆς πόλεως πρὸς τοῦτο. Πρὸβλ. Ath. Mitt. XXXII (1907) σελ. 273/4 ἀριθμὸς 10 στίχ. 42/4: «*καὶ περὶ τούτου* (δηλ. τοῦ νὰ τιμήσωσιν οἱ νέοι αὐτὸν χρυσῷ στεφάνῳ καὶ εἰκόني χαλκῇ) *γενέσθαι τὴν συγχώρησιν*» ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐν ἐτέρῳ αὐτ. ἀριθ. 11 στίχ. 52/3 (Πρὸβλ. καὶ Wilhelm, Hermes 1906 σελ. 70). Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῆς πόλεως ἡ παροχὴ τιμῶν ἐκ μέρους τῶν νέων, ὅπερ δὲν θὰ ἀπητεῖτο ἂν οὗτοι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν πόλιν. Ἀλλ' ἀλλαχοῦ πάλιν εἶναι τοσοῦτον συνδεδεμένοι πρὸς αὐτὴν ἐμφανιζόμενοι μετὰ τῶν ἐφήβων καὶ ὄντες ὑπὸ γυμνασίαρχον πολλάκις τὸν αὐτὸν καὶ οἱ ἔφηβοι, ὥστε δυσκόλως δύναται τις νὰ ἀποξενώσῃ αὐτοὺς τῆς πολιτειακῆς ἐποπτείας τοῦλάχιστον. Ὅθεν ὀρθῶς συνοψίζων ὁ Ziebarth ἐνθ' ἄν. σελ. 115 λέγει ὅτι οἱ νέοι διεκρίνοντο μὲν τῶν ἐφήβων, ὄντες αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ὑπήγοντο ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον τῆς πόλεως, ἥτις μέγιστον ἐπεδείκνυνεν ἐνδιαφέρον περὶ τῆς ὑπάρξεώς των.

Οἱ «νέοι» εἶχον ἓνα κυρίως γυμνασίαρχον, πιθανῶς τὸν τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο καὶ τῶν ἐφήβων, ὡς π. χ. ἐν Κῷ. Πρὸβλ. Paton - Hicks Inscr. Kos 107/8, 109/<sub>111</sub> καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μυτιλήνῃ Paton, IG XII<sup>2</sup> 34 καὶ 134/<sub>7</sub>: γυμνασίαρχος τῶν νέων καὶ ἐφήβων. Ἐν Ἰασῷ ὅμως ἀναφέρονται δύο γυμνασίαρχοι, ἀλλ' οὗτοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Th. Reinach εἶναι ἡ πατὴρ καὶ υἱὸς ἢ ἀδελφοί. Πρὸβλ. Rev. Ét. Grecq. 1893 σελ. 179 ἀριθ. 15 καὶ σελ. 193 ἀριθ. 41. Ἀλλ' ἐν Τόμοις δύο εἶναι γυμνασίαρχοι (Πρὸβλ. Archäol. - Epigraph. Mitt. aus Oest. - Ung. XIX (1896) σελ. 222 ἀριθ. 89 καὶ σελ. 223 ἀριθ. 90. Poland ἐνθ' ἄν.

σελ. 401 σημ. \*»). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς «νέοις» τῆς Μηθύμνης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παρόντος ψηφίσματος.

Οὕτως ὠργανωμένοι οἱ νέοι ἐφρόντιζον περὶ τῶν κοινῶν ἐσωτερικῆς φύσεως ἀναγκῶν τοῦ συλλόγου δαπανῶντες τὰ ἐκ διαφόρων εἰσφορῶν κεφάλαια (Πρὸβλ. Ziebarth ἔνθ' ἀν. σελ. 162 ἐξ. καὶ Poland ἔνθ' ἀν. σελ. 494 ἐξ.). Πρώτην φορὰν ἐνταῦθα, ὅσον γνωρίζω, προβαίνουνσι καὶ εἰς πρᾶξιν μὴ ἀφορῶσαν ἀμέσως εἰς τὴν ἔνωσιν. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲ βλέπομεν ἀκόμη ὅτι καὶ ἄλλοτε παρέσχον τὴν συνδρομὴν των (ἐκ τῶν ἔμπροσθεν χρόνων ἐπιδεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ δήμου στίχ. 4-5) ἄγνωστον πῶς. Ἀλλὰ μάλιστα κατὰ τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις ἀναγκαιοτάτη ἦτο ἡ βοήθεια τῶν νέων, διότι καὶ ἡ ἐσοδεία τῶν σιτηρῶν δὲν ἦτο καλὴ καὶ εἰς πολλὰς δαπάνας ἐξείθετο ὁ δῆμος πρὸς προμήθειαν σίτου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ ἀρχαῖαι πόλεις μεγίστην εἰς τοῦτο ἔδιδον προσοχὴν φροντίζουσαι ὥπως ἐν ἀφορίαις ἢ σιτοδείαις κανονίζωσι τὸ ἐμπόριον τοῦ σίτου πρὸς πρόληψιν ὑπερτιμῆσεως αὐτοῦ (πρὸβλ. Wilamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen I σελ. 219 καὶ II σελ. 374) καὶ προβαίνουν εἰς ἀγορὰν σίτου καὶ χορηγῶσιν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς πολίτας. Ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται ἐφιλοτιμοῦντο νὰ παρέχωσι σίτον δωρεὰν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἶναι γνωσταὶ πολλαὶ σχετικαὶ τιμητικαὶ ἐπιγραφαί· πρὸβλ. Liebenam, Städteverwaltung im Römischen Kaiserreiche σελ. 112,₂. Διὰ τοῦτο λίαν ἐπίκαιρος ἦτο ἡ προθυμία τῶν νέων πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δήμου εἰς τοιαύτας δαπάνας.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος σπουδαιότερος λόγος ὑπῆρχεν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, δι' ὃν οἱ Μηθυμναῖοι μεγίστην εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Καὶ οὗτος ἦτο ὁ ἐν Ἀσίᾳ διεξαγόμενος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πόλεμος, εἰς ὃν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ βοηθήσωσιν τούτους δυνάμει τῆς συνθήκης, ἣν εἶχον πρὸς αὐτοὺς συνάψει. Πότε ἐγένετο ἡ συνθήκη αὕτη δὲν γνωρίζομεν ἐκ φιλολογικῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ κείμενον τοιαύτης συμμαχίας ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείσῃ ἐν Μηθύμνῃ. Ταύτην ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ὁ Cichorius ἐν Rhein. Mus. XLIV σελ. 443 ἐξ., ἀνέγνωσε δ' ἐκ νέου ὁ Mommsen ἐν Sitz.-Berichte der Preuss. Akad. 1895 σελ. 900 (=Paton, 510=Dittenberger, Sylloge², 319). Καὶ ὁ μὲν Cichorius ἔνθ' ἀν. ἀνάγει αὐτὴν εἰς τὰ μέσα τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ κτίσεως Ρώμης δηλ. περὶ τὸ 103 π. Χρ., ὁ δὲ Mommsen θέτει αὐτὴν εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Ἀσία ἐγένετο ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μετὰ τὴν ἔκλειψιν τοῦ βασιλείου τῆς Περγᾶμου (113 π. Χρ.). Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἀνήκει καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Dittenberger ἔνθ' ἀν., ὅστις μάλιστα ἀκριβέστερον ὀρίζει ὅτι αὕτη ἐγένετο καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι ἐμάχοντο κατὰ τοῦ Ἀριστονίκου. Οὕτω δὲ πάντες ἀνάγουσιν αὐτὴν εἰς προμικθραδατεῖους χρόνους καὶ δὴ περὶ τὸ τέλος τοῦ β' π. Χρ. αἰῶνος. Πρὶν σχετίσωμεν ὀριστικῶς τὸ ἡμέτερον ψήφισμα πρὸς τὴν συν-

θήκην ταύτην, ἃς ἴδωμεν εἰς ποίους χρόνους δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν αὐτὸ ἐπιγραφικῶς.

Ἐξετάζοντες τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων παρατηροῦμεν ὅτι τὸ α ἔχει τὴν μεσαιάν κεραίαν τεθλασμένην κατὰ κανόνα, τὸ μ τὰς ἀκραίας γραμμὰς σχεδὸν καθέτους, ὥστε νὰ λαμβάνη περίπου ὀρθογώνιον σχῆμα. Τὸ ο εἶναι ἴσον σχεδὸν τὸ μέγεθος πρὸς τὰ λοιπὰ γράμματα. Τὸ π ἔχει ἀμφοτέρως τὰς καθέτους γραμμὰς ἴσας. Τὸ σ ἔχει ἤδη σχεδὸν τετράγωνον μορφήν καὶ τὸ ω τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος πρὸς τὰ λοιπὰ γράμματα. Ἐκ τούτων τὰ μὲν α, μ, ο, σ καὶ ω θέτουσι τὴν ἐπιγραφὴν κάτω τοῦ τέλους τοῦ γ' αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ π συγχρονίζει αὐτὴν πρὸς τὴν συνθήκην Ρώμης καὶ Μηθύμνης, ἐν ἣ τὸ πρῶτον παρατηρεῖται τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ π (Πρβλ. Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos im vierten Jahrhundert v. Chr. σελ. 140). Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς ὅμοια ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς συνθήκης. Πρὸς τούτοις καὶ τὸ προσγεγραμμένον ι τῆς δοτικῆς ἄλλοτε μὲν ὑπάρχει, ἄλλοτε δὲ παραλείπεται (Πρβλ. στίχ. 3: ἀγαθὴ τύχη. 6: ἐν τῷ παρόντι καιρῷ. 12: ἐν τῇ Ἀσίᾳ. 17: τῇ πόλει), ὅπερ ὁμοίως συμβαίνει καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ Paton 510. Ἐντεῦθεν εὐλόγως συμπεραίνομεν ὅτι ἀμφοτέραι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται θὰ ἐχαράχθησαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ μικρὸν διάστημα χρόνου θὰ χωρίζῃ αὐτάς, ὥστε νὰ μὴ εἶχεν ἐπέλθει μεγάλη διαφορὰ ἐν τῷ σχήματι τῶν γραμμάτων. Λαμβάνοντες δὲ ὑπ' ὄψει τὴν χρονολόγησιν τῆς συνθήκης περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου π. Χρ. αἰῶνος, εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν θ' ἀναγάγωμεν καὶ τὸ ψήφισμα. Τότε δὲ περίπου οἱ Ρωμαῖοι διεξῆγον δεινὸν πόλεμον ἐν Ἀσίᾳ. Μετὰ τὸν θάνατον Ἀττάλου τοῦ Γ' τοῦ Φιλομήτορος († 133) τὸ βασιλεῖον τῆς Περγάμου περιῆλθε κληρονομικῶς λόγῳ εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἀλλ' εἰς νόθος υἱὸς Εὐμένους τοῦ Β', ὁ Ἀριστόνικος, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἀντιποιοῦμενος τῆς βασιλείας τῆς Περγάμου. Τότε οἱ Ρωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ στείλωσι στρατὸν εἰς Ἀσίαν, καθόσον ὁ Ἀριστόνικος ἔχων τὴν ὑποστήριξιν πολλοῦ μέρους τῶν κατοίκων ἀντιπαθόντων τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν ἰσχυρὸς γενόμενος ἦτο ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς (Πρβλ. Mommsen, Römische Geschichte<sup>10</sup> II σελ. 53-54). Οὗτος δὲ εἶναι βεβαίως ὁ πόλεμος, ὁ ἐν τῷ προκειμένῳ ψήφισματι ἀναφερόμενος καὶ κατ' αὐτὸν οἱ Μηθυμναῖοι ἐβοήθησαν τοὺς Ρωμαίους. Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶναι νεώτερον τῆς συνάψεως τῆς συνθήκης τῆς ἐν αὐτῷ ἀναφερομένης, ἥς ἔχομεν τὸ κείμενον αὐτὸ ἐν Paton 150 καὶ ἥτις νῦν πρέπει νὰ τεθῇ ἢ ὀλίγῳ πρότερον ἢ κατ' αὐτὴν τὴν ἑναρξιν τοῦ κατ' Ἀριστονίκου πολέμου, ὡς ὀρθῶς ἤκασεν ὁ Dittenberger<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Εἶναι πιθανὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους θὰ συνήφθη καὶ ἡ πρὸς τὴν Μυτιλήνην συμμαχία τῶν



Καὶ δὲν γνωρίζομεν μὲν ἂν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ Μηθυμναῖοι ἔστειλαν καὶ ἄνδρας, ἀλλὰ χρήματα τοῦλάχιστον πολλὰ θὰ ἐδαπάνησαν. Μικρὰν δὲ βοήθειαν ἠθέλησαν νὰ παράσχωσιν οἱ νέοι. Πρὸς τοῦτο τὸ σωματεῖον θὰ προέβαινε εἰς δάνειον πεῖθον πιθανῶς εὐπορα μέλη αὐτοῦ νὰ χορηγήσωσι χρήματα εἰς τὸ ταμεῖον, ἅτινα θὰ ἔδιδον εἰς τὴν πόλιν ἵνα καλύψωσιν ὠρισμένα κονδύλια τοῦ προϋπολογισμοῦ (εἰς τὰς προγεγραμμένας χρείας). Χρήματα ἐδάνειζον συνήθως εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ ὠρισμένῳ τόκῳ πολλοὶ εὐποροὶ πολῖται, ὑπὲρ ὧν πολλὰ τιμητικὰ ψηφίσματα ἔχομεν ἀρχαίων πόλεων, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἄτοκα, ἄλλοτε δὲ καὶ ἐντελῶς «ἀναπόδοτα» (Πρβλ. π. χ. ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ Wilhelm Oester. Jahrb. XI (1908) σελ. 54: **ἄτοκα** καὶ αὐτ. σελ. 60: **ἀναπόδοτα** καὶ ἐκ Μιλήτου Knackfuss, Das Rathaus von Milet σελ. 109: ἃ μὲν (χρήματα) προδανείζων ἄτοκα, ἃ δὲ χαριζόμενος ἀναπόδοτα). Ἐνταῦθα οἱ νέοι θὰ παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν χρήματα ἀναπαίτητα μέχρι 3100 στατήρων ἢ 6200 δραχμῶν, ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ συμπλήρωσις.

Ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα παρατηρητέα τὰ ἑξῆς:

Στίχ. 1. Ὁ πρύτανις ἦτο ὁ ἐπώνυμος τῶν Μηθυμναίων. Πρβλ. Paton ἀριθ. 498, 500, 502, 503.

**Τίμιχος** τὸ πρῶτον, ὅσον γνωρίζω, ἀπαντᾷ γενόμενον ὡς τὸ Σωτήριχος, Ὀλύμπιχος.

**Ἀνθεμοκλείους - Δαμοκλείους**, πρβλ. Wilhelm, Beiträge zur Griechischen Inschriftenkunde σελ. 207: Ἀριστοκλείους.

Στίχ. 2. **Ἡρακῶνος** ἐξ ὀνομαστικῆς Ἡρακῶν. Πρβλ. Wilhelm ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 216 ἀντὶ Ἡρακῶντος ὡς καὶ Δαμοφῶνος Wilhelm ἐνθ' ἄν. σελ. 142. Καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα. Πρβλ. Ath. Mitt. XXXIII (1908) σελ. 399 Στήλ. I στίχ. 4, 13.

Πρὸς τούτοις ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσσαλονίκης ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τὴν μόνην δυνατὴν διόρθωσιν. Πρβλ. Avezou et Picard, BCH XXXVII (1913) σελ. 87 στίχ. 7 - 8: **Ἡρακῶν[το|ς το]ῦ Νικοδήμου**, διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν ἐκδοτῶν ἐλλείπουσι δύο γράμματα εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐβδόμου καὶ τρία εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὀγδόου στίχου.

Στίχ. 3. **Φάνης** καὶ ἐν Μυτιλήνῃ. Πρβλ. Paton 325.

**Πάνθειος** μὴν γνωστὸς καὶ ἐν Μυτιλήνῃ. Πρβλ. Paton 81, 2, 4.

Στίχ. 4: **ἐνπροσθεν**, στίχ. 5: **συνφέροντα**, στίχ. 14: **ἀνανκαῖον**· τὸν διατηρούμενον ἀμετάβλητον πρὸ τῶν χειλικῶν καὶ οὐρανικῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ. Πρβλ. Meisterhans - Schwyzer, Grammatik<sup>3</sup> σελ. 113.

<sup>3</sup> Ρωμαίων, ἦν γνωρίζομεν ὅτι «ἀνεεώσαντο» βραδύτερον. Πρβλ. Paton 35c. Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 4 καὶ 25, ὅστις παραδέχεται αὐτὴν γενομένην εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν κατ' Ἀντιόχου πόλεμον.

2. Ἐν Θερμῇ. Ὁρθογώνιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἔχουσα ἄνω καὶ κατὰ τὴν βάσιν πλαστικούς δακτυλίους ὡς κυμάτια. Τεθραυσμένη εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἄνω φέρει τὴν ἐπιγραφὴν. Ἦτο ἐντετειχισμένη ἐν τινι ἐξωκκλησίᾳ κατηρειπωμένῳ τοῦ ἁγίου Εὐστρατίου ἢ Ταξιάρχου, ὅπερ κεῖται μεταξὺ τῶν Θερμῶν καὶ τοῦ χωρίου Θερμῆς. Παρατήρησα τὴν ἐπιγραφὴν τὸ θέρος τοῦ 1918, ἀλλ' ἔνεκα ἀσθενείας ἀναγκασθεὶς νὰ ἀναχωρήσω εἰς Μυτιλήνην δὲν παρέλαβον αὐτὴν οὐδὲ ἔκτυπον παρεσκεύασα. Βραδύτερον ἐπιστρέψας δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω τὸν λίθον. Δημοσιεύω ἐνταῦθα κατ' ἀντίγραφον ὅπερ ἀπεκόμισα, ὅταν εἶδον αὐτόν. Ὑψος 0,68, πλάτ. 0,25, πάχ. 0,20.

ΛΕΥΚΙΟΣ ΤΑΤΙΣ  
ΠΟΤΑΜΩΝ  
ΡΤΕΜΙΔΙΘΕΡΙ  
ΑΡΙΣ ΤΗΡΙΣ

Λεύκιος Τάτιος  
Ποτάμων  
Ἀρτέμιδι Θερμία  
χαριστήριον.

Ἐλαφροὶ ἀκρόμονες.

Εἰς τὸν τέταρτον στίχον ὁ χαράκτης ἀπέξεσεν ἐν γράμμα, ὅπερ ἴσως εἶχε χαράξει κατὰ λάθος ἀντὶ Τ.

Αὐτόθι εἶδον καὶ τὴν βυζαντιακὴν πλάκα μετὰ τοῦ μονογράφηματος Παραγεοργίου, Unedierte Inschriften von Mytilene σελ. 12 ἀριθ. 39, Πίν. V εἰκ. 39.

3. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὐρ. 385. Τετράγωνος λίθος ἐκ κυανίζοντος μαρμάρου. Ἡ ἄνω ἀκμὴ τοῦ λίθου καὶ ἡ ἄνω ἀριστερὰ γωνία ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,21, πλάτ. 0,23, πάχ. 0,185. Ὑψος γραμμ. 0,015. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια εἶναι ἁδρῶς ἐπεξεργασμένη εἰς ἀβαθῆ κοιλοτῆτα πρὸς ὑποδοχὴν ἀναθήματός τινος.

ΔΙΟΥΖΩ  
ΖΚΑΙ ΠΙΤΑΓΗΝ  
ΤΗΣΚΥΡΙΑΣΑΡΤΕ  
ΜΙΔΟΣ

Δεῖνα Δικαίου ζω-  
δὶς κατ' ἐπιταγὴν  
τῆς κυρίας Ἀρτέ-  
μιδος.

Ἡ συμπλήρωσις τοῦ πρώτου στίχου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου εἶναι λίαν ἀμφίβολος.

Ὁ ἀναθέτων τὸν λίθον, ἐφ' οὗ θὰ ἴσταιτο ἀνάθημά τι, ἔπραξε τοῦτο κατ' ἐπιταγὴν τῆς θεᾶς, ἣτις ἐδηλώθη εἰς αὐτὸν ἢ καθ' ὕπνους ἢ κατόπιν χρησμοῦ τινος. Πρβλ. π. γ. IG III 181a, 181b καὶ Dittenberger Sylloge<sup>2</sup> 786, 805.

Περίεργον εἶναι τὸ ἐπίθετον τὸ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα ἀποδιδόμενον. Τοῦτο φέρουσι συνήθως θεότητες ἀλλότριαι τῆς ἐλληνικῆς λατρείας καὶ δὴ ἀνατολικῆς προελεύσεως, σπανιώτατα δὲ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους, καθ' οὓς τοσαῦται ξένα καὶ μάλιστα ἀνατολικαὶ λατρεῖαι εἰσῆχθησαν

εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετεδόθη καὶ ἡ ἐπίκλησις αὕτη εἰς ἑλληνικὰς θεότητας, ὅσαι ἐξ ἐπιδράσεως ξένων προσέλαβον νέα στοιχεῖα ἢ ἐξωμοιώθησαν πρὸς ἐκεῖνας καὶ κυρίως εἰς χώρας πλησίον τῶν κέντρων τῶν νέων λατρεῶν κειμένας. Πρβλ. Roscher, *Lexikon der Mythologie* II, σελ. 1756. Ἰδίᾳ ἡ Ἀρτεμις ὀνομάζεται κυρία ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Ἐφέσῳ.

4. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 337. Ὁρθογώνιος βωμὸς ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου ἄνω ἀποκεκρουμένος ἐν μέρει. Ὑψος 0,95, πλάτ. 0,50, πάχ. 0,50, ὕψος γραμμ. 0,024-0,028. Εὐρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Γεωργιάδου πέραν τοῦ βορείου λιμένος, ἔνθα νῦν τὸ Νοσοκομεῖον προσφύγων. Ἄνω καὶ κάτω κοσμεῖται ὑπὸ κυματίων, ἡ δὲ κορυφή εἰσέχει ὀλίγον. Ἐμπρὸς ἐντὸς πινακίδος φέρει ἐπιγραφὴν.



TICLAVDIVS	Ti(berius) Claudius
FELIX	Felix
SILVANOSACRVM	Silvano sacrum

Τὰ γράμματα εἶναι ἐπὶ γραμμῆς κεχαραγμένης κατὰ τὴν βάσιν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἔχει ἀνάγλυπτον ταῦρον βαίνοντα πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ ἐξέχοντος τοῦ ἐδάφους κανόνος, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δὲ ἀνάγλυπτον χοῖρον πρὸς δεξιὰ ἐπὶ βάθρου καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας, τῆς ἀντιστοίχου πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν, φέρει ἐπὶ χαμηλοῦ βάθρου οἰνοχόην, ἥς τὸ κάτω σῶμα ῥαβδωτόν, καὶ παρ' αὐτὴν ὁμφαλωτὴν φιάλην.

Ὁ Silvanus τῶν Ρωμαίων εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τοῦ δάσους, ἔνθα κυρίως λατρεύεται. Ἄλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκίας. Ὅθεν αὐτὸς φροντίζει καὶ περὶ τῶν ποιμνίων καὶ περὶ τῶν ἀγροτικῶν ζώων. Εὐλόγως δὲ προσφέρουσιν εἰς αὐτὸν ζῶα τρεφόμενα καὶ ἀποτελοῦντα μέρος τοῦ σταύλου τοῦ γεωργοῦ, ὥς ταῦρον, χοῖρον, αἰγας κτλ. Ὁ Τίβουλλος ἀναθέτων βότρυν σταφυλῆς διὰ τὴν εὐφορίαν τῶν ἀμπέλων του εἰς αὐτὸν ἀποβλέπει (Πρβλ. Saglio - Pottier, *Dictionnaire* ἐν λεξ. σελ. 1343).

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Φηλιξ Ρωμαῖος κατοικῶν ἐν Μυτιλήνῃ, ἀναθέτει αὐτῷ τὸν βωμὸν μετὰ τῶν συνήθων ἀγροτικῶν ζώων ταύρου καὶ χοί-

ρου, ἡ δὲ οἰνοχόη θὰ ὑπαινίσσεται ἴσως καὶ τὴν ἀφθονίαν τοῦ οἴνου, ὡς ἡ τοῦ Τιβούλλου σταφυλή, ἀλλὰ βεβαίως καὶ τὴν τελουμένην εἰς αὐτὸν σπονδήν.

Ἡ λατρεία τοῦ Σιλβανοῦ ἐλάχιστα διεδόθη εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ v. Domaszewski ἐν *Abhandlungen zur Römischen Religion* σελ. 79 μόνον δύο βωμοὺς εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένους ἀναφέρει ἐκεῖθεν, τὸν μὲν ἐν Περγάμῳ, τὸν δὲ ἐν Αὐγουστοπόλει τῆς Φρυγίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν Μυτιλήνῃ πρὸ πολλοῦ ἔχει εὐρεθῆ στρογγύλος βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς: *Καλῶ Ἀγνῶ Σιλβανῶ τὸ ἄλσος καὶ τὸν βωμὸν καθώσισαν* κτλ. Paton, 122.

Ἐν τῷ *sacrum* τὸ *uni* ἀποτελεῖ σύμπλεγμα, ἐν ᾧ ἡ μεσαία ἀριστερὰ γραμμὴ τοῦ Μ γεννᾶται ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἐτέρας γραμμῆς τοῦ V. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο δὲν σημειοῦται παρὰ Cagnat, *Cours d'Épigraphie latine*<sup>3</sup> σελ. 25.

5. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρ. 296. Κυλινδρικός βωμὸς ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου. Ἄνω τὸ κυμάτιον καὶ κάτω μέρος τῆς βάσεως ἀποκεκρουμένα. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐν μέσῳ ὑπάρχει κυκλικὴ κοιλότης. Ὑψος 0,44, διάμετ. 0,29, ὕψος γραμμ. 0,02 - 0,028.

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ  
ΝΙΚΑΓΟΡΑ ΥΠΕΡ  
ΤΑΣ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕ  
ΡΩΝ ΥΓΙΗΑΣ

Ἡράκλειτος  
Νικαγόρα ὑπὲρ  
τᾶς τῶν πρεσβυτέ-  
ρων υγιῆας.

Λίαν ἀμελῶς κεχαραγμένα γράμματα τῶν μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Πρεσβύτεροι εἶναι γνωστοὶ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χρ. αἰῶνας, ἐκλεγόμενοι μεταξὺ τῶν μελῶν σωματείου πρὸς διοίκησιν αὐτοῦ ἀποτελουμένου ἐκ διαφόρων πολιτῶν συνήθως ὁμοτέχνων, οἵτινες διὰ διαφόρους λόγους συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους (Πρβλ. Dittenberger, *Supplem.* I σελ. 654). Ἐν δὲ Τανάϊδι τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας ὑπῆρχον τοιοῦτοι σύλλογοι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ γ' μ. Χρ. αἰῶνος, οἵτινες κατὰ Ziebarth (*Das Griech. Vereinswesen* σελ. 209) καὶ Poland (*Gesch. des Griech. Vereinsw.* σελ. 98) συνεδύαζον ἐν τῷ αὐτῷ τὸν λατρευτικὸν πρὸς τὸν ἀγωνιστικὸν σκοπόν. Πρβλ. Latyschew, *Tanaïs* II σελ. 246, 247, ἔνθα: *εἰσποιητοὶ ἀδελφοὶ σεβόμενοι θεὸν οἱ περὶ πρεσβύτερον ἢ περὶ πρεσβυτέρους*.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους εἶναι γνωστοὶ πρεσβύτεροι. Οὗτοι ἦσαν σύστημα πολιτῶν προκεχωρηκότων τὴν ἡλικίαν ἄνδρες δηλαδή, οἵτινες ἀπετέλουν ἴδιον σῶμα πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων αὐτῶν καθηκόντων, ἐορτῶν, γυμναστικῶν ἀσκήσεων, ἀγώνων κτλ. Ὡς ἐν Περγάμῳ *Ath. Mitt.* XXIX (1904) σελ. 152 ἀριθ. 1 στίχ. 3/4. Dittenberger *Or. Gr. Inscr.* ἀριθ. 764 στίχ. 3 καὶ 18.

Βεβαίως πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τούτους τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων δὲν

εἶναι ὁρθὸν νὰ σχετίσωμεν τοὺς ἡμετέρους, μᾶλλον δὲ πιστεύομεν ὅτι εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἐκ Τανάιδος γνωστούς· εἰς τοῦτο δὲ συντρέχει καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐπιγραφῆς, ἣτις διὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χρ. αἰῶνος δύναται νὰ τεθῇ. Οὕτω ὁ Ἡράκλειτος ἀνέθηκε τὸν βωμὸν τοῦτον, ἐφ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἴδρυτο ἐρμῆς τις ἐντεθειμένος ἐντὸς τῆς σωζομένης ἄνω κυκλικῆς κοιλότητος, ὑπὲρ τῆς υἰείας τῶν προΐσταμένων αὐτοῦ, ὅφ' οὕς διήνυσεν ἱκανὸν χρόνον. Ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Περγάμου (Ath. Mitt. XXXII (1907) σελ. 273/4 ἀριθ. 10 στίχ. 7-9) βλέπομεν τιμώμενόν τινα διότι «*ἐφρόντισε καὶ τῶν πρεσβυτέρων . . . ὅπως θεραπείας τυγχάνοντες κατὰ μὴδὲν ἐμποδίζονται τῶν πρὸς υἰείαν ἀνηκόντων*». Ἐν δὲ ψηφίσματι ἐκ Μηθύμνης (Paton 505 στίχ. 17/18) λέγεται «*θῦειν τῇ Ἀθηνᾷ ὑπὲρ υἰείας καὶ σωτηρίας τῶν συμφυλετῶν*».

Τοιαῦται εὐχαί, ὧν ἀντικείμενον ἦσαν ἀφηρημένα πράγματα, οὐχὶ σπάνια εἶναι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἰδίᾳ χρόνους. Πρβλ. Dittenberger, Sylloge<sup>2</sup> ἀριθ. 777: ὑπὲρ τῆς ὁράσεως, ἀριθ. 775: *ὑπὲρ τῆς ὁλοκληρίας τῶν ποδῶν* καὶ Supplem. ἀριθ. 618: *ὑπὲρ σωτηρίας καὶ υἰείας αὐτοκρατορος . . .*

Περὶ τῆς διὰ τοῦ η γραφῆς τοῦ εἰ ἐν τῷ υἰείας, πρβλ. Meisterhans-Schwyzler, Grammatik<sup>3</sup> σελ. 47 ἐξ.

6. Ἐκ Μολίβου (Μηθύμνης). Τμῆμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ κωδωνοστασίου τῆς ἐκκλησίας Ἀγίας Κυριακῆς. Ὑψος 0,10, πλάτ. 0,41, ὕψος γραμμ. 0,02.

ΕΙΡΑΤΕΥΞΑΙΕΚΑ

εἰρατεύσαις καὶ . . .

Τοῦ γ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ . . . *εἰρατεύσαις* κτλ. διότι κατ' ἀμφοτέρω ἀπαντᾷ γραφόμενον τὸ ἱερός. Πρβλ. Paton 117, 67 κτλ.

7. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὐρ. 269. Ὁρθογώνιον βάθρον ἐκ κυανοῦ μαρμάρου μὲ ἀκμὰς ἄνω καὶ κάτω ἀποκεκρουμένας. Ἡ κάτω ἐπιφάνεια φέρει αὐλακώσεις ἐκ στηριξέως ξυλίνων σανίδων. Ὑψος 0,20, πλάτ. 0,41, πάχ. 0,22, ὕψος γραμμ. 0,023.

ΙΩΠΟΜΠΙ  
ΜΕΓΑΛΩΑΥ  
/ΡΑΤΟΡΙΤΩΣ  
Ο.ΗΡΙΚΑΙΕΥΕΡ  
ΓΕΤΑΚΑΙΚΤΙΣΤΑ

Γνα]ίω Πομπη-  
ίω] Μεγάλω αὐ-  
το]κράτορι τῷ σ-  
ώ[τ]ηρι καὶ εὐερ-  
γέτα καὶ κτίστα.

Ὁ Πομπήϊος, ὦν φίλος τοῦ ἐπιφανοῦς πολίτου τῆς Μυτιλήνης Θεοφάνους, ὅστις συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ κατὰ Μιθραδάτου πολέμου τοῦ μεγάλου

αὐτοῦ φίλου, εὐεργέτησε πολλαχῶς τὴν πόλιν ἀποδώσας εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Πρβλ. καὶ Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 6 - 7. "Ὅθεν καὶ μεγάλως οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτόν. Σφίζονται δὲ καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ὀνομάζουσαι αὐτὸν σωτῆρα καὶ κτίστην. Πρβλ. Paton IG XII<sup>2</sup> ἀριθ. 140 - 150.

8. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὐρ. 386. Ὁρθογώνιος πλάξ ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου. Εἶχεν ἄνω καὶ κάτω ἐξέχον μικρὸν κυμάτιον νῦν ἀποκεκρουμένον. Ὑψος 0,25, πλάτ. 0,32, πάχ. 0,16, ὕψος γραμμ. 0,018. Ἀπετειχίσθη ἐκ τινος παραπήγματος ἑξῶθι τῆς βορείας πύλης τοῦ φρουρίου παρὰ τὸν λιμένα. Ἡ ἐπιγραφὴ δυνανάγνωστος.

ΠΟΤΑΜΩΝΙΛΕΣΒΩΝΑΚΤΟΣ  
ΓΕΥΕΡΓΕΤΑΚΑΙΣΩΤΗΡΙΚΑΙ  
ΚΤΙΣΤΑΤΑΣΠΟΛΙΟΣ

Ποτάμωνι Λεσβώνακτος  
τῷ εὐεργέτῃ καὶ σώτηρι καὶ  
κτίστῃ τῆς πόλεως.

Ὁμοίως ἐπιγραφὰς βλέπε παρὰ Paton ἔνθ' ἀν. ἀριθ. 159 - 162 καὶ Παπαγεωργίου Ἀρχ. Ἐφημ. 1913 σελ. 223α.

Περὶ Ποτάμωνος πρβλ. Cichorius, Rom und Mytilene σελ. 62 ἐξ.

9. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρ. 241. Χαμηλὴ ὀρθογώνιος βάσις ἐκ κυανοῦ μαρμάρου δεξιὰ ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,128, πλάτ. 0,335, πάχ. 0,645, ὕψος γραμμ. 0,018. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρει τετράγωνον κοιλότητα συνδέσμου καὶ ὀχρευτικὸν πρὸς αὐτὴν αὐλάκα.

ΣΩΤΑΣ Ξ ΜΝΑΣ  
ΔΙΚΑΙΟΣ ΠΟΤΑΜ  
ΣΤΡΟΤΑΓ

Σώτας (Σώτα), Μνας[έας]..  
Δίκαιος Ποτάμ[ωνος]...  
στρόταγ[οι]....

Σώτας ἐκ τοῦ Σωτάδης.

Δίκαιος ἀναφέρεται πατὴρ ἑνὸς τῶν πρεσβευτῶν τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Μυτιληναίων ὅπως διαπραγματευθῶσι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ὁκτάβιον. Πρβλ. Paton ἔνθ' ἀν. 35α σελ. 4.

10. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 259. Μικρὰ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη, κάτω δὲ ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,42, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,074, ὕψος γραμμ. 0,015. Φέρει ἄνω τὴν ἐπιγραφὴν

ΔΡΟΜΩΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ

Δρόμων Ἀπολλωνίω

Γράμματα Α, Μ, Ο, Ω.

Παραδόθη εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ Δημ. Χαδούλη, ὅστις πιθανώτατα εὑρεν αὐτὴν παρὰ τὸ κτῆμά του κατὰ τὴν ἀγίαν Κυριακὴν πρὸς Δ. τῆς πόλεως, ἔνθα ὑπῆρχε πύλη τοῦ τείχους τῆς πόλεως Μυτιλήνης ἄγουσα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Ἐκεῖ εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ μεγάλοι λίθοι



θεμελίων, φέροντες μάλιστα καὶ μεγάλα χονδρικῶς δι' ἐπικρούσεως χαραχθέντα λιθοξόων γράμματα Π. Α κτλ. καὶ προερχόμενοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῆς τοποθετουμένης ἐκεῖ μεγάλης πύλης, δι' ἧς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ Μυτιλήνη συνεκοινωνεῖ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν πρὶν κατασκευασθῇ ἡ νέα πρὸς Γέραν καὶ Καλλονὴν ὁδός. Πρβλ. Koldewey, Antike Baureste der Insel Lesbos σελ. 4.

Αὐτόθεν προσέρχεται καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς ἐπιγραφὴ Παπαγεωργίου Νέα Ἡμέρα ἀριθ. 1738 τῆς 21 Ἀπριλίου 1909 ἀριθ. 5. Φαίνεται ὅτι ἔξω τῆς πύλης ταύτης ὑπῆρχεν ἀρχαία γεκρόπολις.

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνάγεται εἰς τὰ μέσα τοῦ γ' π. Χρ. αἰῶνος, ὡς καὶ ἡ ἀμέσως κατωτέρω.

11. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 383. Μικρὰ ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ φαιοῦ μαρμάρου ἄνω ἀπεστρογγυλωμένη. Ὑψος 0,345, πλάτ. ἄνω 0,105 καὶ κάτω 0,17, πᾶχ. 0,045, ὕψος γραμμ. 0,01. Εὐρέθη παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας Εὐφρεπείας ἐν τῷ κτήματι κ. Γεωργίου Ξ. Γκορτζιώτου παρὰ τὴν Νεάπολιν πρὸς Ν. τῆς Μυτιλήνης.

ΦΙΛΗΣΙΣ

Φίλησις

ΜΑΤΡΟΦΛΕΙΑ

Ματρόφλεια

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος *Φίλησις* ἦσαν κεχαραγμένα καὶ τὰ γράμματα ΙΞ κατὰ παλαιογραφικὸν λάθος, ἀλλ' ἔπειτα ἀπεξέστησαν χωρὶς νὰ ἐξαλειφθῶσιν ἐντελῶς, διότι διακρίνονται εἰσέτι σαφῶς τὰ ἔχνη των.

Φίλησις δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ, ὅσον γνωρίζω. Ἐν Ἀθήναις ἔχομεν Φιλήσιος CIA I 449 καὶ II, 27, Φιλησία δὲ ἐλέγετο ἡ γυνὴ τοῦ Ξενοφώντος. Τὸ δὲ ὄνομα Ματρόφλης (=Ματροφλῆς) δὲν γνωρίζω ἀλλαχόθεν.

Ἐπιθετικὰ πατρωνυμικὰ ἐν Λέσβῳ πολλὰ γνωστὰ (Paton, 74 σποράδην, 81 ὁμοίως, 84, 92, 96, 294, 504 στίχ. 5, 535 κτλ.). Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ γ' π. Χρ. αἰῶνος, καθόσον τὸ σ δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἐντελῶς τετράγωνον μορφήν, τὸ α ἔχει εὐθείαν τὴν μεσαίαν γραμμὴν καὶ τὸ ο εἶναι ἀκόμη μικρότερον τῶν λοιπῶν γραμμάτων. Οὕτω δὲ τίθεται μετὰ τοῦ περὶ τῶν τυράννων ψηφίσματος τῆς Ἐρέσου (Paton 526) καὶ τῆς συνθήκης Μυτιληναίων καὶ Αἰτωλῶν (Paton 15) δηλ. μετὰ 302 - 220 π. Χρ. Πρβλ. Pistorius, Beiträge zur Geschichte von Lesbos σελ. 136.

12. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 339. Ἐκ Μόριας, χωρίου πρὸς Β. τῆς Μυτιλήνης μίαν ὥραν ἀπέχοντος αὐτῆς. Τὸ δεξιὸν ἄνω τμήμα ἐπιτυμβίου στήλης μετ' αἰτώματος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ὑψος 0,125, πλάτ. 0,10, πᾶχ. 0,055, ὕψος γραμμ. 0,013.

ΔΗΣ

... δης

ΟΣ

... ος

Τοῦ γ' π. Χρ. αἰῶνος.

13. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 310. Ἐκ τοῦ χωρίου Πάνω Χάλκια πρὸς Ν. τῆς Μυτιλήνης. Τὸ δεξιὸν τμήμα ἐπιτυμβίου στήλης μετ' ἀετώματος ἐκ κυανοφαίου μαρμάρου. Ὑψος 0,10, πλάτ. 0,08, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,015.

ΙΚΥΔΑ	... ..	ικίδα
=		χαῖρε

Τοῦ γ' π. Χ. αἰῶνος.

14. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 246. Ὁρθογώνιος πλάξ ἐξ ὑποκυάνου μαρμάρου δεξιὰ ἀποκεκρουμένη, κάτω δὲ λοξῶς ἀποτετμημένη. Ὑψος 0,215, πλάτ. 0,41, πάχ. 0,24, ὕψος γραμμ. 0,018-0,02. Φέρει ἐμπρὸς μέρος ἐπιγράμματος:

ΤΗΝΑΡΕΤΗΣΜΕΔΕΟΥ	Τὴν ἀρετῆς μεδέου[σαν . .
ΑΙΔΟΙΜΕΙΛΙΧΙΗΝ	αἶδοι μειλίχην . . .
ΕΙΔΟΣΙΣΗΧΑΡΙΤ	εἶδος ἴση χάριτι
ΓΑΣΤΡΟΣΤΟΥ	γαστρός του . . . .

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς στενῆς πλευρᾶς, ἥτις εἶναι κάτωθεν ἀποκεκρουμένη φέρει ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας ἢ δάφνης:

ΟΔΑΜΟΣ	ὁ δᾶμος
ΛΑΝΙΑΝ	Λανίαν
ΟΛΑΝ	.. ολαν
Ι	... ..

Λάνιος πρὸς Paton 88,12 καὶ 360. Ρωμαϊκῶν χρόνων.

15. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 234. Τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἐπιτυμβίου ἡρωϊκοῦ ἀναγλύφου ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Ὑψος 0,35, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,09, ὕψος γραμμ. 0,015-0,02. Σώζεται τὸ ὀπίσω ἥμισυ ἵππου πρὸς δεξιὰ, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀνὴρ ἱππεύων, ἐν μέρει μόνον διατηρούμενος. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἵππου ἐφθαρμένη. Ὅπισθεν αὐτῶν, δηλ. ἀριστερὰ παρὰ τὴν παραστάδα τοῦ ἀναγλύφου ἵσταται ἐρμαϊκὴ στήλη ἐπὶ ὀρθογωνίου βάθρου ἔχουσα δύο τετραγώνους ἐξοχὰς ὡς βραχίονας. Ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ἐφθαρμένη. Κάτω ἐπὶ τοῦ πλαισίου ἡ ἐπιγραφή:

ΓΛΥΚΩΝ Α	Γλύκων Ἀ . . .
ΑΙΓΡΑΝΙΟ	καὶ Γράνιος . . . .

Ἐλήφθη ἐκ τινος οἰκίας τοῦ φρουρίου, ἔνθα τοποθετημένη ἐν τινι κόγχῃ ἐλατρεῦετο ὡς εἰκόνισμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου καιομένης πρὸ αὐτοῦ λυχνίας καὶ ἀναπτομένων κηρίων, ὧν λείψανα φαίνονται ἐπὶ τοῦ μαρμάρου.

Τὸ ἀνάγλυφον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἀνήκει εἰς τὸν γνωστὸν τύπον τοῦ μετ' ἵππου ἡρωϊκοῦ ἀναγλύφου. Ὁ ἀριστερὰ παρὰ τὴν

παραστάδα εἰκονιζόμενος Ἑρμῆς πολλάκις ἀπαντᾷ ἐπὶ ὁμοίων ἀναγλύφων καὶ εἶναι ἐπιτύμβιον σῆμα (Πρβλ. Pfuhl, Das Beiwerk auf den ostgriechischen Grabreliefs ἐν Jahrb. des Arch. Instit. 1904 σελ. 84).

Τὰ ὀνόματα **Γλύκων** καὶ **Γράνιος** καὶ ἐν ἄλλαις Λεσβιακαῖς ἐπιγραφαῖς.

16. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 314. Ὁρθογώνιος στήλη κυανοφαίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω καὶ διερρηγμένη λοξῶς ἄνω ἀριστερά. Ὑψος 0,71, πλάτ. 0,39, πᾶχ. 0,185, ὕψος γραμμ. 0,025. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἡ ἐπιφάνεια εἶναι βαθύτερον (0,02) ἀπεξεσμένη, κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους ἔχει ἐξέχοντα ὀρθογώνιον κανόνα ὀριζόντιον (ὕψος 0,10, πλάτ. 0,23, πᾶχ. 0,01). ἐφ' οὗ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἀρχομένη ἐπιγραφή:

NIΓEP	αι . . . ο
ZONKAIΦ	Νίγερ
NΩNEAYT	ζῶν καὶ φ[ρο-
KATEΣKE	5 νῶν ἑαυτ[ῶ
ΑΣΕΝΤΟΜ	κατεσκε[ύ-
ΜΕΙΟΝΚΑΙC	ασεν τὸ μ[νη-
ΑΝΑΥΤΟΣΘΕ	μεῖον καὶ ἐ-
! . . . . .	ἀν αὐτὸς θε-
ΕΙΝΑΙΔΕΤΕ	εἶναι δε τε .
ΝΩΑΝΘΕ .	10 . νωανθε ι .

Οἱ 9<sup>ος</sup> καὶ 10<sup>ος</sup> στίχοι δυσδιάγνωστοι.

17. Στήλη ἐπιτύμβιος μετ' αἰετώματος ἐκ φαιοῦ μαρμάρου πανταχόθεν ἀποκεκρουμένη. Ὑψος 0,20, πλάτ. 0,24, ὕψος γραμμ. 0,012. Εἶναι ἐντετειχισμένη ἐκ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐξωκκλησίου ἀγίου Κωνσταντίνου ἐν τῇ περιοχῇ Γέρας ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τῆς θέσεως Χαλακῆς.

ΣΙ. ΝΙΚΗ ΑΦΡΟΔΙΣ	. . . νίκη Ἀφροδισίου,
ΤΕΡΙΚΛΗ ΖΗΝΙΔ	Περικλῆ Ζήνιδ[ος,
ΧΑΙΡΕΤΕ	χαίρετε.

Τῶν μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

18. Αὐτόθι. Ἀριθ. Εὐρετ. 382. Ὁρθογώνιος στήλη φαιοῦ μαρμάρου ἔχουσα ἄνω ἐξέχουσαν κορωνίδα διήκουσαν κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς. Κάτω ἔχει ἐξέχον πόδιον ἀποκεκρουμένον κατὰ τὰς πλαγίας πλευράς. Ὑψος 1,10, πλάτ. 0,28, πᾶχ. 0,30, ὕψος γραμμ. 0,02 - 0,025 μὲ ἰσχυροὺς ἀκρέμονας.

ΑΣΚΛΑ ΔΙΟΝΥ	Ἀσκληᾶ Διονυ-
ΣΙΟΥ ΧΡΗΣΤΕ	σίου χρηστέ,
ΧΑΙΡΕ	χαῖρε.

Ἡ γραφή ἀμελής.

Υπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει ἐσκαμμένη ὀρθογώνιος ἀβαθὴς κοιλότης (ὕψος 0,30, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,013) πρὸς γραφὴν ἴσως εἰκόνας ἢ πρὸς ἐνθεσιν γραπτῆς. Εὐρέθη παρὰ τὴν θύραν βυρσοδεψείου τινὸς πρὸς Β. καὶ ἔξω τῆς Μυτιλήνης.

Ἀσκληᾶς κατὰ σύντημσιν ἐκ τοῦ Ἀσκληπιάδης. Πρὸβλ. Bechtel-Fick, Die Griech. Personennamen σελ. 30. Τὸ ὄνομα καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Περγάμου Ath. Mitt. XXXIII (1908) σελ. 399. Στήλ. II στίχ. 9.

Ὅμοια Ἐπαφρᾶς Paton 402, Parageorgiu Unedierte Inschr. von Mytilene σελ. 8 ἀριθ. 18. Ἐλπιδᾶς (Ἐλπιδοφόρος) κατ' ἀνάγνωσιν Wilhelm, Beiträge zur Griech. Inschr. σελ. 321 κτλ.

Ἀριθ. 19. Ἐκ Μόριας. Τὸ δεξιὸν τμήμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐχούσης ἐξέχον πλαίσιον. Ὑψος 0,29, πλάτ. 0,15, πάχ. 0,05, ὕψος γραμμ. 0,034.

Ξ Λ Λ Α	Γεμ(;)έλλα
Λ Η	. . . λη
Δ Ε Ν Ε	παρ(;)θένε
Ι Ρ Ε	χαίρε.

Ἀριθ. 20. **Μυτιλήνη.** Ὀρθογώνιος στήλη φαιοῦ μαρμάρου μὲ πλατὺ λεῖον ἐπίκρανον. Εἶναι ἐντετειχισμένη ὡς βαθμὶς εἰς μικρὰν λιθίνην κλίμακα τῆς Παναγίας Ἀκλειδιοῦ τὴν ἀγούσαν ἐκ τῆς πλατείας τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ κάτωθι καφενεῖον. Ὑψος 0,89, πλάτ. 0,245, πάχ. 0,22. Ἰσχυροὶ ἀκρέμονες.

ΜΑΚΑΡΙΑ	Μακαρία
ΗΡΑΙΣΧΟΥ	Ἡραΐσχου
ΧΡΗΣΤΗ	Χρηστὴ
ΧΑΙΡΕ	Χαίρε.

21. Ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης. Ἀριθ. Εὐρ. 387. Ὀρθογώνιος πλάξ ἐκ φαιοῦ ἀσβεστολίθου. Ὑψος 0,45, πλάτ. 0,22, πάχ. 0,18, ὕψος γραμμ. 0,05. Ἦτο ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἔξω τῆς μεσαίας πύλης τοῦ φρουρίου, ἔνθα διχοτομεῖται ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν βόρειον λιμένα καὶ πρὸς τὴν Νομαρχίαν, παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς ἐκεῖ οἰκίας.

ΟΡΟΣ	Ὅρος
------	------

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ ἀναχθῇ μέχρι τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος π. Χρ.

22. **Μανταμάδος.** Ἐξω τῆς οἰκίας Ἀποστόλου Χατζῆ Ραφαὴλ ἀριστερὰ τῆς θύρας ἐκτάδην κείμενος ὀρθογώνιος λίθος (**σιδερόπετρα**) λήγων κάτω εἰς ὀξὺ καὶ χονδρικῶς κατεργασμένος. Ὑψος 0,81, πλάτ. 0,28, πάχ. 0,205, ὕψος γραμμ. 0,075 - 0,11.

Ἄνω βαθέως κεχαραγμένα δι' ἀνωμάλου ἐπικρούσεως ἐπὶ λειοτέρας ἐπιφανείας τὰ γράμματα:

Ο Ρ Ι  
Ο Σ ὄριφος

Τὰ ἄκρα τῶν γραμμάτων εἶναι ὀλίγον παχύτερα.

Πρόκειται περὶ λίθου, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς ὄρος: ὄριος (λίθος), ἂν καὶ ἡ χρῆσις δέν μοι εἶναι ἄλλοθεν γνωστή.

Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τῆς δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

#### Διορθώσεις.

1. Εἰς Paton IG XII<sub>2</sub> ἀριθ. 357.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐντετειχισμένην ἄλλοτε ἐν Μόρια, νῦν δὲ ἀποκειμένην ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Μυτιλήνης ὑπ' ἀριθ. Εὔρετ. 345 ὁ Paton ἀνέγνωσεν: *Πυλάδῃ | Μάτριος χαῖρε*. Ἐπὶ τοῦ λίθου ὅμως ἀναγινώσκεται, ὡς πρῶτος ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Εὐστρ. Παρασκευαΐδης: *Πυλάδῃ Λαο | δάμαντος, χαῖρε*.

Ὁ Πυλάδης οὗτος, ὃν ὁ δῆμος Μυτιληναίων ἔθαψε, εἶναι ἐκεῖνος, ὃν ὁ αὐτὸς δῆμος ἐτίμησε ζῶντα «*ἀρέτας ἔνεκα καὶ εὐνοίας τᾶς εἰς αὐτον*» Paton, 221.

2. Papageorgin, Unedierte Inschriften von Mytilene σελ. 7 ἀριθ. 17. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐν στίχ. 1 ἀντὶ *Ἀσκληπίω? Δί[η]ς* ἀναγνωστέον τὸ ἐπὶ τοῦ λίθου *Ἀσκληπιάδο[υ]*.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

# ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

## ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ ΤΟΥ 1920-21



Εικ. 1 = ἀριθ. 1. Ἐπιτύμβιον ἐξ Ἀθηνῶν.

### Α' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

#### ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ

**Ἐν Ἀθήναις.** Τὴν 17 Αὐγούστου 1920 κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς ἐντολῇ

τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφορείας Ἀττικῆς ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ ἀριθ. 82 οἰκίᾳ πρώην Μπουρνιαῖ, νῦν δὲ Γεωργ. Παναγιωτοῦρου, παντοπώλου, τὰ κάτωθι ἀρχαῖα, ἅτινα καὶ κατετέθησαν μὲν ἐπὶ τινὰ χρόνον προσωρινῶς ἐν τῷ «Ἀδρια-

νεῖω\* καλουμένω τετραγώνω ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ὅπου πρὸ τριακονταετίας ἔκειτο ἡ Παλαιὰ τῶν Ἀθηνῶν Ἀγορά, ἐσχάτως δ' ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς τοῦ Θησείου. Τὰ νέα ταῦτα προσκλήματα τεσσαράκοντα καὶ ἐν τὸν ἀριθμὸν τῆς ἡμετέρας ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας εἰσὶ τὰ πλεῖστα μαρμάρινα γλυπτά, τινὰ δὲ καὶ ἐπιγραφαί. Πάντα δ' ὅμως δεινῶς ἠκρωτηριασμένα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οὐχὶ μεγάλης ἀξίας.

**Ἀριθ. 1** (Εἰκ. 1). **Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον** ναϊδιόσχημον μετὰ στρογγύλης ἀσπίδος ἐντὸς τοῦ αἰτώματος. Ἐπ' αὐτοῦ παρίστανται ἀνὴρ καὶ γυνή, σύζυγοι βεβαίως, ὀρθίως πλησίον ἀλ-



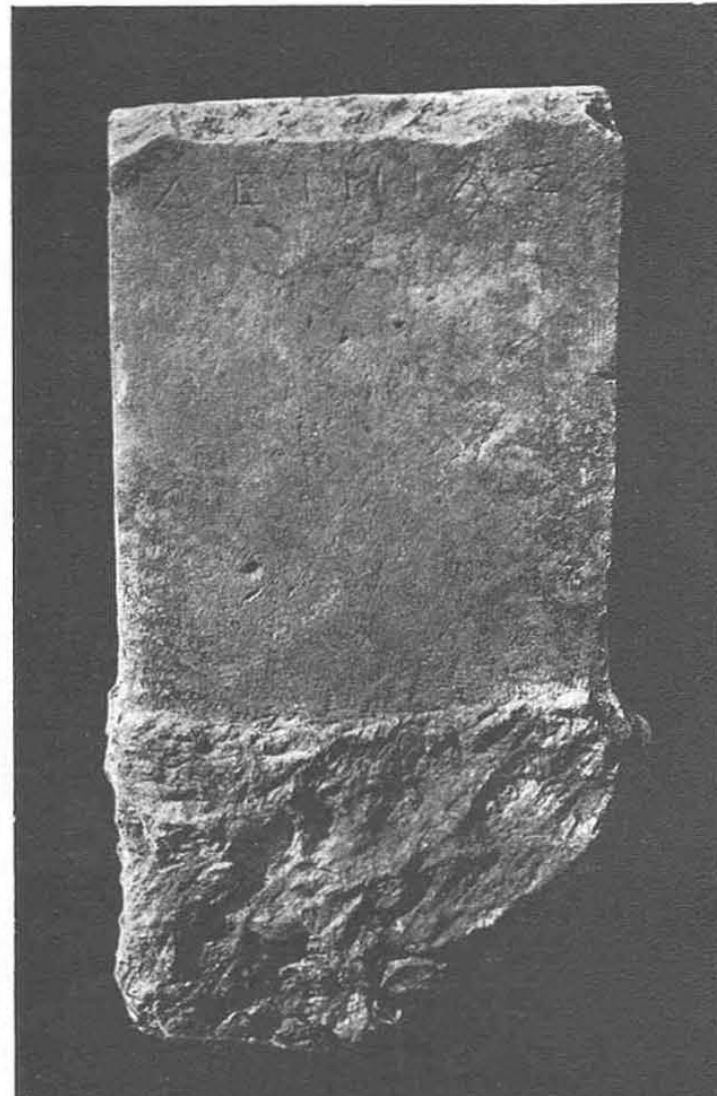
Εἰκ. 2 = ἀριθ. 2. Ἐπιτύμβιον Λυσιάδου.

λήλων ἱστάμενοι καὶ ἐξ ὧν ὁ μὲν ἀνὴρ ἀριστερόθεν εἶνε περιελιγμένος καθ' ὅλον τὸ σῶμα ἐντὸς τοῦ ἱματίου, ἡ δὲ γυνὴ δεξιόθεν αὐτοῦ, φέρει ποδήρη ἐξωσμένον ἐν τῷ μέσῳ χιτῶνα, περιβάλλει δὲ στοργικῶς διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτῆς χειρὸς τὸν αὐχένα καὶ δεξιὸν ὄμον τοῦ συζύγου της. Τὸ μάρμαρον εἶνε λίαν ἐφθαρμένον καὶ μελανόχρουν ἐκ κηλίδων, ἵχνος δὲ ἐπιγραφῆς οὐδαμοῦ σώζεται. Ἡ τέχνη τοῦ ἀναγλύφου εἶνε ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων μετριωτάτη. Ὑψους 102,5, πλάτ. 0,44, πάχ. 0,12.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι ἡ οἰκεία αὕτη καὶ στοργικὴ χειρονομία τῶν δύο προσώπων ἀπαντᾷ σχεδὸν ὁμοία ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀναγλύφου τοῦ Κιτύλου καὶ Δέρμυος ἐν τῷ Ἐθν. Μουσείῳ (ἀριθ. 56) τοῦ 7<sup>ου</sup> αἰῶνος π. Χ. ἐξ οὗ ἀποδείκνυται πόσον οἱ τύποι οὗτοι ἴσαν προσφιλεῖς καὶ μεθ' ὁποίας εὐλαβείας διε-

τηρήθησαν ἐπὶ χιλιετηρίδα! Τὰ δύο ταῦτα ἀνάγλυφα ἀποτελοῦσιν οἶονεὶ τοὺς δύο πόλους τῆς ἐλληνικῆς Τέχνης.

**Ἀριθ. 2** (Εἰκ. 2). Τὸ ἄνω τμήμα στήλης ἐπιτυμβίας, ἀπολῆγον εἰς ἀκρωτήριο μετ' ἀνα-



Εἰκ. 3 = ἀριθ. 3. Ἐπιτύμβιον Δεινίου.

γλύφων ἀνθεμίων ἐπὶ ἐλίκων. Κάτωθεν τούτου φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

Λ Υ Σ Ι Α Δ Η Σ  
Χ Ι Ω Ν Ο Σ  
Λ Ω Π Ε Κ Η Θ Ε Ν

ὕψους 0,56, πλάτ. 0,36, πάχ. 0,14.

**Ἀριθ. 3** (Εἰκ. 3). **Στήλη ἐπιτυμβία** ἐκ μαρμαροῦ μελανοχρόου, πιθανῶς ὑμηττείου, ἄνευ ἀκρωτηρίου ἄνωθεν, φέρουσα δὲ μόνον τὸ ὄνομα

Δ Ε Ι Ν Ι Α Σ

ὕψους 0,75, πλάτ. 0,40, πάχ. 0,11.



**Ἀριθ. 4. Ἐπιγραφή ἐπὶ πλακῶς μαρμα-  
ρίνης** μετὰ ψηφίων βυζαντινοῦ τρόπου καὶ  
λίαν ἐπιμελῶς κεχαραγμένη. Αὕτη διατεταγμένη  
πυραμιδοειδῶς ἔχει ὡς ἑξῆς: (Εἰκ. 4).

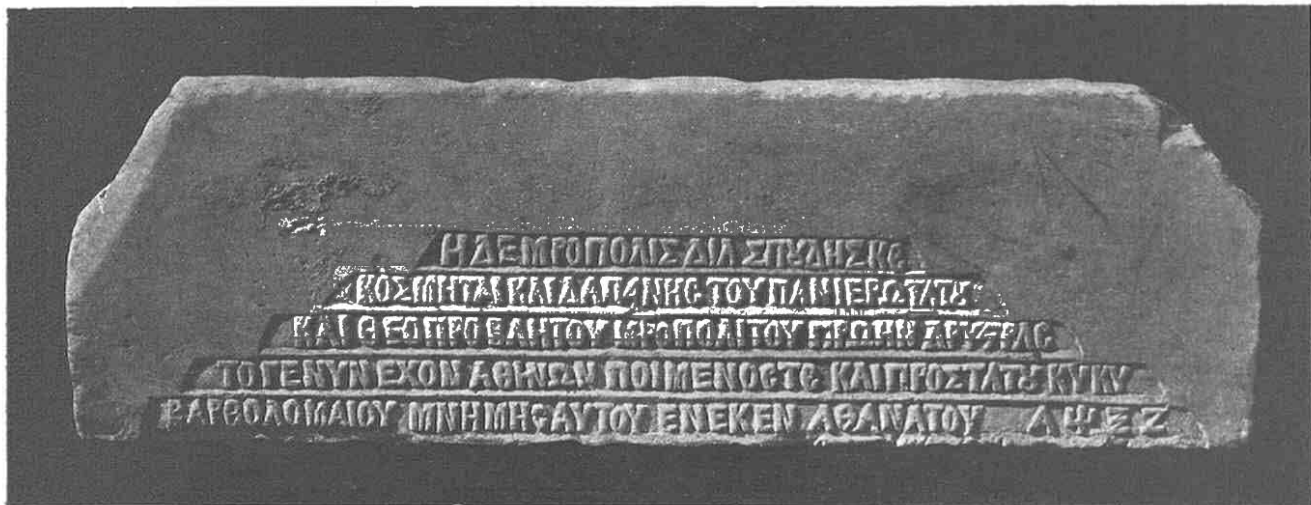
ΗΔΕΜΡΟΠΟΛΙΣΔΙΑΣΠΔΗΣΚΕ  
ΚΟΣΜΗΤΑΙΚΑΙΔΑΠΑΝΗΣΤΟΥΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤ  
ΚΑΙΘΕΟΠΡΟΒΛΗΤΟΥΜΡΟΠΟΛΙΤΟΥΠΡΩΗΝΔΡΥΣΤΑ  
ΤΟΓΕΝΥΝΕΧΟΝΑΘΗΝΩΝΠΟΙΜΕΝΟΣΤΕΚΑΙΠΡΟΣΤΑ-  
[ΤΗΚΥΚΥ  
ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥΜΝΗΜΗΣΑΥΤΟΥΕΝΕΚΕΝΑΘΑΝΑΤΟΥ  
[ΑΥΞΕΖ

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἔχει ἤδη πρὸ πολλοῦ δη-  
μοσιευθῇ, πρὸ διετίας δὲ περίπου τὴν ἀνεδημο-

**Ἐλευθερίου**, τοῦ ἀκριβέστερον τῆς «Παναγίας  
Γοργοεπηκόου» καλουμένου ποτέ, ὅστις ἀνη-  
γέρθη κατὰ τὸν ΙΑ΄ ἢ ΙΒ΄ αἰῶνα. Ἴδε καὶ τὰ  
αὐτόθι ἐν σελ. 278 καὶ ἑξῆς. Περὶ δὲ τοῦ πολυ-  
παθοῦς Μητροπολίτου Βαρθολομαίου γράφει  
διεξοδικῶς ὁ πατήρ μου ἐν τόμῳ Β΄ σελ. 278  
τῆς Ἱστορίας του.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης τὸ μὲν μήκος εἶνε  
0,93, τὸ ὕψος 0,31 καὶ τὸ πᾶχος 0,15.

**Ἀριθ. 5** (Εἰκ. 5, Ι). **Ἀπότμημα ἀναθη-  
ματικῆς στήλης.** Ἐλλείπει ἐκ ταύτης τὸ ἄνω  
τμήμα ὡς καὶ τὸ ἀριστερὸν κάτωθεν μετὰ τῆς  
βάσεως. Καὶ ἄνωθεν μὲν ἐντὸς στεφάνου μετὰ



Εἰκ. 4 = ἀριθ. 4. Ἐπιγραφή Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Βαρθολομαίου.

σίευσεν ὁ Δημ. Καμπούρογλους ἐν τῇ «Ἐστία»  
γράφων περὶ **Καθολικοῦ**, περὶ τοῦ καθεδρικοῦ  
δηλ. ναοῦ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τουρκοκρατου-  
μένων Ἀθηνῶν. Πιθανώτατα τοῦτο ἔκειτο  
κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἐν ἡ θέσει καὶ ἡ  
σημερινὴ Μητρόπολις περίπου. Ὁ αἰμίμηστος  
πατήρ μου ἐν τῷ Α΄ τόμῳ τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ  
τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν σελίδι 273  
περιλαμβάνει τὰ περὶ **Καθολικοῦ** ὡς **Ἁγίου  
Παντελεήμονος**, διότι εἰς αὐτὸν μετεφέρθη ὁ  
ἀρχιερατικὸς θρόνος ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Ὁρολόγιον  
τοῦ Κυρρήστου ναοῦ, ὅστις πρὸ τῆς εἰσβολῆς  
τῶν Τούρκων εἰς Ἀθήνας ἐχρησίμευεν ὡς κα-  
θεδρικός. Ὁ γὰρ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος  
ἔκειτο ἐν τῇ νῦν πλατεῖα Δημοπρατηρίου. Φαί-  
νεται δὲ ὅτι εἰς τὴν Μητρόπολιν περιελαμβά-  
νετο καὶ ὁλόκληρος ἡ σημερινὴ ὁμώνυμος πλα-  
τεῖα μετὰ τοῦ χαριεστάτου ναΐδριου τοῦ **Ἁγίου**

ταίνιας παρίσταται ἐν κατατομῇ πρὸς τὰ δεξιὰ  
ἀτενίζων παγωνοφόρος ἀνὴρ, οὗ ἑλλείπει τὸ  
ἄνω ἡμισυ τῆς κεφαλῆς, σώζεται δὲ μόνον ἀπὸ  
τοῦ μέσου τῆς ῥινὸς ἀποκεκρουσμένης μέχρι τοῦ  
τέρματος τοῦ στήθους. Κάτωθεν δὲ τοῦ στεφά-  
νου μετὰ τῆς εἰρημένης ἀναγλύφου προτομῆς  
φέρεται ἐν διπλοῖς στίχοις ἐπιγραφή ἔχουσα ὧδε:  
(ἀριστερόθεν τοῦ στεφάνου)

Α Κ Τ Η

(κάτωθεν)

Ι Ε Υ Σ  
Ε Υ Σ

Τ Ι Ε Υ Σ  
Ι Ι Ι Ι Σ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣΗΕ  
ΔΙΟΔΟΤΟΣΑΠ  
ΚΤΗΤΟΣΘΕΟΦΙΛ  
ΑΣΚΛΙΠΙΑΔΗΣ  
ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣΟΙ  
ΜΕΝΑΝΔΡΟΣΚΑΙ  
ΛΕΥΚΙΟΣΛΕΥΚΙΟΥ  
ΧΑΡΗΣΧΑΡΗΤΟΣ  
ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΣ



Εἰκ. 5 = ἀριθ. 5 καὶ 6. Ἀποτμήματα ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν.

**Ἀριθ. 6** (Εἰκ. 5, 2). Ἀπότμημα ἐτέρας ἀναθηματικῆς στήλης, ἐφ' ἧς φέρονται πλεῖστα ὀνόματα ἀναθετῶν, ὧν πολλὰ εἰσιν ἤδη ἐξήτηλα:

Ε . . . .  
Ι . . . .  
ΕΥΤ . .  
ΘΕΟ . .  
ΙΩΣΙΠ  
ΕΥΜΟ . .  
ΥΓΕΙΝ

ΛΕΟΝΤΙΔΟΣ  
ΦΙΛΟΚΡΑΤΗΣ ὉΦΗΜΝΕ  
ΓΑΙΟΣΔΙΟΝΥΣΙΟΥ  
ΙΩΣΙΜΟΣΠΥ  
ΙΩΣΙΜΟΣ  
ΘΕΟΔΩΡΟΣ  
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣΠ  
ΧΡΗΣΤΙΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ  
ΣΤΑΙΣ ΙΔΟΤΟΥ  
ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΟΣ  
ΣΕΜΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ  
ΕΥΓΡΑΜΜΟΣΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ  
ΕΥΤΥΧΙΔΗΣ ὩΤΗΡΙΑΔΗΣ  
ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ ὩΤΟΥ  
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΑΥΣΤΕΙΝΟΥ

ΔΙΟΝ  
ΑΓΡ  
ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ

ΤΡΟΦΙΜΟΣ . . . ΑΔΟΥ  
ΣΤΡΑ  
ΙΩ  
ΕΥΜ  
ΣΩΚΡΑΤΗΣΑΒΑ  
ΦΙΛΟΚΡΑΤΗΣ  
ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΣ  
ΑΙΑΝΤ . . .  
ΠΑΛΑΙΜΟΝ . .  
ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ  
ΕΥΤΥΧΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ  
ΕΥΜΕΝΗΣ)  
ΑΙΛΕ ΧΡΙΣΤΟΣ  
ΕΥΗΜΕΡΟΣ)  
ΑΝΤΙΟΧΙΔΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ)  
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΡΚΟΥ  
ΑΦΡΟΔΙΣΙΟΣ  
ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΕΙΣΟΔΟΤΟΥ  
ΕΙΣΙΔΟΤΟΣ  
ΙΗΜΙΑΝΟΣ ΕΥΕΑΠΙΣΤΟΥ

ΘΕΜΙΣΤΙΟΣ  
ΑΜΦΙΑΡΑΤΟΣ  
ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ  
ΟΛΥΜΠΟΣ ΠΡΟΣΔΕΙΚΤΟΣ

**Ἀριθ. 7** (Εἰκ. 6). Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἐπιτυμβίου ἀναγλύφου ναΐδιοσχήμου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται γυνὴ πεπλοφόρος ἐστραμμένη πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ παρ' αὐτὴν πιθανὸν καθημένη ἑτέρα γυνὴ ἢ ἀνὴρ πωγωνοφόρος οὗ σώζεται μόνον ἡ κεφαλὴ καὶ αὕτη κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ ἀποκεκρουσμένη. Ὑψος 0,54, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,13.

**Ἀριθ. 8** (Εἰκ. 7). Ἀπότμημα ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους μετὰ γλυφῶν. Ἀνωθεν σειρὰ ὧων, ἐπὶ τῆς προσόψεως ἄκανθα καὶ κάτωθεν ἐν τῷ μέσῳ σειρὰ φύλλων λογχοειδῶν μῆκος 0,42, πλάτος 0,19, ὕψος 0,13.

**Ἀριθ. 9** (Εἰκ. 8). Κεφαλὴ γυναικὸς μαρμαρίνης κισσοστεφῆς, καλλίστης τέχνης πλὴν δεινῶς ἐφθαρμένη. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ κεφαλὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν Ε' αἰῶνα. Ἡ ὄλη διάπλασις ταύτης φαίνεται ἀρίστη, ὕψος 0,35.

**Ἀριθ. 10. Κιονόκρανον κορινθιακὸν μαρμαρίνον** μετὰ διπλῆς σειρᾶς ἀκάνθης. Ὑψος 0,24, ἄνωθεν ἢ πλίνθος πλάτ. 0,27.

Ἐντὸς τοῦ τριγωνικοῦ ἀετώματος ἀσπίς μετ' ὀμφαλοῦ, κάτωθεν τούτου εἰς τέσσαρας στήχους ἢ ἐξῆς ἐπιγραφή:

ΑΡΕΣΚΟΥΣΑΜΗΤΡΟΔΩΡ  
ΜΙΛΗΣΙΑ ΙΟΥΛΙΟΥ  
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΦΥΛΑΣΙΟΥ  
ΓΥΝΗ

Κάτωθεν δὲ ἐντὸς ἀψιδωτῆς πύλης μετὰ παραστάδων: γυνὴ πεπλοφόρος μέχρι τῆς ὀσφύος σωζομένη, ἔναντι δὲ ταύτης πρὸς τὰριστερὰ ἑτέρα μορφή, ἣς σώζεται μόνον τὸ ἄνω τμήμα τῆς κεφαλῆς, ὕψος 0,50, πλάτ. 0,29, πάχ. 0,09.

**Ἀριθ. 14. Κιονίσκος ἐπιτύμβιος** μετὰ δακτυλοειδοῦς ἄνωθεν γλυφῆς, κάτωθεν τῆς ὁποίας αἱ λέξεις:

Ν Α Ι Δ  
Α



Εἰκ. 6 = ἀριθ. 7. Ἐπιτύμβιον.



Εἰκ. 7 = ἀριθ. 8. Τμήμα ἐπικραντίδος.

**Ἀριθ. 11. Ἐπιτυμβία στήλη μαρμαρίνη ἐνεπίγραφος:**

Ο Λ Υ Μ Π Ι Ο Δ Ω Ρ Ο Σ  
Κ Τ Η Σ Ι Κ Λ Ε Ο Υ Σ  
Π Ο Τ Α Μ Ι Ο Σ

ὕψος 0,62, διάμ. 0,16. Περὶ τὸν λαιμὸν ἄνωθεν φέρει δακτυλοειδῆς κόσμημα, λίαν σύνθητες εἰς ἐπιτυμβίους στήλας.

**Ἀριθ. 12. Ἀπότμημα μαρμαρίνης κεφαλῆς ἀνδρός.** Πιθανὸν νὰ προέρχεται ἐξ ἐρμαϊκῆς στήλης καὶ δὴ κοσμητοῦ ὡς εἰκάζω ἐκ τῆς τεχνοτροπίας. Δὲν σώζεται ἢ τὸ ὀπισθεν τοῦ κρανίου κεκαλυμμένου ὑπὸ πυκνῆς κόμης καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ δεξιοῦ ὤτος, ὕψος 0,29.

**Ἀριθ. 13 (Εἰκ. 9). Ἐπιτύμβιον ναϊδιόσχημον μαρμαρίνον μνημεῖον,** οὗ ἑλλείπει τὸ ἄνω δεξιὸν ἄκρον μετὰ τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ δλόκληρον τὸ κάτω πρὸς τὴν βάσιν τμήμα.

**Ἀριθ. 15. Κορμὸς ἀνδρός μαρμαρίνος** λίαν ἐφθαρμένος ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ στέρνου μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τῶν μηρῶν, ὕψος 0,20, πλάτ. 0,14, πάχ. 0,12.

**Ἀριθ. 16. Ἐπιτύμβιον τουρκικόν,** φέρον ἐπιγραφὴν τουρκιστὶ ἐντὸς ἡμικυκλίου κοίλου. Κάτωθεν δ' ἑτέραν ἐντὸς τετραγώνου τελείως ἀποτετμημένου, ὕψ. 0,24, πλάτ. 0,24, πάχ. 0,08.

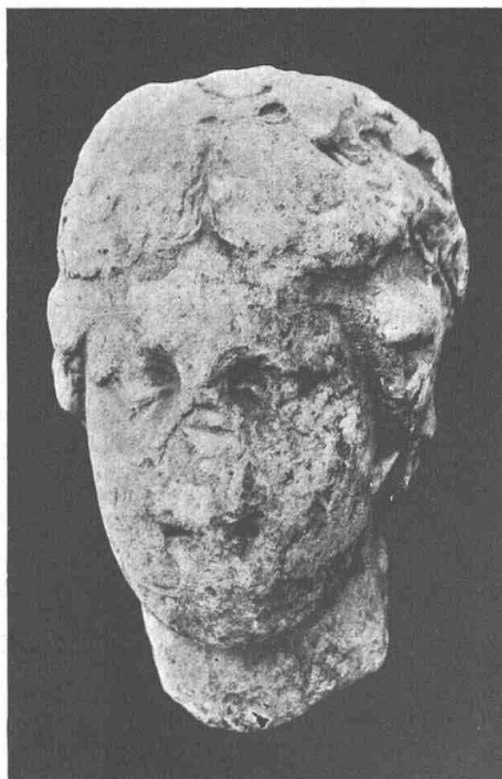
**Ἀριθ. 17. Ἀπότμημα ἐπιτυμβίου ναϊδιόσχημον** ἐφ' οὗ σώζεται ἐν ἀναγλύφῳ τὸ ἄνω τμήμα τοῦ κορμοῦ ἱερείας τῆς Ἰσιδος, ὕψος 0,36, πλάτ. 0,11, πάχ. 0,15.

**Ἀριθ. 18 (Εἰκ. 10). Κεφαλὴ μαρμαρίνη ἀνδρός παγωνοφόρου** καλῆς τέχνης τοῦ Β' ἢ Γ' αἰῶνος μ. Χ. Πιθανὸν νὰ ἦτο κεφαλὴ στήλης ἐρμαϊκῆς, καὶ νᾶνῃκεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν Κοσμητῶν. Σώζεται μόνον τὸ κάτω ἥμισυ ταύτης μετὰ τὴν ῥίνα τελείως ἀποκεκρουσμένην καὶ ἄνευ λαιμοῦ, ὕψ. 0,26, πλ. 0,17, πάχ. 0,13.

**Ἀριθ. 19. Κορμός μαρμαρίνος ἐφήβου** ἢ ἀνδρός με κεφαλὴν ἀποκεκρουσμένην μεθ' ὀλοκλήρου τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῆς κλειδός. Τὸ ἀριστερὸν στέρνον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουσμένον. Ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος σώζεται μόνον τὸ ἄνω μέρος. Τέχνη οὐχὶ κακὴ τῶν τε-

χειρός. Ἡ κεφαλὴ εἶνε ἀποκεκρουσμένη ἀπὸ τῆς ρίζης τοῦ τραχήλου, ὕψος 0,36, πλάτ. 0,21 καὶ πᾶχ. 0,15.

**Ἀριθ. 21 (Εἰκ. 12). Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον** παριστῶν κατὰ τὸν γνωστότατον τύπον τὴν θεὰν **Κυβέλην**, καθήμενην ἐπὶ θρόνου



Εἰκ. 8 = ἀριθ. 9. Κεφαλὴ γυναικός.

λευταίων π. Χ. αἰώνων. Διαστάσεις τοῦ κορμοῦ: ὕψος 0,24, πλάτ. 0,25, πᾶχ. 0,13.

**Ἀριθ. 20 (Εἰκ. 11). Ἐπιτύμβιον ναϊδιόσχημον μνημεῖον** ἐν ᾧ ἐν ἀνάγλυφῳ παρίσταται ἀνὴρ ἀκέφαλος ὄρθιος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός καὶ ἔχων τὴν δεξιὰν κεκαμμένην ἐν τῷ ἄγκῳνι καὶ ἀποκεκρουσμένην ἀπὸ τοῦ καρποῦ, τὴν δ' ἀριστερὰν καθειμένην παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρόν. Φέρει δ' οὗτος ἱμάτιον, ὃπερ καλύπτει τὰ νῶτα, τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος μέχρι τῶν ποδῶν καὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Μένει οὕτω γυμνὸν τὸ στήθος μετὰ τῆς δεξιᾶς

μετὰ χιτῶνος καὶ πέπλου. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός τοῦ θρόνου παρίσταται λέων ὀρθὸς ἀντωπός, ὕψος 0,26, πλάτ. 0,21, πᾶχ. 0,15.

**Ἀριθ. 22 (Εἰκ. 13). Κεφαλὴ μαρμαρίνη γυναικός** ἀνάγλυφος καὶ ἐν κατατομῇ. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν καλῶν χρόνων. Ἡ νεαρά καὶ λίαν εὐειδὴς γυνὴ φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κεκρούφαλον, ἀλλ' εἶνε λίαν ἐφθαρμένη, ὕψος 0,31, πλάτ. 0,24, πᾶχ. 0,10.

**Ἀριθ. 23 (Εἰκ. 14). Ἀγαλμάτιον μαρμαρίνον** παριστῶν τὴν **Ἀθηνᾶν** φέρουσαν χι-

τῶνα ποδὴρη μετ' ἀποπτύγματος, ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους τὸ *γοργόνειον*. Ἡ Ἀθηνᾶ παρίσταται ὀρθία εἰς τὴν στάσιν τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι Παρθένου, ἧς πιθανὸν νὰ εἶνε μετριώτατον ἀντίγραφον.

Ἐλλείπουσιν ἡ κεφαλὴ, ἀμφότεραι αἱ χεῖρες

δριάντος μαρμαρίνου. Σώζεται ἡ ἀριστερὰ χεὶρ μετὰ τμήματος τοῦ καλύπτοντος ταύτην μέχρι τοῦ καρποῦ ἱματίου. Ἐκτὸς τοῦ ἀντίχειρος, οἱ λοιποὶ δάκτυλοί εἰσι τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουσμένοι, μῆκος 0,26, πλάτ. 0,12 καὶ πάχ. 0,08.

Ἀριθ. 25. Ἀπότμημα μαρμαρίνου κε-



Εἰκ. 9 = ἀριθ. 13. Ἐπιτύμβιον Ἀρεσκούσης.

καὶ μέγα μέρος τῆς βάσεως μετὰ τοῦ ἄκρου δεξιῷ ποδός. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἧς σώζεται ἐλάχιστον ἐπὶ τῆς βάσεως τμήμα. Τὸ ὀπίσθεν σχεδὸν ἀκατέργαστον, ὕψος 0,32.

Ἀριθ. 24. Ἀπότμημα βραχίονος ἐξ ἀν-

φαλῆς λεαίνης. Σώζεται τὸ πλεῖστον τοῦ ἄνω μέρους αὐτῆς μετὰ τοῦ λαιμοῦ, ὕψος 0,11, μῆκος 0,19, πάχος 0,09.

Ἀριθ. 26. Ἀπότμημα κεφαλῆς μαρμαρίνης λέοντος. Ὑψος 0,18, πλάτος 0,15, πάχος 0,09.





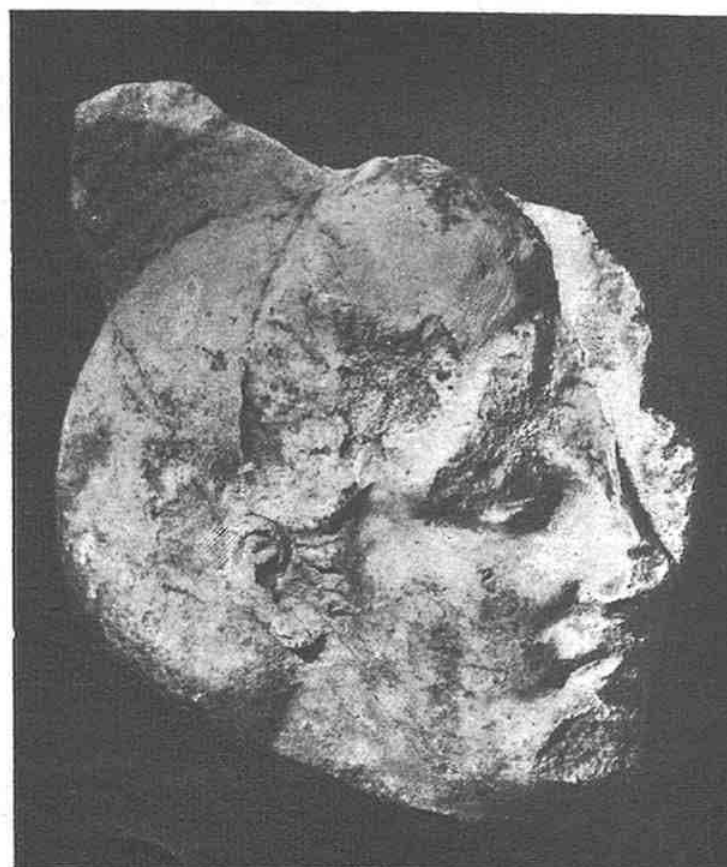
Εἰκ. 10 = ἀριθ. 18. Κεφαλὴ ἀνδρός.



Εἰκ. 12 = ἀριθ. 21. Ἀνάγλυφον Κυβέλης.



Εἰκ. 11 = ἀριθ. 20. Ἐπιτύμβιον.



Εἰκ. 13 = ἀριθ. 22. Τμῆμα ἐπιτυμβίου.

Ἀριθ. 27 (Εἰκ. 15). Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου ἐφ' οὗ σώζονται τὸ κάτω ἥμισυ τριῶν μορφῶν, ὕψος 0,12, πλάτ. 0,15, πάχ. 0,08.

Ἀριθ. 28. Ἀπότμημα μαρμαρίνης προτομῆς ἀνδρός, ἐξ ἧς ἀπετμήθη ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ τραχήλου ἡ κεφαλή. Αὕτη περιεβάλ-



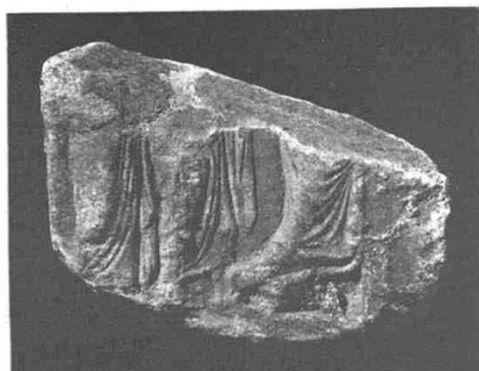
Εἰκ. 14 - ἀριθ. 28. Ἀθηνᾶ.

λετο διὰ χλαμύδος, συνεχομένης διὰ περόνης κατὰ τὸν δεξιὸν ὤμον, ὕψος 0,165, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,07 (ὅπισθεν ὑπάρχουσι δύο κοιλότητες).

Ἀριθ. 29. Ἀπότμημα ἀγνώστου ἀντικειμένου ἢ ζώου (πιτηνοῦ;), ὕψος 0,21, πλάτ. 0,18, πάχ. 0,12.

Ἀριθ. 30. Ἐνάτειον τοῦ γνωστοτάτου τύπου τρισώματον ἀποκεκρουσμένον ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, ὕψος 0,13, πλάτ. 0,10.

Ἀριθ. 31. Ἀπότμημα μαρμαρίνου ἀγαλ-



Εἰκ. 15 = ἀριθ. 27. Ἐπιτύμβιον.



Εἰκ. 16 = ἀριθ. 39.



Εἰκ. 17 = ἀριθ. 40. Ἐπιτύμβιον Δίονος.

ματίου, οὗ σώζονται τὸ κάτω μέρος τοῦ σώ-



ματος ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν μετὰ τῆς βάσεως, ὕψος 0,23, πλάτ. 0,16.

Ἀριθ. 32. Κιονόκρανον ἰωνικὸν ἐφαρμέγον, ὕψ. 0,08, πλάτ. 0,21, πάχ. 0,17.

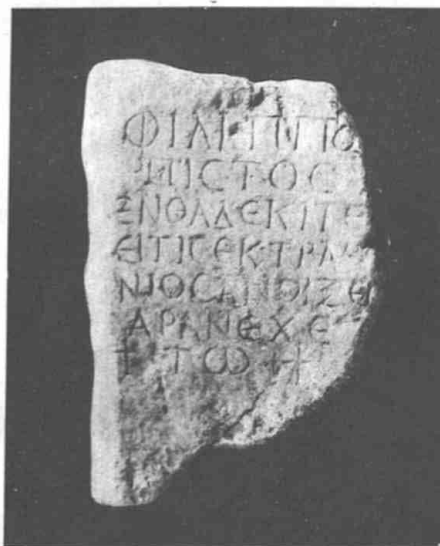
Ἀριθ. 33. Ποῦς δεξιὸς μετὰ τῆς βάσεως. (Ἀπότμημα ἀνδριάντος).

Ἀριθ. 34, 35, 36, 37, 38. Ἀποτμήματα διαφόρων γλυπτῶν ὅλως ἀσήμαντα.

Ἀριθ. 34, ὕψος 0,16. Ἀριθ. 35, ὕψος 0,09, πλάτ. 0,10, πάχ. 0,065. Ἀριθ. 36, ὕψος 0,09,

Ἀριθ. 41, ὕψ. 0,28, πλάτ. 0,20, πάχ. 0,165, ἄνωθεν φέρει κοιλότητα, ὅπισθεν στρογγύλη.

Ἀριθ. 42 (Εἰκ. 19). Ἀπότμημα ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου, ὕψος 0,40, πλάτ. 0,75, πάχ. 0,13. Τοῦτο εὐρέθη ἐν τῇ γωνίᾳ τῶν ὁδῶν Ἀγίου Φιλίππου καὶ Ἑρμοῦ. Εἶνε λίαν ἐφαρμένον, δὲν σώζονται δὲ ἡ τὰ κάτω μέρη τῶν μορφῶν. Πρὸς τὰριστερὰ τρεῖς θεαὶ (Νύμφαι ἢ Χάριτες), πρὸς τὰ δεξιὰ σεβίζοντες ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες. Κατετέθη ἐν τῷ Θησαύειῳ.



Εἰκ. 18 = ἀριθ. 41. Ἐπιτύμβιον Φιλίππου.

πλάτ. 0,11, πάχ. 0,135. Ἀριθ. 37, ὕψος 0,09, πλάτ. 0,08, πάχ. 0,06. Ἀριθ. 38, ὕψος 0,09, πλάτ. 0,08.

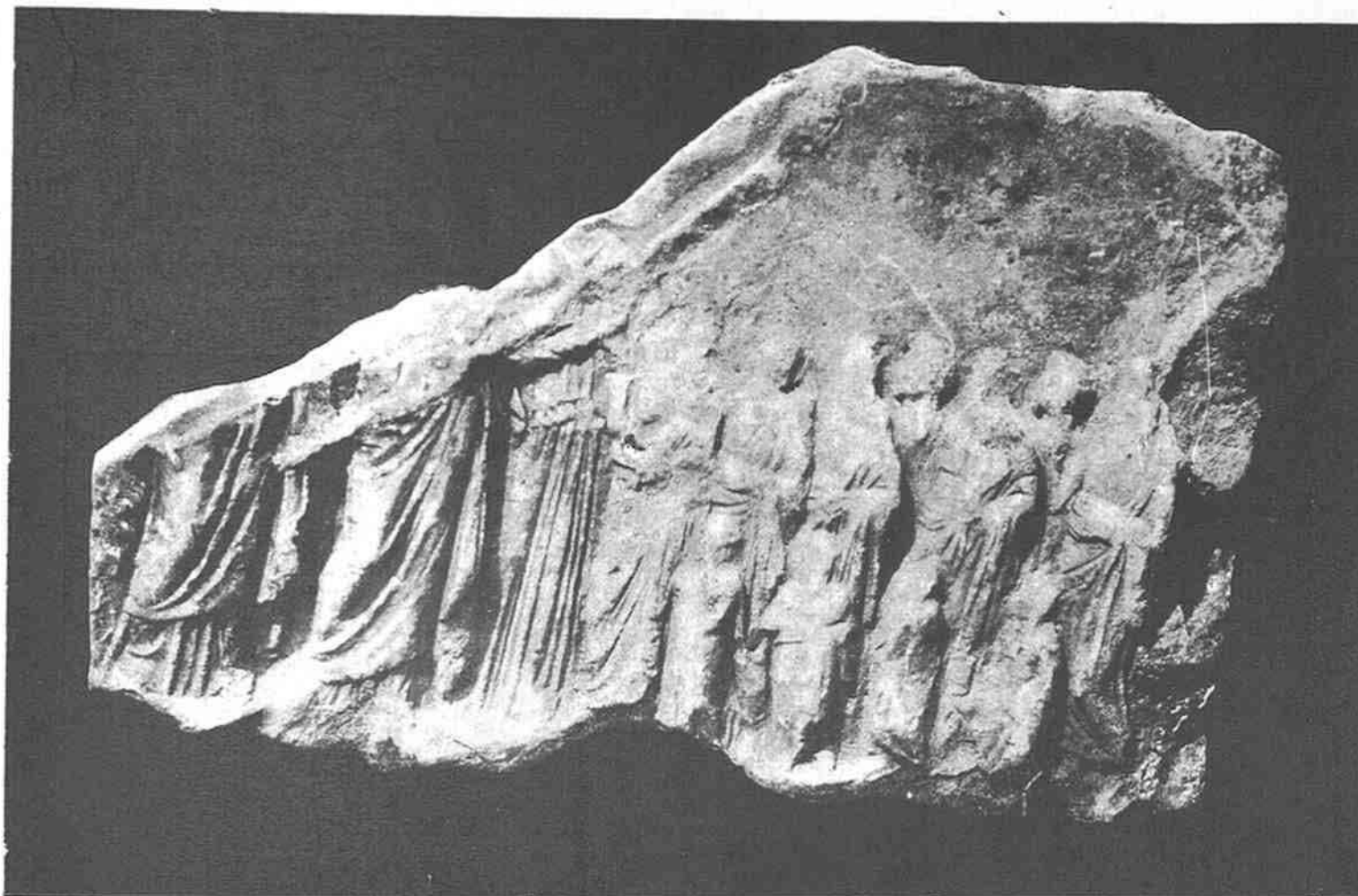
Ἀριθ. 39, 40, 41. Ἀποτμήματα ἐπιγραφῶν. Ἀριθ. 39, ὕψος 0,14, πλάτ. 0,17, πάχ. 0,04, ΩΝ. Ἀριθ. 40, ὕψος 0,235, πλάτ. 0,185, πάχ. 0,08 (Εἰκ. 16 - 18).

ΔΙΩΝ  
ΣΚΑΦΛΕΥΣ

ΦΙΛΙΠΠΟ  
ΠΙΣΤΟΣ  
ΕΝΘΑΔΕΚΙΤΕ  
ΕΙΤΙΣΕΚΤΡΑ  
ΝΙΟΚΑΝΟΙΞΕΙ  
ΑΡΑΝΕΧΕ  
+ ΤΩ +

Ἀριθ. 43 (Εἰκ. 20). Ἀγαλμάτιον μαρμαρινὸν παριατῶν τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὴν αἰγίδα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τὸ γοργόνειον, ἀλλ' ἀκέφαλον, ἄνευ χειρῶν καὶ ἄνευ ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἡμίσεως τῶν κνημῶν, ὕψος 0,17 ἐργασία μετριωτάτη. Τὸ γλυπτὸν τοῦτο ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα τρία (ἀριθ. 44, 45, 46) προέρχονται ἐκ τοῦ Μεροπείου Ἐκπαιδευτηρίου, κάτωθεν τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου καὶ εὐρέθησαν. Εὐρήται νῦν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Ἑθν. Μουσείου ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3466.

Ἀριθ. 44 (Εἰκ. 21). Ἀγαλμάτιον μαρμαρινὸν ἀκέφαλον παριατῶν γυναικείαν θεότητα, πιθανὸν τὴν Περσεφόνην, τὴν Ἀρτέμιδα ἢ τὴν Ἑκάτην, κρατοῦσαν διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς δάδα, ὕψος 0,295. Εὐρήται ἐπὶ



*Εἰκ. 19 = ἀριθ. 42. Ἀπότμημα ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου.*



*Εἰκ. 20 = ἀριθ. 43. Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς.*



*Εἰκ. 21 = ἀριθ. 44. Ἀγαλμάτιον Ἑκάτης.*

σης νῦν ἐν τῷ Ἑθν. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3467, προέρχεται δ' ἐκ τοῦ Μεροπέιου Ἐκπαιδευτηρίου.

**Ἀριθ. 45** (Εἰκ. 22). **Κεφαλὴ μαρμαρινὴ παιδὸς** ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἰκονικῆ, ἐργασία δὲ λίαν καλὴ τοῦ 1<sup>ου</sup> ἢ 2<sup>ου</sup> αἰῶνος μ. Χ., ὕψος 0,30. Ἡ κεφαλὴ ἔχει ἀποκεκρουσμένην τὴν ῥίνα καὶ τὸν λαιμόν. Ἐπίσης δ' ἔχει ἐφθαρμένα πῶς



Εἰκ. 22 = ἀριθ. 45. Κεφαλὴ παιδός.

τὰ χεῖλη καὶ τὴν γένυν (τὸ πηγούνιον). Προέρχεται καὶ αὕτη ἐκ τοῦ Μεροπέιου Ἐκπαιδευτηρίου καὶ κατετέθη ἐν τῷ Ἑθν. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3468.

**Ἀριθ. 46** (Εἰκ. 23). **Εἰδώλιον παιδὸς** ἱσταμένου καὶ περιειληγμένου ἐντὸς μεγάλου ποδήρου μετὰ κονκούλας (cncullus tegillum) ὡς τὰς παρ' ἡμῖν κάπας (capra) τῶν ἀγροτῶν. Πιθανὸν νὰ παριστᾷ ποιμενόπαιδα. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ἀθύρματος, διότι ἔχει δύο ὀπὰς, ὧν μίαν ἐμπροσθεν ἐκροῆς, ὀπισθεν δὲ κρῖνον πῆλινον ἐπίσης πρὸς λαβὴν. Ἡ τέχνη δὲν εἶνε κακὴ. Προέλευσις καὶ αὕτη ὡς καὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω, ὕψος 0,167. Τὸ ἐνδυμα ἢ μάλ-

λον ὁ μανδύας οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα **φαινόλης** (paenula).

Ὅμοια εἰδώλια ὑπάρχονσι πλεῖστα, πολλὰ δὲ τούτων εὑρηνται καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑθνικῷ



Εἰκ. 23 = ἀριθ. 46. Πῆλινον εἰδώλιον.

Μουσείῳ, οἷον τὰ ἐν τῇ Δ' αἰθούσῃ πηλίνων ἐν θήκαις 134 καὶ 136 ὑπ' ἀριθ. 599I, 5823 καὶ 5776. Τὸ ἐν τούτων (ἀριθ. 5823) κάθηται ὀκλαδόν, τινὰ δὲ πάλιν ἔχουσιν ὀπισθεν λαβὰς καὶ ἐμπροσθεν ὀπὴν ὡς τὸ ἡμέτερον.

**Ἀριθ. 47** (Εἰκ. 24). **Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυ- Πειραιῶς** (ὕψος 114, πλάτ. 0,54). Εἶνε ναῖδιό-  
**φον** εὑρεθὲν πέρυσιν ἐν Πειραιεῖ παρὰ τὸ Νε- σχημον, ἐπιστεφόμενον ἄνωθεν ὑπὸ μεγάλων



**Εἰκ. 24 = ἀριθ. 47. Ἐπιτύμβιον Εὐφάνους κλπ.**

κροταφεῖον τῆς Ἀναστάσεως ἡγοράσθη παρὰ τοῦ κ. Παγώνη, εὑρηται δὲ νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ ὠραίων ἀνθεμίων, ἅτινα ἐκρύβονται ἐξ ἀκάνθης. Κάτωθεν ταύτης ἐντὸς τετραγώνου κοίλου παρί-



στανται ἐν ἀναγλύφῳ τρεῖς ἀνδρικοὶ μορφαί, φέρουσαι κατὰ τὸ σύνηθες τὸ πάλαι σχῆμα ἱμάτιον, περιβάλλον τὸ εὐπλαστον σώμα των, ἀφῆνον γυμνὰ τὸ στήθος μετὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Ἰᾶσαι αἱ μορφαὶ αὐταὶ εἰσι γενειῶσαι, ἱστάμεναι δὲ ὄρθιαι εἰσὶν ἐν κατατομῇ αἱ μὲν δύο ἀριστερόθεν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀντιθέτως δ' ὁ δεξιόθεν πρὸς τὰ ἀριστερά, δίδων τὴν δεξιὰν χεῖρα πρὸς τὸν ἐναντι αὐτοῦ ἱστάμενον πωγωνοφόρον ἄνδρα. Ἄνωθεν εὐθύς ὑπὸ τὴν ἄκανθαν φέρεται τὸ ὄνομα:

#### ΕΥΦΑΝΗΣ

κάτωθεν δὲ ταύτης καὶ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν τριῶν εἰκονιζομένων μορφῶν τὰ ἐξῆς:

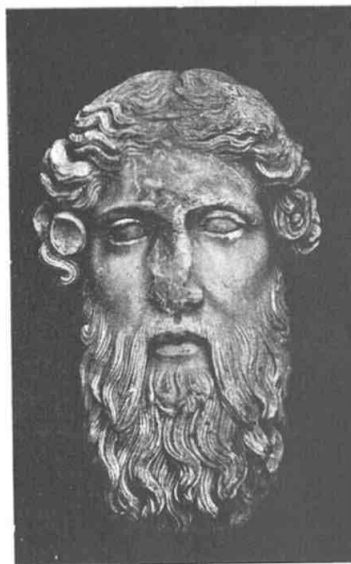
#### ΑΡΧΙΝΟΣ ΤΕΛΕΣΑΡΧΟΣ ΕΥΦΑΝΗΣ

τέλος κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου:

#### ΑΡΧΙΛΛΑ ΛΥΣΙΠΠΟ.

Τὸ ἀνάγλυφον εἶνε ἐξαισίας τέχνης καὶ ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος. Ἡ διατήρησις του εἶνε ἐπίσης ἀρίστη.

**Ἀριθ. 48** (Εἰκ. 25). *Κεφαλὴ Διονύσου,*



Εἰκ. 25. Κεφαλὴ ἐκ Πειραιῶς.

ὕψος 0,36, πλάτ. 0,25, περίμ. κρανίου 0,83. Ἡ κεφαλὴ αὕτη εὐρέθῃ ἐν τῇ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βαλανείου οἰκίᾳ Ἄντ. Κανελλᾶ ἐν Πειραιεὶ ἐντὸς

δεξαμενῆς, μετακομισθεῖσα δὲ ἐτοποθετήθη τῇ 10 Ἰουλίου 1914 ἐν τῷ ἐκεῖ Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 374. Ἐσχάτως δ' ὅμως χάριν ἀσφαλείας μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἑθν. Μουσεῖον ὅπου ἐτοποθετήθη ἐν τῇ Β' αἰθούσῃ τῶν γλυπτῶν ὑπὸ τὸν ἀριθ. 3478.

Ἡ κεφαλὴ αὕτη εἶνε θανμαστὴς τέχνης μετὰ μοναδικῆς λεπτότητος καὶ ἐπιμελείας ἐξεργασμένη, τὸ μόνον δὲ λυπηρὸν εἶνε ὅτι ἔχει τὴν ὄψιν ἀποκεκρουσμένην. Ὁ τύπος αὐτῆς εἶνε ὁ τοῦ καλουμένου «Σαρδαναπάλου», οὗ κατέχομεν ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἑθν. Μουσείῳ ὡραίον ἀντίγραφον.

**Ἀριθ. 49** (Εἰκ. 26). *Δήκνθος μαρμαρίνη ἐπιτυμβία.* Αὕτη μετὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 50 καὶ 51 γλυπτῶν προέρχονται ἐκ κατασχέσεως ἐνεργηθείσης ἐν Πειραιεὶ ὑπ' ἐμοῦ τῇ 5 Μαΐου παρελθόντος ἔτους ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Κατερίνης» ἀναχωροῦντος διὰ Μασσαλίαν.

Τῆς ληκύθου ἔλλειπουνσι τὸ στόμιον μετὰ τμήματος τοῦ λαιμοῦ καὶ τμήμα μικρὸν τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς γαστρὸς φέρει ἐντὸς τετραγώνου κοιλώματος ἀνάγλυφον παριστῶν τρεῖς μορφάς, δύο ἀνδρικὰς καὶ μίαν γυναικείαν. Ἐν τῷ μέσῳ ἀνὴρ πωγωνοφόρος περιβεβλημένος ἱμάτιον καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστραμμένος δίδει τὴν χεῖρα πρὸς νεαρὰν γυναῖκα ἐστραμμένην ἐν κατατομῇ ἀριστερὰ καὶ φέρουσιν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ὅπισθεν τοῦ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς ἵσταται νεαρὸς ὀπλίτης ἐν πανοπλίᾳ οἷον εἰς ἔτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν. Ἐργασία λίαν ἐπιμελεμένη καλῶν χρόνων, ὕψος 1,01, πλάτ. 0,36.

**Ἀριθ. 50** (Εἰκ. 27). *Δουτροφόρος μαρμαρίνη ἐπιτυμβία* ὕψος 1,64, πλάτ. 0,56. Ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν τεμαχίων. Ἐλλείπει ἡ βάση. Προέρχεται καὶ αὕτη ἐκ κατασχέσεως ὡς ἡ προηγουμένη λήκυθος. Ἐπὶ τῆς ὠοειδοῦς προσθίας αὐτῆς ὤψεως φέρεται παράστασις ἐκ τεσσάρων μορφῶν. Ἐν τῷ μέσῳ ἀνὴρ πωγωνοφόρος μεσήλιξ ἱμάτιον μόνον περιβεβλημένος δίδει τὴν δεξιὰν ἀποχαιρετῶν νεαρὸν γενειῶντα ὀπλίτην φέροντα θώρακα καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ ξίφος. Ὅπισθεν τούτων ἐκ μὲν ἀριστερῶν ἵσταται γυνὴ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον περιβεβλημένη, δεξιόθεν δὲ δοῦλος μικρὸς τὸ σῶμα, ὡς νάνος ὅστις φέρει φρύγιον πῖλον καὶ στρογγύλην ἀσπίδα, ἥτις βεβαίως ἀνήκει εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀναχωροῦντα διὰ τὴν μάχην ὀπλίτην. Ἄνωθεν ἡ ἐπιγραφὴ:

ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ  
ΣΤΡΑΤΟΚΛΕΙΑ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟ ΦΙΛΟΠΟΛΙΔΟΣ

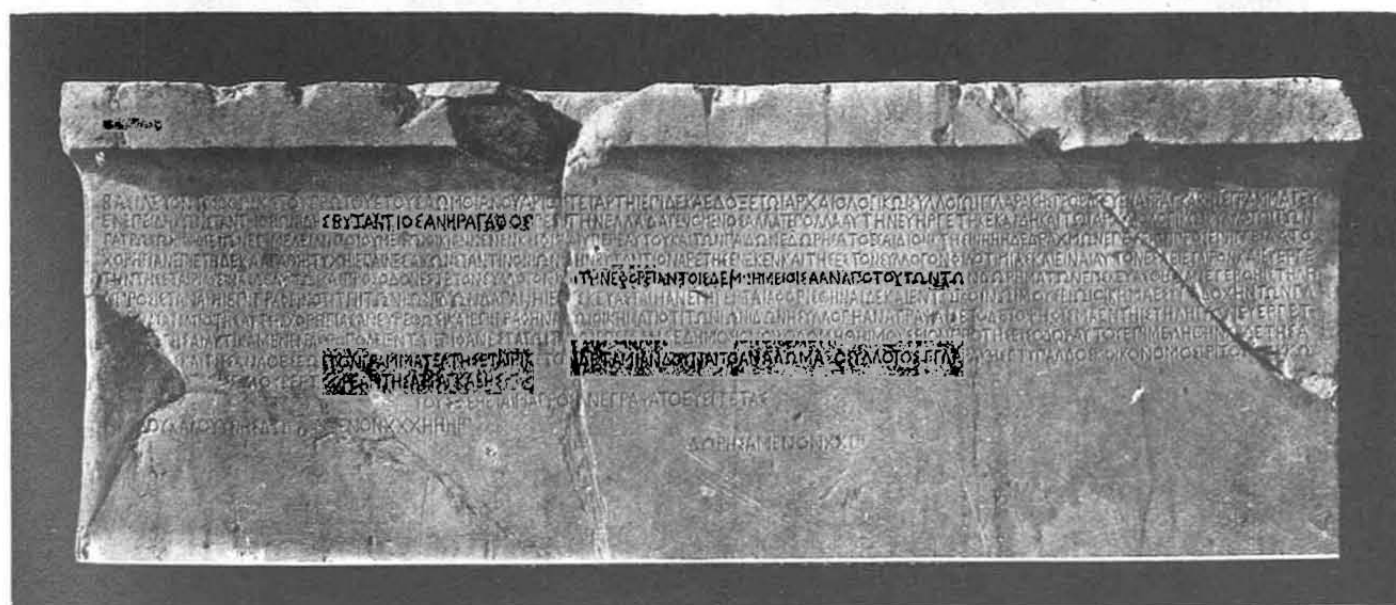
Τὸ γλυπτὸν τοῦτο εἶνε τέχνης οὐχὶ κακῆς. Τὸ περιεργον εἶνε ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἑθν. Μουσείῳ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐπιτυμβίων ὑπάρχει



Εἰκ. 26 = ἀριθ. 49. Λουτροφόρος.



Εἰκ. 27 = ἀριθ. 50. Λουτροφόρος.



Εἰκ. 30 = ἀριθ. 52. Νεώτερον ψήφισμα Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου ὑπὲρ Κ. Ἰωνίδου.



μαρμαρίνη λουτροφόρος ὑπ' ἀριθ. 2563 (Εἰκ. 28), ἐφ' ἧς παρίσταται ἀνὴρ πωγωνοφόρος ὅστις καθήμενος δεξιούται ἕτερον πωγωνοφόρον ἀνδρα πρὸ αὐτοῦ ἱστάμενον. Ὅπισθεν δὲ τούτου ἐν ταπειντέρῳ ἐδάφει δοῦλος νάνος ἀσπιδοφόρος καὶ μὲ φρύγιον πῖλον ἐντελῶς ὅμοιος

τοῦ ἀτμοπλοίου «Κατερίνης» ἐν Πειραιεῖ κατασχεθέντα γλυπτὰ ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ νεκροταφείου τῆς Κερατέας τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὅτι ταῦτα ἀνήκον εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν εἰς οἷαν καὶ ἡ τοῦ Ἑθν. Μουσείου λουτροφό-



Εἰκ. 28. Ἑθνικοῦ Μουσείου ἀριθ. 2563.

πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας λουτροφόρου, ἄνωθεν δὲ ἐπιγραφή:

ΦΙΛΟΠΟΛΙΣ ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ ΦΙΛΟΠΟΛΙΔΟΣ

Ἡ λουτροφόρος αὕτη τοῦ Μουσείου προέρχεται ὡς σημειοῦται ἐν τῷ εὐρετηρίῳ ἐκ Κερατέας τῆς Ἀττικῆς, ἐκ θέσεως «Σεγκίνι».

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου διαπιστοῦται κατὰ τὸν μᾶλλον ἀναμφισβήτητον τρόπον ὅτι τὰ ἐπὶ

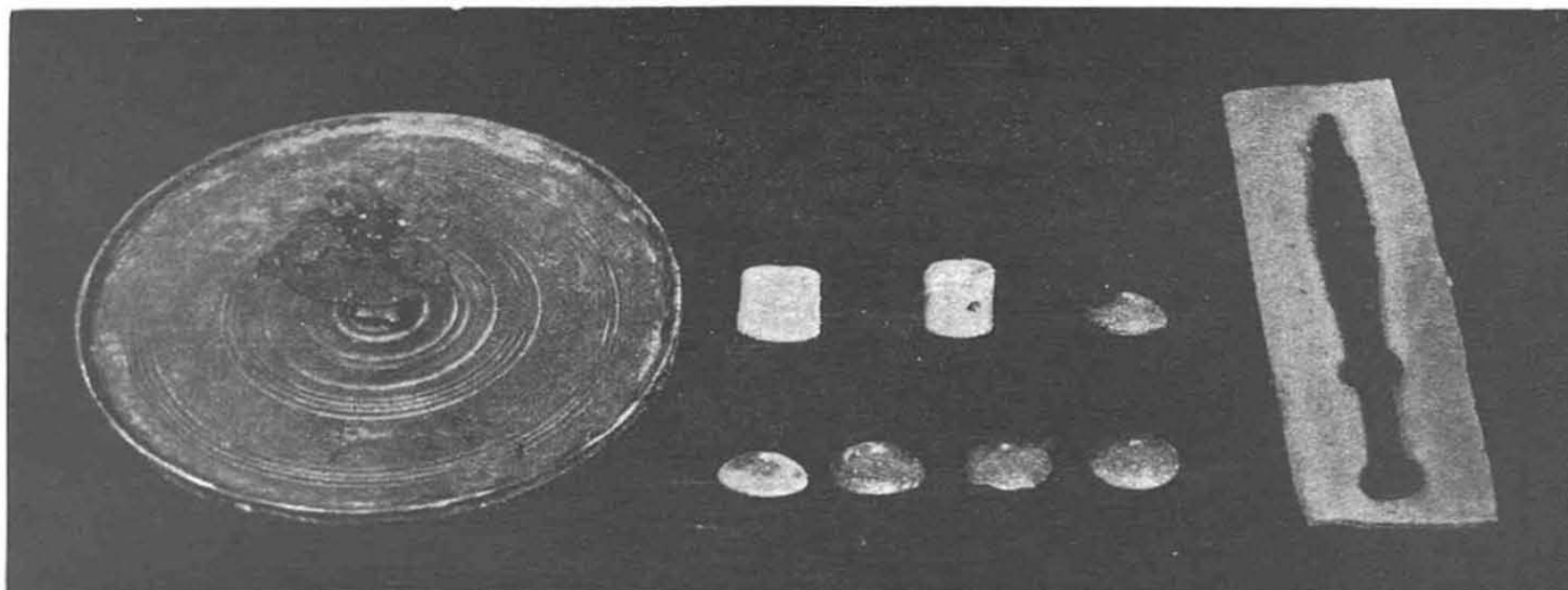


Εἰκ. 29 = ἀριθ. 51. Ἀγάλμα γυναικός.

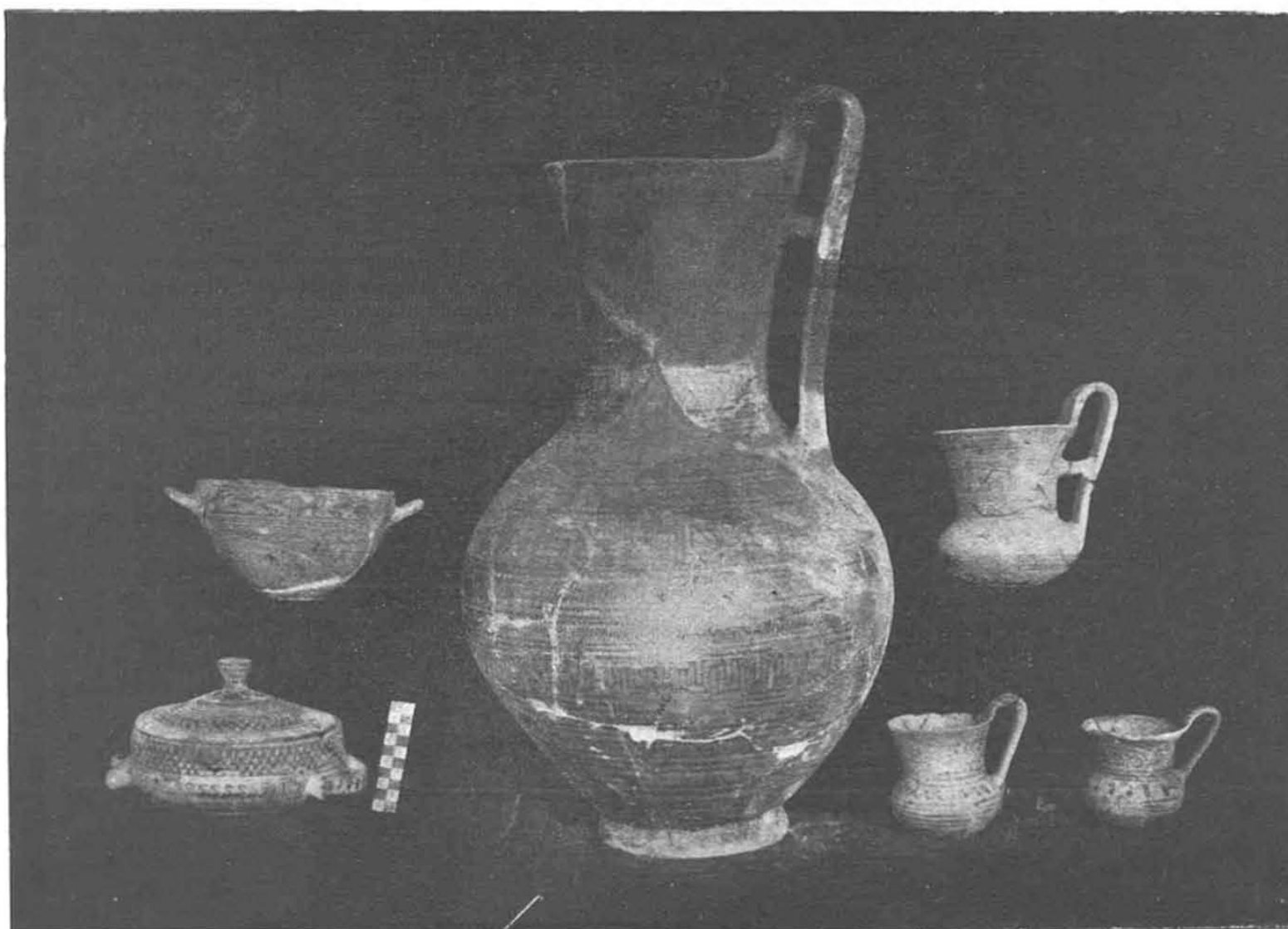
ρος. Εἶνε δὲ καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ἀμφότερα τὰ μνημεῖα ταῦτα.

Ἀριθ. 51 (Εἰκ. 29). Ἀγάλμα γυναικός ἐκ μαρμάρου προερχόμενον ὡς καὶ τὰ δύο προηγούμενα ἐκ τῆς αὐτῆς ἐν Πειραιεῖ κατασχέσεως. Τοῦ ἀγάλματος τούτου ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ μετὰ





Εἰκ. 1. Εὐρήματα τάφων Σπάτα.



Εἰκ. 2. Ἀγγεῖα ἰου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

ρίου καὶ ὅπου ἐν μέσῳ ἀμπελώνων, ἐν τῷ κτήματι Χούντα ἐκ Αἰοπεσίου (πρώην Μονῆς Πεντέλης), ἐξέχουσιν ἐκ τοῦ ἐδάφους εἰς μικρὸν ὕψος τρεῖς ἐκ χυτῆς γῆς τύμβοι, ὅμοιοι πρὸς ἄλλους τοιοῦτους πρὸ τινων ἐτῶν ἐκεῖ περὶ ἀνορυχθέντας. Καὶ ἐν πρώτοις ἀνεσκάψαμεν τὸν μεσαῖον, ἀνοίξαντες τρεῖς ἐν αὐτῷ τάφους. Ἐν τῇ πρώτῃ τούτων πρὸς Α. εἰς βάθος 3 περίπου μέτρων δὲν εὑρέθη μὲν τάφος, διότι οὗτος πιθανὸν θὰ εἶχε συληθῇ, ἀλλὰ τεμάχια ἀγγείων (εἰς ἀμφορεὺς καὶ μία λήκυθος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐκ τῶν ἀνατολιζόντων περιόδου). Ἐν τῇ δευτέρῃ τάφῳ πρὸς Δ. εἰς βάθος μὲν 0,70 εὑρέθη

τοτε μετενεχθὲν ἐνταῦθα ἀπόκειται ἐν τῷ Ἑθν. Ἀρχαιολ. Μουσείῳ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 732.

Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἀνωρύξαμεν τάφον σεσυλημένον ἴδῃ, ἀλλ' ἀνεύρομεν ἀγγεῖα τινα ἀνατολιζόντος τύπου, *τρεῖς μικροὺς χαλκοὺς κρήκους* καὶ *τρία πήλινα ἐπίχρυσα διακάρια* φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς ὕψεως ἀνάγλυπτον *κεφαλὴν Μεδοῦσης*.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην ἐν Μαζαρέϊκᾳ ἔρουναν μετέβημεν εἰς θέσιν *Κολιουκρὲπ* ὅπου εἶχομεν πολὺ μεγαλητέραν τύχην, διότι ἡ ἀνασκαφὴ τάφων πλειστάκις δὲν εἶνε παρὰ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐπιστάσιαν ἢ ζήτημα τύχης.



Εἰκ. 3. Σκύφος 1ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

στρώμα τέφρας καὶ ἀνθρώκων μετὰ ὀστέων ἐκ πυρᾶς, εἰς βάθος δὲ 3 μ. σκελετὸς ἐντὸς τάφου μήκους 1,60×0,30, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ. Ἐκατέρωθεν τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθησαν δύο ἀγγεῖα συντετριμμένα. Τέλος ἐν τῇ τρίτῃ τάφῳ εἰς βάθος 2,20 ἀπεκαλύφθη τάφος πλήρης ἀνθρώκων κεκαυμένων ἐκ ξύλων ἀμπέλου τὸ πλεῖστον, ἐντὸς δὲ τούτων τεμάχια ἀγγείων ἐλληνικῶν χρόνων καὶ καλῆς τέχνης καὶ τεμάχιον ὑφάσματος (μαλλίνου;). Τὸ μέγεθος τοῦ τάφου ἦτο 1,40×0,90.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπόδοσις τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης ἦν ἱσχυροτάτη καὶ ἀναξία λόγου ἐγκαταλιπόντες τὴν θέσιν ταύτην μετέβημεν εἰς ἄλλην, καλουμένην ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Μαζαρέϊκα* παρὰ τὰ «Μελίσσια» τοῦ γέρο Μπέκου, ὅπου ὑπάρχουσιν ἱγνή ἀρχαίων μνημείων καὶ ὅπου πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου ἐξήχθη ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων τὸ ὠραῖον ἀνάγλυφον τῆς *Καλιστοῦς Φιλοκράτους Κονδυλῆθεν*, ὅπερ ἐκ-

Ἐκεῖ ὑπάρχει ἐκτενὲς ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ἐν ᾧ καὶ πρότερον ἐγένοντο ἐπανειλημμένα λαθραῖα ἔρουναι. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰργάσθημεν ἐν τῇ ἀμπέλῳ τοῦ Παπακωσταντῆ, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης εἰς τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἀλικῆς. Ἐν ταύτῃ ἀνωρύξαμεν εἰς βάθος 1,20 τάφον ἐκ πωρίνων λίθων ὠκοδομημένον, ὅστις περιεῖχε ἐν *χαλκοῦν κάτοπτρον* (διάμ. 0,155) (Εἰκ. 1) μετὰ κοσμήματος ἐν σχήματι ἀνθεμίου μεθ' ἐλίκων ἐπὶ τετραγώνου κιονίσκου ἐν τῷ κέντρῳ προσκεκολλημένου, *ἑξ κομβία ὀστῆνα, χαλκοῦν μαχαίριδιον* (0,135) καὶ *δύο κυλινδροειδῆ κοσμήματα*.

Εἰς ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου τάφου ἀνωρύξαμεν ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῶν χωρικῶν Παπαναστασίου καὶ Μπέκα πολλοὺς τάφους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἴδῃ σεσυλημένοι. Εἰς τούτων εἶνε κατεσκευασμένος ἑξ ὑμηττείου μαρμάρου, ἀλλ' ἔχει παλαιόθεν συληθῇ. Πέραν τούτων ἀνεύρομεν *τέσσαρας ἀθί-*





Εἰκ. 4. Ἀγγεῖα 2ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.



Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα 3ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

κτους τάφους λαξευτοὺς καθεύτους ἐντὸς μαλακοῦ βράχου. Οἱ ἐντὸς τούτων σκελετοὶ εἶχον

**Τάφος 1ος** (Εἰκ. 2). Ἐν αὐτῷ ἀνευρέθησαν τὰ ἐξῆς ἐξ ἀγγεία: 1) *ὕδρεια* ὕψος 0,655, διάμ.



Εἰκ. 5. Ἀγγεῖα 2ου γεωμετρικοῦ τάφου Σπάτα.

κατεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν., παρὰ τοὺς πόδας



Εἰκ. 6. Τάφου 3ου Σπάτα.

δ' αὐτῶν ὑπῆρχον πληθὺς ἀγγείων *γεωμετρικοῦ* τρόπου<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένα συνεκόλλη-

στομίον 0,215. 2 - 4) Τρία *μόνωτα ἀγγεῖα* εἰς σχῆμα πλατυστόμων προχοΐδων ἄνευ ἐκροῆς ἐπὶ τοῦ χεῖλους. Τούτων τὰ μεγέθη ἔχουσιν ὥδε: 1) ὕψος 0,19, διάμ. στομ. 0,125, 2) ὕψος 0,11, διάμ. στομ. 0,085, 3) ὕψος 0,12, διάμ. στομ. 0,165.

5) *Πυξίς* μετὰ πώματος ὕψος 0,12, διάμ. 0,165 καὶ 6) *σκύφος* ὕψος 0,105, διάμ. στομ. 0,165. Ἐκ τούτων μόνον ὁ τελευταῖος οὗτος σκύφος παρουσιάζει διακόσμησιν μᾶλλον διαφέρουσαν τῶν ἄλλων, ἐπὶ τῶν ὁποίων φέρονται τὰ συνήθη γεωμετρικὰ μόνον κοσμήματα, ἐνῶ ἐπὶ τούτου ἐν τῇ ἀνωτάτῃ παρὰ τὸ χεῖλος ἄνω ζώνῃ ἔξωθεν παρίστανται συμμετρικῶς τρέχοντες ἐν καλπασμῷ λαγωὶ (;) (Εἰκ. 3).

**Τάφος 2ος** (Εἰκ. 4 καὶ 5). Ἐν τούτῳ ἀνευρέθησαν τὰ ἐξῆς γεωμετρικὰ ἐπίσης ἀγγεῖα:

1) *Ἀμφορεὺς* ὕψος 0,48, διάμ. στομ. 0,195. Οὗτος φέρει πλουσιωτάτην διακόσμησιν κατὰ ζώνας διατεταγμένην. Ἄνω ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ μεταξὺ τῶν λαβῶν παρίστανται ἵπποι, μεταξὺ δὲ τούτων ἀνὴρ ἀσπιδοφόρος, κάτωθεν δὲ ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀμφορέως ἕτεροι ἵπποι βόσκοντες.

2) *Πυξίς* μετὰ δύο ὀριζοντίων λαβῶν, ὕψος 0,055, διάμ. στομ. 0,16.

3) *Ὅμοια*, ὕψος 0,07, διάμ. 0,155.

4) *Πινάκιον* ἐν σχήματι φιάλης μετὰ δύο ὀριζοντίων λαβῶν. Φέρει κομψὴν ἔξωθεν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ὕψος 0,045, διάμ. 0,20.

σεν ὁ ἐπιδεξιότατος τοῦ Ἑθν. Μουσείου ἀρχιτεχνίτης κ. Στυλ. Κλαυδιανός.



5) **Σκύφος** μετὰ δύο ὀριζοντίων λαβῶν, ὕψος 0,06, διάμ. χείλους 0,115.



Εἰκ. 9. Σκύφος 3ου τάφου Σπάτα.

7) **Προχοῖς** μόνωτος μετ' ἐκροῆς, ὕψος 0,10, διάμ. στομ. 0,09 (διάμ. 0,135).

8) **Πῶμα** ἐπὶ οὐδενὸς τῶν ἀνωτέρω προσαρμολύμενον.

**Τάφος 3ος.** Ὁ τάφος οὗτος ἦτο πλουσιώτατος εἰς κτερίσματα. Ἴδου ἡ ἀναγραφή τούτων:

1) **Υδρία** (Εἰκ. 6) κατάκοσμος ἐκ μαιάνδρων ταινιῶν καὶ ἄλλων γεωμετρικῶν κοσμημάτων, ὕψος 0,48, διάμ. στομ. 0,195.

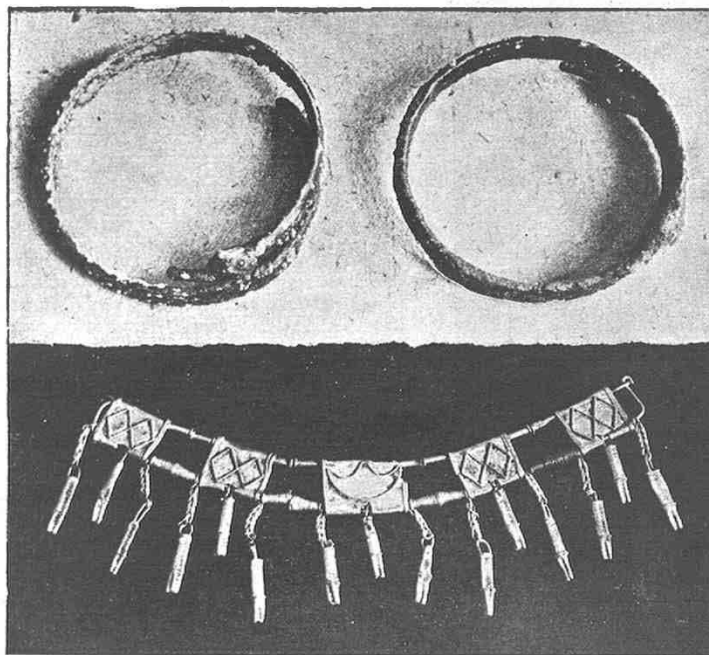
2) **Πυξίς μετὰ πώματος** ἐφ' οὗ τρεῖς ἵπποι. Ὀλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κατάκοσμος ἐκ γεωμετρικῶν κοσμημάτων (Εἰκ. 7, 2), ὕψ. 0,235, διάμ. 0,27.

3) **Ὅμοία μετὰ πώματος**, ἐφ' οὗ τέσσαρες ἵπποι κατάκοσμοι, ὥς ἡ προηγουμένη, ὕψ. 0,23, διάμ. 0,22.

4) **Ὅμοία μετὰ πώματος**, ἐφ' οὗ τέσσαρες ἵπποι (Εἰκ. 7, 1), ὕψος 0,235, διάμ. στομ. 0,30.

5 - 6) **Δύο προχοῖδες** (Εἰκ. 8, 2 καὶ 10), ὕψ. 0,09, διάμ. στομ. 0,03 καὶ 0,11 × 0,04.

7 - 8) **Δύο σκύφοι** κατάκοσμοι (Εἰκ. 8, 1 καὶ 4). Ὁ ἕτερος τούτων φέρει θαυμαστήν διακό-



Εἰκ. 10. Ψέλλια χαλκᾶ καὶ ὄρμος χρυσοῦς τάφου 3ου.

6) **Πρόχους** μόνωτος, ὁμοῖος πρὸς τοὺς τρεῖς τοῦ 1<sup>ου</sup> τάφου, ὕψος 0,205, διάμ. στομ. 0,115.

σησιν. Ἐσωθεν σειρὰ ἵππων (Εἰκ. 9), ὕψος 0,053, διάμ. χείλους 0,13.



Εἰκ. 7. Πυξίδες τάφου 3ου Σπάτα.



Εἰκ. 11. Ἀγγεῖα τάφου 4ου Σπάτα.

- 9) *Πρόχους πλατύστομ.* (Εἰκ. 8, 6), ὕψ. 0,10.  
 10) *Προχοῖς* (Εἰκ. 8, 8), ὕψος 0,055.  
 11) *Ἀοκὸς κατάκοσμος* (Εἰκ. 8, 7), ὕψ. 0,075).  
 12) *Κάνιστρον* (Εἰκ. 8, 3), ὕψ. 0,15, μήκ. 0,17.  
 13 - 14) *Προχοῖδες*, ὧν ἡ μὲν φέρει ἔντυπα ἢ δ' ἐγγράφατα κοσμήματα. Ἀμφότεραι εἶνε χειροποίητοι καὶ ἀγάνωτοι (Εἰκ. 8, 5 καὶ 9), ὕψος 0,055 καὶ 0,085.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου, ὅστις θ' ἀνῆκεν εἰς τὸν νεκρὸν κόρης, εὐρέθησαν καὶ τὰ ἐξῆς μεταλλίνα κοσμήματα:

- 1) *Ὅρμος χρυσοῦς* (μήκ. 0,10), ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ πέντε τετραγωνιδίων, ἐπὶ ἐκάστου τῶν



Εἰκ. 12. Ἀγγεῖα τάφου 4ου Σπάτα.

ὁποῖων ἐντὸς διπλῶν ῥόμβων ὑπῆρχον λίθοι πολύτιμοι ἢ σμάλτον, κάτωθεν δ' ἐκάστου τετραγωνιδίου κρέμανται ἀνὰ τρεῖς χρυσοὶ θύσανοι (ἴτοι τὸ ὅλον 15). Ὁ ὅρμος οὗτος εἶνε σπανιώτατον εὗρημα διὰ γεωμετρικὸν τάφον (Εἰκ. 10).

- 2) *Δύο χαλκᾶ ψέλλια* εἰς σχῆμα ὄφρων μετὰ διπλῶν κεφαλῶν ἑκαστος (διάμ. περίπου 0,10).

**Τάφος 4ος.** Ὁ τελευταῖος οὗτος γεωμετρικὸς τάφος περιεῖχεν ἐννέα ἐν ὅλῳ ἀγγεῖα τὰ ἐξῆς:

- 1) *Ἀμφορεὺς* (Εἰκ. 11, 3), ὕψος. 0,61, διάμ. στομίου 0,23. Φέρει τὸν συνήθη γεωμετρικὸν διακόσμον καὶ δύο μαστοειδεῖς ἀποφύσεις ἐπὶ τῶν ὤμων. — 2) *Πρόχους πλατύστομος* (Εἰκ. 11, 5), ὕψ. 0,24, διάμ. στομίου 0,135. — 3) *Ὅμοιος*, ὕψος 0,18, διάμ. στομίου 0,105 (Εἰκ. 11, 2). — 4) *Ὅμοιος*, ὕψ. 0,11, διάμ. στομ. 0,075 (Εἰκ. 11, 1). — 5) *Πυξίς* μετὰ δύο λαβῶν ὀριζοντίων, ὕψος 0,11, διάμ. στομ. 0,185 (Εἰκ. 12, 4). — 6) *Ὅμοια*, ὕψος 0,07, διάμετρο. χεέλους 0,13 (Εἰκ. 12, 3). — 7) *Ὅμοια*, ὕψος 0,075, διάμ. χεέλους 0,12 (Εἰκ. 11, 4). — 8) *Προχοῖς* μετὰ τριλόβου στομίου ὕψος

- 0,085 (Εἰκ. 12, 1). — 9) *Βομβυλῖος*, ὕψος 0,055.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων εὐρέθησαν καὶ τινὰ τεθραυσμένα, ἅτινα δ' ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συγκολληθῶσι, ἐπειδὴ δὲ δὲν παρουσίαζον ἰδιαίτερόν τι ἐνδιαφέρον δὲν συμπεριέλαβον ταῦτα ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν εὐρημάτων τῶν τεσσάρων γεωμετρ. τάφων.

Ἐν τέλει παρατηρῶ περὶ τούτων ὅτι παρουσιάζουσι μεγάλας ὁμοιότητας πρὸς πολλὰ ἄλλα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα διαφόρων τῆς Ἑλλάδος τόπων, ἰδιαίτατα δὲ πρὸς τὰ τῆς Ἀττικῆς, οἷον τὰ ἐν Ἀναβύσῳ παρὰ τὸ Λαύριον πρὸ ἐτῶν ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου μου κ. Καστριώτου ἀπὸ κοινοῦ ἀνευρεθέντα ἐν ὁμοίοις τύμβοις πρὸς τοὺς ἐν Σπάτα. Ταῦτα συνοπτικῶς τότε ἐδημοσιεύθησαν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχ. Ἑτ. τοῦ 1911 σελ. 110 - 131. Δύναται τις μετὰ μεγάλης βεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀμφότερα ταῦτα τὰ εὐρήματα προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου. Καὶ ἀπλοῦν βλέμμα πείθει περὶ τούτου. Τότε ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἐν Ἀναβύσῳ γεωμετρικῶν ἀγγείων εἶχον διευτυπώσει τὴν γνώμην, ἣν συνεμερίσθη καὶ ὁ συνάδελφός μου κ. Καστριώτης, ὅτι τὰ γεωμετρικὰ ἐν γένει ἀγγεῖα δέον νὰ χρονολογηθῶσι κατὰ πολλοὺς αἰῶνας πρότερον ἢ ὡς συνήθως χρονολογούνται. Εἰς τὴν γνώμην μου ταύτην ὡς καὶ περὶ τῶν ἀρχαῖκων ἀγαλμάτων καὶ ἐπιγραφῶν ἐπιμένω μέχρι σήμερον, διότι πλείστα νέα γεγονότα ἐνίσχυσαν παρ' ἐμοῦ τὴν πεποιθήσιν ταύτην. Τὴν αὐτὴν ἄλλως τε γνώμην ἐξήνεγκε κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ ὁ πρύτανης τῶν ἐν ζωῇ ἀρχαιολόγων κ. Γουλ. Δαῖρπφλετ. Ὑπὸ αἰσθητικὴν μάλιστὰ ἔποιν τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπιδέχεται οὐδεμίαν ἀμφισβήτησιν, οὐδέποτε δ' εἶνε δυνατόν νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι κατὰ τὸν 7<sup>ον</sup> καὶ 6<sup>ον</sup> αἰῶνα π. Χ. ὅτε ἔθαλλον τὰ μέγιστα αἱ πλείστα ἑλληνίδες πόλεις, ἵκμαζον δὲ πληθὺς περιφανῶν ποιητῶν, φιλοσόφων, πολιτικῶν ἀνδρῶν, νομοθετῶν καὶ καλλιτεχνῶν, ὅτι κατεσκευάζοντο ἔργα τέχνης ὅπως πρωτογενὴ τὴν μορφήν καὶ ἔχοντα ὄψιν τελείως προϊστορικὴν, ὡς τὸ ἀγαλμα τοῦ κολοσσιαίου Ποσειδῶνος τοῦ Σουνίου, τὸ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Δήλου καὶ πλείστα παρόμοια, ὡς ἐπίσης αἱ ἐπὶ τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων πρωτογενεῖς μορφαὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα θὰ λύσωσιν ἀσφαλῶς μίαν ἡμέραν αἱ μέλλουσαι ἀνασκαφαὶ ἔργοναι εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Μαΐου 1922.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ



Β' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ. ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ.

ΑΛΛΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ Ε' τόμου).

Πολυάριθμα λίθινα, ἐπιγραφαὶ καὶ ἀνάγλυφα, συνεκομίσθησαν κυρίως εἰς τὸ Μουσεῖον Θηβῶν ἐκ τῶν πέριξ, ἐκ Θεσπιῶν καὶ ἐκ Θίβης· ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα κατηρτίσθη καὶ μικρὰ συλλογὴ ὑπὲρ 30 ἀρχαίων (πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Κακοσίου)· ἀλλὰ περὶ τούτων ἐκάστων ἐπιφυλάσσομεν εἰδικὴν πραγματείαν<sup>1</sup>.

Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὰξιολογώτερα τῶν ἐκ Λοκρίδος, Ἐώας καὶ Ἑσπερίας, καὶ Φωκίδος εὐρημάτων καὶ παρατηρημάτων ἡμῶν, γενομένων εἴτε ἐπ' εὐκαιρίᾳ περισυλλογῆς διεσπαρμένων ἀνεκδότων εἴτε κατὰ περιοδείας.

Ἐκ τῆς Ἐώας Λοκρίδος. — Ἀλαί.

Πρῶτον ὀφείλομεν μετὰ τῆς εἰκ. 1 νὰ ἐκδώσωμεν τέλος καὶ τὴν ἀκριβῆ ἀνάγνωσιν τῆς ἐσπευσμένως καὶ ἀτυχῶς ἐκδεδομένης ὑπὸ Oldfather ἐν AJA 1915, 323 ἐφηβικῆς ἀναγραφῆς

- Ἀγαθὴ τύχη  
Ἀρχοντος Εὐφρο-  
σύνου (Εὐφροσύνου) γυμνασιαρχοῦν-  
τος δὲ Τιμοκράτους τοῦ Νι-  
5 κάρχου, ἀντιγυμνασιαρχοῦντος  
Ζωΐλου (Ζωΐλου), ἀνέγραψαν Νίκαρχος  
καὶ Βιώι τοὺς τοῦ πατρὸς ἐφήβους  
(*Μνήσ;*)  
Π Κούρ(τ)ιος (*Ἡγήσ;*) ὡν Φιλιστίων (Φιλιστίωνος),  
Ἡράκλειτος (Ἡρακλίτου), [ ] Εὐχάριστος Ἀλκίμου,  
10 Ἀδραστος Καλλικρίτου, Ἀγαθήμερος Παραμόνου,  
Ὀνήσιμος Ἀσκληπιάδου, Σωτίων Εὐτύχου,  
Λυκομήδης Ἀφροδισίου, Νικοτέλης (Νικοτέλου),  
Θεοκλῆς Σωτίωνος, Ἀρτέμων Καλλίππου,  
Ἡρακλᾶς Ζωπύρου, Λύκος Ζωπύρου,  
15 Πριμίον Παραμόνου, Νικήτης Παραμόνου,  
Ζώσιμος Ζωπύρου, Ζωσᾶς Σώσωνος,  
Ἐπαφρόδιτος Ζωπύρου, Παράμονος Διονυσίου,  
Ἀριστόνικος Διονυσίου, Παράμονος Εὐδότου,  
Καβίριχος Ζωπύρου, Δάφνος Ἑρμογένου,  
20 Σωσικράτης Ποπλίου, Παράμονος Ζωπύρου,  
Νικόδουλος Παραμόνου, Σύνφορος Ἰσίωνος,  
Ἀρκίσσος (Ἀρκίσσου), [ ] Νικέρως Σωτηρίδου,  
Λύκος Μάρκου, Ὀνησιφορος Ἀσκληπιάδου,  
Κέρδων Φιλέου, Νικομήδης Ἐπαφρᾶ,  
25 Ἀλυπος Νίκωνος,  
Μάρκος Ἐπαφρᾶ, Λίβανος ὑπηρέτης,  
Σώσων Ἀρισταγόρου, Δάμων Ζωπύρου,  
Αὐλος Φαύστου, Παράμονος Ἑρμίου.  
Τοῖς τε προγεγραμμένοις ἐφήβοις,

<sup>1</sup> Συλλογῶν ἢ Μουσείων κατάλογοι συνετελέσθησαν ὑφ' ἡμῶν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Χαίρωνεας· κατεγράφησαν δὲ καὶ αἱ μικρότεραι Ἀταλάντης καὶ Ὑπάτης.

30 Νείκαρχος καὶ Βιώι δωρεᾶς χάριν ἀναφαιρέτου κατέγραψαν *χωρίον* τὸ λεγόμενον Θωρακίδας, καθὼς ἢ ὡνὴ περιέχει.



Εἰκ. 1. Ἀλῶν Λοκρίδος ἐφήβων ἀναγραφὴ.

Καὶ ἡμῶν τὸ πρόχειρον ἀντίγραφον, ὃ εἶχον στείλει εἰς τὴν Miss Goldmann (φρονούν-

τες ὅτι ἡ δημοσίευσίς ἀνῆκεν εἰς τὰς ἐν Ἀλαῖς τότε ἀνασκαπούσας Ἀμερικανίδας) καὶ ὁ ἐξηγοποιήσεν ὁ κ. Oldfather μετ' ἀφθονῶν κάπως ἐρωτηματικῶν (?), δὲν ἦτο ἀλάθητον· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῆς εἰκόνης τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης ὑφ' ἡμῶν μετοκομισθέντος λίθου εὐεξέλεγκτοι εἶναι αἱ παραναγνώσεις τοῦ κ. Oldfather, — πρὸς ὃν ἄλλως πᾶσα τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη διὰ τὰ λοκρικὰ του, ἰδίᾳ τὰ τοπογραφικὰ μελετήματα.

Ὁφείλομεν ὅμως ρητῶς νὰ τονίσωμεν ὅτι ἂν νομίζει ἐν σελ. 338 ὅτι παραδιωρθώσαμεν ἡμεῖς Καβίριχος, Ἀσκληπιάδου, Ζωπυρου (στίχ. 16)· Σώσωνος κεῖνται ἐπὶ τοῦ λίθου· ἀλλὰ δὲν προσέσχεν ὁ κ. Oldfather εἰς τὰς *βραχύνγραφίας*, διὸ ἐκδίδει καὶ τὰ καταπληκτικὰ *Κάβριχος*, Παράμνου, Καλλότου (! ἀντὶ Καλλικρίτου), ἣ καὶ τοῦναντίον ἐμβάλλει ἀνύπαρκτόν τι κάπου (π. χ. στίχ. 28 ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ λίθῳ *Φαύστου* θέλων *Φ(ι)λύστου*!) καὶ σελ. 326 λεπτολογεῖ σχετικῶς λυπηρὰ τινα καὶ ἀβάσιμα. Ἀλλ' ἀβλεψαίαι του εἶναι καὶ τὸ Κέρκων Σωτιρίδου στίχ. 22, Θεοκλῆς στίχ. 13 (ἐξ ἧς παραναγνώσεως ἀκαιρα ἐξευρίσκει ὁ Robinson) κλπ.· μεγίστη δὲ καὶ θλιβερωτάτη ἀβλεψία του εἶναι τὸ στίχ. 31 *Νωρικὸν* (δῆθεν ὄνομα ἀπελευθέρου) ἀντὶ τῶν σαφῶν «*χωρίον τὸ λεγόμενον Θωρακίδας*».

Τὰ τελευταῖα εἶναι καὶ εὐνόητα ἤδη καὶ τὸ *πρᾶγμα* ἀπλοῦν: ὁ Νίκαρχος καὶ ἡ Βιώ(ι), τέκνα τοῦ γυμνασιάρχου Τιμοκράτους (στίχ. 3-4), δὲν ἀρκουνται εἰς τὴν ἀπαθανατίζουσαν καὶ τὸν πατέρα των ἀναγραφὴν ταύτην (ἀπὸ στ. 6 κέ.) τῶν ὑπὸ τὴν φροντίδα αὐτοῦ ἐφῆβων, ἀλλὰ καὶ δωροῦσιν εἰς τούτους, ὅπως βεβαίως ἐκ τῶν προσόδων ἀνετώτερον συνηβῶσι, κτήμιά των ὀνομαζόμενον *Θωρακίδας*, ὑπο τὸν συνήθη πωλητηρίου τύπον, «*ῶνης*» (στίχ. 34).

Κατάληξις (*ι*)*δης* τοπωνυμικῆς (*Θωρακίδας*) εἶναι ὄντως τι σπάνιον, ἀλλ' ὅχι μόνηρες· ἰδὲ Χατζιδάκιν ἐν Ἀθῆνα 1900, 117 ε. καὶ 1901, 291 ε. *Θώραξ* δὲ γνωστὸν πολλαχόθεν ὄνομα ορέων (Pick ἐν Bezz. Beitr. 21, 258 ε.)· ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ νομισθῇ ὄνομα προσώπου, ὡς καὶ εἶναι ὄντως πολλῶν (πλὴν τοῦ πινδαρικοῦ Ἀλευάδου πρβλ. καὶ τὸν Βοιωτίον Ξενφ. Ἀναβ. Β' 6, 19 — καὶ *Θωρακίδας* δὲ κύριον ἐν REt. Gr. 1899, 102 A 70, B 19).

Περὶ τῶν ἄλλων ονομάτων — κοινῶν τὸ πλεῖστον — δὲν θὰ παρατηρήσωμεν τι πλὴν τοῦ στίχ. 26 *Διβάνου*, τοῦ ὑπηρετοῦ τοῦ γυμνασίου (ἂν καὶ ὅχι βεβαίως δοῦλος, ἀλλὰ ἐλεύθερος, ἀφοῦ συναναγράφεται μὲ τους ἐφήβους τοῦ ἔτους), ὅτι πιθανῶς ἦτο νόθος ἀπλῶς ἢ ἀπελεύθερος ὄντως, διὸ καὶ δὲν καλεῖται πατρόςθεν. *Νικήτης* (15) εἶναι καὶ τις Ελατεὺς IG IX<sup>1</sup>, 12, 33.

Οὐδ' ἐν στίχ. 9 οὐδὲ ἀλλαχοῦ εἰσηγάγομεν τι εἰς τὸν λίθον, σημειοῦντες *κενὸν* μικρὸν διὰ τοῦ [ ] παρ' ἡμῖν καθιερωμένου, ἐνῷ ὁ κ. Oldfather τοῦναντίον εἰσθιάζει ἐκεῖ ἀνύπαρκτον *Σ[ώου]*.

Τέλος καὶ ἡ δυσπιστία του περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ λίθου ἐκ τῶν Ἀλῶν εἶναι ἀβάσιμος· ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ευρέσεως, ὡς ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ εὐρόντος αὐτὸν (ὡς κάλυμμα τάφου μεταγενεστέρου τῶν Ἀλῶν) ἐπέισθημεν ἀπολύτως ὅτι ἀληθῆ λέγει. Οὐδὲ εἶναι τι ἀπίστευτον 41 ἐφηβοὶ ἐν δευτερευούσῃ πόλει.

### Ἀταλάντη.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κ. Oldfather ἔχει παραναγνοσθῇ ἐν AJA 1915, 333 ἀριθ. 13 ἐπιγραφὴ ὀπουντία (ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἀφροδίτης Γ. Ζήση ἐν Ἀταλάντῃ), ἐνθα ἀναγινώσκουμεν

*Γένει σεβαστῶν καὶ τῇ πόλει*  
Λεύκιος Ἀλλιος Ταῦρος... [δς καὶ ἐ-  
κατέροις τοῖς γυμνασίοις; ἢ — *ἀρχαῖς*; ἔδωκε...  
ἐξῆς δωρεὰν μόνοις;... καὶ τὴν στο  
ἂν καὶ τὸ ἐπικάμπιον ἐκ [τῶν ἰδίων.

Ἀπίστευτον πῶς ἀνεγνώσθη ἐν ἀρχῇ *γένεις ἐραστῶν* ἀντὶ τοῦ καὶ ἄλλοθεν εὐνόητου *γένει σεβαστῶν* = *genti Augustae* ἢ *numini domus augustae* (περὶ ὧν ἰδὲ τελευταῖον Cagnat CR. Acad. d. inscr. 1913, 680 ε. 684 καὶ Magie: de Rom. jur. publ. vocab. solemn. 68-9. Ἐνθυμούμεθα ρητῶς τὸ «γένει σεβαστῶν καὶ τῇ πόλει (τὸν ναὸν κλπ.)» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θίσιθς, ἀλλὰ καὶ τὰ *θεοῖς σεβαστοῖς* (π. χ. ἐπὶ κρήνης Στείρεως IX<sup>1</sup> 47 πρβλ. IV<sup>1</sup> 1156 καὶ 378<sup>a</sup>) — ὅμοια κλπ. — καὶ ὡς ἡ καισαρολατρεία δὲν χρήζει λόγων, οὕτως οὐδὲ ἡ λατρεία ὅλως αὐτοκρατορικῆς οικογενείας (καὶ ἐπὶ νομισμάτων π. χ. Ἱεραπόλεως, πάλιν «γένει σεβαστῶν»).

Ὁ δὲ Λ. Ἀλλιος Ταῦρος, ἤδη γνωστὸς καὶ ἐκ νῆς IG IX<sup>1</sup> 285 καὶ ἐκ τῆς συνεκδιδομένης ἐν AJA 1915 σελ. 332 ἀριθ. 12, ἀπαντα καὶ εἰς ἄλλο τεμάχιον ἐπιγραφῆς εἰσηγμένον εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης ἐκ τοῦ *πύργου* τῆς Ν. Πέλλης, ὃ δὲν ἔχομεν πρόχειρον πλέον.

Εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν τῆς Ἀταλάντης εἰσηγάγομεν καὶ 1) τὸ ἄνω στήλης μετ' αετώματος ἀπλοῦ, ἀριστερὰ τεθραυσμένου, μὲ γεισίποδας ὑπὸ ἐξέχον ἐπικράνον· ὕψος 0,22 × 0,67 × 0,16

Α Λ Τ Τ Ι Α Χ Ρ Η Σ Τ Η Κ Α Ι Α Γ Ε Λ Η Χ Α Ι

Λ. Ἀττία χρηστὴ καὶ Ἀγέλη χαίρετε.

Ευρέθη καὶ ἔδωρήθη εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ

Λαζ. Ζεκεντέ, δικαστικοῦ κλητῆρος, ἐκ τοῦ πρὸ τῆς οἰκίας του κήπου, κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς σημερινῆς πόλεως.

2) Ὡσαύτως τὸ ἐν εἰκ. 2 ἐπιτύμβιον **ἀνάγλυφον δπλίτου** χρόνων καὶ τέχνης δοκίμων, κατεφθαρμένον μὲν δεινῶς, ἀλλ' ἀξιόλογον, καθ' ὅσον πιστοὶ καὶ ἐξ ἐπιτυμβίων τὴν ἐκ νομισμάτων τοῦ Ὀποῦντος γνωστοτάτην παράστασιν

πολέμου, ἀναγλύφων μαχητῶν ἰδὲ νῦν κυρίως F. Studniczka: die Griech. Kunst an Kriegergräbern. Leipz. 1915.

3) Τέλος εἰς τὴν συλλογὴν Ἀταλάντης μετεκομίσαμεν καὶ τὴν μαρμαρίνην ἐπιτυμβίαν ἀνάγλυφον στήλην τῆς εἰκ. 3 μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «Λύκος Λυτονόμου, χαῖρε», τὴν μόνην δημοσιευθεῖσαν ἐν AJA. Ἀλλ' αἱ κοινόταται ἐν ὧ-



Εἰκ. 2. Ἀνάγλυφον δπλίτου Ἀταλάντης.

«Αἶαντος τοῦ Λοκροῦ» (δῆθεν· διότι καὶ ἄλλοθεν ὁ τύπος γνωστός· π. χ. BCH 1880 πίν. VII). Ἐξήχθη ὑφ' ἡμῶν ἐκ τοῦ **ὕδραγωγείου** τῆς Νέας Πιέλλης, ὑπερθεῖν τῆς Ἀταλάντης, ὃ περιγράφει ὅχι ἐπαρκῶς τελείως ὁ Lolling· ἰδίᾳ προσθετέον ὅτι τῶν καλυμμάτων τῆς θολωτῆς του σήραγγος ἢ καθόδου τινὰ σώζουσι καὶ γράμματα· οὕτω π. χ. δύο ὅλοι λίθοι εὐμεγέθεις, μετὰ τὸ 5<sup>ον</sup> μέτρον ἀπὸ τῆς εισόδου ἔχουσιν ἑκάτερος ΔΑΓΝ. ἄλλος δὲ τὰ ΒΑΣΣΟΣ.—Περὶ τῶν μονοπροσώπων τούτων, ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἰδίᾳ εὐχρηστών πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ ἔτι

μαῖκοις χρόνοις μορφαὶ δὲν θὰ ἐκρίθησαν καὶ δικαίως περιγραφῆς ἄξια· ὕψος 1,90×.72×.15.

**Νᾶρυξ (-ύκα)=Παλαιόκαστρον Ῥεγγινίου.**

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς τυμβωρυχίας, τῆς ἐνεργουμένης ἀπὸ ἐτῶν ὑπὸ τὰ χωρία Ῥεγγίνι καὶ Ῥιτζέρι τοῦ Θρονίου περὶ τὸ μεταξὺ αὐτῶν Παλαιόκαστρον μεταβάιντες κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1919 κατέσχομεν ἐλάχιστά τινα πήλινα εἰδώλια καὶ δύο ἐπιτυμβίους στήλας μετ' ἐπιγραφῶν παρὰ τῷ Δ. Μαρμάρᾳ κατοίκῳ Ῥιτζερίου (ὡς



καὶ ἐφροντίσαμεν ν'ἀποκομισθῶσιν εἰς τὸ ἐκεῖ  
Δημ. Σχολεῖον).

1) Ἐπὶ τοῦ ἄνω τμήματος μαρμαρίνης στή-  
λης μετ' ἀκρωτηρίου, ὕψ' οὗ τὸ γεῖσον σφύζον-  
ται τῆς δευτέρας τὰ λείψανα· ὕψ. 30×.26×.04.

Κύβος μελανοφαίου τιτανολίθου, ἄνω καὶ ἀρι-  
στερὰ ἐλλιπής, ἐν τοῖς χριστιανικοῖς, ἢ ῥωμαϊ-  
κοῖς τὸ πολὺ, ἐρειπίοις τοῦ **Παλαιοαγιάννη**,  
ὑπὸ τὸν πολύφθορον διὰ καθιζήσεις καὶ ἀνθρω-  
πίνας καταστροφὰς λόφον, τὸν φέροντα τοῦ



Εἰκ. 3. Ἀλῶν ἐπιτύμβιον Λύκου.

α' Σθενέδαμος  
β' Αἰμπ(ι)ρος Γλαῦκ . .

2) Ὁμοίαν στήλην μαρμαρίνην μετ' ἀετώ-  
ματος ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως «Πουρνάρας»

ΞΕΝΟΚΛΗΤΟΣ Ξενόκλητος.

3) Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερον εὑρημα ἡμῶν  
ὑπῆρξεν ἐπιγραφή, ἣν ὀλίγον ἐρευνήσαντες προ-  
χείρως τὸν ὑπὸ τὸ Παλαιόκαστρον ἐρειπιῶνα  
**Ἀγιάννην**, ῥωμαϊκοῦ, φαίνεται, οἰκοδομήματος,  
πιθανῶς ναοῦ, εὔρομεν μεταξὺ τῶν λίθων αὐτοῦ.

Παλαιοχωριοῦ τὰ ἐρείπια, ὑπὲρ παρακοιλιάδα  
τοῦ Βοαγρίου (ῥῆσος· 65×.49×.46).

[Ἀδριανὸν σωτή-  
ρα καὶ κτίστην  
τῆς οἰκουμένης  
ἢ τῶν Ναρυκίων  
πόλιν ἐπιμεληθέντος

5 Αἰλίου Θ[ρ]έπου καὶ ἀ-  
ν[α]λώσαντος ἐξ ὧν [προ-;  
ώφειλεν ἢ πόλιν [χρη-  
μάτων.

Συμπληροῦμεν θαρρούντως Ἀδριανὸν ἐν ἀρχῇ κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἰδίᾳ VII 1841 καὶ 2497, ὃν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ αὐτὸν τιμῶσιν οἱ Θεοπεῖς ἀπαράλλακτα ὡς *σωτήρα καὶ κτίστην τῆς Οἰκουμένης*, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ «κοινὸν τῶν Φωκέων», εἰς δὲ πιθανώτατα ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖ καὶ ἡ Λοκρίς, αὐτὸν ἀνιστὰ ὡς *σωτήρα τῆς Οἰκουμένης*, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ἐν στίχ. 5 φερώνυμόν του [Αἴ]λιον. Ὡς φαίνεται καὶ ὁ Νάρυξ θὰ ἐφείλκυσε τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ πανευεργέτου, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐνδόξων πόλεων, αὐτοκράτορος.

Διότι — καὶ ἐν τούτῳ κεῖται ἡ κυρία σπουδαιότης τοῦ λίθου — προφανῶς ἔχομεν τέλος ἐνταῦθα τὴν πολυζήτητον θέσιν τῆς παλαιφάτου πόλεως Νάρυκος, «ἐξ ἧς φασὶ τὸν Αἴαντα γεγενῆσθαι» Διόδ. ΙΔ' 82 πρὸς Στράβ. σ. 425· καὶ ὁ μὲν Bursian τὴν ἐτοποθέτει τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἐπικνημιδίᾳ ἐτι (κατὰ τὰ ῥητὰ τοῦ Διοδ. ΙΣ' 38), εἰς τὴν Βουδονίτσαν, ἀλλ' ὁ Ross καὶ ὁ Wilhelm πρὸ 10 ἐτῶν ἀκόμη (Ost. Jh. 1911) αὐθαιρέτως εἰς τὴν Ἀταλάντην, προδήλως διὰ τὴν Ὀπουντίων ἡγεμονίαν τοῦ Αἴαντος παρ' Ὀμήρῳ (ὅστις ὅμως φυσικὰ δὲν διαστέλλει ἀκόμη Ἐπικνημιδίους), ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παρὰ Διοδ. ΙΔ' 82 γειτονίαν αὐτῆς δῆθεν πρὸς τὰς Ἀβάς, ἀπλῶς *φαινομενικὴν* οὖσαν· διότι πῶς βεβαιοῦται ὅτι ὁ Φάυλλος ἐκπεσὼν τῆς Νάρυκος ἔμεινε *πλησίον* τῆς; διατὶ τότε νὰ μὴ φθάσῃ καὶ μέχρι Ἀβῶν (ὑπὲρ τὰς 7 ὥρας ΜΑ), ἵνα π. χ. ἀνασυνταχθῇ καὶ ἐν τῷ φωκικῷ δὴ ἐκείνῳ ἱερῷ παραλάβῃ καὶ νεοσυλλέκτους δυνάμεις;

Ἄλλ' ἀξιόλογον καὶ ὅτι ἐπιζῇ ἐτι ἐπὶ Ἀδριανοῦ λοιπὸν ἡ γεγραρὰ πόλις, ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος ὑπάρχουσαν καὶ πῶς ἀκμάζουσαν πάλιν ἐγνωρίσαμεν ἥδη ἐκ τῆς περιφήμου περὶ τῶν Λοκρίδων παρθένων, τῶν κατ' ἔτος εἰς Ἴλιον ἀφιερουμένων, ἐπιγραφῆς Ost. Jh. 1911, 166 ε., ὥστε καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ Φαῦλλου τῷ 352 κατασκαφήν.

Οὕτω δὲ δυσπιστοτέρα μὲν καθίσταται ἡ ὑπὸ Bursian, ἄλλως ὀξεῖα πολλαχῶς, ταύτις τῆς Νάρυκος πρὸς τὰς (μετ' ἀνάκτισιν π. χ. ὀνομασθείσας) *Φαρύγας*· ἀλλὰ τὸ πρόβλημα θὰ λυθῇ πιθανώτατα καὶ διὰ μόνῃς τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐρειπίων τούτων, ὧν ἐνώπιον καὶ ἡμεῖς ἐσκέφθημεν ἀμέσως τὸν ναὸν τῆς *Φαρυγαίας* Ἡρας (Στράβ. σελ. 426 τελ.), ὡς ἐνεθύμιζεν ἡμᾶς ἐπίσης τὴν κατὰ Στράβωνα ὁμηρικὴν *προκάτοχον τῶν Φαρυγῶν Τάρφην* τὸ σύνδενδρον καὶ εὐῦδρον τῆς ὅλης ἐνταῦθα χώρας, ἐν παρακοιλίᾳ τοῦ Βοαργίου, ὅχι πολὺ μακρὰν τοῦ Θρονίου, πρὸς δὲ συνάπτεται πῶς καὶ διὰ τῶν Στράβ. σελ. 66· ἀλλὰ ἰδίᾳ ἐπιμόνως ἐπανήρχετο εἰς ταυτισμὸν τὸ στρατηγικὸν τῆς θέσεως καὶ

ἐπικάϊρον (παρὰ τὴν ἐκ Θερμοπυλῶν πρὸς Ἑλλάτιαν ἀρχαίῳθεν καὶ διὰ Φοντάνας ἐν νεωτέροις χρόνοις ὁδόν), ὁ κοινὸν ἐν ὅλῃ τῇ παραδόσει καὶ περὶ Φαρυγῶν καὶ περὶ Νάρυκος ἀλλὰ καὶ τὸ *φαραγγῶδες* τῶν πέριξ... Τοῦναντίον εἰς τὴν θέσιν τῆς Βουδονίτσας ἢ Μεντενίτσας (εἰς ἣν θέτει τὰς *Φαρύγας* ὁ Lolling, λησμονῶν ὅτι ἡ *Τάρφη* μακρὰν τῆς Σκαρφείας π. Στράβ. σελ. 66) θὰ ἦτο μᾶλλον τότε ἡ ὁμηρικὴ *Αὔγεια*, ἢ ἐπὶ Στράβωνος (σελ. 364) ἤδη ἡφανισμένη καὶ εὐλόγως λοιπὸν ἐν σελ. 426 συμπληρουμένη, ὅπου λέγεται ὅτι τὴν χώραν αὐτῆς νέμονται οἱ Σκαρφεῖς (οἱ ὑποκάτω ἀμέσως παρὰ τὸν σημερινὸν Μῶλον, ὡς γνωστὸν, οἰκοῦντες) <sup>1</sup>.

Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Παλαιαγιάννης θὰ κατέχωμεν ὡς βέβαιον ὅτι τὰ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, τῆς «Παλαιοκάστρας» τοῦ Ῥεγγινίου, πενιχρὰ ἤδη διὰ τὴν καλλιεργίαν ἐρείπια — ἐπιπολῆς μόνον σχεδὸν χριστιανικὰ ἢ καὶ ῥωμαϊκὰ, περὶ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν ὅμως καὶ τείχους ἐλληνικοῦ λείψανά τινα — δεικνύουσι τὴν θέσιν τοῦ Νάρυκος· εἰς δὲ τὰ νεκροταφεῖα τούτου ἀνήκουν οἱ κατὰ τὰς ἐκατέρωθεν κλιτῶς πολυάριθμοι, ἥδη ἀνεωγμένοι, ἀρχαῖοι τάφοι (οἱ πλεῖστοι σπηλαιοειδεῖς, ἀλλὰ καὶ καλυβίται πολλοὶ) καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐπιγραφαί, ὡς καὶ ἡ ἐν IX', 311, ἕως δὲ καὶ αἱ ἐν AJA 1915, 335 ἀριθ. 18-19 ἐξ ἐτέρου ἐρειπιῶνος (νῦν Μονῆς ὡσαύτως «Παλαιαγιάννης») ἀνατολικωτέρου.

## ΕΚ ΤΗΣ ΦΩΚΙΔΟΣ

## Κωρύκιον ἄντρον.

Τὴν γνωστὴν κατὰ τὸ στόμιον τοῦ ἄντρον ἐπὶ βράχου ἐπιγραφὴν, ἀκατανόητον ὡς ἐκδίδεται ἐν AM 1878, 154, Bursian Jahrb. 1883, 108 καὶ SGDI 1536<sup>6</sup>, ἀνέγνωμεν ἰδόντες ἀπὸ τοῦ 1918 ἐν σαφεῖ ἐξαμέτρῳ

ΝΥΜΦΩΝ  
ΠΑΝΟΣΚΛΙ  
ΟΥΣΑΑΜΑ  
ΑΠΑΕΛΗΦ

Νυμφῶν [καὶ] Πανὸς κλ[ύ]ουσα Ἀμα[ρά]ντα  
[ἐλήφθη]

(ἐκ τῶν ἰχνῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ μέτρου, δυνατὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις Ἀμιά[ντ]α: ἀμφοτέρων μέχρι τοῦδε γνωστὰ μόνα τάρσενικά).

<sup>1</sup> Ἄλλ' ὅμως ἀπιστοῦμεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς Αὔγειας ἐν τῷ εἰς Διόνυσον δελφικῷ παιᾶνι BCH 1895, 400 στίχ. 16, πιθανωτέραν νομίζοντες συμπλήρωσιν: [Εὐβο]ϊάν τε καλλιέκρον.

Καὶ οὕτω σαφέστατον τὸ νόημα εἰς τὸν ἐν-  
θυμούμενον καὶ μόνον τὸν ῥητῶς «*νυμφόλη-  
πτον*» ἐαυτὸν ἀναγράφοντα γνωστὸν διαμορ-  
φωτὴν τοῦ ἀναφλυστίου Πανίου IG I 423, ἂν  
μὴ καὶ πλείστας ἄλλας, ὁμοίας πως, ἀναγραφὰς  
θαυμασίων δυνάμεων ἢ «ἀρετῶν» θεῶν (ἄς βλ.  
ἐν BSA 1915, 180 ἔ.)· πασίγνωστα δὲ καὶ τὰ  
*δαιμονόληπτος*, *θεό-(ἐρωτό)-μητρό-μουσό*  
— *πανόληπτος*, ἀλλὰ καὶ τὰ *κατέχεσθαι* (ὑπὸ  
τῶν Σφραγιτῶν Νυμφῶν τοῦ Κιθαιρώνας  
π. χ. Πλουτ. Ἀριστ. IA'. πρβλ. Ἀγιδ. Z'), *κά-  
τοχος* (Πλάτ. Φαίδρω 224<sup>E</sup> κλπ.) καὶ κατο(κω)-  
χή(-ιμος) Πλάτ. Ἰων. 536<sup>B-C</sup> κατὰ τύχην δὲ μόνον  
ἀπαντᾷ πως σπανίως τὸ *λαμβάνειν* αὐτό,  
π. χ. Ἡροδ. Δ' 79, 4 «*βακχεύομεν καὶ ἡμέας*»  
θεὸς *λαμβάνει*· νῦν οὗτος ὁ δαίμων καὶ τὸν  
ἡμέτερον βασιλέα *λελάβηκε*.. καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ  
*μαίνεται*.

Περὶ δὲ τοῦ πράγματος καὶ τῶν διὰ θείας χά-  
ριτος (καὶ οὐχὶ πάντοτε τιμωρίας) θεοφορητῶν  
γινόμενων — ἐνταῦθα πρωτοφανῶς δι' *ἀκροά-  
σεως* τῶν ἐν ᾧδῃ ἐπιφανέντων δαιμόνων — ἰδὲ  
νῦν τὸ ἐν P.W. RE ἀρθ. Katochos τοῦ Gans-  
schinietz, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Gruppe ἤδη Grie.  
Myth. 827 σημ. 3, 829 σημ. 2, 849 κ. ἀ. (παρ'  
ᾧ ἐν γένει περὶ *Κωρυκίων* σελ. 827). Περὶ δὲ  
αὐτοῦ τοῦ Κωρυκίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ λατρείας  
Νυμφῶν καὶ Πανὸς ἰδὲ τὴν πληρεστέραν βιβλιο-  
γραφίαν παρὰ Hitzig - Blümner ἐκδ. Πανσ.  
III σελ. 806 ἔ.

### Σ τ ε ῖ ρ ι ς .

Κατὰ τὰς προπερυσινὰς συντηρητικὰς ἐν τῷ  
ναῷ τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ ἐργασίας ὁ φίλος συνά-  
δελφος τῶν βυζαντιακῶν ἀρχαιοτήτων κ. Γ. Σω-  
τηρίου ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τοῦ κίονος ἐνὸς τῶν  
διλόβων παραθύρων τοῦ γυναικωνίτου τῆς βο-  
ρείου πλευρᾶς (κίονος μονολίθου, ἀρραβδῶτου,  
ἄνω λήγοντος εἰς ἐξοχὴν κρικοειδῆ) ἐντὸς χαρα-  
κτῆς δέλτου ὑπὸ τὸ ὑποτραχήλιον ἀμέσως — καὶ  
ἐν μέρει ὑπ' αὐτὴν — τὴν ἐπιγραφὴν

ΙΤΙΜΟΚΡΑΤΗΣΚΑΙ  
ΟΤΟΥΤΟΥΥΙΟΣ  
ΕΘΡΑΪΣΙΟΕΥ  
ΕΑΜΕΝΟΙΚΑΙΕΥ  
5 ΧΑΡΙΣΤΟΥΝΤΕΣ  
ΑΝΕΣΤΗΣΑΝ

Τιμοκράτης καὶ  
ὁ τοῦτου υἱὸς  
Ἐορτάσιος εὐ-  
ξάμενοι καὶ εὐ-  
χαριστοῦντες  
ἀνέστησαν.

Ὁ αὐτὸς συνάδελφος μετεκόμισε καὶ εἰς τὴν  
συγκροτουμένην ὑπ' αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ναοῦ χρι-  
στιανικὴν συλλογὴν ἐκ τοῦ κήπου τὸν λίθον  
τὸν φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς IG IX<sup>1</sup> 41 - 42 ἐπὶ  
τῆς κυρίας πλευρᾶς καὶ τὴν 43 ἐπὶ τῆς δεξιᾶς

στενῆς, ἀποτελοῦσαν ἀπλῶς συνέχειαν καὶ τέλος  
τῆς 42 — ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λοιπὸν λίθου,  
εἰς δὲ θὰ παρέκειτο ἕτερος παράπλευρος κατὰ  
τὴν σφωζομένην ἀναθύρωσιν.

### Ἀ ν τ ῖ κ υ ρ α .

Ἀδυνατήσας τὰ τελευταῖα ἔτη νὰ μεταβῶ καὶ  
ἐξ αὐτοψίας δημοσιεύσω τὴν ἐπομένην ἀξιόλο-  
γον ἐπιγραφὴν παραθέτω ἐπὶ τοῦ παρόντος  
αὐτὴν, ὥς μοι ἀπεστάλη «ἐκ τῆς οἰκίας Σ. Δη-  
μητρίου», μικροῖς γράμμασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ  
τὰ μέτρα

Οἱς ἀρετῆς κατὰ πάντα μέλει, βίον οἶδε τάχιστα  
Θνήσκουσι συγγενῶν ἐγ' ξυνοχαῖς πολέμων·  
τῶν καὶ Ἀρίσταρχος πάτρης ὑπὲρ ἀσπίδ' αἰέρας  
ᾧλετο δυσμενέων φύλον ἀμυνόμενος.

### Ἀ μ β ρ ο σ σ ο ς .

Μετακομίσαντες εἰς τὸ Μουσεῖον Χαιρωνείας  
πλὴν ἄλλων καὶ τὸ βάθρον τὸ φέρον τὴν ἐπι-  
γραφὴν IX<sup>1</sup> 10 παρατηρήσαμεν καὶ ἐπὶ τῆς  
αριστερᾶς πλευρᾶς ἐτέραν ἐπιγραφὴν, δεινῶς  
ἐφθαρμένην, προδήλως ὅμως φέρουσιν τὸ τέλος  
προξενικοῦ ψηφίσματος καὶ ἕτερον πλήρες.

ΔΑΜ[ΟΚΛΗΣ] ΑΙΝΗΣΙΑ  
2 ΒΡΥΣΣΙΟΙ  
ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΑΡΧΟΝΤΟΣ . . . . ΥΣΣΩΙΑ  
ΩΝ ΜΟΥ . . . ΑΜΑ ΚΛΗΣΙ  
ΣΡ[ΟΙ]ΟΙΟΔΑ ΚΕΛ ΩΝΑΜΒΡ[ΟΙ]ΝΑ  
3 ΒΟΥΛΩΙΑΡΙΣΤΩΝΟC ΑΡΑ Τ[Ε]Ι  
5 ΝΟΙCΠΡΟΞΕΝΙΑΝ ΡΟΕΔΡΙΑΝΙΟCΠ[Ε]ΤΕC  
ΑΙΓΑCΕΝΚΤΗΣΙΝΚΑΙΟΙΚΙΑCΚΑΙ[Ε]ΛΛΑC  
ΑΚΑΙΤΟΙCΑΛΛΟΙCΠΡΟΞΕΝΟΙC[Ε]ΡΓΕΑΙC  
ΠΟΛΙΟCΤΩΝΑΜΒΡΥCΣΙΩΝΥΠΑΡΧΕΙCΥC  
ΠΡΟΞΕΝΙΑC[Ε]ΙCΙCΑΔΑΜΟΚΛ[Ε]ΟΥC  
10 ΝΙΚΙΑ ΑΜΒΡΥCΣΙΟΙ  
[Ἐγγυνοὶ τὰς προξενίας.]  
Δαμ[οκλῆς] Αἰνησία . . . . Ἀ[ρι]στομ[έν]ους; Ἀμ[β]  
2 βρύσσιοι.  
Ἀγαθαὶ τύχαι ἀρχοντος [ἐν Ἀμβρ]ύσσω Δι [Κλε  
ων]ύμου Δαμα[σίου]· ἐν ἐνόμῳ ἐκ[κ]λησίαι  
τὰς πόλιος Δε . . . τῶν Ἀμβρ[ύσσι]ων Ἀριστ  
βούλῳ Ἀρίστωνος . . . . [καὶ ἐκγόν]  
5 νοῖς προξενίαν [π]ροεδρίαν ἰσοπ[ολι]τε[ί]αν  
καὶ γὰς ἐκκτησιν καὶ οἰκίας καὶ [πάντα τὰ] λ[ο]γα, ὁ-  
σα καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις [καὶ εὐεργέ]ταις [τὰς]  
πόλιος τῶν Ἀμβρυσίων ὑπάρχει. Ἐγγ[υνο]ὶ τὰς  
προξενίας [Αἰν]ησίας Δαμοκλ[έ]ους . . . .  
10 Νικία Ἀμβρυσσιοί.

Ὁ ἐγγυητὴς τῆς πρώτης προξενίας Δαμοκλῆς  
ὁ Αἰνησίου (πρὸς δὲ ἐναλλάσσεται πατὴρ ἢ υἱὸς  
ἐν τῇ δευτέρᾳ, στίχ. 9 Αἰνησίας ὁ Δαμοκλέους)  
εἶναι ἄμα καὶ τῆς IX<sup>1</sup> 10 «ἐγγυος», ἀπαντᾷ δὲ  
καὶ ἐν δελφικαῖς ἐπιγραφαῖς FD III<sup>2</sup> 360 ἔ.  
(Index τοῦ Colin).

Ἀνεκδότους δὲ εἶδομεν ἐτι ἐν Διστόμῳ 1) ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Παναγίας ἐντετειχισμένην στήλην  $35 \times 40 \times 10$  μ. ἐπὶ [Νι]καρέται· 2) ἐν οἰκίᾳ Νικ. Μπάρλου Ῥάλλη ὁμοίαν, ἄνω ἑλλιπῇ «ἐπὶ Ξενοπαίδι» (ὕψος 1 μ.  $\times 40 \times 13$ ).

### Πανοπεύς.

Ἐν στομίῳ φρέατος κατὰ τὴν δυτ. εἴσοδον τοῦ σημερινοῦ Ἀγ. Βλασίου κύβος τιτανολίθου ( $92 \times 50 \times 35$ ) φέρει τὴν ἐπιγρ. ΕΠΙΕΠΑΡΜΑ (γραμμ. Δ' αἰῶνος), ἥτοι ἐπὶ Ἐπαρμᾶ, δηλ. Ἐπαρμόστῳ (ὄνομα ἰδίᾳ Ὀπουντίων· πλὴν τοῦ ἐνδόξου Ὀλυμπιονίκου Πινδ. Θ' πρβλ. καὶ τοὺς IG VII 393 καὶ BCH 1902, 8 στίχ. 62 καὶ 67· ἀλλὰ καὶ Στερίου IX' 40 κ. ἄ.).

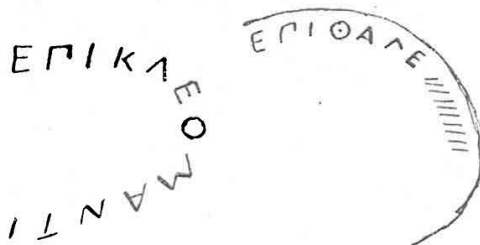
### Δαύλεια.

Παραλαβόντες παρὰ Βασ. Κακογιάννη μετεκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Χαιρωνείας (ἀρ. λιθ. 218) τὴν ὑπὸ Κοντολέοντος τὸ πρῶτον ἐν REt. A. 1906, 284 ἐκδεδομένην ἐπιγραφὴν.

Κατὰ τὴν θέσιν Σαλαβέρο σκάπτων ὁ Γ. Ἀγγελόπουλος ἀνεῦρε τάφον χριστιανικὸν ὑπόγειον καμαρωτὸν μετὰ δύο θηκῶν ἀνδρομήκων πλινθοκτίστων κατὰ τὰ πλευρά, σφύζοντα πλὴν 4 ἐν ὧν σκελετῶν δέκα περίπου πήλινα λυχνάρια μὲ συνήθη ἔκτυπον κόσμον, σταυρούς, περιφύλλωμα κισσοῦ ἢ κληματίδας καὶ τινὰς σπείρας ἁπλᾶς (νῦν ἀρ. 497 Μουσείου Χαιρωνείας).

### Ἐλάτεια.

Εἰς πατητήριον νεόκτιστον τοῦ χωρίου Σουλέμπευ ὅπου (καὶ ἐξ ἄλλων λειψάνων ὑπῆρξε κώμη τῆς Ἐλατείας) ἔχει ἐντειχίσει ὁ Γ. Λύρας τριγων-



Εἰκ. 4.

Εἰκ. 5.

νικὴν ἀργοῦ τιτανολίθου μελανωποῦ πλάκα (ὕψος  $60 \times 55 \times 15$ ) φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν εἰκ. 4 καὶ ἐτέραν ὁμοίωσχημον ( $44 \times 59 \times 12$ ) σφύζουσαν τὰ ἐν εἰκ. 5 γράμματα.

### Τιθόρα.

Ἐπὶ στηλίδος μετ' ἀνθεμωτοῦ ἀκρωτηρίου, ἀποκεκρουσμένης τὰ κάτω (περίπου  $0,35 \times 0,25$ ), ἐντετειχισμένης εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν Βελίτσαν καὶ τὸν Καχάλην ἀρχαιοφανοῦς ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἀναγινώσκομεν ἐπιγραφὴν

Α Γ Η Σ Ι Α Σ  
ΕΥ

Ἀγῆσιās  
Εὐ[βοεὺ]ς

### Υάμπολις.

Δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὴν ἐν ΑΔ 1916, 363 ἤδη μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Ὑαμπόλεως· εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ τεμαχίου πάρον, πανταχόθεν ἑλλιποῦς ( $16 \times 34$ ), ἐντετειχισμένου εἰς τὴν πρόσοψιν νεοκτίστου ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Δημητρίου ἐπὶ τοῦ λόφου Βάλτετσι, βορειῶς τῆς Ὑαμπόλεως

ΥΜΕΤΕΛΛΟΝ  
ΑΤΟΝΡΩΜΑΙΩΝ  
ΕΡΓΕΣΙΑΣ  
ΑΝΘΕΟΙΣ  
5 ΪΕΙΡΟΣΑΘΗΝΑΙΟΥΕ

[Ὑαμπόλιοι; Φωκεῖς; Κ. Καικέλιον Κοῖν]ου Μέτελλον [στρατηγὸν ἀνθ'] ὑπατον Ῥωμαίων [ἐνδοσίας ἐνε-  
κα καὶ εὐ]εργεσίας [τῆς εἰς ἐαυτοὺς  
ἀνέθη]κεν θεοῖς.

5 Εὐβουλίδης Εὐ[χειρος] Ἀθηναίου ἐ[ποίησεν]

Ἡ συμπλήρωσις κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς IG VII 3490 (Μεγάρων) καὶ AM 1898, 165 = R. Phil. 1899, 263 (Ἐλευσίνος)· διότι αὐτόδηλον ὅτι ὁ δι' ἀνδριάντος τιμώμενος εἶναι ὁ Μακεδονικὸς Μέτελλος, ὁ ὡς στρατηγὸς ἀνθύπατος (= praetor proconsule. Ἴδὲ νῦν Hermes 1914, 581) τῆς Μακεδονίας καταφθάσας μετὰ τὴν νίκην τῆς Σκαρφείας καὶ περὶ Χαιρώνειαν (Πανσ. Ζ' 15, 5) ἀλλ' ἴσως καὶ ἐν Φωκίδι (Πολυβ. Μ' 3) συντρίψας καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοῦ, πρὸς ὃν οἱ Φωκεῖς καὶ προσδοκώμενον ἐτι εἰς Ἐλάτειαν ἔδειξαν εὐλάβειαν περιδεῇ, πιθανῶς δὲ καὶ οἱ Ὑαμπόλιοι ἐν συνεχείᾳ, ἐὰν μάλιστα ἴσως ἐβελτίωσέ πως τὴν μετὰ Φλαμινίνον (Liv. 32, 18, 6) ὄχι ζηλευτὴν βεβαίως θέσιν αὐτῶν.

Οὕτω δὲ τασσομένης τῆς ἐπιγραφῆς ἀμέσως μετὰ τὸ 147 προσκτώμεθα καὶ νέαν βάσιν χρονολογήσεως τοῦ τεχνίτου Εὐβουλίδου τοῦ Β' πρὸς ταῖς ἐπιγραφαῖς Löwy: Inschr. Gr. Bildhauer 228 - 9 καὶ 542 - 3 B 28, κυροῦσαν τοῦ C. Robert τὸ παρὰ P.W. RE.V 871 ἐ. συμπέ-

ρασμα (μέσα Β' αἰῶνος). Ὁ τεχνίτης εἶχεν ἐργασθῇ καὶ ἄλλο ἔργον ἐν Ὑαμπόλει κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν JHS 1896, 307.

Θεοὺς στίχ. 4 νοητέον φυσικὰ τοὺς κυρίως πολιούχους Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν.

ΕΚ ΤΗΣ ΦΘΙΝΤΙΔΟΣ

Στυλὶς = Φάλαρα.

Παλαιόπυργος = Ραβέννικα.

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν θεμελίων πρὸς οἰκοδομίαν ὑπὸ Στ. Χαραμποπούλλου ὅχι μακρὰν τῆς παραλίας εὐρέθησαν τὸ ἔαρ τοῦ 1919 ἐν **Στυλίδι** καὶ ἐφθάρησαν τὸ πλεῖστον, πρὶν ἡμεῖς φθάσωμεν, τοῖχοι ἀσθεστόκτιστοι ῥωμαϊκῶν τὸ πολὺ χρόνων καὶ δὴ πιθανῶς λουτρῶν· ἐκ τούτων ἐξήχθη καὶ τετριγύωνον ἐνεπίγραφον βάθρον (ἄλλοθεν μετ' ἄλλου ὑλικοῦ ἡρπασμένον), κυανωποῦ τιτανολίθου, σῶζον ἐν ταῖς 2 πλαγίαις πλευραῖς ἔχνη ἀγκῶνος, κάτωθεν δὲ κοιλασμένον πρὸς ἐφαρμογὴν· ὕψος 0,28 × 0,54 × 0,52.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣΑΣΚΛΑΠΙΩΙ  
ΑΝΕΘΗΚΕΛΙΘΟΥΡΓΟΣ

Βεβαίως εἰς ἀκριβὴ τοποθέτησιν τοῦ Ἀσκληπείου τούτου, πιθανῶς ἐνὸς τῶν ἀρχαιότερων τοῦ Τρικκαίου ἀφιδρυμάτων, οὐδὲν ὠφελούμεθα· μόνον καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἀρχαίων ἐνταῦθα παραδιδόμενων ἢ καὶ νῦν εὐρισκομένων ἐν ἐκσκαφαῖς (π. χ. καὶ ἀναγλύφου βοδὸς ἐν οἰκίᾳ Ζαχ. Μουράτη) καὶ τέλος τῶν λαμπρῶν τειχῶν ὁσημέραι ἀπιθανωτέραν νομιζομένην τὴν ἄλλως πρὸς τὰς παρὰ Στράβ. (Θ' σελ. 435) ἀποστάσεις ἀπὸ Λαμίας (50 σταδίων) καὶ Ἐχίνου ἐτέρωθεν (100 σταδ.) εὐαρμωστοτέραν μετὰθεσιν τῶν Φαλάρων ἐντεῦθεν εἰς τὸν Παλαιόπυργον τοῦ Αὐλακιοῦ (ὄντως ἀπέχοντα 2 ὥρας τῆς Λαμίας, ἐνῶ ἡ Στυλὶς ὑπὲρ τὰς 3)· ὅχι μόνον ἄλλην ἀξιόλογον πόλιν μετὰξὺ Ἐχίνου καὶ Λαμίας (εἰς ἣν θ' ἀπεδίδοντο τὰ τεῖχη ἐκεῖνα) ἀγνοεῖ ἡ παραδοσις, ἀλλὰ καὶ **μυσαιωνικὰ** μόνον βλέπομεν λείψανα περὶ τὸν Παλαιόπυργον πλὴν τοῦ ΝΔάτου (ἀπροσίτου διὰ τὸν πλατὺν αἵλακα) οἰκοδομήματος τοῦ παραθαλασσίου (καὶ ῥητῶς περιβρεχομένου πρό τιος χρόνου ἐπὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης)· κυρίως **πύργου** ἐκείνου, ἐκτισμένου ὄντως δι' ἀρχαίων ἡρπασμένων λίθων. Ἐνταῦθα μᾶλλον ἀρμόζει, νομιζομένην, νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐκ τῆς Φραγκοκρατίας (ιδίᾳ τοῦ σινεδρίου τοῦ 1204!) γνωστὴ ὡς

ἐγγὺς τῆς Λαμίας, ἀλλ' ἔκτοτε ἄφαντος **Ραβέννικα**.

Ἄλλ' ἐν **Στυλίδι**, καὶ δὴ κατὰ τὰ ὑψηλότερα τοῦ συνοικισμοῦ, εὗρισκε συγχρόνως σχεδὸν καὶ ὁ Ἀθ. Λασκόπουλλος καλλιερῶν τὸν ἀγρόν του στήλην μαρμαρίνην μετ' ἀετωματίου, φέρουσαν ἀνάγλυφον ἐν πλαισίῳ ἄνω τοξωτῶ μορφῇ γυναικείαν ἱσταμένην ἐν τυπικῇ μεταγενεστέρᾳ ἀμφιέσει, μᾶλλον βαρβαρότεχνον, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐπιγραφὴν

ΕΠΑΦΡΩΝΗΣΙΦΟΡΟΥ

ΧΑΙΡΕ (κάτω ἔμβολον)

Ἐπαφρῶν Ὀνησιφόρου χαῖρε

ὕψος .71 × .63 × .11.

Λ α μ ί α.

Ἐνῶ καὶ τοῦ κάτω τείχους τῆς πόλεως τὰ-ραῖα (πώρινα) λείψανα φθειρόμενα κινδυνεύουσι νὰ φανισθῶσιν, ὁμοίως δὲ καὶ τινες τῶν ἐν IG IX ὑπαρχουσῶν ἐπιγραφῶν μάτην ἀναζητοῦνται σήμερον, νέαν μίαν μόνην εἶδομεν τὰ τελευταῖα ἔτη παρὰ τῷ Παναγ. Καραμουσκέτῃ, ἐν συνοικίᾳ Κακοσοῦλι ὑπὸ τοὺς ΝΔ πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἀκρολαμίας· εἶναι τὸ ἄνω στήλης μαρμαρίνης μετ' ἀετώματος ἀποκεκρουμένου ὕψ. 46 × 47 × 0,07, ἔχον τὰ

ΣΤΡΑΤΟΝΝΩ      Στρατοννῶ  
ΣΩΤΙΩΝΟΣ      Σωτίωνος

(τὸ ὄν. προφανῶς συντετμ. ἐκ τοῦ **Στρατονίκη**)

καὶ ὑπ' αὐτὰ δύο ῥόδακας ὑποτυπώδεις. Προέρχεται ῥητῶς ἐξ ἐνὸς τῶν ἐν σειρᾷ κατὰ τὴν κλιτὺν ἐκείνην εὐρισκομένων λαξευτῶν **βραχοτάφων**, μετὰ βραχέος συνήθως δρόμου καὶ θύρας κεκλεισμένης δι' ὀρθογωνίου πλακός, κατὰ τὰ πενιχρὰ ἀγγεῖδια δυναμένου νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν Γ' - Β' αἰῶνα π. Χ. Εἶναι θάλαμος τετράγωνος μικρὸς πλάτους 2,5 μ. περίπου (καὶ ὕψους ἴσου) μετ' ἑτρεῖς θήκας ἀβαθεῖς μετ' ἀετούλλια.

ΛΟΚΡΙΣ ΕΣΠΕΡΙΑ

(καὶ Αἰτωλία Ἐπίκτητος).

Συνοψιζομένην τινὰ πορίσματα κυρίως τῆς ἐν θέρει τοῦ 1917 κατ' ἐντολὴν τοῦ Σ. Ὑπουργείου περιοδείας ἡμῶν ἀνὰ τὴν ἀπὸ Ὁθωνος ἑξακο-

<sup>1</sup> Ἡ μὴ παραμένει τὸ πρωτότυπον (ἐκφραγμισμένον ποτὲ εἰς **Ραβέννικα**) ἡ ἐξηλληνισμένον ὄνομα εἰς τὸ πλῆθυσιον ἐκ τοῦ ἀποξηραντικοῦ ὀγετοῦ **Αὐλάκι** (ἦδη τὸν 15ον αἰῶνα παραδιδόμενον; Ἴδε Μύλλερ-Λάμπρου Ἰστ. Φραγκοκρατίας Β' 90).



λουθοῦσαν νὰ ὀνομάζηται διαστρόφως ἐπαρχίαν Λωρίδα (ἐκ τῶν «Λιμοδωριέων» δῆθεν λανθανόντων εἰς τὸ *Λοιδωρικί*), τὴν συγκειμένην, ὡς γνωστόν, ἐκ τοῦ ὅλου σχεδὸν τῆς ἐσπερίας Λοκρίδος καὶ τοῦ πλείστου τῆς ἐπικτήτου Αἰτωλίας· διότι ἔκτοτε ἀπαξ μόνον καὶ εἰς μόνην τὴν Ἑρατεινὴν ἐπανήλθομεν ἐπὶ βραχὺ (τὸν χειμῶνα τοῦ 1919 — ἰδὲ κατωτ.). Ἀλλὰ καὶ ἡ περιουσία ἐκεῖνη ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς μᾶλλον ἀναγνώρισις ἀπλῇ ἐσπευσμένη καὶ μόνον παρασκευαστικῇ ἀνεωτέρας ἐρευνῆς, καθ' ἣν ἐπεφυλασόμεθα καὶ σχέδια καὶ φωτογραφικὰς εἰκόνας, ἰδίᾳ τῶν τειχῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνασκαφῆς τινων τῶν ἀξιολογωτέρων τόπων νὰ ἐπεχειροῦμεν, ἃ πάντα ἔκτοτε ἔμειναν ἐν ἑλίσει μόνον· οὐδὲ ἡδυνήθημεν νὰ διαπορευθῶμεν τὸ δυτικώτερον τμήμα τῆς χώρας τὸ ὑπὲρ Εὐπάλιον καὶ Οἰνεῶνα μέχρι τῶν Ἀποδωτῶν (ὑπερ ὅμως ἔχει περιέλθει καὶ ἐρευνῆσει ὁ κ. Γ. Σωτηριάδης BCH 1907, 270 ε).

Εὐνοήτως τὰ πρῶτα καὶ κίρια τῶν ἀρχαίων λειψάνων ἔμελλον νὰ εἶναι τὰ *τείχη*· καὶ δὴ ὄχι μόνον πρωτόγονά τινα *τείχη καταφυγῆς* καὶ *φρουρᾶς* ἀνὰ τὰς καιρίας ῥάχεις καὶ διόδους τῆς ἐν γένει ἀποκρότου, ἐξόχως δὲ ὀρεινῆς, χώρας, ἀλλὰ καὶ *πόλεων περιεκτικὰ* ἀσφαλῶς ὑπὲρ τὰς μικρὰς ἀλλ' εὐφορωτέρας πῶς κοιλάδας καὶ ὄρους. Καὶ *ἀτειχίστων κωμῶν* ὅμως, καθ' ὅς ὃν π. Θουκ. Γ' 94 οἱ Αἰτωλοί, ἀλλ' ὅς καὶ περὶ τῶν Λοκρῶν θὰ προσεδόκα πᾶς τις ἐνθυμούμενος τὴν διαδόχον αὐτῶν ἀρχέγονον στασιμότητα (καὶ τὴν τραχύτητα ἤδη τῆς γῆς αὐτῇ), εὐρίσκομεν πλείστα ἔχνη καὶ ἄλλα βεβαίως θὰ εὖρη ἀκριβεστέρα ἐρευνα.

1) Τοὺς *περιβόλους πόλεων* (καὶ τινα τείχη καταφυγῆς ἐπιμελέστερα καὶ πύργους μονήρεις) χαρακτηρίζει κοινὴ *τοιχοδομία, ψευδισόδομος (προῖσόδομος)* τᾶρχαιότερα, *ισοδομική* τὰ νεώτερα (πλὴν τμημάτων *πολυγωνικῶν* ἔτι ἀρχαιοτέρων, σωζομένων π. χ. εἰς τὰ τείχη Ἀμφίσσης καὶ Καλλίου = Βελουχόδου καὶ ἤδη γνωστῶν)· ἀλλὰ καὶ τὰ προῖσδομικά (ἐξ ὅχι ἀκριβῶς ὀρθογωνίων, ἀλλὰ ποτε καὶ τραπεζοειδῶν, παραλληλεπιδῶν ὅμως πάντοτε τὰς ἄνω καὶ κάτω ἐπιφανείας λίθων, *ἐπεμβαινόντων* συχνὰ καὶ ἐπὶ *κοίτας* ἀπειρασμένας ἐπὶ τῶν παραπλεύρων) καὶ τὰ τελείως ἰσοδομικά κοινὸν ἔχουσι γνῶρισμα κατὰ τὰς γωνιαίας ἀκμὰς τὴν γνωστὴν ἄνωθεν ἕως κάτω *ἐντομήν*, ἣν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν κατ' ἐξοχὴν *αἰτωλικήν*· ἀλλὰ καὶ πάντα ἢ τοὐλάχιστον τὰ τελείως ἰσοδομικά δύνανται διὰ τὸ ὁμοίομορφον ἀκριβῶς νάναρθῶσιν εἰς τοὺς χρόνους τῆς *αἰτωλοκρατίας*, τὸν Γ' δηλ. κυρίως αἰῶνα, ἀφοῦ παρόμοια καὶ τὰ τῆς κυρίως Αἰτωλίας (Ῥωμαῖος

ἐν ΑΔ 1916, 50 καὶ 1918, 107), ἂν καὶ γενικώτερον «ἐλληνιστικά» φαίνονται. Τοῦ ἰσοδόμου τούτου καὶ κατὰ τόπους ψευδισόδομοι τύποι τείχη εἶναι ἐν τῇ Λοκρίδι κατὰ πειρὰν ἐξ Ἀντικύρας, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ἀμφίσσης, τὰ παλαιόκαστρα Σιγδίσσης, Ἀγ. Θυμιάς (Μινονίας), Κο(κ)λοπετεινίσσης, Βουνηγώρας, Πεντεοριῶν, Γαλαξειδίου (Οἰανθείας), Βίδαθης, ὑπὲρ ὄριον Βάβης (Τολοφῶνος) ὑπὲρ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Βιτρινίσσης, Μαλανδρίνου (Φυσκῶν). Ἀντικύρας (ὑπὲρ νησιῖα Τριζόνια), ὄριον Ντοβιάς τοῦ ἀμέσως ἀνατολικωτέρου τῶν δὲ Αἰτωλῶν Καλλιφῶν πλὴν τοῦ Καλλίου (Βελουχόδου) καὶ τὰ τοῦ Γλᾶ τῆς Συκεᾶς ἢ Κάστρο τοῦ Κονιάκου, τὸ ὑπὲρ τὸν Λευκαδίτην εἰς κλιτὸν ἀριστερὰ τοῦ ἄνω Μόρνου, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ μικρὸν τοῦ Αουτσόδου παρὰ τὸν Κόκκινον καὶ τὸ τῆς *Καστριωτίσσης*, ἂν καὶ τοῦτο πιθανῶς οἰτῶν πλέον ὥς καὶ τὸ ἀπέναντι τῆς Στρώμης ὑπὲρ τὴν Ἀγ. Σωτήραν.

2) Πρωτόγονα δὲ τείχη καὶ μᾶλλον ἀπλᾶ «μάνδραι», ὡς τα λέγει ἐνίοτε ὁ λαός, ἢ περιβολοὶ ὄχυροί, εἶναι τὰ τῆς κορυφῆς τῆς Τσιτομῆς, τῆς Μπούχουρης, τοῦ Μαθιῶ ἀμέσως βορ. τῆς Βιτρινίσσης καὶ τῆς Πλέσσης ἔτι βορειότερον 1 ὦραν.

3) Ἀτειχίστοι δὲ κῶμαι *φαίνονται* (τοὐλάχιστον εἰς οἰκίῳν θεμέλια καὶ ὄστρακα ἀγγείων) πλὴν τοῦ Χαλείου καὶ ὑπὲρ τὸ Παλαιονκάτουρον, ὑπὸ τοὺς Πενταγιούς, ὑπὸ τὴν Κωστιρίτισαν καὶ τὴν Βοστινίτισαν (ἀμφοτέρω ὑπὸ ναῖσκους Ἀγ. Μηνᾶ), παρὰ τὴν Γρανίτισαν καὶ ὑπὸ τὸν Λευκαδίτην. Ὑποτάσσομεν ἐκτενέστερά τινα περὶ τῶν ἀξιολογωτέρων τόπων.

### Χάλειον (ἤδη μυκηναϊκόν).

Κατὰ τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ τελευταίου τῶν πρὸς τὸν Κρῖσαιον κόλπον λόφων, οὗς περικαμπτεῖ ἡ ἐξ Ἀμφίσσης πρὸς Ἰτέαν δημοσία ὁδός, χαράσσοντες οἱ Γάλλοι τὸ φθινόπωρον τοῦ 1917 στρατιωτικὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἐκεῖ ἐπάνω στρατόπεδον αὐτῶν ἔκοψαν πλὴν τινων ὑστερῶν τάφων κεραμοσκεπῶν (εἰς εἶναι ἔτι νῦν ὁρατὸς κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνόδου ἀπέναντι τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἰτέας), οὐδὲν πλὴν ὀστῶν περιεχόντων, καὶ ἓνα τοὐλάχιστον *οπηλαιώδη* (ἢ θαλαμοειδῆ ἐφθαρμένον) κατὰ τὸ μέσον τῆς πλαγίᾳς, *ὑστερομυκηναϊκόν*· διότι πέντε *ψευδαμφορίσκοι* μετὰ τοῦ συνήθους φυτικού γραπτοῦ κόσμου προσήχθησαν ὑπὸ Ἑλλήνος ἐργαζομένου ἐκεῖ, τοῦ Π.ν. Τριάντου, εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Δελφῶν, ἐνθα καὶ ἀπόκεινται. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄλλων σπηλαίων λείψανα πέριξ φαίνονται καὶ ὄστρακα ἀγγείων (ἄλλως ἄχρονα) εἶναι



ἐφ' ὅλου τοῦ λόφου κατεσπαρμένα, πρόδηλον ὅτι ὁ λόφος ἐχρησίμευεν ἀπὸ μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων ὡς νεκροταφεῖον συνοικισμοῦ ἐγγὺς (ἀλλ' ὄχι ἐπὶ τοῦ λόφου) κειμένου, καὶ δὴ τοῦ ἀσφαλῶς (ἢ ἀπὸ Leake N. Gr. II 594) κατὰ τὴν ὀλίγον δυτικωτέραν «*Ἀγκάλην*» ἢ «*Παλαιὰν Σκάλαν*» τοποθετουμένου *Χαλείου*<sup>1</sup>.

#### Μυονία = Ἀγία Θυμία.

Κυρίως θέλομεν νὰ ὑποδείξωμεν μαρτυρίαν λῦσαν, νομίζομεν, ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Μυονίας, παρωρωμένην δὲ παραδόξως μέχρι σήμερον εἶναι τὸ χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου (Σάθα) σελ. 215: «Εἰς ἔτος αἰφ' (1580) σεισμὸς μεγάλος καὶ τρομερὸς ἐγκρέμισε πολλὰ σπίτια στὸ Γαλαξειδί, Σάθονα, Λοιδορίκι καὶ Ἐπαχτο... Ἐτότε γοῦν σύρριζα ἐγάλασεν ἓνα χωριό, ποῦ τὸ ἐλέγασιν *Μυνιά* καὶ οἱ ἐγκάτοικοι, ποῦ ἐγλύσασιν, ἐπήρασιν τὰ βουνὰ κλαίοντες» καὶ ἐκεῖ ἐφανερώθηκε ὁ Ἀγ. Εὐθύμιος καὶ τοὺς ἐπαρηγόρησε καὶ τοὺς εἶπε νὰ πηγαίνουσι πίσω στὸ χωριὸ καὶ νὰ καθήσουσι καὶ νὰ μὴ φοβοῦνται τίποτε καὶ αὐτὸς τοὺς διαυθεντεύει. Καὶ ἀκούοντες ἐκεῖνα τὰ λόγια ἐγυρίσασιν καὶ ἐξανακτίσασιν πίσω τὰ πεσμένα σπίτια καὶ τὸ χωριὸν ὠνομάσασιν Ἀγίαν Εὐθυμίαν πρὸς δόξαν τοῦ Ἀγίου».

Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ὄνομα *Μυνιά* ἐπέζη ἀκόμη τὸν 15<sup>ον</sup> αἰῶνα (ἔστω καὶ ἐν μόνοις τοῖς λογίοις τυχὸν κατασκευασταῖς τοῦ θρύλου τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου) ἐν θέσει σωζούσῃ μὲν τεῖχῃ ἀρχαία λαμπρά<sup>2</sup>, ἄριστα δὲ ἀρμοζούσῃ πρὸς τὰ παρὰ Θουκ. Γ' 101, καθ' ἃ οἱ Μυονεῖς πρῶτοι μετὰ τοὺς Ἀμφισσεῖς καὶ σπουδαιότατοι διὰ τὸ ὅτι «*ταύτῃ δυσσεβλώτατος ἢ Λοκρὶς*» ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν Εὐρύλοχον νὰ διέλθῃ, βαίνων ἐκ Δελφῶν εἰς Ναύπακτον, ἀναμφιβόλως δ' ἐν-*τεῦθεν* διήρχετο ἀνέκαθεν ἡ ἐξ Ἀμφίσσης (30

σταδ. ὡς Πανσ. Γ' 38, 8<sup>1</sup>, ὄντως ἦττον τῆς 1 1/2, ὥρας) πρὸς Ναύπακτον ὁδός, ἐπανερχόμεθα ὀριστικῶς εἰς τὴν ἤδη (Leake κ. ἄ.) γνῶμην ὅτι τὰ ἐρείπια τῆς Ἀγ. Θυμιάς εἶναι τῆς Μυονίας, ἀφοῦ μάλιστα οὔτε τῆς Φύσκου εἶναι (ὡς ἤθελεν ὁ Lolling, ἀλλὰ μετεπείσθη διὰ τῶν ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν, νῦν IG IX<sup>1</sup> 348 ε., εἰς ἃς πρόσθετες καὶ τὰς ὑπὸ Em. Cahen BCH 1898, 354 ε.), οὔτε τῆς *Φαίστου*, ὡς ἐπιθανολόγει ὁ Bursian (πρὸς κατωτέρω) μεταθέτων τὴν Μυονίαν ὑπὸ τὴν Σιγδίταν.

#### Τρίτεια (:) — Βλυσείδια ὑπὸ Σιγδίταν.

Εἶναι γνωστὰ ἤδη τὰ παρὰ τὸν ΝΑ μυχὸν τῆς πενιχρᾶς ὑπὸ τὴν Σιγδίταν κοιλάδος, 1 1/2 ὥραν περίπου βορ. τῆς Ἀμφίσσης, ἐρείπια μικροῦ ἀρχαίου περιβόλου *τείχους* ψευδοσδόμου, διαστάσεων 100×50 μ. περίπου, ὀρθογωνίου σχεδόν, σώζοντος καὶ ὀλίγους πύργους καὶ πύλης ὕψους (ἀπὸ Β) «*Παλαιόκαστρον*» τῆς Σιγδίτας κατὰ δὲ τὴν βραχὴν κλιτὸν ὑψηλότερον (ἀνατ.) ὑψοῦται δεσπόζων τῆς κοίτης, ἣν ἔχει ῥήξει ὁ ἐκ τῆς φοβερᾶς (τῆς Γκιώνας) φάραγγος *Ρεκᾶς* καταβαίνων εἰς ἦττον δεινὴν ἀλλὰ πάντοτε «*Κακὴν Σκάλαν*» ἐπονομαζομένην «Γατοσπινίτης» (δῆθεν *Υλαιθος* τοῦ Διονυσ. Καλλιφ. ἐν Geogr. Min. Gr. I 238) καὶ καθ' ἣν σήμερον ἐλίσσεται ὁδὸς βατὴ πρὸς τὴν Ἀμφισσαν, μέγας *πύργος* ἀρχαῖος πλευρᾶς 10 μ. πον καὶ ὕψους 7 ὁμοίας τοιχοδομίας (δηλ. μὲ τραπεζοειδῆς μᾶλλον παρὰ ὀρθογωνίου τὰς μεγάλας πλίνθους τῶν δόμων, πολλὰς ἐπεμβατούσας ἐπὶ ἐξεργασμένων κοιτῶν τῶν παραπλεύρων) καὶ ἅμα μὲ τὰς γωνιαίας καθέτους ἐντομὰς ἐκείνας. Ἀλλὰ τὰ κυριώτερα συνοικισμοῦ ἐρείπια κεῖνται ταπεινότερον εἰς τὰ Βλυσείδια ἀκριβῶς καὶ περὶ τὴν Ἀγία Τριάδα ἐνταῦθα εἰς τὸ ἄλωνι τῶν ἀδελφῶν Τσαμπᾶ εὔρομεν στήλην ἐγχωρίου τιτανολίθου ἀλείαντον, ἀνωμάλως ἀριστερὰ τεθραυσμένην (ὑψος 86×47) μετ' ἐπιγραφῆς

Σ Τ Ρ Α [Παλαί:]στρα  
ΧΑΡΙΞΕΝΟΥ Χαριζένου

καὶ ἐφροντίσαμεν νὰ μετακομισθῇ εἰς τὸν ναῖσκον.

Ἐσφαλμένην νομίζοντες (ιδεῖ ἀνωτέρω) τὴν ἐνταῦθα ὑπὸ Bursian (καὶ Wescher, φαίνεται, ἐν Monument bilingue σελ. 169 ε.) τοποθε-

<sup>1</sup> Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ εἶδομεν καὶ ἄλλα λείψανα τοῦ ἱστορικοῦ πλέον Χαλείου, *φιάλην* *τινὰ τιτανολίθου ὀμφαλωτῆν* μεγίστην (διαμ. ὑπὲρ 1,50 μ.) κειμένην παρὰ τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τοῦ Εὐθ. Ντάτσικα πρὸς τὸ μικρόν, ἀρτι ξηρανθὲν ἔλος, χρησιμεύσασαν μᾶλλον πιθανῶς (μετὰ δευτέρας ὁμοίας, ἣν δὲν εἶδομεν ἡμεῖς) εἰς *ἐλαιουργεῖον* ἴσως, διότι καὶ «*λαιοκόκκι*» ἀφθονοῦν μαρτυρεῖ ὅτι εὗρε περίξ ὁ ἰδιοκτήτης. Ὁ αὐτὸς ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀποκαλύψει καὶ φθεῖρει μάλιστα πρὸς οἰκοδομίαν καὶ τεῖχος μεγάλων ἀκανονιστῶν λίθων, ὑποκείμενον ἐν τῷ ἀλπέδῳ χαμηλότερον πρὸς τὴν ἀκτὴν, καὶ ἄλλα θεμέλια. Καὶ τάφος ἕτερος λαξευτὸς φαίνεται πέραν τοῦ τέλους (βορ.).

<sup>2</sup> Ἐπὶ π. Lolling: Griech. CCCVII ε.: ἀλλ' ἔκτοτε ἀτυχῶς κατεφθάρσαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τὰ πλεῖστα, ἰδίᾳ ὅλον πον τὸ ἀνατολικὸν σκέλος καὶ ἡ πύλη ἐκεῖνη.

<sup>1</sup> Τὰ «ἄνω πρὸς ἡπειρον» τοῦ Πανσ. Γ' 38, 8 εἶναι φανερόν ὅτι λέγονται γενικῶς καὶ ἀμελῶς πως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ § 9 παραθαλάσσια· δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκληφθῶσι κατὰ γράμμα «*πρὸς βορρᾶν*», πρὸς τὴν μεγάλην ἡπειρον.

τησιν τῆς Μυονίας, θάπεκλινόμεν ὑπὲρ τῆς **Τρι-  
τειας**, ἣν ὡς κόμην μὲν Λοκρῶν Ἑσπερίων  
ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης §. α., ὁ δὲ Στέφ. Βυζάν-  
τιος «μεταξὺ Φωκίδος καὶ **Λοκρῶν τῶν Ὀξο-  
λῶν**» (ὥστε κατ' οὐδὲνα λόγον κατὰ τὸ Μῶδι,  
ὡς τινες ἠθέλησαν πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἑώας Λοκρ.),  
ἄλλοι δὲ ἀπλῶς ὡς Φωκικήν, — ὄντως δ' ἐν τῷ  
μεταιχμίῳ τούτῳ Παρνασσοῦ καὶ Γκιώνας ἡδύ-  
νατο ἀμφοτέρων νὰ συμβαίῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ —  
ἐὰν δὲν περὶ διδὲ ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος Η' 33 καὶ  
ταύτης πυρπόλησιν ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Ξέρ-  
ξου, βαδίζόντων **διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ἄνω  
Κηφισοῦ** (ἥς μοῖρα μόνη παρεξέτραπη ἡ διὰ  
Πανοπέως καὶ Σχιστῆς ὁδοῦ βαδίσασα κατὰ τὴν  
παράδοσιν ἐπὶ Δελφούς). Διὸ ἀσφαλέςτερον νὰ  
μένῃ καὶ αὕτη ἀκόμη ἀορίστως μία τῶν Λοκρι-  
κῶν κομῶν, τῶν καταλεγόμενων ὑπὸ Θουκυδί-  
δου Γ' 101· καὶ μόνον Μυονία δὲν εἶναι, διότι  
οὔτε κυριώτατον σημεῖον εἰσβολῆς ἐκ Δελφῶν  
εἰς Λοκρίδα ἦτο οὔτε ὅλως **διόδος** ἐνταῦθα τῷ  
στρατηγῷ Εὐρυλόχῳ οὐδὲ ἄλλῳ στρατῷ λογι-  
κῶν ἀνθρώπων — ἀλλὰ τὸ πολὺ ἄνοδος εἰς ἄκρας  
ἀπορῶγας καὶ φάραγγας ἀβάτους (ἡ **Ῥεκὰ** τῷ  
1821 κρησφύγετον ἀσφαλὲς τῶν περίεξ γυναικο-  
παιδων, πασίγνωστον).

#### Οἰάνθεια = Γαλαξειδί.

Εὐρίσκομεν ὄχι μόνον τοῦ τείχους τῆς ἀρ-  
χαίας πόλεως λείψανα ἀφθονώτερα τῶν συνή-  
θως περιγραφόμενων καὶ δὴ εὐπαρακολούθη-  
τον τὸν ὅλον σχεδὸν περίβολον ὑπὲρ τὰς ἀκτὰς  
ἀμφοτέρων τῶν λιμένων ἐντὸς τῆς σημερινῆς,  
ἀλλὰ καὶ τοῦ παραδιδόμενου ὑπὲρ αὐτὴν **Ἀρ-  
τεμίσου** θεμέλια πιθανώτατα  $\frac{3}{4}$  τῆς ὥρας ὑψη-  
λότερον παρ' αὐτὴν τὴν κατ' ἄλλα γνωστοτάτην  
ποτὲ μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως (μᾶλλον ταῦτα,  
τὰ προφανῶς ἀρχαῖα ἑλληνικά, παρὰ τὰμφίβολα  
καὶ ἄσχημα ἔχον τὰ 500 π. μ. χαμηλότερον  
περὶ τὸν Ἀγ. Βλάσιον, ὅπου εἶχον εὐρεθῇ πρὸ  
δεκαετηρίδων τὰ περίφημα «ἐποικία τῶν Λο-  
κρῶν γράμματα». Μεταξὺ τῶν ἀφθόνων ἀνατ.  
τοῦ (νέου πλὴν ἐνὸς τοίχου) ἐκκλησιδίου κειμέ-  
νων ἀρχαίων λίθων καὶ τεμάχιον βυζαντιακῆς  
μαρμ. ἐπιγρ. ἐπὶ τεμαχίου πιθανῶς ὑπερθύρου  
ΚΥ ΙΥ ΕΤΕΛΙΙΙΙ = Κυρίῳ Ἰησοῦ· ἐτελειώ[θη]  
(τὰ δὲ θεμέλια ἐκεῖνα εἶναι καὶ ἀνασκαφῆς ἀξία  
συστηματικῆς).

Ἀνὰ τὴν σημερινὴν πόλιν γνωστοὶ τάφοι  
πολλοὶ σπηλαιώδεις, ἰδίᾳ περὶ τὸν λόφον Κούκ-  
κουνα, πολλοὶ κάλλιστα ἀκόμη διατηρούμενοι,  
καὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ τούτων ἀνέκδοτος ἡ ἐν οἰκο-  
πέδῳ κενῷ μεταξὺ τῶν οἰκῶν Μητροπούλου  
καὶ Βλασοπούλου πλησίον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου  
παρ' ἀρχαιοφανὲς ἐρεπίον ὀρθογώνιον ἐπὶ στή-

λης τιτανολίθου μετ' αἰετώματος ἐμπηγμένης τὸ  
κάτω εἰς τὴν γῆν (ὕψος φαινόμε. 47 × 50 × 20).

ΕΥΤΥΧΙΑ ΧΑΙΡΕ  
ΞΕΝΑ  
ΝΙΚΑΓΟΡΑ  
ΠΟΛΥΞΑΣ

Ἐν στίχ. 2 ἀναγνωστέον **Ξενα[γός]ας** πιθα-  
νώτατα καὶ κατὰ τινὰ ἔκθεσιν τοῦ ἀπὸ 1853-73  
φιλοτίμου Σχολάρχου Χ. Παππανικολάου, ἀπο-  
κειμένην ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ.

#### Ἰερὸν Ἀπόλλωνος «ἐν Φαιστίνῳ».

Παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἀμέσως τῆς «**Ἐρα-  
τεινῆς**» (ὡς ἔχει ὀνομασθῇ ἰδιορρυθμῶς τὸ νέον  
ἐπίνειον τῆς Βιτρινίτσας καὶ τῆς ὅλης «Δωρί-  
δος» παρὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρας τοῦ «Μεγάλου  
Λιμένος») καὶ πρότερον εἶχον παρατηρήσει  
θεμέλια ῥωμαϊκὰ καὶ χριστιανικὰ (ἀσβεστοπλιν-  
θόκτιστα, πιθανῶς λουτρά, ἐκ τινων πλινθίνων  
δισκίων), ἐμφανισμένα ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἐκβάλλοντος  
χειμάρρου· ἀλλὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1919 τὸ αὐτὸ  
ρεῦμα, καταβὰν ἀθροώτερον καὶ διαβρώσαν ἐτι  
βαθύτερον τὸ ἀλίπεδον, ἀπεκάλυψε καὶ μέγαν  
ἐνεπίγραφον λίθον (ὕψος 30 × 1,04 × 51), ἀνορ-  
γάνως ἐντετειχισμένον, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκομεν:

ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΝΤΟΣ ΛΥΚΩΝΟΣ ΦΥΣΚΕΟΣ ΜΗΝΟΣΕΒ-  
ΔΟΜΟΥΡΕΝΤΕΚΑΙΔΕ  
Κ]ΑΤΗΝΝΟΜΩΕΚΚΛΗΣΙΑΤΑΣΠΟΛΙΟΣΤΩΝΕΥΑΝΘΕ-  
ΩΝΑΡΕΔΟΤΟΕΥΡΥΤΙΜΟΣΕΥΑΝΘΕΥΣ  
ΣΥΝΕΥΔΟΚΕ]ΟΥΣΑΣΚΑΙΤΑΣΟΥΓΑΤΡΟΣΑΥΤΟΥΚΛΕΟ-  
ΝΙΚΑΣΤΟΙΑΡΧΟΛΛΩΝΙΤΟΙΕΜΦΑΙΣΤΙΝΟΙ  
[ΑΙΚΕΙΟΝΑΙΟΝΟΜΑΕΥΤΥΧΙΣΕΠΕΛΕΥΘΕΡΙΑ  
ΤΙΜΑΣΑΣΓΥΡΙΟΥΜΝΑΝΠΕΝΤΕΒΕΒΑΙΩΤΗΡΕΣ  
5 [ΛΑΟΣΧΑΙΡΕΛΑΟΥΤΑΝΩΝΑΝΦΥΛΑΣ-  
ΣΟΝΤΙΔΙΟΙΤΑΣΚΑΛΛΙΔΑΜΟΣΟΙΑΡΧΟΝ]ΤΕΣ

ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΝΤΟΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΟΣ ΤΟΥΑΝΤΙΓΕ-  
ΝΕΙΔΑΦΥΣΚΕΟΣΜΗΝΟΣΕΒΔΟ  
ΤΡΙΑΚΑΔΙΑΡΕΔΟΤΟΕΥΡΥΤΙΜΟΣΟΙΑΝΘΕΥΣ ΣΥΝΕΥ-  
ΔΟΚΕΟΥΣΑΣΚΑΙΤΑΣΜΑΤΡΟΣ  
ΟΥΚΛΕΟΝΙΚΑΣΤΟΙΑΡΧΟΛΛΩΝΙΤΟΙΕΜΦΑΙΣΤΙΝΟΙΣΩ-  
ΜΑΓΥΝΑΙΚΕΙΟΝΑΙΟΝΟΜΑ  
ΦΡΟΣΥΝΑΕΠΕΛΕΥΘΕΡΙΑΙΤΙΜΑΣΑΡΓΥΡΙΟΥΜΝΑΝ  
ΠΕΝΤΕΒΕΒΑΙΩΤΗΡΕΣΚΑΤΑΤΟΝ  
5 ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΥ ΤΑΝΩΝΑΝΦΥΛΑΣΣΟΝΤΙ  
ΟΙΑΡΧΟΝΤΕΣΔΑΜΟΞΕ  
ΟΔΟΤΟΣΜΑΡΤΥΡΟΙΟΙΠΟΛΙΤΑΙ

Ἀγνοθετέοντος Λύκωνος Φυσκέος μηνὸς ἐβδόμου  
πεντεκαίδε-  
[κά] τη, ἐννόμῳ ἐκκλησίᾳ τῆς πόλιος τῶν Εὐανθέων  
ἀπέδοτο Εὐρύτιμος Εὐανθεὺς  
[συνευδοκε]ούσας καὶ τὰς θυγατρὸς αὐτοῦ Κλεονίκας  
τοῖς Ἀπόλλωνι τοῖς ἐμΦαιστίνῳι  
[σῶμα γυν]αικεῖον, αἱ ὀνόμα Εὐτυχίς, ἐπ' ἐλευθερίας  
τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν πέντε· βεβαιωτήρες  
5 [κατὰ τὸν νόμον Χαιρεσί]λαος Χαιρελάου, τὰν ὄντων  
φυλάσσοντι Διοίτας, Καλλιδαμος· οἱ ἄρχοντες  
... (μάρτυροι οἱ πόλιται)

Ἀγωνοθετέοντος Καλλικράτους τοῦ Ἀντιγενίδα Φυσκέος μηνὸς ἑβδό [μου] τριακάδι απέδοτο Εὐρύτιμος συνευδοκεύσας καὶ τὰς ματρός [αὐ]τοῦ Κλεονίκας τοῖ Ἀπόλλωνι τοῖ ἐμφαιστίνον σώμα γυναικείον, αἱ δόμα [Εὐ]φροσύνα, ἐπ' ἐλευθερίαι τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν πέντε· βεβαιωτῆρες κατὰ τὸν νόμον Δωρόθεος Πολεμάρχον τὰν ὄνῶν φυλάσσοντι οἱ ἄρχοντες Δαμοξε . . . . . ὁδοτος· Μάρτυροι οἱ πολῖται.

Ἀπελευθερώσεις λοιπὸν τοῦ γνωστοῦ τύπου τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως εἰς ἱερὸν (ἐνταῦθα Ἀπόλλωνος τοῦ ἐν Φαιστίνῳ), χρονολογούμεναι κατὰ τοὺς γνωστοὺς (ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν τοῦ 166/5) *λοκρικοὺς ἀγωνοθέτας*<sup>1</sup>, περὶ ὧν ὡς προέδρων τοῦ κοινοῦ τῶν Λοκρῶν ἰδὲ τελευταῖον ἀντὶ πολλῶν E. Bauer: *Untersuch. z. Geog. d. NW Landsch. Grie.* 38 ἔ. καὶ Hermann-Swoboda *Staatsalt.* III<sup>6</sup> 441 ἔ., ἀλλ' ἀναφέρουσαι ἅμα καὶ ἄρχοντας πόλεως, πιθανῶς θὰ ἐλέγομεν τῆς γείτονος Τολοφῶνος ἢ μάλλον τῆς Φύσκου, ἣς ἦτο ἐπίσης ἡ θέσις φυσικὸν ἐπίνειον (καὶ ἣς γνωρίζομεν πολίτην *Πολέμαρχον* IX<sup>1</sup> 351, 6, ὡς ἐνταῦθα B<sup>2</sup>), ἂν δὲν ἦτο πιθανώτερον ἐκ τῆς A ὅτι *Ολιανθείας* (ἢ *Εὐανθείας*<sup>2</sup>) νοητέοι ἄρχοντες, *φυλάσσοντες μάλιστα καὶ τὸ πρωτότυπον τῆς ὀνῆς* (ἐνῶ εἰς τὰς Φύσκου φυλάσσεται παρ' ἰδιώταις). Ὁπωσδήποτε καὶ ἐνταῦθα Φυσκέως, ὡς τοσάκις ἐν δελφικαῖς, εἶναι πάλιν ὁ ἐπώνυμος ἀγωνοθέτης τῆς B, καὶ δὴ *Καλλικράτης ὁ Ἀντιγενίδου*, περὶ ὧν, ὡς ἐν δελφικαῖς ἐπίσης ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶντων, ἰδὲ Dittenberg *IG IX<sup>1</sup> ἀριθ. 349*· πρβλ. καὶ BCH 1898, 356. Τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα δίδουσιν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς δελφικὰς καὶ τὴν ἀκριβῆ τῆς ἡμετέρας χρονολογίαν, γενεᾷ δηλ. ὑστέραν, — ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τοῦ B' π. X. αἰῶνος (ἀφοῦ ἐνταῦθα ἔχομεν τοὺς υἱοὺς καὶ τοῦ Ἀντιγενίδου καὶ τοῦ Πολεμάρχου)· ὥστε καὶ ὁ ἀγωνοθέτης τῆς A *Δύκων* θὰ εἶναι ὁ ἐν SGDI 2019 καὶ 2028 υἱὸς Λυκέα, Φυσκεὺς δὲ ὡσαύτως, καὶ ὁ A<sub>2</sub> [Χαιρεσί]λαος θὰ εἶναι ὁ ἐν SGDI 1954 συνευδοκῶν τῷ πατρὶ Χαιρελάῳ ἢ πάππος του, ὡς εἶναι καὶ ὁ *Εὐρύτιμος* τῆς A<sup>2</sup> προδήλως πάππος τοῦ ἐν τῇ B<sup>2</sup> ἀφοῦ ἡ «συνευδοκεύσας» Κλεοπάτρα θυγάτηρ μὲν ἐκείνου μήτηρ δὲ τούτου.

<sup>1</sup> Ἀγῶνας λοκρικοὺς δόντας τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ κοινοῦ τῶν δυτικῶν Λοκρῶν δὲν νομίζομεν ἀρμοδιωτέρους τῶν *Ῥίων* ἢ *Ῥιείων*, περὶ ὧν πλὴν Πλουτ. *Ηθ.* σελ. 162D (= Συμποσ. 7 σοφῶν 19) πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴν Σικυνῶνος *IG IV 428*.

<sup>2</sup> Περί τοῦ τύπου *Εὐανθείας* ὡς παρητυμολογημένου ἰδὲ J. Baunack εἰς SGDI 1851.

Αἱ ἐπιγραφαὶ κυρίως σπουδαῖαι καθότι πιστοῦσι περίπου (διότι διὰ τὸ μέγεθος ὁ λίθος ἀπίθανον νὰ ἔχη μακρόθεν κομισθῇ) τὴν θέσιν τοῦ παραδιδόμενου ὑπὸ τοῦ Πλινίου (N.H. IV 3, 7) λιμένος *Apollinis Phaestii* (καὶ πόλεως Φαιστοῦ μάλιστα αὐτόθι), ὃν ἄλλος ἀλλαχοῦ ἐτοποθετεῖ τέως· ἀκριβέστερον, βλέπομεν ὁ τόπος θὰ ἐλέγετο *Φαιστίνος* (Ἀπόλλωνι τοῖ ἐμφαιστίνον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀπελευθερώσεσι, κατὰ ἱερὰν συντηρητικὴν ὁρογραφίαν), κυρουμένων οὕτω καὶ τῶν π. Στεφ. Βυζαντ. «*Φαιστός* . . . ἔστι καὶ *Ἀχαΐας*<sup>1</sup> τὸ ἐθνικὸν Φαιστῖος»· ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ *Φαιστίνος* Φαιστίνος». Πιθανῶς πρόκειται ἡμῖν *ὀρθοστάτης*, κατὰ τὸ μήκος γεγραμμένος, αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ὃχι δὲ ἀδύνατον ἐξ αὐτοῦ νὰ προήρχετο ἀρχικῶς καὶ ἡ περιφῆμος ἐπιγραφὴ τῶν Λοκρῶν παρθένων, τῶν εἰς Ἴλιον ἀφιερουμένων (ἐξ ἀπογράφου γνωσθεῖσα τὸ πρῶτον τῶν ιδιοκτητῶν καὶ τῆς προκειμένης θέσεως Γ. καὶ Ἰω. Καραμπέλλου), ἡ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Wilhelm ἐν *Öst. Jh* 1911, 163 ἔ., καὶ οὐδαμῶς ἐκ τοῦ 3 1/2 ὥρας μακρὰν ναοῦ τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς τῆς Φύσκου.

Καὶ τὸ μὲν ὄνομα πιθανῶς συνδετὸν πρὸς τὸ *φαῖδ*-ιμος (ὡς συσχετίζει καὶ ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ 407<sup>c</sup> τὸν Ἡφαιστον, συμφύρων πως καὶ βιάζων ἄλλως)· ἀλλὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος τούτου οὐδὲν ἄλλο εἰκαστόν, πλὴν ἴσως τὸ πολὺ ὅτι θὰ ἦτο θαλάσσιός τις, «*δελφίνιος*» π. χ. ὡς ἐν τῇ κρητικῇ ὁμωνύμῳ καὶ πιθανῇ μητροπόλει του· πρβλ. Nilsson: *Grie. Feste* 104. Καὶ ἡ *λοκρικὴ δμῶς πόλις* αὐτὴ πιθανῶς μόνον, ὃχι ἀποδεδειγμένως ἤδη, ἐκεῖτο ἐνταῦθα, ἂν καὶ ὑπόκεινται ἀρχαῖα θεμέλια πολλαχοῦ ὑπὸ τὴν σημερινὴν Ἐρατεινὴν κατὰ τοὺς ἐνοίκους καὶ τάφοι ἀρχαῖοι εὐρίσκονται· δὲν θὰ ἐθαύμαζον, ἂν ποτε ἀπεδεικνύετο ἐξ ἐπιγραφῶν ὅτι ἡ «Φαιστός» ἐκεῖτο κατὰ τὴν *Κίσσελην* ὑπὲρ τὸν πρῶτον πρὸς ἀνατολὰς ὄρμον, σώζουσιν καὶ τειχῶν πενιχρὰ πλέον λείψανα· ἀλλ' ὁ ναὸς ἴσως καὶ κατὰ τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Πολυπορτοῦς (ὥραν πρὸς δυτικῶς).

Φυσκέων κώμη παρὰ τὸ Χάνι Βελλάς.

Τὰ μὲν τείχη τῆς Φύσκου (Μαλανδρινίου) ἰκανῶς διατηροῦνται πλὴν τῆς ὑπὸ καλλιεργούν-

<sup>1</sup> Τῆς ἀπέναντι δὴ — ὁπόθεν λοιπὸν καὶ τὸ ἑτερον (τὸ μόνον π. Ῥωμαίοις) ὄνομα τῆς ἀρχαίας ἀποικίας Ποσειδωνίας *Paestum*· ὅτι τουναντίον τὸ παρὰ Līv. 36, 13 θεσσαλικὸν *Phaestum* διορθωτέον εἰς *Phaytum* εἶναι ἤδη γνωστὸν ἐκ τῶν *IG IX<sup>1</sup> 487* ἔ.

των φθορᾶς τῶν τῆς κάτω πόλεως (καὶ μέρους τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς κτίσιν περιβάλλον νεκροταφείου ἐκεῖ ἐπάνω!)· κατὰ χώραν δὲ πάντοτε μένει καὶ ἡ φέρουσα τὰς ὑπὸ Cahen BCH 1898, 354 δημοσιευθεῖσας ἐπιγραφὰς ἀψὶς ἡ ἐξέδρα, ἥς ὅλος ὁ πῆριξ χώρος ἀξιώτατος ἀνασκαφῆς, ὡς ἐγκρύπτων πιθανῶς τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς **Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς**. Ἀλλ' ἐν τῷ κατωτέρῳ πρὸς τὸ Λοιδορικίῳ πεδίῳ περὶ τὸ νῦν **Χάνι τῆς Βελλᾶς**<sup>1</sup> καὶ τεῖχος τι μνημονεύεται ὑπὸ Leake N.G. II 598 καὶ σωλῆνες ὑδραγωγείου ὑπὸ περιοίκων (ἀλλὰ καὶ παρ' ἐξοχικὸν ἐκκλησιδίων, τῆς Λεύκας σήμερον, ἔχουσιν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τὴν γῆν ἀκόμη κείμενοι μικροὶ ὀρθογώνιοι λίθοι ἐν σειρᾷ, ὡς λέγουσι, συνδεδεμένοι, ἄνω φέροντες ταινίαν τινὰ γεισοειδῶς προέχουσιν)· ἐντεῦθεν δ' ἔχει μετακομισθῆ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηριάδου (BCH 1907, 279) καὶ κεῖται νῦν ἐν τῷ Δημ. Σχολείῳ Λοιδορικίου (μετὰ τῆς δευτέρας τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἰλιάδος Ἀθηνᾶς τοῦ Cahen καὶ τῆς εἰς Πύρρον πολυτίμου ἐπιγραφῆς τῶν **[Καλλιπο-Λυτάν]** Dittenb. Syll. 2919) καὶ ἀξιόλογος ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ Ε' αἰῶνος, ἣν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Εἶναι ἐπὶ τραπεζοειδοῦς πωρολίθου ὕψους 43×35×11—17 καὶ φέρει ἐπὶ τῶν δύο ἐπιφανειῶν τὰ

Φειλάτα Ὀλυμπιάδι· — θήλεια.

Καὶ ὁ μὲν **Εἰλάτα(ς)**, προδήλως ἐκ τοῦ (ε)ῴλη, εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ **Ἰππότα(ς)**· πρβλ. **εἰλάδον**, ῥητῶς παραδιδόμενον ὡς ἀρχαιότερον τοῦ **ἰλ.** καὶ τὰ π. Ἦσυχ. **βειλαρμυστὰς** καὶ **βειλάρχας** (Prellwitz εἰς λ. ἰλη), ἔτι δὲ τὸ δελφικὸν ὄνομα **Εἰλαῖος**, π. χ. SGDI 2527. Ἡ δὲ λ. **θήλεια**, ἐνθυμίζουσα τὰ ἐν Βοιωτίᾳ πάγκοινα ἐπιτύμβια **παῖς, παῖλλα, κόριλλα** (ἰδὲ Dittenb. εἰς IG VII 690) — καὶ ὁ εἶδομεν τελευταῖον Ἀκραφίῳ ΕΠΙΓΑΙΔΙ.— κεῖται προφανῶς πρὸς δῆλωσιν τοῦ γένους τῆς νεκρᾶς Ὀλυμπιάδος (; ἡ μήπως ἄλλης προτεθαμμένης, βρέφους ἀνωνύμου ἔτι;).

#### Κάστρο «Μπούχουρης».

Υψηλὰ ὑπὲρ τὴν λεκάνην τοῦ Ξεριᾶ τῆς Βιτρυνίτσας (ὅχι ἀδυνάτως Ὑλαίθου τοῦ Διον. Καλλιφ. Geogr. Min. Gr. I 238) γήλοφος κωνοειδῆς, ὁ ὕψιστος ἐνταῦθα μετὰ τὸ Τρίκορφον,

<sup>1</sup> Καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος σφῶζόμενον χωρίον Παραδείσι, οὗ διάδοχον καὶ πολλοὺς ἀρχαίους λίθους ἀρπάζον ἔχει νεωστὶ συνεισθεῖσθαι ολίγον ὑψηλότερον δυτικῶς ἢ **Λεύκα** ἢ Μαυρογιάννη.

ὑπὲρ τὰ χωρία Μηλεᾶν καὶ Μάρκρει (ὧν τὸ β' σώζει καὶ τινὰ ἀρχαῖα ἐρείπια), φέρει τεῖχος μικρὸν καὶ ἄσημον, κύκλον δηλ. περιβάλλοντα ἐξ ἀκανονιστῶν λίθων, μίας σειρᾶς ὁρατῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς νεόκτιστον ἐκκλησιδίων τῶν Ἀγ. Πάντων· εἰς τοῦτο ἔχει ἐντειχισθῆ ἐπὶ τῆς προσόψεως χαμηλὰ ἐπιμήκης πῶρος (ὕψ. δεξ. 0,34, ἀριστερὰ 40×0,17), ἐξαχθεὶς 3 μέτρα, λέγουν, ἀνατολικώτερον, ἐκ θεμελίων δῆθεν ἀρχαιοτέρας ἐκκλησίας· ἐπ' αὐτοῦ ἀνέγνωμεν ἐν ὥρᾳ ἐσπέρας ἐπειγόμενοι (εἰς 5 στίχους. Ἀλλὰ μόνον ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος σαφῆ, ἀν καὶ φαίνεται ἀκεραία)

Τή(χ)ομαι ὥστ' ἐν ὄρεσ(σ)ι [χ]λὼν διὰ τὴν κατὰ χρ

μεν πολλὴν

μνημοσύνην σου ἔχω χρητοσύνης ἔνεκεν.

Κατὰ τὴν γραφὴν (καὶ τὴν ἤδη κοινὴν διάλεκτον) δὲν φαίνεται καταβιβασίμος ὑπὸ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα· πιθανῶς ἐν στίχῳ 3 πρόκειται ὄνομα **Μνασαρῶ** (— οὐ; ἀρὰ γε κατὰ τὸ θεσσαλικὸν π. χ. **Πυθακῶν** IX<sup>2</sup> 283;). Ὁ μονήρης τύπος **χρητοσύνη**, ἐκ μετρικῆς ἄλλως μᾶλλον ἀνάγκης πλασθεὶς κατὰ τὰ πολύχρηστα **«μνημοσύνης** (σωφροσύνης, ἀγαθοφροσύνης) **ἐνεκεν**», ἐνθυμίζει τὴν ἀρχαιοτέραν ἐπίδοσιν τῆς καταλήξεως **-σύνη**· πρβλ. ἱπποσύνη, κελευσμοσύνη, φημοσύνη, φιλοχρημοσύνη (καὶ Πολυβ. ΛΖ' 4), φρασμοσύνη (ΛΕ 1887, 146 τελ.), χρησμοσύνη καὶ μεταγεν. βασκασύνη BCH 1900, 205, 17,4 καὶ πλείστα νεοελληνικά (ἰδίᾳ πελοποννησιακά· π. χ. καὶ βιασύνη, ἀληθοσύνη κλ.). Πρβλ. καὶ τὴν **Τυμβοσύνην** τοῦ τεύχους τοῦ Βυζαντίου Ἦσυχ. Μιλ. = FHG. IV. 151.

Ἄλλα τεῖχη καὶ κῶμαι ἀτείχιστοι.

Εἰς τὰνωτέρῳ γενικῶς κατελιγμένα προσθέτομεν λεπτομερέστερον 1) ὅτι τὸ μὲν ΜΑ τῶν **Πεντεοριῶν** μετὰξὺ Οἰανθείας καὶ Τολοφῶνος ἐπὶ θέσεως ὑψηλῆς (λόφου Παλαιοπαναγιάς ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῆς Τσιτομῆς) ἱκανῶς εὐρύχωρον τεῖχος εἶναι ἐκ τῶν ἀνεκτῶς διατηρουμένων, μὲ ἀρκετοὺς πύργους, ἰδίᾳ τὸν ΝΔτατον· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτὸ τὸ σημεινὸν χωρίον (δυτ.) ἐν θέσει Παλαιόλακκος παρὰ τὴν πρὸς Ἀμφισσαν ὁδὸν ἔχει ἀνοιχθῆ πρὸ ἐτῶν, ἀλλ' ἄριστα διατηρεῖται ἀκόμη, τάφος μέγας ὀρθογώνιος ἰσοδομικῶς ἐκτισμένος (ἔσωτ. 1,96×2,96) διὰ θαυμασίως ἡρμοσμένων πλακῶν καὶ καλυμμάτων, ἐπικειμένων ἐπὶ γεισοειδοῦς κύματος γύρω (ἡ μονόλιθος θύρα του νῦν χρήσιμος ὡς Ἀγία Τράπεζα τοῦ ναῖσκου τοῦ χωρίου)· ἀλλ' ἐνδείξεις ἀσφαλεῖς καὶ ἄλλων ὁμοίων ὑπάρχουσι πῆριξ.



2) **Βίδαβης**. Περί τὴν 1½ ὥραν δυτικώτερον τῶν Πεντεοριῶν, ὑπὲρ ὄρμον βαθέως εἰσχωροῦντα, ὥραν περίπου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐξ Ἀμφίσσης (καὶ Οἰανθείας) πρὸς Τολοφῶνα (καὶ Ναύπακτον) ὁδόν, σφύζεται εὐπρεπῶς ἰσοδομικὸν τεῖχος μετρίου μεγέθους ἐπὶ ταπεινοῦ μᾶλλον λόφου μὲ δωδεκάδα περίπου πύργων πυκνῶν, κατὰ 50 μ. περίπου, καὶ τρεῖς πύλας· ἰδίᾳ καλῶς διατηροῦνται εἰς ὕψος 2 μ., ἐνιαχοῦ καὶ πλέον, ἡ Δ καὶ ἡ Μ πλευρά, ἦτον ἡ ΒΑ μικροτέρα καὶ ὑψηλότερα· ὑπὲρ τὴν ἀνατολικὴν πύλιν φαίνονται καὶ χριστιανικὰ ἐρείπια (στοργύλοι κιονίσκοι κλπ.) πιθανῶς ἐκκλησίας. — Ἀλλὰ κατὰ τὴν σημερινὴν **Κίσσελην**, χωρίον δεσπόζον τοῦ προσεχοῦς ὄρμου καὶ πεδίου πολὺ εὐφορωτέρου, σφύζονται λείψανα τείχους ἀρχαίου πολὺ ἤδη πενιχρότερα.

3) **Μαλανδρίνου**· τὸ γνωστὸν εὐρὺ καὶ κάλλιστον τεῖχος (πόλεως τῶν Φυσκέων) μικρὰς σχετικῶς μόνον ἔχει ὑποστῆ βλάβας, διὰ καλλιερίας καὶ οἰκοδομίας τὸ κάτω καὶ εἰς κατασκευὴν περιβόλου νεκροταφείου καὶ τὸ τῆς ἀκροπόλεως ἐπ' ἐσχάτων.

4) Τοῦναντιόν θεμέλια μόνον πλέον σχεδὸν σφύζονται ἐκ τοῦ ἄλλως μεγάλου ἐπίσης ὑπὲρ τὸν ὄρμον **Βάθην**, ἐπὶ ὠμαλισμένης ἐπιμήκους ῥάχους, τεῖχος τῆς Τολοφῶνος πιθανῶς, διότι τὸ πλεῖστον ἔχει διαρριφθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιγεωργούντων αἰώνων· μόνον δὲ μέγας τετράγωνος πύργος (12 μ. πλευρᾶς) κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν σφύζεται ἀνεκτῶς ὑπὸ βυζαντιακὴν ἐπεσκευασμένην μορφήν ἀλλ' ἀφθονῶν ἐντὸς καὶ περίεξ ἀρχαίων ὀστράκων ἀγγείων. Ὅμοιως ἐπὶ ἀρχαίων θεμελίων (ἴσως ναοῦ), ἀξίων ἀνασκαφῆς καὶ διὰ μόνην τὴν πιθανὴν ἐνταῦθα πίστως τοῦ Φαιστινίου ἱεροῦ, καὶ δι' ἀρχαίων ὑλικῶν ἐκτισμένος εἶναι, ὡς γνωστόν, καὶ ὅλος ὁ 800 μ. περίπου βορείως τοῦ τείχους ναός, οὗ τὰ σεβάσματα ἐρείπια φέρουσι τὸ ὄνομα **Πολυπορτοῦ** (καὶ ἐξ οὗ ἐνέδειξαν ἡμῖν τινες μαρτυρίαι ἐγγωρίων, ἅξαι ἐξελέγξεως, ὅτι ἀρχικῶς προήρχετο ἡ ἐπιγραφὴ τῶν Λοκρίδων παρθένων).

**Αἰτωλικά** δὲ πλέον τεῖχι ἐν μὲν τῇ **Ἀποδωτία** κυρίως ἐν εἶδομεν τὸ τῆς **Στρούζας** (Αἰγυτίου λίαν πιθανῶς κατὰ Σωτηριάδην BCH 1907, 294 ε.) ὑψηλὰ νοτίως τοῦ Λοιδορικού, ἐπὶ βουνοσειρᾶς τοῦ Πύργου, δεσποζούσης ἀπὸ Δ τῆς κοιλάδος τῆς Βελασίτσας· μικρὸν τὸ τεῖχος, μόλις χωρίου μέγεθος, καὶ ἀτελῶς σωζόμενον, ἀλλοῦ μὲν πολυγωνικὸν ἀκανόνιστον, κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτύν, ἀλλοῦ δὲ ἀνωμάλως ἰσοδομικόν· ἀλλ' ὄντως ἐξόχως εὐάριστος ἡ ὅλη διαμόρφωσις τοῦ τόπου (καὶ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἀπόστασις 80 σταδίων) εἰς τοποθέτησιν ἐνταῦθα

τοῦ Αἰγυτίου κατὰ τὴν παρὰ Θουκυδίδην περιγραφὴν τῆς περιφήμου συμφορᾶς τῶν Ἀθηναίων τῶν ὑπὸ Δημοσθένους στρατηγουμένων· θάπεχῶρουν οἱ ἐλαφροὶ Αἰτωλοὶ εἰς τὰ περίεξ ὑψώματα Δραμπάλαν, Ἀετοβοῦνι (Α καὶ Μ), Ἀβορόρραχον Δ καὶ Πύργον Β, ἵνα καὶ πάλιν ἐπιστρέφοντες κατακουράζωσι τοὺς βαρεῖς Ἀθηναίους ὀπλίτας. — Ἐκ νομισμάτων ἰδίᾳ ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντιακῶν προφανὲς ὅτι κατοικεῖτο ἡ θέσις καὶ πολὺ ὕστερον.

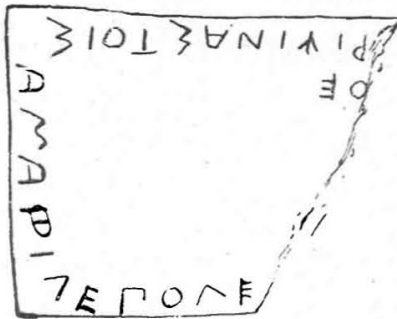
Τὸ **Κάστρον τοῦ Βελουχόβου**, τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς ἐπικτήτου Αἰτωλίας, ἅμα κάτω πόλεως (ὀριστικῶς τοῦ **Καλλίου** κατὰ τὴν ἀσφαλὴ ἀνάγνωσιν τοῦ Dittenberger Syll.<sup>2</sup> 919 [**Καλλιπολ]ιτᾶν**) καὶ ἀκροπόλεως, ἐπὶ τῆς περιφήμου ἐξόχως καιρίας θέσεως, τῆς δεσποζούσης τοῦ περιφήμου **Στενοῦ** παρὰ τὰς συμβολὰς εἰς τὸν ἐνιαῖον πλέον ἐντεῦθεν Δάφνον (Μόρνον) τῆς Βελασίτσας, τοῦ Κοκκίνου καὶ τοῦ ἄνω Μόρνου (= Μέγα-Ποταμιοῦ), ἔχει ἐκτενῶς περιγραφῆ ὑπὸ Lolling. Σημειοῦμεν μόνον ὅτι κατὰ χώραν ἀκόμη εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ IX<sup>1</sup> 421 (διὸ καὶ ἀνασκαφὴν θὰ ἐδικαιολῶγει πρὸς εὑρεσιν τοῦ Ἀρτεμισίου), ὡσαύτως δὲ (ὡς τις ἰδιοκτησία κρατουμένη) εἰς τὸ χάιν Κωνσταντέλλου καὶ ἡ ἀριθ. 422<sup>1</sup>, ἐνῶ ἡ εἰς τὸν Πύργον ἐκείνη τιμητικὴ τῶν Καλλιπολιτῶν ἔχει, εἵπομεν, μετακομισθῆ εἰς τὸ Δημ. Σχολεῖον Λοιδορικού.

Κατὰ δὲ τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Μόρνου ἡ **Μεγαποταμιοῦ**, ἥτοι τὴν σχεδὸν βεβαίαν χώραν τοῦ φύλου τῶν Καλλιέων εὐρίσκομεν τειχίσματα, ὅμοια τοῖς ἐν Λοκρίδι, εἵπομεν «αἰτωλικά», πρῶτον μὲν 1½ ὥραν βορείως τοῦ Λοιδορικού ὑψηλὰ ὑπὲρ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ ἐπὶ κλιτύος ὅχι μακρὰν τοῦ χωρίου **Λευκαδίτου «πύργου»** μὲν ἐκ μεγίστου καὶ ἀριστα σωζομένου πύργου πολλῶν μέτρων ὕψους λεγόμενον, ἀλλὰ τεῖχος ἀληθὲς ὀχυρωτικὸν τῆς χαράδρας· ἔπειτα ἀπέναντι τῆς Συκεᾶς καὶ τῆς φοβερωτάτης τῶν χαράδρων τῆς Γκιώνας, ἐπὶ βραχολόφου σπηλαιώδους τῆς δεξιᾶς ὄχθης, τεῖχος ἅμα μὲν ἀρχαῖον ἅμα δὲ βυζαντιακὸν ἐπεσκευασμένον, τὸ «**Κάστρο τοῦ Κονιάκου**», ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ IX<sup>1</sup> 424 καὶ ἀνάγλυφόν τι παραδίδεται (ἠφανισμένον νῦν, «πέτρινο κόνισμα»)· τὸ πολὺ γνωστότερον καὶ μέχρι τινὸς ὡς Κάλλιον πιστευθὲν τεῖχος τῆς **Καστριωτίσσης**, ἐν μέρει διεσπασμένον εἰς τὴν χαράδραν διὰ καθιζήσεις μεγάλας τοῦ ἀσταθοῦς γεωλόφου, μετὰ τινων πύργων καὶ θεμελίων ἀρχαίων πιθανῶς ναοῦ ὑπὸ τὴν ἐπώνυμον (νέαν μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Μονῆς τῷ 1821) ἐκκλη-

<sup>1</sup> Καλλιέων λοιπόν, ὅχι Ἀποδωτιῶν, οἷς ἀποδίδονται ἀμφότεραι ἐν IG IX<sup>1</sup>.

σίαν, δύναται μᾶλλον *Οἰταῖον* νὰ θεωρηθῇ ἤδη, ἔτι δὲ πιθανώτερον τὸ ἀπέναντι τῆς *Στρώμης* περὶ τὸν λόφον τοῦ Ἀγ. Σωτήρος μικρότερον, ἂν καὶ ἡ γνωστὴ δυσνόητος παρὰ Θουκυδίδη παρῖδοσις περὶ ἐκτάσεως τῶν Καλλιέων μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ πιστευτὸν καθιστᾷ ὅτι παροδικῶς τοῦλάχιστον καὶ ταῦτα θάνηκον εἰς τοὺς Καλλιείς (καὶ πρὸ τῆς γενικῆς αἰτωλοκρατίας δηλ. τοῦ Γ' αἰῶνος).

Ἐτέρωθεν δὲ (δυτ.) τοῦ Κόρακος (πιθανῶς *Ὀφιονέων*) λείψανα *κωμῶν ἀτειχίστων* πρώτον ὑπὲρ τὸ *Παλαιοκάτουνον* ἀμέσως κατὰ τὰς ὑψηλὰς ἐλατοσκεπεῖς ῥάχεις τοῦ Βλαχοβούνου (πάντως ὄχι τοῦ Κροκυλείου, ὡς ἔχει ὀνομασθῇ αὐθαιρέτως, ἥδη διὰ τὸ ἀτειχίστον) — ἐντὸς τῶν ἀμπελῶν τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως, ἔξ ὧν (πλὴν θεμελίων ἀρχαίων) καὶ ἀγγεῖα κακογάνωτα μαρτυροῦνται καὶ λυχνάρια πῆλινα καὶ τινε περικεφαλαῖα — καὶ περιρραντήριον (;) τι, σήμερον ἔξω τῆς ἐκκλησίας κείμενον. Ὁμοῖα λείψανα καὶ νομίσματα καὶ ὑπὸ τοὺς γραφικὸς *Πενταγιούς*, 20' ΒΑ κατὰ τὴν θέσιν Παλαιοχωρί, ἐκ μικροῦ πάντως συνοικισμοῦ ὑπὲρ τὸ πρὸς τὸν Κόκκινον καταβαῖνον παραποτάμιον. Ἀλλὰ καὶ ἔτι ὑψηλότερον, ὑπ' αὐτὸ πλέον τὸ ὄρειον διάφραγμα, δι' οὗ συνδέεται ἡ ὄροσειρὰ πρὸς τὸν μέγαν Κόρακα, οὗ τμήμα εἶναι, *ὑπὸ τὴν Κωστάριον* ἐν θέσει *Παλαιοσπιτα* ἀνὰ τὰς ἀμπελούς καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸν λοφίσκον τοῦ Ἀγ. Μηνᾶ, καὶ πέραν τῆς χαράδρας τοῦ Κοκκίνου ἐν τῇ περιοχῇ τῆς *Βοστινίτσας* πλέον περὶ ἄλλον Ἀγ. Μηνᾶν ἔτι σπουδαιότερα λέγουσι (διότι ταῦτα δὲν εἶδομεν) οἰκοδομικὰ λείψανα, ὡς καὶ περὶ τὴν Γρανίτσαν.



Εἰκ. 6.

Τούτων πάντων σπουδαιότατον εὑρημα καὶ δὴ ἀπροσδόκητόν πως ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ πλακὸς ἐλλιποῦς τιτανολίθου *ἐπιγραφὴ τῆς Κωστάριτσας* (εἰκ. 6).

Μοι; Μυ; Δω; *Πυρ;[ριχίνας τοῖ σᾶμα, φίλε Πο[λέμων ἐπονέ]θε*.

ἤν, ὑποδειχθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κ. Ῥωμαίου κατ' ἐνδειξιν τοῦ διδασκάλου Δ. Λουκοπούλλου, μετεκομίσσαμεν εἰς τὸ Δημοτ. Σχολεῖον Λοιδορικίου.

Τὸ μὲν ὄνομα τῆς νεκρᾶς (ἂν καὶ ὄχι ἀδύνατον καὶ ἀρσενικὸν κατὰ τὴν γνωστὴν γενικὴν Προκλείδας π. χ. IX<sup>1</sup> 521) φαίνεται συμφυρτόν ἐκ δύο καταλήξεων -*ιχος* καὶ -*ινας* συνήθων ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι (πρὸβλ. καὶ *Δωρίνας* VII 537, 14 Τιμίνας RE Gr. 1899, 75<sup>1</sup>). Καὶ τὸ *Πολέμων* (ἀντὶ τοῦ μετρικῶς προσδοκωμένου *Πε*) δὲν χρήζει ὅλως τῆς στηριξεως π. χ. τοῦ Ὀφιονέως *Πολεμαίου* IX<sup>1</sup> 426, τοῦ Καλυδωνίου SGOI 1415 ἢ τοῦ Φθιώτου αὐτ. 1457 κ. ἄ., οὐδὲ συνηγορεῖ κατὰ αἰολισμοῦ τῆς διαλέκτου (πρὸβλ. Kuhn Ztsch. 1909, 272) ἢ δὲ μακρότης τοῦ *φίλε* πρὸ στίξεως μάλιστα αὐτόνοητος. Ἡ ἐν τέλει συμπλήρωσις *[ἐπονέ]θε* κατὰ τὴν πασίγνωστον κεκρυφαίαν IX<sup>1</sup> 867, 6 ἄλλως ἀπίθανον μᾶλλον θὰ ἦτο τὸ «*σᾶμα*... *[ἐπὶ τύμ]οε* κατὰ τὰ ἐκεῖ 869-70, ἥδη διὰ τὴν ταυτολογίαν, ἀφοῦ καὶ *σῆμα* εἶναι ἀκριβῶς ὁ τάφος ἢ *τύμβος* (πρὸβλ. νῦν κυρίως τὴν ἐπιγραφὴν Τροϊζήνος BCH 1900, 179 καὶ AM 1914, 138 Eichler περὶ τῆς διαφορᾶς *σῆματος* καὶ *μνήματος*). Πρὸβλ. καὶ Ζολώταν Ἀθηνᾶ K 281 ἔ.

Περὶ τῆς ἀφελοῦς ἀρχαϊκῆς διατυπώσεως τοῦ ἐπιτυμβίου, καθ' ἣν ὁ *λίθος* προσφωνεῖ τὸν ἀναγνώστην (ἔξινε, ὀδῖτα κλπ. ὡς π. χ. IX<sup>1</sup> 658 τήνω τοι τόδε σᾶμα τὸ λαῖνον, ὦ ξέν', Εὐθυδάμω) ἢ ἀπλῶς λαλεῖ χωρὶς κλητικὴν (ὡς π. χ. ἐν ταῖς κεκρυφαῖαις ἐκεῖναις IX<sup>1</sup> 867-870) ἰδὲ νῦν Premierstein ἐν AM 1909, 361.

Τέλος *Βωμιέων* πλέον κῶμαι πιστοῦνται ἐκ λειψάνων δύο ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ ἄνω Εὐήνου ἐκατέρωθεν τῆς Ἀρτοτίνης, ἥτοι ἀνατολικῶς αὐτῆς πέραν τῆς χαράδρας ἀνὰ τοὺς ἀμπελῶνας (ὁπόθεν καὶ ἐπιγραφὴ ἐπιτυμβία παραδίδεται, ἠφανισμένη) καὶ ἑτέρα 1 1/2 ὥραν βορείως ἐπὶ κλιτύων τῆς Ὀξείας πλέον, ὅπου καὶ *τάφος καμαρωτός* μέγας (λέγουσι 4 μ. × 2), μακεδονικὸς κατὰ τὰς περιγραφὰς αὐτοπτῶν (μὲ ἔδρας λιθίνας ἐντὸς κλπ.), εὐρέθη πρὸ 20ετίας ὑπὸ Γ. Κρέμου, ἀλλὰ σεσηλημένος ἐκτὸς ἀγγείων τινῶν, ἐν οἷς ῥητῶς πινάκια μελαμῶαφῃ, λέγουσι, μὲ γραπτὸν κισσὸν περὶ τὰ χεῖλη.

ΝΙΚ. Γ. ΠΑΠΠΑΔΑΚΙΣ

<sup>1</sup> Πρὸβλ. ὁμοίαν σύντηξιν εἰς τὸν γνωστὸν ἀττικὸν *Στρομβιχίδην* καὶ τὸν Ὀρώπιον *Ὀλυμπιχίδην* IG VII 391 καὶ τὸν Βοιωτὸν Μναστιχίδαν VII 2428.



## Ι' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ (ΚΡΗΤΗΣ)

ΕΡΕΥΝΑΙ, ΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΥΡΗΜΑΤΑ  
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1919

## Λαξευτοὶ μυκηναϊκοὶ τάφοι Μιλάτου.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον 1919 ἀνεκαλύφθη τυχαίως τάφος θαλαμοειδὲς λαξευτὸς εἰς θέσιν Ἁγίου Φανούριον 200 μέτρα περίπου ἄνωθεν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μιλάτου. Ἡ ἰδιοκτήτρια

αὐτοῖς πηλίνας λάρνακας, ὥστε σήμερον οἱ τάφοι ὁμοιάζουσι πρὸς μικρὰ φυσικὰ σπήλαια. Αἱ κατὰ προσέγγισιν διαστάσεις τοῦ μὲν πρώτου εἶναι μέτρα  $2,90 \times 2,65$  καὶ ὕψος 1,40, τοῦ δὲ δευτέρου  $2,30 \times 1,50$  καὶ ὕψος 1,20. Εἶχον καὶ μικροὺς δρόμους ἀπὸ βορρᾶ (ἐκ τοῦ κατωφεροῦς) ἄγοντας εἰς αὐτούς· τὰ στόμια τῶν θαλάμων ἦσαν, ὡς συνήθως, πεφραγμένα διὰ τοιχίων ξηρολιθικῶν.

Ὁ πρῶτος τάφος περιεῖχε τέσσαρας πηλίνας λάρνακας, ὧν δύο λουητροειδεῖς ἄνευ σκεπα-



Εἰκ. 1. Κιβωτοειδὲς λάρναξ Μιλάτου.

τοῦ ἀγροῦ εἰδοποίησε τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ἣτις καὶ ἔλαβε τὰ προσήκοντα προφυλακτικὰ μέτρα. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον μετέβην ἐκεῖ καὶ προέβην εἰς τὴν σκαφὴν καὶ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου, ἐρευνήσας δὲ πλησίον ἀνεῦρον τρία μόλις μέτρα δυτικώτερον καὶ δεύτερον ὅμοιον τάφον. Ἀμφότεροι οἱ τάφοι εἶναι θαλαμοειδεῖς λαξευτοὶ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον· τὸ σχῆμά των εἶναι σήμερον ἀκανόνιστον, διότι ὁ βράχος χαλαρᾶς ὢν συστάσεως εἶχεν ἀποσαθροθῆ ἐκ τῶν διαρρεόντων ὑδάτων, καὶ ὄγκοι αὐτοῦ εἶχον καταπέσει ἐντὸς τῶν νεκρικῶν θαλάμων, καὶ εἶχον καλύψει ἐν μέρει καὶ τὰς ἐν

σμάτων. Ἐκ τούτων μία μόνον μικρὰ κιβωτοειδὲς ἢ ἐν εἰκόνι 1 εἰκονιζομένη διατηρεῖ γραπτὴν διακόσμησιν, αἱ λοιπαὶ τρεῖς δὲν ἔχουσιν ἢ μᾶλλον δὲν διετήρησαν τοιαύτην. Ἐντὸς τῶν λαρνακῶν ὑπῆρχον ὁσά ἄκαυτα σεσαθρωμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας.

Ἡ μικρὰ κιβωτοειδὲς λάρναξ (ἀριθ. πηλ. Μουσείου 7611; εἰκ. 1) πατεῖ ἐπὶ τεσσάρων συμφῶν ποδῶν καὶ ἔχει μῆκος ἑξωτερ. 0,93, πλάτος 0,47, ὕψος 0,62 καὶ τοῦ σκεπάσματος ὕψος ἐπικλινές 0,36. Τὸ κούφωμά της ἔχει μῆκος 0,85, πλάτος 0,38 καὶ βάθος 0,49. Ἐχει δύο τοξοειδεῖς λαβάς εἰς τὰς μακρὰς πλευράς

καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὰς στενάς· καὶ τὸ σκέπασμα φέρει δύο ὁμοίας λαβὰς ἐκατέρωθεν κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς ἀντιστοίχους πρὸς τὰς κάτω, ἡ δὲ κορυφαία τοῦ σκεπάσματος ἀπολήγει κατὰ τὰ ἄκρα εἰς δύο βραχείας ἐξοχάς, δι' ὧν εὐκόλως ἐλαμβάνετο καὶ ἀπεκινεῖτο τὸ πῶμα. Ὁ πυθμὴν τῆς λάρνακος φέρει κατὰ τὸ μέσον εἰς μίαν μακρὰν σειρὰν οκτὼ ὁπᾶς, δι' ὧν θὰ ἀπέρρεον τὰ ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ νεκροῦ ὑγρὰ. Ἡ ὑπαρξὶς τῶν ὁπῶν εἰς πάσας τὰς κιβωτοειδεῖς λάρνακας μαρτυρεῖ δύο τινά, ἥτοι ὅτι οἱ νεκροὶ ἀπετίθεντο ἅκαιοτοι, ὥς ἄλλως καὶ ἐκ τῶν σωζομένων πολλάκις ὁστῶν ἀποδεικνύεται, καὶ δεύτερον ὅτι αἱ λάρνακες αἱ κιβωτοειδεῖς κατεσκευάζοντο ἀποκλειστικῶς πρὸς νεκρί-

αὐτῶν. Ἐλάχιστα ἔχνη χρωματιστῆς διακοσμῆσεως παρατηρήθησαν εἰς τὰς τρεῖς ταύτας λάρνακας.

Ὁ δεύτερος τάφος εἶχε δύο κιβωτοειδεῖς πηλίνας λάρνακας μετὰ τετρακλίτων σκεπασμάτων, ἀλλ' ἦσαν λίαν βεβλαμμέναι (λυκωμέναι, ὡς λέγομεν ἐν Κρήτῃ) καὶ τεθραυσμέναι· ἴσως εἰχόν ποτε διακόσμησιν τινά.

Ὅσα ἅκαιοτα παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὰς ἐξ λάρνακας τῶν δύο τάφων, ἀλλὰ δὲ εὐρέθησαν χαμαί, εἴτε ἐκ τῶν λαρνάκων ἀρχαίῳθεν ἀπορριφθέντα, εἴτε ἐκ λάρνακος ξυλίνης προερχόμενα, εἴτε καὶ ἐκ ταφῆς ἄνευ λάρνακος.

Πλὴν τῶν λαρνάκων εὐρέθησαν εἰς τοὺς δύο τάφους καὶ τὰ ἐξῆς κτερίσματα.



Εἰκ. 2. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Μιλάτου.

κὴν χρῆσιν. Ὁ πηλὸς τῆς λάρνακος εἶναι ἐρυθρὸς ζωηρός, ἡ ἐξωτερικὴ του ὅμως ἐπιφάνεια καὶ τῆς κυρίως λάρνακος καὶ τοῦ σκεπάσματος ἐκαλύφθη ὑπὸ ἀλοιφῆς ὑποκιτρίνου, ἐφ' ἧς ἐγράφθησαν δι' ἐρυθροκαστανόχρου χρώματος τὰ διακοσμητικὰ θέματα.

Ἡ διακόσμησις καὶ τῆς λάρνακος καὶ τοῦ σκεπάσματος συνίσταται ἐκ συμπλεγμάτων σπειροειδῶν, ὡς φαίνεται μάλιστα εἰς τὴν κυρίως λάρνακα, ἀμυδρότερον δὲ καὶ εἰς τὸ σκέπασμα. Ἡ σμικρότης τῆς λάρνακος μαρτυρεῖ ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχε ταφῇ νεκρὸς οὐχὶ ὠρίμου ἡλικίας.

Αἱ λοιπαὶ τρεῖς λάρνακες τοῦ πρώτου τάφου, ἥτοι ἡ ἑτέρα κιβωτοειδὴς καὶ αἱ δύο λουτροειδεῖς ἔχουσι τὰς συνήθεις τῶν ἄλλων λαρνάκων διαστάσεις ἥτοι μῆκος 1 - 1,20. Ἡ κατάστασις τῶν ὁστῶν δὲν ἐπέτρεψεν οὔτε εἰς τὸν πρῶτον τάφον οὔτε εἰς τὸν δεύτερον παρατηρήσεις ἐπ'

#### 1) Δύο φακοειδεῖς ἐγγεγλυμμένοι λίθοι.

Ἡ μία τούτων (ἀριθ. Μουσ. 1261) ἐκ μαλακοῦ λευκοφαίου στεατίτου φέρει δύο αἰγάγρους πρὸς ἀριστερὰ καὶ εὐρέθη ἐντὸς τῆς μιᾶς λουτροειδοῦς λάρνακος τοῦ πρώτου τάφου, ἡ ἄλλη μικρότερα (ἀριθ. Μουσ. 1262) ἐκ σκληροῦ μελανοποῦ λίθου ἔχει δύο καθήμενα καὶ ἀντίνωτα ζῶα καὶ εἰς τὸ ἄκρον κλαδίον καὶ εὐρέθη εἰς τὴν ἄλλην λουτροειδῆ λάρνακα.

2) Ψῆφοι περιδεραιῶν ἐξ ὑαλώδους μαῖτης περὶ τὰς εἴκοσιν ἄκέραιοι τριῶν διαφόρων πλακωτῶν σχημάτων γνωστῶν ἐξ ἄλλων μυκηναϊκῶν τάφων· ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι τεθραυσμένοι καὶ βεβλαμμένοι· εὐρέθη καὶ μικρὰ πρισματικὴ, τριπλευρὸς κρυσταλλικὴ. Πᾶσαι εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς μιᾶς λουτροειδοῦς λάρνακος.

3) Χαλκᾶ εὐρέθησαν μαχαίριον μονόστομον μήκους ὀλικοῦ 0,22 μετὰ τῆς ὁμοφυοῦς οὐρᾶς

ἐχούσης διὰ τὴν στειλέωσιν τέσσαρας ἡλούς· δύο ἄλλα τεθραυσμένα καὶ ἐλλιπῆ ἐργαλεῖα ἀγνώστου χρήσεως.

4) *Πήλινα ἀγγεῖα* δέκα τὰ εἰς τὰς εἰκόνας 2 καὶ 3. Τούτων πέντε εἶναι στεγανόστομοι ἀμφορεῖς εἰς μέγας καὶ οἱ λοιποὶ μικρότεροι, ὧν τὰ σχήματα καὶ ἐν μέρει καὶ ἡ διακόσμησις φαίνονται εἰς τὰς δύο εἰκόνας. Ἐπειτα δύο φιάλαι μετ' αὐλακωτῆς προχύσεως, ἐν δοχείον (δεξιὸν τῆς εἰκ. 2) γαστροειδὲς ἔχον εἰς τὸ χεῖλος κεκολλημένον φιαλίδιον. Ἐν μικρὸν ἀγγεῖδιον (στεγανόστομος ἀμφορίσκος) εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος 3 εἶναι ἄξιον σημειώσεως, διότι ἡ γάστρα αὐτοῦ διηρεῖτο διὰ διαφράγματος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἕτερον ἔμενε τελείως τυφλὸν μὴ συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ ἄλλου ἡμίσεος τοῦ ἔχοντος τὸν κρουόν.

Τὰ σχήματα καὶ ἡ διακόσμησις τῶν πηλίνων ἀγγείων μαρτυροῦσι σαφέστατα τὴν ἐποχὴν τῶν

### Γραπτὴ λουθηροειδὴς λάρναξ Μιλάτου.

Εὐρέθη τυχαίως (εἰκ. 4) ὑπὸ χωρικοῦ κατὰ τὸ 1910 ἐντὸς μικροῦ λαξευτοῦ τάφου εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν Ἀγ. Φανούριον. Ὁ τάφος, ὡς ἐξηκριβώσα τότε ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν εὑρεσιν, ὅτε μεταβάς παρέλαβον καὶ τὴν λάρνακα, εἶχε διαστάσεις 2 μέτρων ἐπὶ 1,60 καὶ ἐφράσσετο διὰ ξηρολιθίας.

Ἡ λάρναξ (ἀριθ. Μουσ. 7400) διατηρεῖται καλῶς. Ἐχει μῆκος ἑξωθεν 1,25 καὶ ὕψος 0,52. Τὸ κούφωμά της ἔχει ἄνω μῆκος 1,15, καὶ ὁ πυθμὴν 0,78. Φέρει τέσσαρας ὀριζοντίους παχείας λαβάς, μίαν εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων πλευρῶν εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς στενῆς πλευρᾶς τοῦ πυθμένος φέρει τὴν ὀπὴν τῆς ἐκροῆς, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λουθηροειδεῖς λάρνακες. Ἡ ὑπαρξίς τῆς ὀπῆς εἰς τὰς λάρνακας αὐτὰς μαρτυρεῖ ἢ ὅτι ἦσαν πραγματικοὶ λουτήρες χρησιμοποιοῦντες



Εἰκ. 3. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Μιλάτου.

τάφων· ἀνέκουνσι πάντα εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ὑστερομινωικῆς ἢ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην συμφωνοῦσι καὶ τὰ σχήματα καὶ ἡ διακόσμησις τῶν πηλίνων λαρνάκων τῆς Μιλάτου τῶν εὑρεθεισῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Οἱ δύο οὗτοι νέοι τάφοι μετὰ πηλίνων λαρνάκων προστιθέμενοι εἰς τοὺς ἄλλους τρεῖς τοὺς εὑρεθέντας κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν εἰς τὴν αὐτὴν τοποθεσίαν<sup>1</sup> μαρτυροῦσιν ἀσφαλῶς τὴν ἐνταῦθα πού ὑπαρξὶν συνοικισμοῦ μυκηναϊκῶν νεωτέρων χρόνων, οὗ ἡ νεκρόπολις ἐξ οἰκογενειακῶν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων εὑρίσκειτο εἰς τὰς κλιτύας τοῦ λόφου Ἀγ. Φανουρίου ἀμέσως ἄνωθεν πρὸς νότον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Μιλάτου<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Ἴδε τὴν περὶ τούτων βιβλιογραφίαν εἰς Ἀρχαιολ. Δελτίον Δ' Παράρτημα σελ. 11 σημ. 2.

<sup>2</sup> Τὸ χωρίον *Μιλάτος* διέσωσε τὸ ἀρχαῖον δωρικὸν ὄνομα τῆς πόλεως, περὶ ἧς ἴδε Δελτίον Δ' σελ. 11.

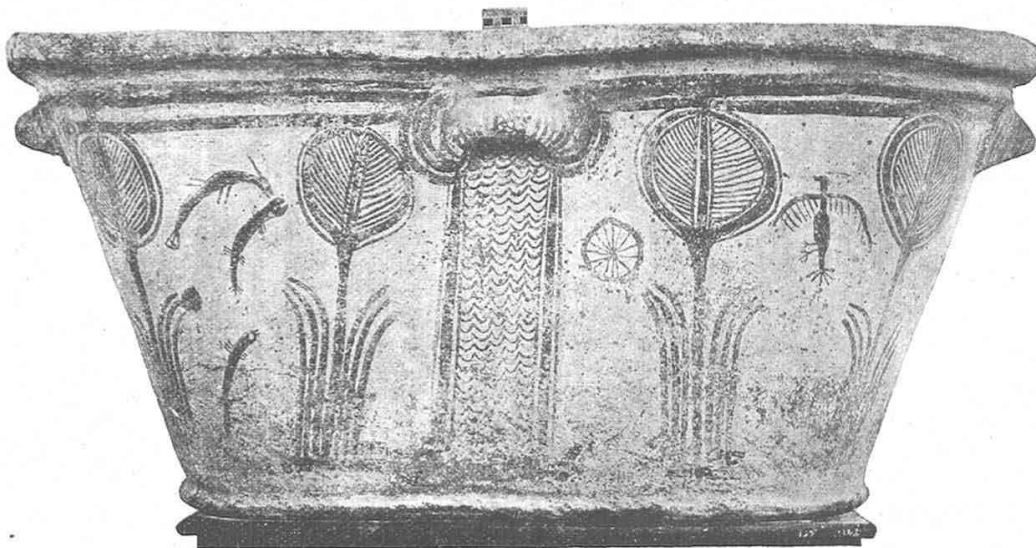
οὔμενοι καὶ πρὸς ταφὴν νεκρῶν, ἢ ὅτι κατεσκευάζοντο ἀπ' ἀρχῆς διὰ νεκρικὴν χρῆσιν ἄλλ' ἐντελῶς ὅμοιοι πρὸς τοὺς λουτήρας. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον τοιοῦτοι πήλινοι λουτήρες (ἀσάμινθοι) γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ καὶ Τίρυνθος, ὅπου εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἐν τοῖς λουτροῖς. Ἀλλὴν παρατήρησιν διὰ τὰς λουθηροειδεῖς λάρνακας ἔχομεν νὰ κάμωμεν, ὅτι δὲν φέρουσι σκεπάσματα, ἐν ᾧ αἱ κιβωτοειδεῖς φέρουσι πάντοτε.

Ὁ πηλὸς τῆς λάρνακος εἶναι ἐρυθρῶπος, ἀλλ' εἶναι ἐσκεπασμένος διὰ λευκοκιτρίνου ἀλοιφῆς ἐντὸς καὶ ἐκτός, καὶ ἐπὶ ταύτης ἐγράφη ἡ διακόσμησις διὰ καστανοῦ χρώματος ἐντὸς καὶ ἐκτός. Συνίσταται δὲ ἡ διακόσμησις ἑξωθεν ἀπὸ ὀκτὼ δένδροειδῶν θέματα σύμφυρμα παπυροειδοῦς καὶ φοινικοειδοῦς φυτοῦ καὶ ἀπὸ καθέτους ζώνας χωριστικὰς μίαν εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων ἐπιφανειῶν εἰς τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν τὴν φαινομένην εἰς τὴν εἰκόνα

4 εἰς τὰ μεταξὺ τῶν δένδρων κενὰ εἰκονίζονται ἐνθεν μὲν τρεῖς ἰχθύες, ἐτέρωθεν δὲ ἀστήρ ἢ τροχὸς πολυάκτινος καὶ πτηνὸν πετόμενον πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ διακόσμησις εἶναι λίαν ἐσχηματοποιημένη, ὁ δὲ γραφεὺς τῆς λάρνακος ἀπὸ μνήμης καὶ ὅλως τυπικῶς ἔγραψε τὰ διακοσμητικὰ θέματα, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας μαρτυρεῖ χρόνους

νικῇ του καθόλου καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἔχει πολλὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας πρὸς τὰ ὑστερομινωϊκὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ. Τὸ σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ εὐρεθέντα ἀρχαῖα, ὧν προέχουσι τέσσαρες κολοσσιαῖοι χαλκοὶ λατρευτικοὶ πελέκει, θὰ δημοσιευθῶσι προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι Ἀθηνῶν.



Εἰκ. 4. Λουθηροειδὴς λάρναξ Νιλάτου.

παρακμῆς τῆς ὑστερομιν. ἐποχῆς. Ἡ διακόσμησις τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων τῆς λάρνακος ἔχει καταστῆ ἄμυδρά, ἀλλὰ διακρίνει τις θέματα φυτοειδῆ, ἀνθεμοειδῆ καὶ γεωμετρικὰ ἐν συμπλέγμασι συμπεφυρμένα.

#### Μέγαρον μινωϊκὸν Νίρου.

Δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας ἐξετέλεσα ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1919 τὴν ἀνασκαφὴν, τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν στερέωσιν μεγάρου ὑστερομινωϊκῆς Α' ἐποχῆς κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν ἀνατολικῶς τοῦ Κακοῦ Ὄρους κάτωθι τῶν χωρίων Ἀνωπόλεως καὶ Βάθειας εἰς τοποθεσίαν καλουμένην Νίρου Χάνι κατὰ τὸ 12<sup>ον</sup> χιλιόμετρον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἡρακλείου. Τὸ μέγαρον διώροφον ὃν ἐν πολλοῖς εἶχε τεσσαράκοντα περίπου δωμάτια καὶ διαδρόμους ἐν τῷ ἰσογείῳ καὶ δύο πλακοστρώτους αὐλάς. Ἡ ἀρχιτεκτο-

#### Λαξευτὸς μυκηναϊκὸς τάφος Ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρου.

Εὐρέθη κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τοῦ ἰσθμοῦ Ἱεραπέτρου τὴν 1<sup>ην</sup> Μαΐου 1919. Ὁ ἐργολάβος τῆς ὁδοῦ εἰδοποίησε τὴν χωροφυλακὴν, ἥτις μετὰ τοῦ φύλακος Γουρνιῶν παρέλαβον τὰ ἐν τῷ τάφῳ εὐρεθέντα ἀρχαῖα, ἥτοι τρεῖς πηλῖνας λάρνακας καὶ 26 πηλῖνα ἀγγεῖα.

Κατ' ἐπιτόπιον ἐξέτασιν γενομένην ὑπ' ἐμοῦ ὁ τάφος εἶναι τῶν γνωστῶν λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τῆς ὑστερομινωϊκῆς Γ' ἐποχῆς, εὐρίσκεται δὲ 100 μέτρα βορειότερον τοῦ χωρίου Ἐπισκοπῆς· ὁ νεκρικὸς θάλαμος εἶναι σχεδὸν τετράγωνος ἔχων διαστάσεις μέτρων 2,20 × 2 καὶ ὕψος 1,70· ὁ δρόμος κατεχώσθη ἐν τῇ ἀμαξιτῇ ὁδῷ, ἥ θύρα του λαξευτῆ καμαρωτὴ καλῶς, ὅπως καὶ ὁ θάλαμος, διατηρουμένη ἔχει ὕψος 1,70 καὶ πλάτος 0,60, ἐφράσσετο δὲ διὰ τοίχου

ξηρολιθικοῦ. Τὰ ἐν τῷ τάφῳ εὐρεθέντα ἀρχαῖα μετακομισθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου εἶναι:

Α' *Τρεῖς πήλιναι λάρνακες*, ὧν ἡ μία κιβωτοειδής καὶ αἱ δύο λουτροειδεῖς.

1) Ἡ κιβωτοειδής λάρναξ (ἀριθ. πηλ. Μουσ. 7625) μετὰ σκεπίσματος (εἰκ. 5) ἔχει ἔξωτερ. μῆκος 1,33, πλάτος 0,53 καὶ ὕψος (πλὴν τοῦ σκεπάσματος) 0,63. Τὸ σκέπασμα δὲν εἶναι τετρακλινές, ὡς συνήθως, ἀλλὰ σχεδὸν ἡμικυλινδρικόν. Ἡ λάρναξ πατεῖ ἐπὶ τεσσάρων συμφυῶν ποδῶν, καὶ ἔχει ἀνὰ δύο λαβὰς εἰς τὰς

τοῦ κάτω ζεύγους τῶν κεράτων, δύο βόας καὶ πτηνὸν ἄνωθεν τοῦ ἐνὸς τῶν βοῶν· ὁ ἄλλος πῖναξ ἔχει δύο ὀρθία συμπλέγματα ἐκ σπειροειδῶν θεμάτων χωριζόμενα διὰ ὀρθίας διακοσμητικῆς ζώνης· ἡ ἐτέρα μακρὰ πλευρὰ ἔχει ὁμοίαν διαίρεσιν καὶ διακόσμησιν ἐκ σπειροειδῶν συμπλεγμάτων δικτυοειδῶς τέταγμένων. Αἱ δύο στεναὶ πλευραὶ τῆς λάρνακος διακοσμοῦνται διὰ πλοκάμων ὀκτώποδος καὶ ἄλλων σπειροειδῶν θεμάτων. Τὸ σκέπασμα φέρει δύο ἄλλεπαλλήλους σειρὰς πλοκάμων ὀκτώποδος συνεχῶν. Εἰς τὸν πυθμένα ἡ λάρναξ ἔχει τρεῖς



Εἰκ. 5. Κιβωτοειδής λάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.

μακρὰς πλευρὰς καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὰς στενάς· καὶ τὸ σπέπασμα ἔχει ἀναλόγους λαβὰς, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εὐρίσκονται εἰς εὐθυγραμμίαν πρὸς τὰς τῆς λάρνακος, ἐπεὶ δὲ καὶ εἶναι βραχυτέρον τῆς λάρνακος καὶ δὲν προσαρμόζεται καλῶς, ὑποθέτομεν ὅτι δὲν ἀνῆκεν ἀρχικῶς εἰς τὴν λάρνακα ταύτην ἀλλ' εἰς ἄλλην. Ἡ ἔξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς λάρνακος εἶναι κατάγραφος· ἡ φαινομένη ἐν τῇ εἰκόνι 5 μακρὰ πλευρὰ διαίρεται διὰ προεχούσης πλαστικῆς ὀρθίας σανίδος καὶ δύο ὁμοίων κατὰ τὰς γωνίας<sup>1</sup> εἰς δύο πίνακας τετραγώνους, ὧν ὁ ἀριστερὰ τῷ ὀρῶντι ἔχει διὰ μέλανος χρώματος τρία ζεύγη ἱερῶν κεράτων, διπλοῦν πέλεκυν μετὰ στειλεοῦ ἐντὸς

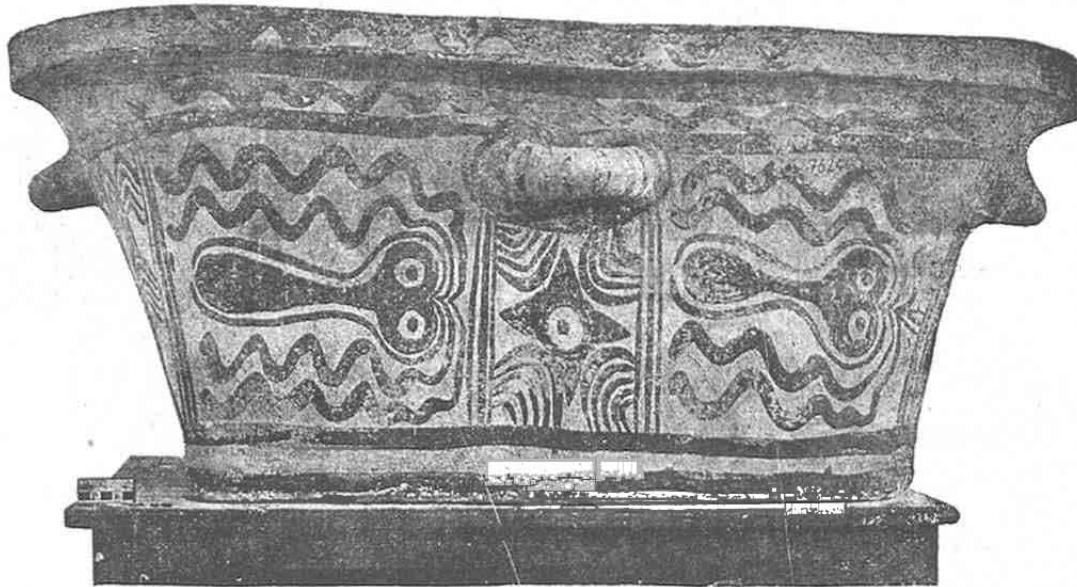
σειρὰς ὀπῶν κατὰ μῆκος ἔξ ὀκτῶ ὀπῶν εἰς ἑκάστην σειράν.

2) *Λουτροειδής μικρὰ λάρναξ* (ἀριθ. πηλ. Μουσ. 7624) (εἰκ. 6). Ἐχει ἔξωτερικὸν μῆκος 1,04, ἐσωτερ. 0,96, πλάτος ἔξωτερ. 0,56 ἐσωτερ. 0,46, ὕψος ἔξωτερ. 0,40. Ἦτο βεβαίως διὰ νεκρὸν μὴ ὠρίμου ἡλικίας. Ἐχει τέσσαρας παχείας ὀριζοντίας λαβὰς, ἵτοι μίαν εἰς ἑκάστην πλευράν, καὶ χεῖλος προέχον. Ἡ ἔξωτερικὴ τῆς διακόσμησις εἶναι εἰς τὴν μίαν πλευράν τὴν φαινομένην εἰς τὴν εἰκόνα δύο ὀκτώποδες ὀριζοντίως τοποθετημένοι, ἀφ' ὧν ἐκφύονται τέσσαρες πλόκαμοι, μετὰ δὲ τῶν δύο ὀκτώποδων ἀστὴρ θαλάσσιος τετράκτινος· εἰς τὴν ἄλλην μακρὰν πλευράν ὑπάρχουσι κυκλικὰ καὶ τοξοειδῆ θέματα. Ἐσωτερικῶς ἔχει μόνον καταλοιβάδας καὶ εἰς τὸν πυθμένα κηλίδας χρωματιστὰς γενομένας ἀπὸ διαβρόχου σπόγγου.

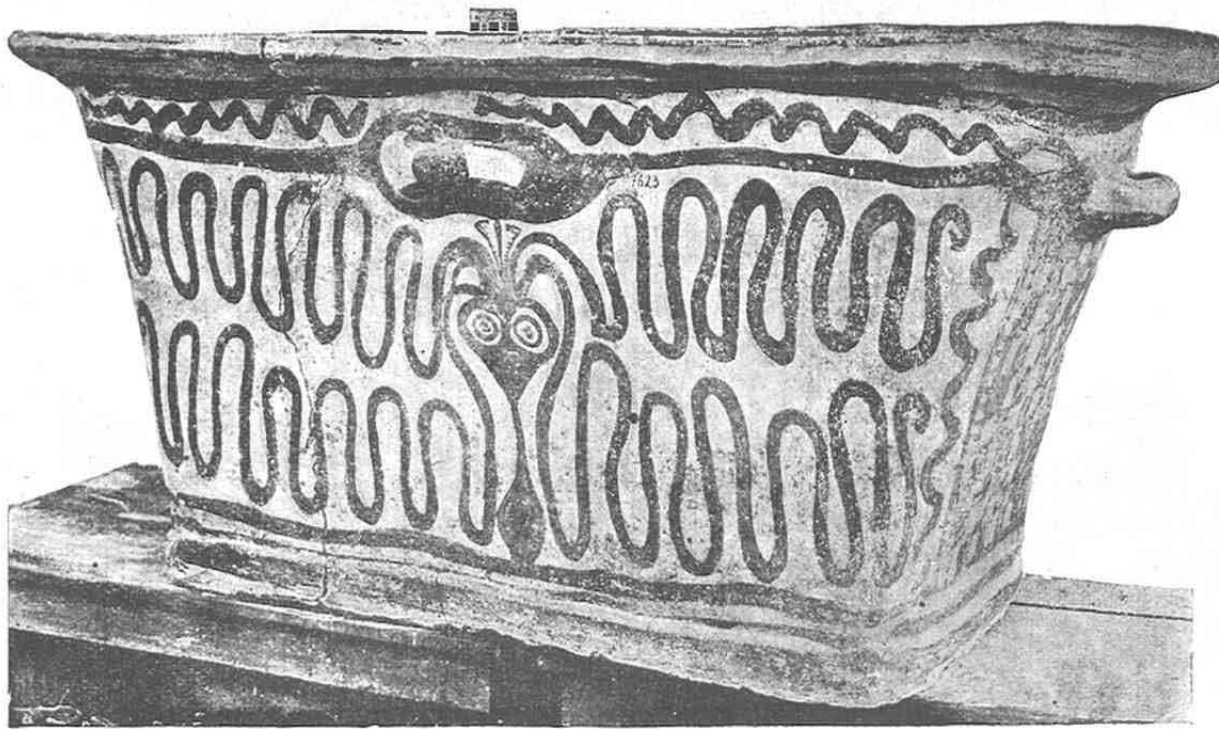
<sup>1</sup> Εἶναι αὐταὶ τὰ ἀντίγραφα τῶν χονδροτέρων σανίδων ἢ δοκῶν τῆς ξυλίνης λάρνακος, ἐξ ἧς κατ' ἀπομίμησιν προήλθεν ἡ πηλίνη.



3) **Δάρναξ λουτηροειδής** (ἀριθ. Μουσ. 7623) (εἰκ. 7). Ἔχει ἐξωτερικὸν μήκος 1,29, πλάτος 0,59, ὕψος 0,54. Τὸ κούφωμά της εἶναι ἄνω ματοποιημένον, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο σειραὶ συνεχῶν πλοκάμων καταλαμβάνοντων ὅλην σχεδὸν τὴν μακρὰν πλευρὰν ὀφιοειδῶς ἄνω ὑπὸ τὸ



Εἰκ. 6. Λουτηροειδὴς δάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.



Εἰκ. 7. Λουτηροειδὴς δάρναξ τάφου Ἐπισκοπῆς.

1,10×0,43 καὶ τὸ μήκος τοῦ πυθμένος 0,82. Ἔχει τέσσαρας ὀριζοντίους λαβὰς τοξοειδεῖς, ἥτοι μίαν εἰς ἐκάστην πλευρὰν. Εἰς τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς ἔχει ἐκατέρωθεν ὀκτώποδα ἐσχι-

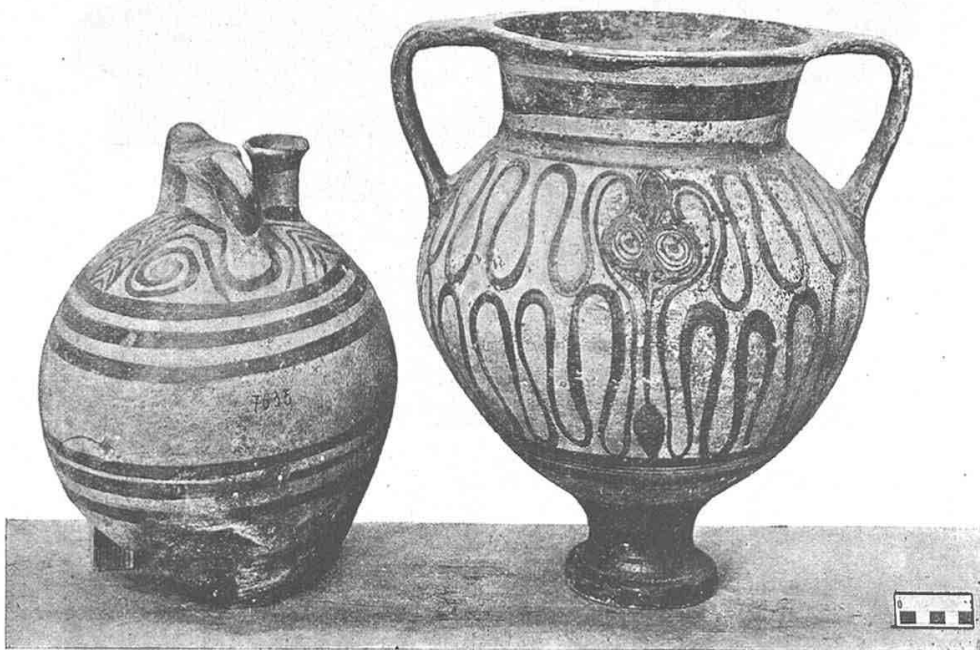
προέχον χεῖλος φέρει ζώνην σπειροειδοῦς συνεχοῦς γραμμῆς. Αἱ στεναὶ πλευραὶ ἔχουσιν ἑκάτερα μέγα τετράγωνον ὅμοιον πρὸς πίνακα ζατρίκιου (damier). Τὸ ἐπίπεδον ἄνω χεῖλος ἔχει



τριγωνικά καὶ ὀδοντωτὰ μέλανα πλήρη θέματα. Ἐσωτερικῶς οὐδεμίαν ἔχει διακόσμησιν.

Β' Πήλινα ἀγγεῖα (εἰκ. 8, 9, 10, 11, 12) συνελέγησαν ἐν τῷ τάφῳ Ἐπισκοπῆς τὰ ἑξῆς:

εἶναι 0,38. Ἡ διακόσμησις ὁμοία πρὸς τὴν τῆς προηγουμένης λάρνακος, ἥτοι εἰς ὀκτώπους ἐσχηματοποιημένους ἐκατέρωθεν, ἐξ οὗ ἐκφύονται δύο ἀλλεπάλληλοι σειραὶ ὀφιοειδῶν πλοκά-



Εἰκ. 8. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.



Εἰκ. 9. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

1) **Κρατὴρ** (εἰκ. 8 δεξιὰ) ἔχει σφαιρικὴν σχεδὸν κοιλίαν, δύο μεγάλας καὶ πλατείας λαβὰς, χεῖλος πλατὺ εὐρυνόμενον πρὸς τὰ ἄνω καὶ πατεῖ ἐπὶ ποδίσκου χαμηλοῦ· τὸ ὕψος του

μὲν καταλαμβάνουσαι ὁλόκληρον τὴν σφαιρικὴν γάστραν.

2) **Δεκαπέντε στεγανόστομοι ἀμφορεῖς**. Οἱ πλείστοι διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν

μάλιστα οἱ ἐν τῇ εἰκόνι 9. Ἡ διακόσμησις των ποῦ μὲν καστανόχρους ποῦ δὲ ἐρυθρὰ εἶναι ἡ γνωστὴ εἰς τὰ πήλινα ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς (Ὑστε-

12). Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι 12 ἀριστερὰ ἔχει ὑπὲρ τὸ χεῖλος τοξοειδῆ πλατεῖαν λαβὴν καὶ παρ' αὐτὴν φιαλίδιον κεκολλημένον εἰς τὸ χεῖλος.



Εἰκ. 10. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.



Εἰκ. 11. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.



Εἰκ. 12. Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Ἐπισκοπῆς.

ρομιν. Γ'), ἡτοι ζῶναι, τόξα, σπεῖραι, ὀκτώποδες ὀφιοπλόκαμοι κλπ.

3) Τρεῖς φιάλαι ἢ μεγάλοι κύαθοι (εἰκ. 9,

4) Οἰνοχόη μικρὰ μόνωτος (ἢ δευτέρα ἀπὸ δεξιὰ τῆς εἰκόνης 9).

5) Ἀμφορεὺς φέρων ὡς διακόσμησιν τρεῖς

μέλανας στιλπνοὺς δίσκους διὰ διαβρόχου σπόγγου γενομένους (εἰκ. 12).

6) **Καλυπτὴρ** λύχνου ἢ θυμιατηρίου (εἰκὼν 12 δεξιά). Ἐχει σχῆμα καλυβοειδὲς μετὰ κωνικῆς στέγης ἀποληγουσῆς ἄνω εἰς ἀνοιγμα περιχειλωτὸν ὥσει καπνοδόχου. Ἐχει ἀνοιγμα θυροειδὲς καὶ εἰς τὴν στέγην ὀκτὼ θυρίδας. Ἡ ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια φέρει ἐρυθρὰν διακόσμησιν γραμμικὴν καὶ ἀνθεματήν.

Οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον ὑπῆρχεν ἐν τῷ τάφῳ Ἐπισκοπῆς κατὰ τοὺς ἀνευρόντας τὸν τάφον.

Ἡ ἐποχὴ καὶ τοῦ τάφου Ἐπισκοπῆς ἐξάγεται ἀπὸ τε τῶν λαρνάκων καὶ τῶν πηλίνων ἀγγείων. Εἶναι τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς Ὑστερομινωϊκῆς ἢ Μυκηναϊκῆς Γ' ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν καὶ τὸ πλεῖστον τῶν μέχρι τοῦδε μετὰ πηλίνων λαρνάκων εὐρεθέντων λαξευτῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Κρήτης, λ. χ. εἰς Βασιλικὰ Ἀνώγεια, Πενταμόδι, Μίλατον, Λιλιανὰ, Μουλινὰ, Ἀρτσά, Λιμένα Σητείας, Γουῆρες, Γουρνὰ κλπ.

#### Δύο ἐπιγραφαὶ Ἰτάνου.

Εἰς τὸ μετόχιον τῆς μεγάλης Μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) τὸ λεγόμενον **Ἐρημόπολι**, ὅπου διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Halbherr καὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς διὰ τοῦ J. Demargne ἐβεβαιώθη, ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ πόλις Ἰτάνος εἰς τὸ ἀνατολικώτατον ἄκρον τῆς νήσου ὁ μετοχάρις Ἰωάν. Σπανουδάκις ἀνεῦρε τυχαίως παλαιὸν τάφον σκεπαζόμενον ὑπὸ δύο μεγάλων ἐνεπιγράφων πλακῶν κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1919. Εἰδοποιηθεὶς περὶ τοῦ πράγματος μετέβην ἐκεῖ καὶ ἐξήτασα τὸ εὖρημα καὶ ἀπέστειλα τὰς δύο πλάκας εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ὁ τάφος ἦτο ὑπόγειος θηκοειδὲς ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πωρίνων ὀγκολίθων· ἔχει μῆκος ἐσωτερικὸν 1,82 καὶ πλάτος 1 μέτρον· σεσυλημένος παλαιόθεν εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν πιθανῶς κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους<sup>1</sup> ἐγένετο δευτέρα χορήσις τοῦ τάφου, ὡς φαίνεται ἐκ προχείρων καὶ ἀδεξιῶν ἐπισκευῶν γενομένων ἐν αὐτῷ. Κατὰ τὴν νεωτέραν ταύτην ταφὴν ἔθεσαν ὡς σκεπάσματα τὰς δύο ἐνεπιγράφους πλάκας λαβόντες αὐτὰς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου.

Εἶναι στήλαι ἐγχωρίου κυανωποῦ σκληροῦ τιτανολίθου (ἐκ τοῦ λατομείου τοῦ ἀκρωτηρίου)

φέρουσαι ἄνω καὶ κάτω ἀναθύρων. Ἡ πρώτη ἔχει ὕψος 1,25 καὶ πλάτος 48-50 ἑκατοστ. καὶ πάχος 0,14, ἔφερε δὲ διὰ μικρῶν γραμμάτων ἐπιγραφὴν διεξοδικὴν εἰς τὴν προσθίαν ἐπιφάνειαν ἐκ στίχων 98, τῶν ὁποίων οἱ 86 πρῶτοι συνεχίζονται καὶ εἰς τὴν δεξιὰν στενὴν ἐπιφάνειαν τῆς πλακός. Ἀτυχῶς ἡ πλάξ ἦτο φαίνεται πρὸ τῆς εἰς τὸν τάφον τοποθετήσεως ἐκτεθειμένη ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς θαλασσίας ὑγρασίας καὶ τῆς ἀτμοσφαιρᾶς καὶ ἡ κυρία ἐπιδερμὶς ἐφθάρη δεινῶς, μόνον δὲ ὀλίγα γράμματα σῶζονται κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον, ὅπου θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ χρώματος, τὰ γράμματα ὅμως τῆς στενῆς πλευρᾶς σῶζονται κάλλιστα. Ὑπολογίζω ὅτι λείπουν οὕτως τὰ  $\frac{1}{5}$  τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς. Ἐκ τῶν διασωθέντων μερῶν πείθομαι ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίας ἱστορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος σχετιζομένης πρὸς τὴν μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἱεραιτυνίων διαφορὰν περὶ τοῦ Δικταίου Ἱεροῦ, καὶ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ περιεῖχε τὸ ἱστορικὸν τῆς ἑριδος τῆς προσηγηθείσης τῆς περὶ τοῦ Ἱεροῦ διαιτησίας τῶν Μαγνητῶν τῶν πρὸς Μαϊάνδρῳ, ἧς τὸ κείμενον ἐσώθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν γνωστὴν μεγάλην ἐπιγραφὴν τὴν ἐντετοιχισμένην σήμερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μονῆς<sup>1</sup>.

Ἡ δευτέρα πλάξ ἔχει ὕψος 1,16, πλάτος 41-43 ἑκατ. καὶ πάχος 13. Καὶ ταύτης ὁλόκληρος ἡ ἐνεπιγραφὴ προσθία ἐπιφάνεια ἔχει ὑποστῇ ὁμοίαν φθοράν, ἐπειδὴ ὅμως τὰ γράμματα ἦσαν μεγαλύτερα καὶ βαθύτερα διετήρησαν ἔχνη ὁπωσοῦν καταφανῆ, καὶ οὕτως καταρθώσαμεν τὴν πλήρη ἀνάγνωσιν τῇ βοήθειᾳ διαφόρων μεταλλαγῶν τοῦ φωτισμοῦ. Ἐχει προξενικὸν ψήφισμα τῶν Ἰτανίων τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος πρὸς τιμὴν τοῦ γνωστοῦ Μακεδόνα στρατηγοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλάδελφου Πατρόκλου τοῦ Πάτρωνος. Εἶναι δηλ. ταυτόσημος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγ. Halbherr δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ Museo Italiano III σελ. 568 ἐξ., ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ Halbherr δημοσιευθεῖσα εἶναι κολοβὴ κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμισυ, ἡ ἡμετέρα εὐτυχῶς εἶναι πλήρης. Ἐκ ταύτης μανθάνομεν ὅτι δύο ὅμοια ἀντίγραφα τοῦ προξενικοῦ ψηφίσματος τῆς πόλεως ἐχαράχθησαν, καὶ ἐν μὲν ἀνετέθη εἰς τὸν ναὸν τῆς πολιοῦχου Ἀθηνᾶς τὸ δ' ἕτερον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πιθανῶς ἐν τῷ παρόντι ἀντιγράφῳ ἔχομεν τὸ

<sup>1</sup> Ἡ Ἰτάνος κατωκεῖτο ἀκόμη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Γάλλου J. Demargne κατὰ τὸ 1910-1911, ἐν αἷς ἀπεκαλύφθησαν τὰ εἶρηνα χριστιανικὰ ἐκκλησιῶν μὴ δημοσιευθεῖσαν διὰ τὸν μετ' ὀλίγον ἐπελθόντα θάνατον τοῦ ἀνασκαφέως.

<sup>1</sup> Μετὰ τὸν Pashley τὸν πρῶτον ἰδόντα καὶ τὸν Spratt κλπ. ἐδημοσιεύθη πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον ὑπὸ τοῦ κ. Halbherr εἰς τὸ Museo Italiano III 570 ἐξ. καὶ παρὰ Dittenberge, Sylloge<sup>2</sup> 929. Καὶ δεύτερον ἀντίτυπον τὸ ἐν Μαγνησίᾳ εὐρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Kern, Inschrift. von Magnesia σελ. 94 Νο 105.

πρῶτον αἶτε τῆς στήλης ταύτης οὔσης μεγαλυτέ-  
ρων διαστάσεων, ἐν ᾧ τὸ ἄλλο τὸ μικρότερον  
θὰ ἦτο τὸ τοῦ Ἀσκληπείου.

Ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς θὰ δημοσιεύσω-  
μεν μετ' ἄλλων χρητικῶν ἐπιγραφῶν προσεχῶς.

(εἰκ. 13) ἀνατολικῶς τῆς πόλεως κατὰ τὰ σύ-  
νορα τῶν δύο επαρχιῶν Ρεθύμνης καὶ Μυλο-  
ποτάμου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδώρησεν ἀμέσως εἰς  
τὸ Μουσεῖον Ρεθύμνης. Εἶναι στήλη λευκοῦ  
νησιωτικοῦ μαρμάρου σφύζουσα ὕψος 0,90, πλά-



Εἰκ. 13. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον Σταυρωμένον.

Νεκρικὸν ἀνάγλυφον Σταυρωμένον.

Ὁ φιλάρχαιος βιομήχανος Ρεθύμνης κ. Ἐμμ.  
Καούνης ἀνεῦρε κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1918  
ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον εἰς θέσιν Σταυρωμένον

τος 47 - 49 ἐκατ. καὶ πάχος 10. Φέρει ἐν μετρίῳ  
ἀναγλύφῳ νεανίσκον γυμνὸν ὄρθιον ἐστραμμέ-  
νον πρὸς ἀριστερὰ στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀρι-  
στεροῦ σκέλους καὶ κάμπτοντα τὸ δεξιόν· διὰ  
τῆς δεξιᾶς κρατεῖ πτηνόν, ὃ ἐπιδεικνύει εἰς κύνα

παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἱστάμενον καὶ ὑψοῦντα τὴν κεφαλὴν πρὸς αὐτό· εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ στεγγίδα καὶ ἀπὸ μηρίνου ἀνηρτημένον σφαιρικὸν ἀρυβαλλίσκον. Ἀτυχῶς ἡ στήλη εἶναι ἀποκεκρουσμένη ἄνω καὶ λείπει ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ ἐπιφάνεια δὲ τοῦ μαρμάρου ἔχει πάθει σημαντικὴν βλάβην διαβρωθεῖσα ἐκ τῆς πολυχρονίου ἀτμοσφαιρικῆς ἐπιδράσεως, ὥστε δὲν φαίνονται καλῶς αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἀναγλύφου, τὸ ὁποῖον ἔχον καλὸν τὸ περίγραμμα φαίνεται ἔργον ἑλληνικῶν χρόνων.

Ἡ εὗρεσις καὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἰς θέσιν Σταυρωμένον ἐνισχύει πρὸς ταῖς ἄλλαις μέχρι τοῦδε ἐνδείξει τὴν γνώμην ὅτι ἔχομεν κατὰ τὴν παραλίαν ταύτην θέσιν λείψανα πόλεως ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Τινὲς τῶν νεωτέρων ἤκασαν ὅτι ἔκειτο ἐνταῦθα πόλις **Ἀργιον** λεγομένη<sup>1</sup>, ἥς τὸ ὄνομα λέγουσιν ὅτι ἔσωσεν ἡ κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν ἀναφερομένη πολλὰκις Ἐπισκοπὴ Ἀργίου (ἢ Ἀρίου). Τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης ἔδρα ἦτο τὸ σημερινὸν μικρὸν χωρίον **Βεράν** Ἐπισκοπῆ<sup>2</sup>. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἔξακριβωθῇ ἴσως δι' ἐπιτοπίου ἀνασκαφικῆς ἐρευνῆς<sup>3</sup>.

### Τάφοι Κυδωνίας.

**Τάφοι θηκοειδεῖς** κτιστοὶ διὰ πλακῶν παρετηρήθησαν κατὰ τὰς ἐκχωματώσεις τὰς γενομένας κατὰ τὸ ἔτος 1919 ἔξωθι τῆς πόλεως τῶν Χανίων πρὸς χάραξιν ἀμαξιτῶν ὁδῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς πόλεως πρὸς τὸ μέγαρον τῶν δικαστηρίων καὶ παρ' αὐτὸ εἰς τὰς ἐκεῖ νέας συνοικίας. Οἱ τάφοι, ὡς ἐφάνη ἐκ τῶν ὀλίγων εὐρημάτων, εἶναι χρόνων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν τῆς πόλεως Κυδωνίας. Ἐκαστος τάφος ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ ἑξ ὀρθίας καὶ παχείας πλάκας ψαμμολίθου κεκονιαμένης ἐσωτερικῶς, καλύπτεται δὲ ὑπὸ δύο ὁμοίων πλακῶν. Τὰ εὐρισκόμενα εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν κτερίσματα εἶναι πηλίνα μυροδόχα ληκύθια (κοινῶς λεγόμενα δακρυοδόχα), μικρὰ χαλκᾶ κάτοπτρα ἀπλᾶ, στεγγίδες σιδηραῖ ἢ χαλκαῖ καὶ πηλιναι πλαγγόνες. Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων εὐρίσκονται σεσυλημένοι. Οἱ μέχρι τοῦδε εὐρεθέντες ἐσκάφησαν ὑπὸ ἐργατῶν καὶ τῶν καλλιεργητῶν τῶν ἀγρῶν, εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ γίνῃ συστηματικὴ ὑπὸ

ἀρχαιολόγου σκαφὴ πρὸς ἀκριβῆ περιγραφὴν αὐτῶν.

### Τάφοι μυκηναῖκοι λαξευτοί.

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1919 εὐρισκόμενος ἐν Χανίοις παρετήρησα εἰς τὸ ἔδαφος τῆς νεωστὶ ἐκσκαφείσης ὁδοῦ οὐχὶ μακρὰν τοῦ μεγάρου τῶν δικαστηρίων παρὰ τὴν οἰκίαν τῆς ἐπισκοπῆς Κυδωνίας καθιζήσεις γενομένας προσφάτως μετὰ τὰς συνεχεῖς ραγδαίας βροχάς· ἐνόησα ὅτι πρόκειται περὶ τάφων λαξευτῶν, ὧν ἡ ὀροφὴ λεπτυνθεῖσα ἐκ τῆς ἐκχωματώσεως τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς διαρροῆς τῶν ὑδάτων εἶχε καταρρεῦσει ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Προέβην ὅθεν δι' ὀλίγων ἐργατῶν εἰς τὴν σκαφὴν καὶ τὸν καθαρισμὸν δύο τοιούτων λακωμάτων. Ἦσαν πράγματι λαξευτοὶ τάφοι μυκηναϊκῶν χρόνων ἔχοντες τὸν δρόμον καὶ τὴν εἴσοδον ἐξ ανατολῶν. Ὁ εἰς τούτων ἔχει μῆκος 2,40, πλάτος 1,80, ὕψος 1,70 καὶ πλάτος δρόμου 0,70· ἔνεκα τῆς χαλαρᾶς συστάσεως τοῦ βράχου εἶχε βλαβὴ τὸ κανονικὸν τοῦ σχήμα· ἡ ἐκ τοῦ δρόμου εἴσοδος ἐφράσσετο διὰ τοίχου ξηρολιθικοῦ ἐν τῷ τάφῳ παρετήρησα λείψανα ὁστῶν ἀνθρώπου ὠρίμου ἡλικίας ἄκαντα, σεσηπὸτα πλὴν τῶν μυρικών ὁστῶν τὰ ὁποῖα ὀπωσοῦν διετηροῦντο· τὸ μόνον ἀντικείμενον τὸ εὐρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ εἶναι μικρὸν κωνικὸν σφονδύλιον ἢ κομβίον διατήρητον ἐκ στεατίτου λίθου.

Ὁ δευτερος τάφος περὶ τὰ δέκα μέτρα νοτιότερον τοῦ πρώτου ἔχει διαστάσεις 3×2,90 καὶ ὕψος δύο μέτρων· ὁ ἐξ ανατολῶν δρόμος τοῦ καταλήγει εἰς πύλην τοῦ θαλάμου καμαρωτὴν λαξευτὴν εἰς τὸν βράχον. Ἐν τούτῳ τὰ ὁστὰ ἦσαν τελείως ἡφανισμένα ἐκ τῆς ὑγρασίας, εὐρέθησαν ὅμως τὰ ἐξῆς πηλίνα κτερίσματα.

1) Στεγανόστομος ἀμφορεὺς μέσου μεγέθους 2) φιάλη μικρὰ ἄωτος 3) δύο μικροὶ ἀρύταιναι μετὰ λαβῆς ὑπερεχούσης, καὶ τεμάχια ἄλλων πηλίνων ἀγγείων. Φέρουσιν ἀραιὰν σιλπνὴν διακόσμησιν ἐρυθροπυλῆν.

Καὶ τρίτος ὅμοιος τάφος εἶχεν εὐρεθῆ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τῆς ὁδοῦ ἄνευ οὐδενὸς ἀντικειμένου κατ' αὐτούς.

Ἡ εὗρεσις τῶν τάφων τούτων τῆς τελευταίας ὑστερομινωικῆς ἐποχῆς μετὰ τοὺς εὐρεθέντας πρὸ εἰκοσαετίας ὀπισθεν τοῦ μεγάρου τῶν δικαστηρίων, τὰ εὐρήματα τῶν ὁποίων πηλίνα, λίθινα, χαλκᾶ φυλάσσονται ἐν τῷ μικρῷ Μουσείῳ Χανίων, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα πού συνοικισμοῦ τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, καὶ εἶναι αἱ μόναι σχεδὸν μέχρι τοῦδε ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

<sup>1</sup> Β. Ψυλάκη, Ἱστορία Κρήτης Ἀθην. 1899 σελ. 185.

<sup>2</sup> Giuseppe Gerola, Monum. Veneti nell' Isola di Creta vol. II Venezia 1908 σελ. 61 καὶ 77-79.

<sup>3</sup> Μικρὰ σκαφικὴ δοκιμὴ γενομένη κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου καθηγητοῦ Εὐσταθ. Πετρουλάκη ἀπεκάλυψε τοῖχον ἰσοδομικὸν ἐκ μεγάλων ἑστών πωρίνων λίθων κατὰ τὴν θέσιν Παλαιόκαστρον τοῦ Σταυρωμένου.



εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Κρήτης, τὸ μὴ ἐξερευνηθὲν ἄλλως ἐπαρκῶς εἰσέτι.

### Ρωμαϊκὸν οἰκογενειακὸν κοινοτάφιον Γόρτυνος.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1919 ἐλάβομεν τὴν πληροφορίαν περὶ λαθραίας σκαφῆς τάφου εἰς θέσιν *Ἀνεμοσιτάβλους* τοῦ χωρίου Μητροπόλεως παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Γόρτυνος. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀγροῦ εἶχε τυχαίως παρατηρήσει τὸν τάφον μετὰ τὴν ἀπόσπασιν πλακός, καὶ προέβη διὰ νυκτὸς εἰς τὴν σκαφὴν αὐτοῦ πρὸς ἐξαγωγὴν πλακῶν ὀπτοπλινθικῶν καὶ ἄλλου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ. Τὸν τάφον ἐσκάψαμεν καὶ ἐκαθαρίσαμεν τελευταῖον. Συνίσταται ἀπὸ ὑπόγειον τετράγωνον κτιστὸν θάλαμον, οὗ τὸ μὲν μήκος εἶναι 3,46, τὸ πλάτος 2,44 καὶ τὸ ὕψος 2,02. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ δόμων ἐκ μικρῶν ξεστῶν πωρίων λίθων ἐναλλασσομένων μετὰ στενῶν ζωνῶν ἐξ ὀπτῶν πλίνθων μετ' ἀφθόνου ἀσβεστοκονίας. Ἐκ νότου κατήρχοντο διὰ κλίμακος κτιστῆς ἐξ βαθμίδων εἰς μικρὸν τετράγωνον πρόθυρον, καὶ ἐξ αὐτοῦ διὰ τριῶν ἄλλων βαθμίδων κάμπτοντες δεξιὰ εὗρισκον τὴν πύλην τοῦ τάφου, ἣτις ἦτο κτιστὴ δι' ὀπτοπλίνθων, καμαρωτὴ ὕψους 1,56 καὶ πλάτους 0,90. Ὁ νεκρικός θάλαμος διηρεῖτο διὰ τοίχου εἰς δύο διαμερίσματα· ὁ τοίχος οὗτος ἐκτισμένος δι' ὁμοίων ὑλικῶν εἶχε, φαίνεται, μίαν ἢ δύο καμάρας, δι' ὧν συνεκoinώνουν τὰ δύο τμήματα, ὁ χωρικός ὅμως εἶχε διαλύσει τὸ χωρίσμα τοῦτο, ὅπως εἶχεν ἀποσπάσει καὶ τὰς ὀπτοπλίνθους τοῦ δαπέδου, ὅλα δὲ ταῦτα τὰ ὑλικά εἶχεν ἐπισφραγεύσει, ἵνα λάθρα τὰ μεταφέρῃ. Εἰς τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ θαλάμου ὑπάρχουσιν ἐννέα κόγχαι κτισταὶ δι' ὀπτοπλίνθων καμαρωταί, ἣτοι τρεῖς εἰς ἑκατέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν, δύο εἰς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους καὶ μία εἰς τὸν τοῖχον τῆς εἰσόδου δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ· ἐκαστὴ κόγχη ἔχει ὕψος 55 ἐκατ. καὶ πλάτος 28. Βεβαίως αἱ κόγχαι αὗται ἐχρησίμευον ἵνα δέχωνται τὰς νεκρικὰς ὑδρίας τὰς περιεχούσας τὴν τέφραν τῶν νεκρῶν· τῶν ὑδριῶν τούτων μόνον ὀλίγα ἀδιακόσμητα τεμάχια εὑρομεν ἐν τῷ τῶν χωμάτων παλαιόθεν τεθραυσμένα, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι ἡ σύλησις αὐτοῦ ἐγένετο εἰς προγενεστέρους χρόνους. Ὁ τάφος προφανῶς εἶναι οἰκογενειακὸς ρωμαϊκός, εἶδος columbarium. Πιθανώτατα εἰς τὸν αὐτὸν ἀγρὸν κείμενον ἀμέσως ἔξω τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως θὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι τάφοι.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης κατὰ Ὀκτώβριον 1920.

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

### ΕΙΔΗΣΕΙΣ

#### ΕΚ ΤΗΣ 8 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1920 - 21

### Κέρκυρα.

Ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Γιαννάδων, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1920, τῇ φροντίδι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων καθηγητοῦ κ. Μ. Κοσκινᾶ, μετηνέχθη εἰς τὸ Μουσεῖον ἀγαλματίον ἀκέφαλον, ἡμίσεος περίπου φυσικοῦ μεγέθους, ἀνδρὸς θωρακοφόρου μετὰ μεγάλου μανδύου. Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀγαλματίου παρὰ τὴν ἀρχαιοπρεπὴ ἐντύπωσιν μὲ ἐπείσεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 18<sup>ου</sup> αἰῶνος, ὁμοίας barocco τέχνης, ὡς ὁ ἐπὶ τῆς Σπιανάδας γνωστὸς ἀνδριὰς τοῦ Schullenburg.

Ἀπὸ τοῦ 7/βρίου 1920 μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ἀνέσκαψα δαπάνη τοῦ Ὑπουργείου κατὰ τὸν χώρον τοῦ ναοῦ τοῦ λεγομένου τῆς Γοργούς. Ἐπρόκειτο νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἔρευναι τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου, αἱ διακοπεῖσαι μετὰ τὸ 1914, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ αὐξηθῇ τὸ ἐλλιπὲς ἀρχιτεκτονικὸν ὑλικὸν καὶ μάθωμεν τίποτε θετικώτερον περὶ τοῦ σχεδὸν ἐντελῶς ἐξαφανισθέντος ἀνατολικοῦ αἰετώματος. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο, ὅτι τὰ πάντως ὀλίγα εὐρήματα προήγαγον σημαντικῶς τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς μικρὰ μελέτη, γενομένη κατ' Αὐγουστον, παρέσχε μεῖζονα βεβαιότητα περὶ τῆς ἐν τῷ ναῷ λατρευομένης θεότητος. Τὸ 1914 οὐκ ἠμαρτάνει τῆς ἀρχαίας θέσεως εὐρεθῇ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή εἰς τὴν Ἀρτέμιδα ἐπὶ πρισματικῆς βάσεως (Dörpfeld ἐν Ath. Mitt. 1914, 170). Μὲ τὴν ὑποψίαν, ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ διατηρουμένη ἐπιγραφή: *Φιλόξενος Αἰσχυρίωνος καὶ σύναρχοι Ἀρτάμιτι* (ἀριθμὸς εὐρετηρίου 9 = IG, IX<sub>1</sub>, 706) τὴν αὐτὴν θὰ ἔχῃ προέλευσιν, παρηκολούθησα τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Πραγματικῶς δέ, ὡς κυρίως ἐξάγεται ἐκ τινος λησμονημένου φυλλαδίου τοῦ Ἀντ. Βρακλιώτη, ἐκδοθέντος ἰταλιστῇ ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1813 (A. Vraclioti, Sulle iscrizioni in marmo ultimamente rinvenute p. 10) ἡ ἐπιγραφή ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὰς ὀχρῶματικὰς καὶ ἐν παρέρῳ ἀρχαιολογικᾷ ἐργασίας τῶν Γάλλων τοῦ 1812 καὶ 1813, αἵτινες ἐξετάθησαν περὶ τὴν μονὴν τῶν Ἁγ. Θεοδώρων καὶ εἰς σημαντικὸν μέρος ἀπεκάλυψαν καὶ τὸν ἡμέτερον ναόν. Μετὰ τοῦτο ἡ διὰ δύο τίτλων μαρτυρουμένη κυριό-



της τῆς Ἀρτέμιδος ἀποβαίνει βεβαία. Πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως θὰ διακρίνωμεν διὰ τῶν οἰκείων ὀνομάτων τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος ἀπὸ τοῦ παρὰ τὸ Κανόνι ὑπὸ τοῦ Καραπάνου καὶ Lechat ἐξερευνηθέντος μικροῦ λαϊκοῦ ἱεροῦ τῆς αὐτῆς θεᾶς.

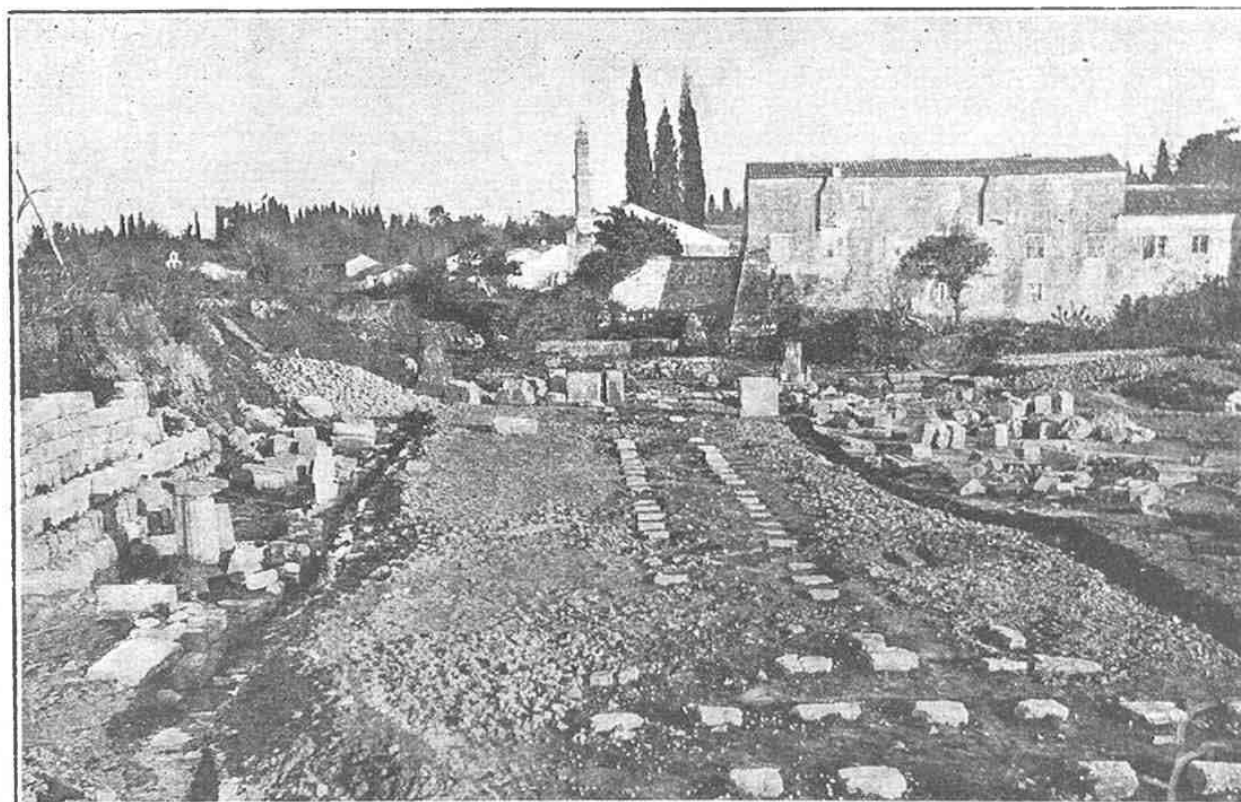
Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη ἡ κατὰ μέγα μέρος ἄθικτος παραμείνασα κατὰ τὰς παλαιότερας ἐργασίας νοτιά πλευρά, ἀπεμακρύνθησαν πανταχοῦ τοῦ ναοῦ τὰ ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος χώματα καὶ ἐξερευνήθη ὁ Δ καὶ ΝΔ τοῦ ναοῦ χώρος τῶν γλυπτῶν τοῦ δυτικοῦ αετώματος, ἐκτάσεως 140 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐρειπίου ὑπὸ τῶν λιθωρύχων ἐβεβαίωθη καὶ πάλιν, ὅτι ὑπῆρξε ριζική. Ἄν καὶ μεγάλη ἦτο ἡ ἐρευνηθεῖσα ἔκτασις, δὲν εὐρέθησαν πλέον τῶν δέκα σημαντικῶν λίθοι, ἐξ ὧν τέσσαρες μόνον κατὰ χώραν. Εἰς τούτους ἄς προστεθοῦν ὑπερείκωσιν ἀρχιτεκτονικά καὶ γλυπτὰ συντρίμματα. Ὅμως τὰ εὐρήματα, ἂν καὶ ὀλίγα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δημοσιευθοῦν ἐδῶ λεπτομερῶς καὶ μετὰ σαφηνείας. Διὰ τοῦτο περιορίζομαι νὰ ἐκθέσω περὶ αὐτῶν πολὺ γενικῶς καὶ νὰ παραθέσω δύο μετρίαις ἀλλ' ὁπωσδήποτε βοήθητικὰς φωτογραφίας (εἰκ. 1, 2).

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 1 ἔχομεν τὴν βορείαν πλευρὰν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἰσοπέδωσιν τοῦ χώρου. Μετὰ τὸ ἀνάλημμα, τὸ ἔμπροσθεν τοιχάριον, ἐφ' οὗ ἡ πρισματικὴ βᾶσις τῆς μνημνεύουσης τὴν Ἀρτέμιδα ἐπιγραφῆς, φαίνεται ἡ διπλὴ μακρὰ σειρὰ τῶν κρατευτῶν, τῶν θεμελίων δηλ. λίθων, τῶν ἀνεχόντων τὰς πλάκας τῆς περιστάσεως. Οἱ ἐπίσης κανονικῶς τοποθετημένοι καὶ καλῶς διατηρούμενοι κρατευταὶ τῆς δυτικῆς περιστάσεως φαίνονται ἐπὶ βραχὺ διάστημα ἔμπροσθεν. Κατὰ τὴν μεταξὺ γωνίαν διακρίνονται τρεῖς λίθοι, οἵτινες εἶναι τὰ μόνα λείψανα τοῦ σηκοῦ τὰ κατὰ χώραν κείμενα. Ἐκ τούτων ὁ ἀκρότατος δυτικὸς καὶ ὁ μετ' αὐτὸν εὐρέθησαν τὸ 1914, ὁ τρίτος ἀπεκαλύφθη τελευταῖον. Διὰ τὴν εὐτυχὴ διατήρησιν τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των τὰ ἀποκόμματα ταῦτα τῶν ἀρχαίων ὀγκολίθων ἐπιτρέπουν τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ τοῦ τέλους τῆς παραστάδος τοῦ ὀπισθοδόμου. Πρὸς τούτοις μανθάνομεν ἐκ τοῦ τρίτου καὶ δευτέρου λίθου ὡς καὶ τῶν μεταξὺ διαστημάτων, ὅτι τὸ κανονικὸν μῆκος τῶν δόμων ἦτο 0,885.

Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ παράλληλος τομὴ τῶν χωμάτων ὑπῆρξε διδακτικὴ, διότι ἐβεβαίωσε τὸν ἐγκάρσιον τοῖχον τοῦ ὀπισθοδόμου εἰς βάθος 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν παραστάδων, ἐπειδὴ ἀπέναντι τοῦ τρίτου λίθου τὰ ἄλλως φυσικὰ

χώματα παρουσίασαν εἰς πλάτος 3 μ. διαφορετικὸν χρωματισμὸν καὶ συντρίμματα ὀστράκων, ἐλέγχοντα σαφῶς τὸν λάκκον τῶν λιθωρύχων.

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 2 διακρίνει τις μόλις ἀπέναντι τοῦ καθημένου φύλακος δύο συνεχόμενους κρατευτὰς τῆς νοτίας περιστάσεως κατὰ τὴν προσδοκωμένην θέσιν. Οἱ λίθοι εἶναι πολύτιμοι, διότι ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἄλλων δεδομένων ἐπιτρέπουν τὴν κατὰ μεγίστην προσέγγισιν μέτρησιν τοῦ πλάτους τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ πτεροῦ τῶν μακρῶν πλευρῶν. Κατὰ ταῦτα τὸ πλάτος τοῦ σηκοῦ ἦτο 9.40 μ., τὸ ἡμιόλιον δηλ. τοῦ 6.28, ὅπερ εἶναι τὸ πλάτος ἑκατέρου πτεροῦ τῶν μακρῶν πλευρῶν, λογιζόμενον ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ στυλοβάτου. Κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τὸ αὐτὸ πλάτος ἦτο μεγαλύτερον κατὰ 0.14, ὥστε νὰ εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ κίονες τῶν μακρῶν ἦσαν κατὰ τι λεπτότεροι. Πράγματι ὁ ἐπὶ τῆς εἰκόνης φαινόμενος σπόνδυλος, εὐρεθεὶς 11 μ. δυτικῶς τῆς ΝΔ γωνίας, ἀνέκων διὰ τοὺς δακτυλίους εἰς τὴν ἀμέσως ὑπὸ τὸ κιονόκρανον θέσιν, μετρεῖ ἄνω διάμετρον 0.94, ἐνῷ ἡ τοῦ παλαιότερον εὐρεθέντος κιονοκράνου εἶναι 0.955. Ὁρθῶς διὰ τοῦτο ὁ κ. Dörpfeld ὑποθέτει, καθὰ μοὶ ἔγραψεν, ὅτι κατὰ τὴν βᾶσιν οἱ κίονες τῶν μακρῶν θὰ ἦσαν περίπου κατὰ 0.03 λεπτότεροι, ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἀνατολικώτερον τοῦ σπονδύλου φαίνεται θραῦσμα ἐπιστυλίου εὐρεθὲν ἐκεῖ πλησίον. Ἐκ τούτου ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν τοῦ κανόνος καὶ τῶν ἐνθέτων ἀφισταμένων σταγόνων μανθάνομεν, ὅτι, ἀφοῦ τὸ πάχος τοῦ λίθου ἦτο περίπου 0.85, ἀντίθημα δὲν ὑπῆρχε καὶ ὅτι τὸ πάχος ἄρα τοῦ ἐπιστυλίου ἦτο βραχύτερον τῆς ἐλαχίστης διαμέτρου τοῦ κίονος. Περαιτέρω τοῦ ἐπιστυλίου καὶ πλησίον ἀλλήλων εὐρέθησαν 1) μέγας ἀκροκέραμος μαρμάρινος στρωτήρ, 81×59, 2) δύο θραύσματα συνανήκοντα ἀποτελοῦντα τὸ αὐτὸ πλάτος 59 ἑτέρου στρωτήρος καὶ 3) θραύσματα 5 συνανήκοντα καλυπτῆρος μαρμαρίνου. Σημειωτέον, ὅτι οὐδαμοῦ καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς νοτίας πλευρᾶς εὐρέθη τὸ ἐλάχιστον μαρμάρινον σύντριμμα, τὸ νὰ εὐρεθοῦν δὲ διὰ μιᾶς εἰς χώρον μικρότερον τῶν 2 τετρ. μέτρων τόσον πολλὰ δὲν ἐξηγείται διὰ μόνης τῆς συμπτώσεως. Ὑποθέτω, ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν μαρμάρων εἶναι ἔργον προνοίας καὶ ταύτην ἀποδίδω, ὡς ἀλλαχοῦ σκοπεύω νὰ δείξω, εἰς τοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς τοῦ μηχανικοῦ, οἵτινες κατὰ τὸ 1813 μακρὰν τοῦ νὰ καταστρέψουν τὸ ἀρχαῖον ὕλικὸν χρησιμοποιοῦντες αὐτὸ εἰς τὰ ὀχυρώματά των παρηκολούθησαν μὲ στοργὴν καὶ εὐλάβειαν τὰς ἀνακαλυπτομένας ἀρχαιότητας. Τὸ ληστρικὸν ἔργον τῶν λιθωρύχων εἶχε προηγηθῇ. Αἱ διαστάσεις τοῦ



*Εἰκ. 1. Βορεια πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.*



*Εἰκ. 2. Νοτια πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.*

ἀκροκεράμιον συμφωνοῦν ἐπακριβῶς πρὸς ἐκείνας τῶν πηλίνων ἀκροκεράμων τῶν κοσμουμένων ἔμπροσθεν διὰ τῆς περιέργου ὑδρορρόης μὲ τὰ ἐντυπα κοσμήματα καὶ μὲ ἐνισχύουν εἰς ἣν καὶ ἄλλοτε ἐξέθηκα γνώμην (Παράρτημα Δελτίου 1915 σελ. 80), ὅτι εἰς τὸν αὐτὸν μέγαν ναὸν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ πηλίνη ὑδρορρόη καὶ σίμη, ἃς ἀντικατέστησαν βραδύτερον διὰ μαρμαρίνων.

Τὸ πάχος τῶν τοίχων δὲν γνωρίζομεν, ἂν πρὸς τὰ ἄνω ἐμειώμετο, ἀλλ' ἐπὶ δύο εὐρεθέντων δόμων ἦτο 0,85, ὡς τὸ ἀνωτέρω ὑπολογισθὲν πάχος τοῦ ἐπιστυλίου. Ἐκ τῶν ἀνωτάτων λίθων, τῶν ἐπικρανιτίδων, εὐρέθησαν παλαιότερον 6 κομμάτια, εἰς ἃ προσεθέσαμεν δύο ἀκόμη. Αἱ ἐπικρανιτίδες διαφέρουν τῶν δόμων ὡς πρὸς τὸ μήκος καὶ τὸ ὕψος, παρουσιάζουν δὲ μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψews, τῆς πρὸς τὰ ἔσω, ἀπλοῦν αἰγυπτιακὸν κῆμα, ὡς ὁ θησαυρὸς τῶν Σικυωνίων ἐν Ὀλυμπίᾳ παρέχει μακρυνὴν ἀναλογίαν. Ἐξ ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν συντριμμάτων ἀναφέρομεν θραῦσμα τριγλύφου, πλάτους ἀρχικοῦ 0,52 (ἀντὶ τοῦ 0,61 τῶν ἐξωτερικῶν) ἀνηκούσης εἰς τὸν ὀπισθοδόμον ἢ πρόδομον, μέρη ταινίας ἐπιστυλίου μικροτέρας καὶ ῥαβδώσεων ἀναλόγων κίωνων. Ἄς προστεθῇ, ὅτι συνελέχθησαν καὶ τρίτου μεγέθους συντριμματα κίωνων καὶ ἐπιστυλίων, ἅτινα βεβαίως ἀνήκον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς κιονοστοιχίας. Ἐκ τῶν γείσων ἀτυχῶς δὲν εὐρέθησαν εἰμὴ ἀσήμαντα θρύψαλα.

Ἀνάγλυπτα συντριμματα συνελέχθησαν τέσσαρα κατὰ τὴν νοτίαν περίστασιν, περίπου 12 μέτρα δυτικώτερον τῆς ἀνατολικῆς εὐθυνηρίας. Ἐκ τούτων τὰ τρία εἶναι σχεδὸν ἀδιάγνωστα καὶ ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν ἄλλοθεν γνωστὴν ζωοφόρον τοῦ προδόμου. Τὸ τέταρτον, ἂν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον μοῦ ἐφάνη ἀνεξήγητον καὶ βωβόν, ὅμως ἐν τέλει ἐδείχθη σπουδαῖον εὔρημα. Τὸ συντριμμα μήκ. μεγ. 0,32 καὶ πλάτ. μεγ. 20 ἀνήκει ὠρισμένως εἰς πλάκα ἀνάγλυπτον ἐκ τῶν κεντρικῶν τοῦ αἰτώματος καὶ εἰς μορφήν ἀνάλογον πρὸς τὴν Γοργόνα. Ὡς ἐν τῷ Μουσείῳ ἐδείχθη τὸ τεμάχιον πρέπει ἀκριβέστερον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπὸ τὸ γόνυ μέρος κινήτης ἀριστερᾶς καμυτομένης, διαφόρου κατὰ τὴν κίνησιν μορφῆς, ἢ ἡ τοῦ δυτικοῦ ὑπάρχουσα Γοργώ. Διότι αὕτη μὲν προβάλλει τὸν ἀριστερὸν καὶ κάμπει τὸν δεξιόν, ἢ δὲ τοῦ τεμαχίου μορφή κάμπει τὸν ἀριστερὸν πόδα. Τὴν ἀνατολικὴν Γοργόνα ἐμφαίνουσιν καὶ τρία ἄλλα μικρὰ συντριμματα ἐκ τῶν παλαιότερων εὐρημάτων, ἐξ ὧν ἓν ἐκ τῆς ὀφειδούς κόμης. Κατὰ ταῦτα αἱ δύο Γοργόνες, ἂν καὶ ἑκατέρα ἦτο ἐντὸς τοῦ αἰτοῦ, παριστάνοντο, ὡς ἐὰν ἦσαν ἀκρωτήρια, καὶ ἦσαν ἀντίστοιχοι (pendants), ὡς

ἐὰν ἐφαίνοντο καὶ αἱ δύο συγχρόνως. Παρέχεται οὕτω εἰς ἐπὶ πλέον λόγος κατὰ τῆς συσχετίσεως τῆς Γοργούς καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς (Χρυσάορος, Πηγάσου, δύο λεόντων) πρὸς τὴν ἐκατέρωθεν γιγαντομαχίαν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν αἰετωμα δὲν γνωρίζομεν τὰς λοιπὰς παραστάσεις. Πιθανὸν εἶναι, ὅτι δὲν θὰ ἔλειπε καὶ ἐκεῖ ἡ γνωστὴ ἀκολουθία τῆς κεντρικῆς μορφῆς. Πάντως ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἢ κεντρικῆ παραστάσις εἶναι κλειστὴ καὶ διὰ τὴν πολυμέλειαν ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑποταχθῇ ἢ συναφθῇ ὁργανικῶς πρὸς τὰς λοιπὰς σκηνάς. Κατὰ μοναδικὸν μέχρι τοῦδε τρόπον ἔχομεν ἀληθῶς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τὰς Γοργόνας ἐντὸς τῶν αἰτῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὴν στέγην, τὴν δ' ἐπὶ τῶν στεγῶν συνήθη ἐμφάνισιν τῶν Γοργόνων ἀναφέρει ἤδη ὁ Αἰσχύλος καὶ βεβαιῶνουν πολυάριθμα μνημεῖα.

### Θέρμος.

Ἐνταῦθα ἔγιναν κατ' Αὐγουστον τοῦ 1921 μικραὶ ἀνασκαφαὶ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ τεῖχος τοῦ τεμένους. Τοῦ ὑπὸ τὸν μέγαν ναὸν γεωμετρικοῦ κτίσματος μὲ τὴν ἑλλειψοειδῇ περίστασιν ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ δυτικὸς τοίχος κατὰ τὸ νότιον πέρασ αὐτοῦ, διεκρίθησαν δὲ ἀσφαλέστερον τώρα δύο χρονικαὶ περίοδοι. Εἶναι περίεργον, ὅτι εἰς τὸ στῶμα τῆς νεωτέρας περιόδου, ἥτις ἀσφαλῶς εἶναι γεωμετρικὴ καὶ μάλιστα τῶν ὑστέρων χρόνων, ἐσημειώθη καὶ ἄλλο ὑστερομυκηναϊκὸν ὄστρακον ἐκτὸς τῶν παλαιότερον παρατηρηθέντων (Ἀρχ. Δελτ. 1915, 270). Τοῦ ὑπεράνω ναοῦ ἐβεβαιώθη, ὅτι ἡ περίστασις κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἀνήκει εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ιδρύσεως (περίπου 650 π. Χ.), ὅτι οἱ λίθινοι κίονες βαθμηθὸν καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὸ Ἡραῖον, ἀντικατέστησαν τοὺς ξυλίνους καὶ ὅτι μικροτάτης ἐκτάσεως ἐπισκευὴ ἔγινε μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 206 π. Χ. Τοῦ τείχους ἡρευνήθη ἡ βορ. πλευρὰ. Εὐρέθη μεγάλη, ὡς ἡ τέως γνωστὴ ΝΔ, πύλη, εἰς ἣν θέσιν ὑπεδεικνύετο διὰ τῆς γειτνιάσεως τῶν ἐκατέρωθεν μεγάλων πύργων. Πανταχοῦ κατὰ τοὺς συμμετρικῶς διατεταγμένους πύργους καὶ ὅπισθεν αὐτῶν τὸ πάχος τοῦ τείχους (2,60 μ.) ἐλαττώνεται κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πυλίδες ἐπὶ τε τοῦ πύργου καὶ τοῦ λεπυνθέντος τείχους χρησιμεύουν εἰς τὴν συγκοινωνίαν.

Εἰς τὸ τοπικὸν Μουσεῖον μετέφερα κατὰ Ἰούλιον ἐξ Ἀθηνῶν πάντα τὰ θερμικὰ πράγματα ἐκτὸς τῶν μεγάλων μετοπῶν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς εὐρέσεως συνανηκόντων τεμαχίων. Ἐπετεύχθησαν ἀρκετὰ. Τὸ σημαντικώτερον εἶναι, ὅτι ὁ γνωστός κορμὸς τῆς πηλίνης Σφιγγὸς εὗρε τὴν



κεφαλὴν καὶ τὰ πτερά. Αἱ συγκολλήσεις καὶ συμπληρώσεις ἐγένοντο μετ' ἐπιτυχίας καὶ δεξιότητος ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Α. Παναγιωτάκη. Διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν πολυαριθμῶν πηλίνων προήχθησαν ἀκόμη εἰς τὴν λύσιν τῶν τὰ διάφορα ζητήματα τῶν ξυλοπηλίνων ἀρχαϊκῶν ναῶν.

### Διάφοροι τόποι τῆς Αἰτωλίας.

**Ἀμπρακιά.** Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς περιφέρειας πόλεως τοῦ ὁμωνύμου κόλπου διετήρησεν ἡ ζωσα παράδοσις τοῦ ἡμετέρου λαοῦ εἰς δύο τόπους· εἰς ἐγκαταλειφθὲν σήμερον χωρίον παρὰ τὸν Καρθασαράν καὶ εἰς χωρίον παραποτάμιον τοῦ Εὐνίου 6 ὥρας βορείως τοῦ Θέρμου. Παρὰ τὸ τελευταῖον χωρίον εὐρέθη παρὰ τινος ὑπηρετρίας τοῦ κ. Κ. Νικολοπούλου κατὰ τὴν ἀνοξίν τοῦ 1920 χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός, ἀπεικονιζόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 3 - 6). Τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως ἐπισκέφθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1921. Εἶναι ἀγρὸς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος χωρίου, τῆς Παλαιοαμπρακιάς, οὐδένα παρουσιάζων λαξευτὸν λίθον, ἀλλὰ μόνον ἀσήμεντα δοτράκα. Μεταξὺ τούτων ἀξιοσημείωτα εἶναι α') βαθρίδιον τρισκελὲς κεραμευτικῆς καμίνου καὶ β') πηλινὸν σωματίον παρόμοιον πρὸς κουβαρίστραν ἐκ τῶν συνήθων, ὡς αἱ πυραμίδες, ἀφιερωμάτων, συλλεχθέντα εἰς τὰ περὶ ὑπὸ τοῦ συνοδοῦ μου φύλακος Ἀρ. Τσουνή. Ἐπείσθη, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Διός ἦτο ἀπλοῦν ἀγροτικὸν κατασκευάσμα ἐκ ξηροτοιχίων, ὅποια πλείστα πρέπει νὰ ὑπῆρχον.

Τὸ ἀγαλμάτιον εὐρεται ἤδη ἐν τῇ χαλκοθήκῃ τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου (ἀριθ. 14984). Εἶναι ἐντελὲς ἄθικτον μετὰ τῆς ἰδιορρυθμίου βάσεώς του. Ὑψος μετρεῖ 0,165 καὶ μετὰ τὸ βάθρον 0,188. Εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων τοῦ κερανοδόλου Διός. Ἡ ἐπίχρσις (patina) εἶναι μελανωπὴ πρασίνη καὶ διετηρήθη ἐπίσης καλῶς. Ἡ ἐργασία γενικῶς εἶναι ἐπιμελής, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀγάπη τοῦ τεχνίτου δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους. Εἰς τὰ μὴ φαινόμενα μέρη, ὡς ὀπισθεν τῶν κνημῶν καὶ ὑπὸ τὰς χεῖρας, ἡ ἐπιφάνεια ἀπέμεινε γωνιώδης καὶ τραχεῖα. Ἡ πρόνοια πρὸς ἀκριβὴ καταμέτρησιν δὲν ἔλειψε. Τὸ ὅλον ὕψος ἰσοδυναμεῖ πρὸς 6 1/2 ὕψη κεφαλῆς (= 0.25) ἢ 6 μῆχη τοῦ ποδός (= 0.28). Τὸ μέσον εἶναι τὸ ἄκρον τοῦ πέους. Δύο μῆχη τοῦ ποδός φθά- νουν μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιγονατίδος κ.τ.λ.

Ἡ ὁμοιότης πρὸς τὰ ἐξ Ὀλυμπίας, Δωδώνης καὶ ἄλλοθεν ἀγαλμάτια τοῦ Διός μετὰ τὸν κεραυνὸν καὶ αἰτὸν εἶναι αὐτόδηλος. Ἀλλ' ὁ Ζεὺς τῆς Ἀμπρακιάς κατέχει μοναδικὴν θέσιν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν ποδῶν, διάθεσιν

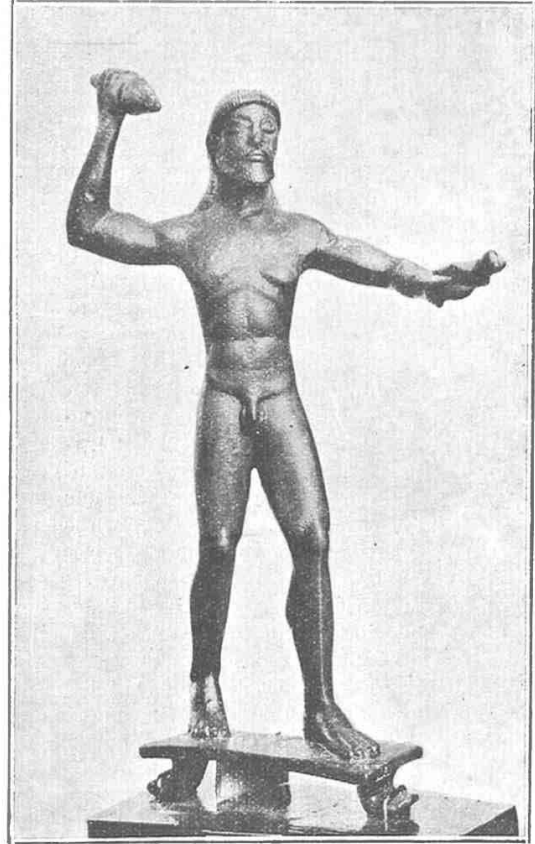
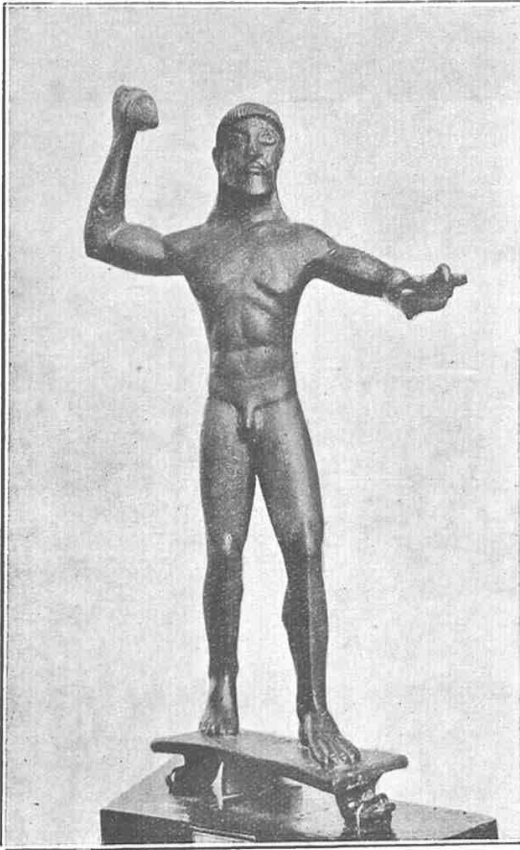
πάντως ὅχι ἐπιτυχῇ. Ἐνῶ κατὰ τὸν τύπον ὁ θεὸς προβάλλει μετ' ἐμφάσεως τὸ ἀριστερὸν σκέλος καμπτόμενον ἰσχυρῶς κατὰ τὸ γόνυ, τὸ δὲ δεξιὸν κρατεῖ τεταμένον, βλέπον κατ' ἐνώπιον, ἐνταῦθα καὶ τὰ δύο σκέλη κάμπτονται ἀσθενῶς καὶ τὸ μεταξὺ ἄνοιγμα εἶναι μικρότερον (ἰδὲ πλαγίαν ὄψιν εἰκ. 5). Ἐὰν τὸ ἄνοιγμα ἦτο μεγαλύτερον, ἡ στάσις ἦτο ἀσφαλεστέρα καὶ μετὰ μείζονος ῥώμης ὁ θεὸς θὰ ἐξηκόντιζε τὸν κεραυνόν. Ὁ αὐτὸς περιορισμὸς παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῆς ὑψουμένης δεξιᾶς, ἐνῶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἀγαλμάτων (πλὴν τοῦ ἐξ Ὀλυμπίας: Furtwängler, *Bronzen* 46 T.VII) ὁ πῆχυς ἀποκλίνει εἰς ἀμβλείαν γωνίαν ἀπὸ τοῦ βραχίονος. Εἶναι περιέργον, ὅτι καὶ αἱ ἱκανῶς πολυαριθμοὶ σχετικαὶ εἰκόνες τῶν νομισμάτων ἀκολουθοῦν μὲ μικρὰς παραλλαγὰς τὸν κοινὸν τύπον, πλὴν μόνον τῶν νομισμάτων τῆς Μεσσηνίας, τῶν εἰκονιζόντων κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν καὶ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως γνώμην τὸν Δία Ἰθωμάταν, ἔργον τοῦ περιφήμου Ἀγελάδα (ἰδὲ μακρὰν σειρὰν ἀργυρῶν τετραδράχμων καὶ χαλκῶν ἐν BMC, *Peloponnesos* 109 κ. Blumer — Gardner, *Commentary*, 67). Ἡ αὐτὴ ἀσθενὴς κάμψις ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν καὶ ἡ σύγκλισις τῆς δεξιᾶς παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ (ἰδὲ πρὸ πάντων τὸ ἀρχαιότατον νόμισμα τοῦ IV αἰῶνος, Head 431, f. 236. Πρὸς BMC, *Pel.* pl. XXII, 10, 11, 15 καὶ Σβορώνον, πίν. ΚΑ', 1, 2). Εἶναι λοιπὸν ταῦτα σύμπτωσις ἀπλῇ; Δυνατόν. Ἀλλ' ἐγὼ πιστεύω εἰς τὴν σχέσιν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀγελάδα ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου τῆς Ἀμπρακιάς. Ὁ τόπος τῆς εὐρέσεώς του δὲν εἶναι μακρὰν τῆς Ναυπάκτου, κέντρον καλλιτεχνικοῦ διὰ τὴν περιφέρειαν (πρὸς Μέναιχμον καὶ Σοῦδαν), ὅπου ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦ 455 π. Χ. ὁ Ἰθωμάτας τῶν ἐκεῖ κατοικισθέντων Μεσσηνίων. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀγελάδα ἐγένετο πολὺ πρὸ τῆς ἐκ τῆς Ἰθώμης ἐξόδου (*Col-lignon*, *Hist. d. l. sculp.* gr. I, 318) καὶ τοιοῦτον, ὅποιον ἐκ τῶν νομισμάτων κατὰ προσέγγισιν φαίνεται, ἦτο δυνατόν νὰ ποιηθῇ κατὰ τὸ 480 π. Χ. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὡς ἀγάλματος εὐμεγέθους καὶ λατρευτικοῦ εἶναι εὐλόγος ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς περιορισμὸς τῶν ἄκρων. Ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως εἰμὴ διὰ τὴν ἐπίδρασιν. Ἐχομεν ἄρα ἐκ τοῦ εὐρήματος τῆς Ἀμπρακιάς νέαν ἔνδειξιν περὶ τῆς στάσεως τοῦ Ἰθωμάτα, ἥτις ἴσως μᾶς βοηθήσῃ εἰς τὸ μέλλον περισσότερον.

**Νεροσύρις.** Τρεῖς ὥρας ΒΔ τῆς Ἀμπρακιάς ἐντὸς βαθείας κρημνώδους φάραγγος κεῖται τὸ μικρὸν φερώνυμον χωρίον, εἰς ὃ ἐτράπην εἰς ἀναζήτησιν ἐτέρου ἱεροῦ, ἐξ οὗ χαλκοῦν βοῦδιον εἰσέχθη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου

διὰ φροντίδος τοῦ αὐτοῦ φύλακος Τσουνή. Ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως, ἡ αὐλὴ ἀγροικίας, δὲν ἦτο κατάλληλον εἰς ἔρευναν ἔδαφος, οὔτε ἐφάνη εἰς τὰ περίεξ τίποτε.

**Ζακόνινα.** Εἰς τὰ Ζακόνινα, χωρίον κείμενον μετὰ τῆς Παραβόλας, ὅπου τὸ σημαντι-

χαῖκά ταῦτα εὐρήματα ἀνὰ τὴν ὄρεινὴν Αἰτωλίαν φαίνονται παράδοξα. Διότι εἰμεθα συνηθισμένοι νὰ περιμένωμεν ἐκ τῶν αἰτωλικῶν ἀποκέντρων τόπων μόνον τείχη καὶ τάφους τῶν μετὰ τὸν 3<sup>ον</sup> π. Χ. αἰῶνα χρόνων. Ἀλλ' εἶναι καιρὸς νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν προλήψεων. Ὁ



Εἰκ. 3, 4. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός.

κὸν τεῖχος ὑποτίθεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ἐξ ἐπιγραφῶν μαρτυρούμενον Βουνάτιον, καὶ τοῦ Κρύου Νεροῦ, ὅπου τὸ ἱερόν τῆς Συρίας Ἀφροδίτης τῆς Φιστυίδος, μετέβην ἐκ Θέρμου καὶ ἐκτειχίσας ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Θεοτόκου παρέλαβον τὸ μέτωπον ἀκροκεράμου καλυπτῆρος μετ' ἐκτύπου προτομῆς κόρης τοῦ πρωίμου 6<sup>ου</sup> αἰῶνος. Ὡς ἔμαθον θετικῶς ὁ κέραμος εὐρέθη παρὰ τὴν ἐκκλησίαν. Πολυάριθμα ὄστρακα περίεξ εἰς μεγάλην ἔκτασιν μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ συνοικισμοῦ. — Τὰ ἀρ-

Θέρμος μὲ τὸ ἀρχαῖον ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν θὰ μείνῃ κατὰ μοναδικὸν καὶ μετέωρον, ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἐσχατιαὶ τῶν «ὠμοφάγων» Εὐρυτάνων θὰ δεῖξουν ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικότητά των. Ὑπὲρ τούτου ἐγγυῶνται ἡ εὐτέλεια καὶ διάρκεια τῶν ἐκ χαλκοῦ καὶ μάλιστα πηλοῦ μικρῶν ἔργων.

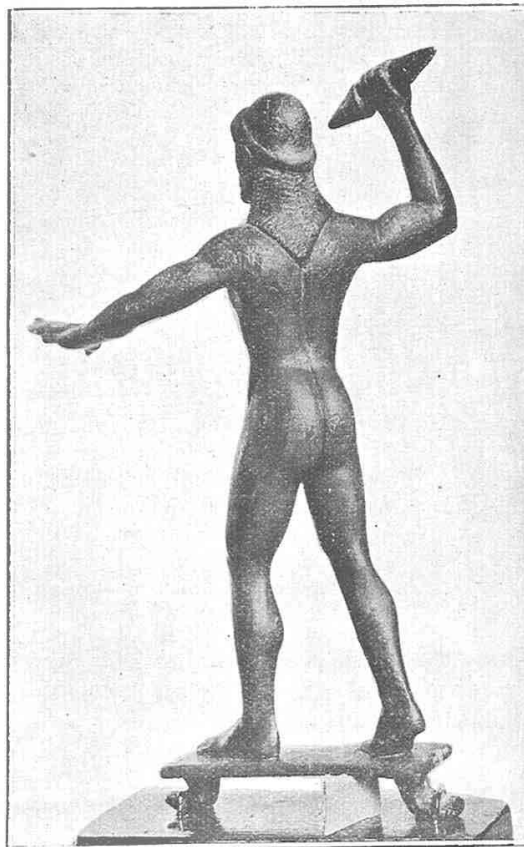
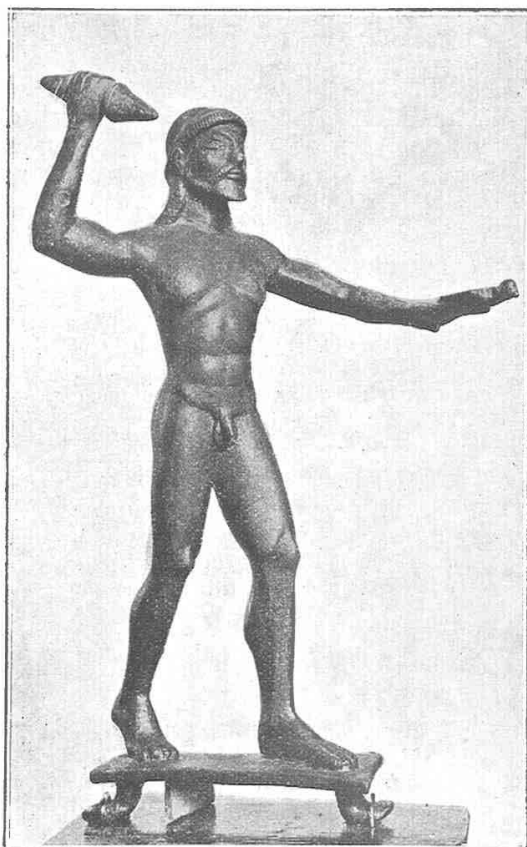
**Βλοχός.** Εἰς τὴν θανμασίαν πυραμίδα τοῦ Βλοχοῦ, ὅπου ἡ σημαντικὴ πόλις τῶν Θεστιέων (ταντισθεῖσα καὶ δι' ἐπιγραφικοῦ εὐρήματος τοῦ κ. Σωτηριάδου, ἀτυχῶς εἰσέτι ἀνεκδότου) μετέ-

βην κατ' Αὐγουστον τοῦ 1921 καὶ ἐπὶ 3 ἡμέρας ἀτέσκαψα, διαπάνη τοῦ φιλαρχαίου σχολάρχου κ. Νικ. Ζαχαροπούλου, τύμβον τοῦ 3<sup>ου</sup> ἢ 2<sup>ου</sup> π. Χ. αἰῶνος. Ὁ τύμβος εὑρεῖται ἐντὸς τοῦ τείχους παρὰ τὴν θέσιν Καμάρες. Εἶχε κατασκαφῇ καὶ συληθῇ πρὸ ἀγνώστων χρόνων, διὰ τοῦτο περιορίσθημεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς κτιστοὺς χώρους ἀπὸ τῶν χωμάτων. Τὸ ὅλον ὑπό-

ψοῦτο ἐπιτάφιον ναῦδριον, οὗ διατηρεῖται ἡ κατωτάτη σειρά τῶν λίθων πλὴν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς 4.55×3.50.

#### Ἀλυζία τῆς Ἀκαρνανίας.

Κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1921 ἐξηκολούθησα δαπάνη τῆς Ἀρχαιολ.



Εἰκ. 5, 6. Χαλκοῦν ἀγάλματιον Διός.

γειον κτίσμα ἦτο σχεδὸν τετράγωνον 4.05×4.80. Μετὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένην χαμηλὴν θύραν ἠνοίγετο θάλαμος 2.54×1.40, καὶ καθέτως πρὸς τοῦτον δύο θῆκαι χωριζόμεναι διὰ μεσοτοιχοῦ, μήκους ἑκατέρω 1.96, πλάτ. 0.90. Εἰς μίαν ἐκ τούτων ὑπελείφθη δι' ἡμᾶς ὡς χαρακτηριστικὸν εὑρημα μεγάλη πηλινὴ ῥόα, ἀτυχῶς καὶ αὐτὴ συντριβείσα. Ὁ τύμβος ἀνῆκε πάντως εἰς ἐπιφανῆ οἰκογένειαν. Ὑπεράνω

Ἑταιρείας τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κατὰ τὸν λιμένα τοῦ Ἡρακλέους ἤρψου. Ἡ ἐργασία ἀπέβαινε δυσχερὴς διὰ τὰ ἀναβλύζοντα νερά καὶ δὲν ἐπροχώρησε πολὺ. Παρὰ ταῦτα ἐγένοντο μερικὰ ἀξιόλογα εὑρήματα, ὡς βωμὸς κυλινδρικοῦ μαρμάρινος κοσμούμενος διὰ παγκάρπων καὶ βουκρανίων, διάτρητος κατὰ τὸ μέσον χάριν τῆς διαρροῆς τῶν χοῶν, καὶ τὸ σπουδαιότερον καὶ δεύτερον γωνιαῖον ἀκρωτήριον τοῦ μανσω-



λίου, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ 1919, ἀλλὰ πληρέστερον εὐρεθὲν. Ὑπὲρ τὴν γωνίαν καὶ μεταξὺ τῶν πλεγμάτων ὑψοῦτο ἀετὸς κρατῶν διὰ τοῦ ῥάμφους στέφανον. Τὰ μικρότερα θραύσματα μετακομίσθησαν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακομισθῇ καὶ τὸ βαρὺ κατώτερον συμπαγὲς σῶμα τοῦ ἀκρωτηρίου.

### Λιμναία τῆς Ἀκαρναντίας.

Πόδα τραπέζης μαρμαρίνου, κοσμούμενον δι' ἰσχυρῶς ἀναγλύπτου νεαροῦ Διονύσου εἰς τὴν στάσιν τοῦ γνωστοῦ ἀναπαυομένου Ἀπόλλωνος Λυκείου ἀνεῦρεν ἐντὸς τοῦ Κραθασαρά παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ ὁ Κ. Μπότσης τυχαίως. Ἡ τέχνη εἶναι καλὴ τοῦ 3<sup>ου</sup> αἰῶνος, ἀλλ' ἡ διατήρησις μετρία. Πᾶσαι αἱ ἔρριψαι μου περὶ τὸν τόπον πρὸς εὐρεσιν τοῦ προσδοκωμένου ἱεροῦ τοῦ Διονύσου ἀπέβησαν μάταιαι. Τὸ εὔρημα εἰσήγαγον κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1921 εἰς τὴν ἐν Πρεβέζῃ συλλογὴν.

### Νικόπολις.

Κατὰ τινα ἐκδρομὴν μου ἐκ Πρεβέζης εἰς τὸν ὑπεράνω τοῦ μεγάλου θεάτρου τόπον τοῦ Αὐγούστου, τὸν ἀνασκαφέντα ἤδη τὸ 1913 ὑπὸ τοῦ κ. Φιλαδελφέως, ἡδυνήθην συναρμώσας τρεῖς ἐνεπιγραφῶν λίθους νὰ ἀναγνώσω μὲ θετικότητά τὰς δύο σημαντικωτάτας λέξεις: *pacta*. Ὁ ἀνασκάψας δὲν ἔδωκε προσοχὴν ἀτυχῶς εἰς τὸ σπουδαῖον εὔρημά του καὶ ἡ σχετικὴ δημοσίευσίς εἰς τὰ Πρακτικά (1913, 90) δὲν μᾶς ἐδίδαξε τίποτε. Διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ ἐξετασθῇ, ὡς ἀρμόζει, ὁ ἱστορικὸς τόπος καὶ ἡ σημαντικωτάτη ἐπιγραφή.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

### ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΑΝΑ ΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΝ

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1921 εὐρισκόμενος εἰς Κεφαλληνίαν ἐξετέλεσα διαφόρους ἀρχαιολογικὰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὴν νῆσον, τὰς μὲν μόνος, τὰς δὲ μετὰ τοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γιαννοπούλου. Ἀποτελέσματα τῶν ἐκδρομῶν ἤτο ἡ ἀνακάλυψις ἀρκετῶν προϊστορικῶν, Ἑλληνικῶν καὶ Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, περὶ ὧν ἀμφοτέροι ὑπεβάλομεν ἐκθέσεις. Ἐνταῦθα θὰ περιγράψω δι' ὀλίγων τὰς ἀνακαλυφθείσας προχριστιανικὰς ἀρχαιοτήτας, ἐκ δὲ τῶν Βυζαντινῶν μίαν εἰκόνα μετὰ

παραστάσεως πειρατικῆς ναυμαχίας δημοσιεύω κατωτέρω ἐν τέλει τοῦ παρόντος παραρτήματος.

### 1. Ἑλληνικαὶ καὶ προϊστορικαὶ ἀρχαιοότητες.

**Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Διβαθῶ.** Πρὸς Ν. τοῦ χωρίου Ντομάτα καὶ ὀλίγα λεπτὰ νοτίως τοῦ ἐκκλησιδίου τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων, ἐν τῷ κτήματι Ἀνδρ. Βαλσαμάκι (νῦν Θεμιστ. Γαρμπῆ), εὐρέθη ὑπὸ ἐργατῶν σκαπτόντων λίθινος κίων πεπωκὼς κατὰ διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Ὁ κίων ἢ μᾶλλον ὁ μέγας οὗτος σπόνδυλος εἶναι πρισματικός, λίθου μαλακοῦ, φέρων 10 ἀκμὰς εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν γῆν ὄρατὸν μέρος. Τὸ ὅλον τῶν ἀκμῶν ὑπολογίζω εἰς 16 ἢ 14. Κατὰ τὸ ἐν ἄκρον φέρει τόρμον ὀρθογώνιον, μήκος 0,075, πλάτ. 0,055, βαθ. 0,02. Τὸ ἕτερον ἄκρον δὲν φέρει τόρμον. Τὸ ὀλικὸν μήκος τοῦ σπονδύλου εἶναι 2,53, ἡ δὲ διάμετρος 0,41.

Παρὰ τὸν κίονα ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ εὐρέθησαν, ἐκ τοῦ σκαφέντος μέρους προερχόμενα, τεμάχια χονδρῶν κεράμων, πηλοῦ ὠχροξάνθου ἢ ὑπερῶθρου (πάχ. 0,02 - 0,03). Ὡσαύτως δ' ὄστρακα ἀγγείων. Ἐν τεμάχιον, φιάλης πιθανῶς, φέρει κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας ἀραιὸν ἐρυθρῶν γάνωμα<sup>1</sup>.

Ὀλίγον τι νοτιώτερον τοῦ εἰρημένου μέρους ἐν τῇ τοποθεσίᾳ «Καλυβάκια» διηγοῦνται οἱ χωρικοὶ ὅτι εὐρέθησαν μολύβδινα πλάκες μετὰ γραμμάτων καὶ μικρὰ ἀγγεῖα, ἅτινα κατεστράφησαν.

Κατὰ ταῦτα σκαφικὴ ἔρευνα δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ὑπαρξίν ἱεροῦ τιнос.

**Ἐν τῇ χερσονήσῳ Πάλης.** Ἐν τέταρτον τῆς ὥρας πρὸς Β. τῆς σημερινῆς πολίχνης Ληξουρίου, παρὰ τὴν ἀμαξιτὸν καὶ ἐν θέσει «Κολώννα»<sup>2</sup>, πλησίον τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Πάλης, εὐρέθησαν τὰ ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος εὐρίσκειται κεκρυμμένος ὑπὸ τὴν σταφιδάμπελον Σπυρ. Καμινάρη - Ψαροῦ. Ἐν τῷ λιθίνῳ περιβόλῳ τοῦ κτήματος εἶδον ἐνεκτισμένους λίθους τοιχοβάτας μαλακοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ψαμμίτου. Οἱ λίθοι ὡς εἶναι ἐνεκτισμένοι νῦν ἀποτελοῦσιν ὀλικὸν μήκος 4,65 μ. Εἰς τῶν λί-

<sup>1</sup> Ἡ τοποθεσία καλεῖται «Λιθοκούλουμα», ἥτοι σωροὶ (κούλουμα) λίθων. Νῦν οὐδὲνα λίθων σωρὸν βλέπει τις ἐν τοῖς πέριξ.

<sup>2</sup> Ὀνομάσθη τὸ μέρος οὕτως ἐκ τῆς ἐκεῖ ἰδρυμένης στήλης πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἀγγλῶν Ἑλβετοῦ ταγματάρχου Καρόλου Φιλίππου de Bosset, διοικητοῦ δὲ τῆς νήσου διατελέσαντος ἀπὸ τοῦ 1811 ἐπὶ πενταετίαν.

θων, ἀρχήθεν ὦν γωνιαῖος, ἔχει διαστάσεις μήκος 1,22, πλάτος 0,60, ὕψος 0,48. Ἐρωτήσας περὶ τῆς προελεύσεως τῶν λίθων ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ιδιοκτήτου ὅτι πρὸ 20 ἐτῶν, ὅτε ἐφύτευε τὴν σταφιδάμπελον καὶ ἔσκαπτε βαθέως τὸ χῶμα, εὗρε τούτους συμπαγῶς ἐνεκτισμένους κατὰ χώραν, ἀποσπᾶσας δ' αὐτοὺς ἐκ τοῦ συνόλου μετὰ κόπου ἐνέκτισεν εἷτα εἰς τὸν λίθινον τοῦ κτήματος περίβολον. Πρόκειται λοιπὸν ἐνταῦθα πιθανώτατα περὶ τοῦ κρηπιδώματος ἀρχαίου ναοῦ, μετὰ τῶν σχετικῶν ἄλλων λειψάνων.

Ὀλίγα μέτρα πρὸς Ν. μοὶ ὑπεδείχθη θέσις, ἣτις, ὡς ὁ ἴδιος ἄνθρωπος μὲ ἐβεβαίωσεν, ἦτο ἐστρωμένη διὰ πελεκητῶν ὀγκολίθων, ὧν οὐδένᾳ ἡδυνήθη νὰ ἀποσπᾶσθαι, καίπερ πολὺ μοχθήσας ἐπ' ἐλπίδι κεκρυμμένου θησαυροῦ. Ἐν σωροῖς τῇδε κακείσε κεῖνται τεμάχια μικρὰ κεράμων (πάχ. 0,02), ὧν ἐξήγαγε κατὰ τὴν ἐσκαφὴν μεγίστην ποσότητα («εἴκοσι κόφες») ὡς μοι εἶπεν.

Ἐρευνήσας μετὰ τοῦτο ἐπιμελέστερον τὰ πέριξ εὗρον καὶ ἕτερα λείψανα τοῦ ναοῦ. Πολλὰς πωρίνας πλίνθους, ὧν μία ἔφερε τὸ ἥμισυ κοιλότητος συνδέσμου, σχήματος διπλοῦ πελέκως.

Ἐντὸς τοῦ λιθίνου φράκτου εὗρον καὶ τεμάχιον πηλίνου ὀπτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους (ἐξίνου;). Τὸ ὀλικὸν σωζόμενον μήκος τῆς περιμέτρου εἶναι 0,45 μ., τὸ δὲ ὕψος 0,14<sup>1</sup>.

Περαιτέρω πρὸς Ν. εἶδον κυβολίθους μετ' ἀναθυρώσεως, οἵτινες, ἂν δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν ναόν, θὰ προέρχωνται ἐξ ἄλλου ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Παρὰ δὲ τὴν θύραν ἀγροτικοῦ ἐπαυλίου πλησίον τῆς ἑσέως τοῦ ναοῦ εἶδον, χρησιμοποιοῦμενον ὡς κατώφλιον, σπόνδυλον κίονος Δωρικοῦ, φέροντα πινακιοειδῆ κοιλότητα τόρμου μήκος 0,32, διαμ. 0,41. Τῆς κοιλότητος διαμ. 0,27. Τὰς ραβδώσεις τοῦ σπονδύλου ὄντος ἐκ λίθου μαλακοῦ ἐφθαρμένου, ὑπελόγισα περὶ τὰς 18.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κτήματος συνέλεξα τεμάχια μελαμβαφῶν ἀγγείων μετὰ καλοῦ γανώματος.

Ἐχομεν λοιπὸν κατὰ ταῦτα πιθανώτατα λείψανα ναοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὴν παλαιὰν Πάλην, μὴ κατερχομένου δὲ τοῦ Ε' αἰῶνος ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαίῃ ἐποχῇ ἀναγομένου (πήλινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, πελέκιναι σύνδεσμοι)<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Ἀγνοῶ τὴν πραγματικὴν χρῆσιν τοῦ πηλίνου τούτου μέλους. Ἐχει τὸ σχῆμα ἡμίσεως ἐξίνου (ἀνευ τοῦ ὀσφύου), ἀλλὰ δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἦτο ἐξίνος καὶ νὰ ὑφίσταται τὸ βάρος τοῦ ἐπιστυλίου καὶ τοῦ θριγκοῦ ἐν γένει. Ἄλλως δὲ ἀγνοῶ ἕτερον παράδειγμα πηλίνου ἐξίνου.

<sup>2</sup> Σημειωτέον ὅτι οὐτε οἱ ξύλινοι σύνδεσμοι οἱ ἔχοντες σχῆμα διπλοῦ πελέκως εἶναι ἀποκλειστικοί τῆς

Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον, ἐνεργουμένης ἀνασκαφῆς, νὰ ἔχωμεν εὐρήματα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῆς Κερκύρας. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη προσλαμβάνει μείζονα πιθανότητα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἀρχαίῃ ἐποχῇ ἡ Πάλη ἠκμαζε καὶ ἦτο ἴσως ἡ σπουδαιότερα πόλις τῆς Κεφαλληνιακῆς τετραπόλεως. Κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους μόνοι οἱ Παλεῖς ἔπεμψαν διακοσίους ὀπλίτας ὅπως μετὰσχῶσι τοῦ ἔργου τοῦ ἐν Πλαταιαῖς<sup>1</sup>, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς Κεφαλληνίας οὔτε ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Θουκυδίδης συγνάκις ἀναφέρει τοὺς Παλεῖς λαμβάνοντας ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Βραδύτερον τὴν πρωτεύουσαν θέσιν τῆς τετραπόλεως ἔλαβεν ἡ Σάμη, ἰδίᾳ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Πάλη ἠκμαζε κατὰ τοὺς προγενεστέρους χρόνους, ὡς ἐκ τοῦ Πολυβίου δεικνύνται (5, 3, 3), ἱστοροῦντος ὅτι Φίλιππος ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς πολιορκήσας τοὺς Παλεῖς ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἀπρακτος.

Ἔτερα ἀρχαιολογικὰ λείψανα ἀλλαχοῦ τῆς χερσονήσου Πάλης εὐρέθησαν εἰς δύο τοποθεσίας, ἐν αἷς ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον «πόλεις». Ἀμφότερα τὰ μέρη εἶναι παράκτια, κατὰ τὰς Δ. ἀκτὰς τῆς χερσονήσου. Τὸ ἐν ὀνομάζεται νῦν Ἀγ. Γεώργιος στὰ Κάνια, ὑπερκαίμενον δύο ὄρμων ἀμμοδῶν, οἵτινες λέγονται «Πετανοὶ» καὶ «Χάρκες». Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ λείψανα πλείστων τάφων ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ δεξαμενῶν. Ἐγένοντο πρὸ ἐτῶν καὶ εὐρήματα, ὧν καὶ χρυσᾶ, ὡς ἀσφαλῶς ἐβεβαιώθη, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἑτέρα τοποθεσία εἶναι αὐτῶν μεταξὺ δύο λόφων κείμενος, κατάφυτος νῦν ἐκ σταφιδάμπελων. Ἡ τοποθεσία καλεῖται «Κερασιά» ἢ «Γερασιά». Εἰδικώτερον δύο ὀνομασίαι τοῦ μέρους ἐκείνου εἶναι «στὰ Ἑλληνικά» καὶ «στὰ Μνήματα». Πλὴν τάφων ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ λελαξευμένων οὐδὲν ἕτερον φαίνεται. Καὶ ὁ Partsch ἐν τῷ περὶ Κεφαλληνίας ἔργῳ αὐτοῦ ἀναφέρει τὴν παράδοσιν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε πόλις.

Τὸ μέρος τοῦτο ἀπέχει περὶ τὴν μίαν ὥραν τῆς περιλαλήτου μονῆς τοῦ Ταφιοῦ μὲ τὸ Τάφιον ὄρος, περὶ οὗ πολὺς ἐγένετο λόγος ἕνεκα τῆς Ὀμηρικῆς Τάφου καὶ τῶν Ταφίων (ὄρα Μηλιαράκι, Γεωγραφ. Κεφαλληνίας, 1890, σελ. 211 καὶ ἐξ.).

ἀρχαίῃ ἐποχῇ. οὐτε τὸ πηλίνον μέλος γνωρίζομεν ἀκριβῶς τί ἦτο. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐνδείξεις πείθουσιν ὅτι ἂν τὸ προκείμενον οἰκοδόμημα εἶναι πράγματι ναός, μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαίῃ ἢ εἰς ἄλλην ἐποχὴν θὰ ἀνήκῃ.

<sup>1</sup> Ἡροδ. IX, 28.

Δυστυχώς τὰ περὶ τὸν Ταφιὸν μέρη δὲν ἤδυνήθησαν νὰ επισκεφθῶ λεπτομερῶς, ἀλλὰ μόνον βιαστικὸς ἔμεινα ἐκεῖ δις ἐπ' ὀλίγον. Ἐβεβαιώθη ὅμως ἐκ διηγήσεων ἐντοπίων ὅτι εὐρίσκονται ἀρχαῖα ἐντὸς τάφων<sup>1</sup>. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὄνομα Τάφον ἐγίνωσκον ἐν Κεφαλληνίᾳ προγενέστεροι συγγραφεῖς (Ἄνδρων, Φερεκυδῆς πιθανῶς), ὁ δὲ Στέφανος ὁ Βυζάντιος γράφει ὅτι ἦτο ἐπ' αὐτοῦ πόλις Ταφιοῦσσα καλουμένη, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι ὑπῆρξε πράγματι αὕτη καὶ ἐκεῖτο ὅπου νῦν ὁ Ταφιὸς μετὰ τὴν νεκρόπολιν<sup>2</sup>, πόλιμα ὑποτελὲς βεβαίως τοῖς Πα-

πράγματι καὶ τὸ πόλιμα «Λαχὼ» ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ «Κερασιᾷ».

Ἐν ἐτέρᾳ θέσει «Ἁγία Βαρβάρα», ἥτις εἶναι χαράδρα ἀπότομος κατ' ἀρχάς, σθεννυμένη εἰτα βαθμηδὸν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λιβαδίου, εὐρέθησαν ὑπερέχοντα κατὰ ἐν μέτρον τὸ πολὺ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τὰ λείψανα τετραπλεύρου δωματίου (μῆκος 5,00, πλάτος 4,50 μ. τοίχων πάχος 1,10). Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι ἐκ λίθων κροκαλοπαγῶν ἐξορυχθέντων ἐπιτοπίως, ἄνευ συνδετικής ὕλης καὶ κατ' ἀρίστην πολυγωνικὴν τοιχοδομίαν. Ὅπου δὲν ἔχουσι μετακινηθῇ οἱ λίθοι,



Εἰκ. 1. Λείψανα οἰκοδομήματος ἐν Ἁγία Βαρβάρα.

λεῦσιν, ὡς τοιοῦτον θὰ ἦτο, ἂν ποτε ὑπῆρξε

<sup>1</sup> Τοῦτο βεβαίως ἄλλως καὶ ὁ Μηλιαράκις ἐ.ἀ. σ. 212.

<sup>2</sup> Καὶ ὁ Μηλιαράκις τὴν αὐτὴν ἐξέφρασε γνώμην (ἐ.ἀ. σελ. 212). Αἱ γνώμαι τῶν ἀρχαίων περὶ Τάφου καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν Ὀμηρικῶν ὀνομασιῶν εἶνε πολὺ ἀντιφατικαί. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Στράβων δὲν εἶχεν ἀληθῆ ἰδέαν καὶ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ προγενέστεροι τινες ἔγραψαν ὅτι Τάφος ἐκαλεῖτο ὅλη ἡ Κεφαλληνία, διαμαρτύρεται λέγων ὅτι «οὐκ ᾔκνησάν τινες τὴν Κεφαλληνίαν τὴν αὐτὴν τῇ Δουλιχίᾳ φάναι, οἱ δὲ τῇ Τάφῳ» (456). Ὁ Πausanias μόνους τοὺς Παλεῖς λέγει ὅτι «ἐκαλοῦντο Δουλιχιεῖς τὰ ἀρχαιότερα» (6, 15, 7). Καὶ τὴν μὲν Κεφαλληνίαν ὅλην Δουλίχιον εἶπε καὶ ὁ Ἑλλάνικος, τὴν δὲ Πάλην μόνην ὁ Φερεκύδης, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Στράβωνος (456). Ἐν τῷ λαβυρίνθῳ τούτῳ τῆς συγχύσεως τὴν ἀκριβεστέραν μαρτυρίαν παρέχει Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ἀναφέρων τρεῖς Τάφους, τὴν νῆσον Ταφιάδα, ἐτέραν τινὰ καὶ Τάφον πόλιν τῆς Κεφαλληνίας, νῦν δὲ

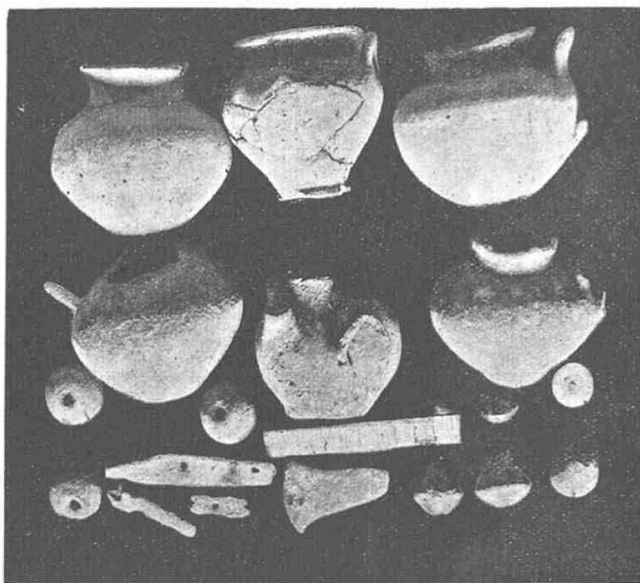
διατηροῦνται θαυμασίως προσηρμοσμένοι ἀλλήλοις. Κατὰ τὴν Α. πλευρὰν σώζεται ὁ τοῖχος κάλλιον, κατὰ δὲ τὴν βορείαν σώζεται τὸ κατώφλιον μετὰ τοῦ πρώτου λίθου τῆς παραστάδος ἐκατέρωθεν. Οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας πλὴν ἐλαχίστων τεμαχίων κεράμων, καὶ

Ταφιοῦσαν. Αὕτη ποὺ τῆς Κεφαλληνίας δύναται νὰ κεῖται ἀσφαλέστερον ἢ ὅπου σήμερον ὁ Ταφιός; Καὶ ὅμως τινὲς δὲν ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν δεόντως ἐπὶ τῆς ἀποδεικτικῆς σημασίας τῆς υπάρξεως τοῦ νῦν Ταφιοῦ. Οὕτως ὁ Bursian (Geogr. v. Griechenland 2, 365 σημ. 1) δὲν δίδει σημασίαν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Στεφάνου, οὐδ' ὁ Oberhummer, ὅστις γινώσκων ἐκ τοῦ Riemann (Recherches κλπ. II, Cephalonie, σελ. 15) τὴν ὑπαρξίν τοῦ νῦν Ταφιοῦ θεωρεῖ ἐπιπόλαιον τὸ χωρίον τοῦ «συμπλητοῦ» Στεφάνου (Akarnanien, Ambrakia, Amphilochien Leukas im Altertum, München, 1887 σελ. 51 σημ. 1).

δὲν δύναται τις νὰ συμπεράνη τίποτε περὶ τῆς χρήσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ περιέργου αὐτοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 1).

Προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ λείψανα εὐρέθησαν ἐν τῇ θέσει «Βλιγάδα», παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Λιβαδίου, ὅπου ἐκτείνεται εὐρεῖα εὐφορος πεδιάς, ἀκριβῶς ὡς ἀπέναντι εἰς τὸν μυχὸν τοῦ «Κούταβου» ἐκτείνεται ἑτέρα πεδιάς μετὰ προϊστορικῶν τάφων καὶ οἰκήσεων, ἐφ' ὧν μετέπειτα ἐκτίσθη ἡ Κράνη. Ἀλλὰ τὰ σπουδαιότερα λείψανα προϊστορικοῦ καὶ δὴ Μυκηναϊκοῦ

φῶς λίθους πελεκητούς, ἐπεσκέφθην τὸν τόπον καὶ εὗρον πράγματι τμῆμα τοίχου, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν δόμων πελεκητοῦ μαλακοῦ ἀσβεστολίθου, κατ' ἀνάμικτον ἰσοδομικὸν καὶ πολυγωνικὸν σύστημα. Τὸ ὀλικὸν μήκος τοῦ τοίχου, ὅστις ἐπάτει ἐπὶ τοῦ χώματος, δὲν ὑπερέβαινε τὰ τρία μέτρα, τὸ δὲ ὕψος τὸ ἐν καὶ ἥμισυ. Τὴν χρῆσιν τοῦ τοίχου δὲν ἠδυνήθην νὰ νοήσω, ἂν καὶ προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ νεκροταφείου ὡς ἐμαρτύρουν τὰ πολλὰ λείψανα ὀστῶν καὶ ὀδόντων ἀνθρωπίνων.



Εἰκ. 2. Μυκηναϊκὰ εὐρήματα ἐκ τῆς θέσεως «Οἰκόπεδα».

πολιτισμοῦ ἀνεκαλύφθησαν τυχαίως παρὰ τὸ χωρίον Κοντογενάδα τῆς χερσονήσου Πάλης, εἰς ὧν τὴν εὐρεσιν ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ διάβρωσις τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν βροχῶν.

**Μυκηναϊκὰ εὐρήματα  
ἐκ τῆς τοποθεσίας «Οἰκόπεδα»  
παρὰ τὸ χωρίον Κοντογενάδα.**

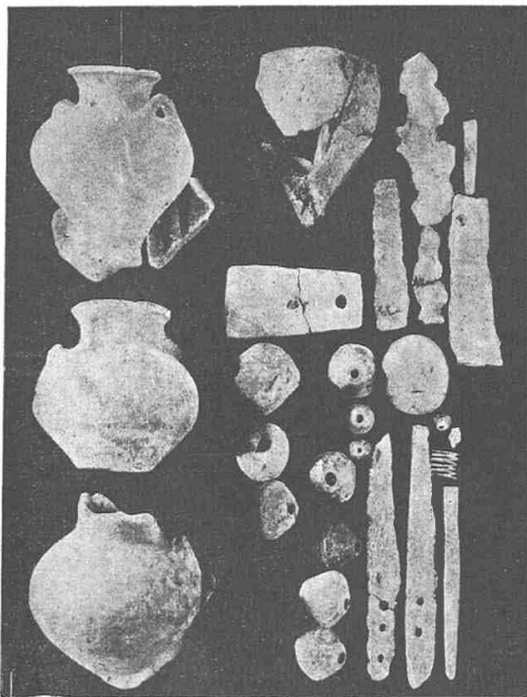
Τὰ πρῶτα εὐρήματα ἐκ τῆς ἀγροτικῆς τοποθεσίας, ἥτις ἀπέχει περὶ τὰ 20 λεπτά πρὸς ΒΑ. τοῦ χωρίου Κοντογενάδα καὶ καλεῖται «στὰ Οἰκόπεδα» εὗρε τυχαίως ὁ χωρικός Χαράλ. Δαμουλιάνος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς λέγει, κατόπιν διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν βροχῶν.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μαθὼν ὅτι τὰ ἐκ τῆς διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους χάσματα ἔφερον εἰς

Ὀλίγον περαιτέρω ὑπῆρχε κυκλικὸν εὐτελέστατον τοιχάριον ἀργῶν λίθων, ὃ ἐξακμήρισα ὡς περίβολον πρὸς ἐναπόθεσιν ὀστῶν ἢ τι ἀνάλογον. Σαφῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις τίποτε περισσότερον διὰ τὴν μεγίστην τῶν χωμάτων μετακίνησιν καὶ κάθοδον πρὸς χαμηλότερους τόπους. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας συνέλεξα ὄστρακα «ἄχρονα» καὶ πυθμένα μικροῦ ἀγγείου ἐκ πηλοῦ ξανθοῦ μετ' ἐπιχρίσματος ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ, ἀλλὰ καθαρωτέρου. Εὗρον ὡσαύτως καὶ ἔλασμα χαλκοῦν ὅπερ ἀνέπτυξα μετὰ προσοχῆς. Ἦτο δὲ τοῦτο εἶδος διαδήματος, φέρον ἐν τῷ κέντρῳ ἔκτυπον σύμπλεγμα ἐξ ῥόδων καθ' ὅλην δὲ τὴν ἄλλην ἐπιφάνειαν ἀπομιμήσεις βοστρύχων. Ὡς ἐκ τοῦ ἀτέχνου ἐνόμισα τότε τοῦτο βυζαντινῆς προελεύσεως.

Τὰ κατωτέρω εὐρήματα, ἀσφαλῶς πλέον ἀπο-

δεικνύουσι τὴν ὑπαρξίν Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ Πάλλῃ. Μέχρι τοῦδε ἐξ ὅλης τῆς νήσου Κεφαλληνίας μόνη ἡ Λιβαθὼ καὶ δὴ τμήμα ταύτης ἀπὸ Διακάτων (παρὰ τὸν Κούταβον) μέχρι Μαζαρακάτων εἶχε παρουσιάσει μυκηναϊκὸν πολιτισμόν. Νῦν προστίθεται καὶ ἡ Παλική. Κρίνω δὲ τὸ γεγονός ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἄξιον, διότι θεωρῶ ὅτι ἐνέχει σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς συζη-



Εἰκ. 3. Μυκηναϊκὰ εὐρήματα ἐκ τῆς θάλασσης «Οἰκόπεδα».

τήσεως περὶ Ὀμηρικῆς ἐν γένει τοπογραφίας καὶ δὴ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος περὶ Ὀμηρικῆς Ἰθάκης.

Τὰ εὐρεθέντα ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ ἀρχαῖα εἶναι τὰ ἐπόμενα: (εἰκ. 2).

Πέντε μικρὰ ἀγγεῖα συνήθων μυκηναϊκῶν σχημάτων. Τὸ ἐν ἥτῳ μικρόν τρίτον πιθάριον. Τὰ ἕτερα τέσσαρα εἶναι κυανοειδῆ μόνωτα ἀγγεῖα, πάντα κολοβά. Εἶναι ἐκ πηλοῦ ξανθερύθρου, καθαροῦ καὶ λεπτοῦ ἀλλ' εὐθύπτου.

Μικρὸν ἀγγεῖον κολοβὸν χειροποίητον, πηλοῦ μέλανος ἀργιλλώδους, φέροντος ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐπίχρσιμα ἐκχυλίσματος ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. ἔχει τὸ ἀγγεῖον σχῆμα κυανοειδές, φέρει δὲ πλατεῖαν οὐλὴν (διάμ. 0,035) ἐκ κοίλης χον-

δρᾶς λαβῆς, ἀριστερώτερον δὲ ἑτέραν συμπαγῇ ἀπόφυσιν, μὴ φέρουσαν δηλ. τρήμα.

Ἐξ πηλίνων ψηφίδες πηλοῦ μελανωποῦ ἢ ξανθερύθρου. Τούτων αἱ τέσσαρες ἔχουσι σχῆμα ἀμφικωνικὸν ἢ πέμπτη εἶναι φακοειδῆς καὶ ἡ ἕκτη σφαιρική. Πᾶσαι ἔφερον ἐπίχρσιμα μετὰ τεχνικῆς στιλδώσεως, ἥτις ἐπὶ τῆς μιᾶς ψηφίδος σφάζεται καλῶς.

Μία σφαιρική πεπιεσμένη ψηφὶς ὁρείας κρυστάλλου διάτρητος, ἔχουσα μέγεθος κερασίου.

Μία ψηφὶς διάτρητος ἐλλειψοειδῆς λίθου σαρδίου.

Μαχαίριον χαλκοῦν κολοβὸν ἐκ δύο τεμαχίων, σῶζον ἥλον τῆς λαβῆς καὶ ὀπὴν ἑτέραν ἀνευ ἥλου. Μήκος 0,095.

Δύο ἕτερα μικρὰ χαλκᾶ τεμάχια ἐκ σκεύους, ὧν ἐν διάτρητον.

Μικρὸς πέλεκυς χαλκοῦς ἀνευ τρήματος πρὸς στειλέωσιν. Μήκος 0,06.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων εἶδον κατ' ἀρχάς εἰς χεῖρας τοῦ εὐρετοῦ δύο μικρὰ τεμάχια κυανῆς ὑαλομάζης ὧν ἐν διάτρητον, ἐκ τῶν συνήθων ὁρμοειδῶν κατασκευασμάτων προερχόμενα (οἶον τὸ ἐν Καθβαδ. Προϊστ. Ἀρχαιολ. σελ. 366, σχ. 455), ἅτινα δέν μοι παρουσίασε κατόπιν. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι εὗρε καὶ χρυσοῦν σύρμα ἐν σχήματι ἐλατηρίου εἰλιγμένον (σφηκωτήρα), ὅπερ δέν μοι παρουσίασε, διότι ἐπώλησεν ἅμα τῇ εὐρέσει.

Μετὰ καιρὸν, κατόπιν ἐπισυμβάσης βροχῆς ὁ αὐτὸς χωρικός προσήλθε καὶ παρουσίασέ μοι ἕτερα εὐρήματα φανερωθέντα, ὡς ἔλεγε, κατόπιν τῆς βροχῆς: (εἰκ. 3).

Τρία ἀγγεῖα κολοβά, ὧν τὸ ἐν τρίτον πηλοῦ καστανομέλανος. Ἐφερε καὶ ζώνας μέλανος χρώματος, μετὰ δὲ τῶν λαβῶν τριγωνοειδῆ κοσμήματα ἐμπεριεχόμενα ἀλλήλοις. Ὅμοιον ἀγγεῖον εἰκονίζεται ἐν Καθβαδία Προϊστ. Ἀρχ. σελ. 356 σχ. 440. Τὰ δύο ἕτερα ἀγγεῖα ἦσαν μόνωτα καὶ ἔφερον ζώνας ἐρυθράς.

Πέντε πηλινὰ σφονδύλια διάτρητα.

Χάλικα φυσικὸν λίθου τάλκου.

Πήλινον σκεῦος (πινακίδα) σχήματος πελέκως περίπου (ἀλλ' ἀνευ στομώσεως), φέρον ὀπὴν κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον.

Δύο χαλκᾶ μαχαίρια πανόμοια, ὧν ἕκαστον φέρει τρεῖς ὀπὰς διὰ τὴν λαβὴν. Τὸ ἐν σῶζει καὶ ἥλον.

Μίαν χαλκὴν σμίλην.

Χαλκὴν λεπίδα, ἀμφίστομον αἰχμὴν λόγχης πιθανῶς, μὴ φέρουσαν αὐλὸν ἀλλ' ἓνα ἥλον.

Ἐτέραν μικροτέραν ἐκ δύο τεμαχίων.

Χαλκοῦν ἔλασμα ἐξ ἀγνώστου σκεύους.



Δύο ψήφους κυανῆς ὑαλομάζης.  
Τρία πλακοειδῆ ἐξαγρήματα ὁρμῶν κυανῆς ὑαλομάζης.

Χρυσοὺν σφηκωτῆρα ἐξάκτις ἐλλειγμένον.  
Ἐπεσκέφθη καὶ ἐγὼ δις ἐπιτοπίως τὸ Μνημαῖον νεκροταφεῖον τῶν Οἰκοπέδων. Τὸ μέρος ὅπου εὐρέθησαν τὰ ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι ἦτο λακκοειδὴς τάφος, οὗ διακρίνεται τὸ μέλαν χῶμα ἀπὸ τοῦ περίεξ λευκοῦ μαλακοῦ πετρώματος. Ἐχουσιν ὁμῶς πίθει μεγίστην μετακίνησιν τὰ χῶματα καὶ ἀνέσκαψαν ἴσως ἀλλαχοῦ καὶ ἄλλους τάφους, διότι δύναται τις νὰ συλλέξῃ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μέγα πλῆθος παντοίων ὀστράκων γραπτῶν καὶ ἀγράφων, ἀπὸ τῶν μικροτάτων ἀγγείων μέχρι τῶν μεγάλων πιθοειδῶν.

Ἐπὶ τῶν χωμάτων, ἐκεῖ ὅπου κεῖται ὁ προκείμενος τάφος, συνέλεξα καὶ ἐγὼ τὰ ἐξῆς εὐρήματα:

Δύο μικρὰς ψήφους σαρδίου λίθου.  
Ψῆφον ἀτρακτοειδῆ ἐξ ἀργυραδάμαντος.  
Δύο ψήφους ἀτρακτοειδεῖς ραβδωτὰς ἐκ πορσελίνης, ὧν ἡ μία φέρει ἴχνη κυανοῦ χρώματος.  
Τρία μικρὰ τεμάχια κυανῆς ὑαλομάζης.  
Τὸ ἥμισυ σφονδυλίου ἐκ λίθου στεατίτου, δύο ἔτερα κωνικά τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἕτερον φακοειδὲς καὶ μίαν σφαιρικήν διάτρητον ψῆφον λίθου μέλανος.

Τέσσαρα μικρὰ τεμάχια ἐκ κατόπτρου (;) καὶ λεπτοτάτην χαλκὴν λεπίδα.

Τρία πῆλινα σφονδύλια. Τὸ ἐν εἶναι λίαν ἐπίμηκες ἀμφικωνικὸν μέλανος πηλοῦ.

Διάφορα μικρὰ τεμάχια ξύλου καὶ ὀστοῦ.

Ὅστρακα συγκολληθέντα εἰς τὸ ἥμισυ περιπου μικροῦ κυπελλοειδοῦς ἀγγείου.

Ὅστρακα συγκολληθέντα εἰς τὸ ἥμισυ περιπου χοανοειδοῦς ἀγγείου. Ὁ πηλὸς τοῦ ἀγγείου

τούτου εἶναι ἀργιλώδης, ἔσωθεν μέλας, ἔσωθεν δὲ φέρει παχὺ ἐπίχρισμα ἐρυθρόν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἔχει καὶ ἕτερον ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι φέρει τὰ χεῖλη οὐχὶ ἐστρογγυλευμένα, ἀλλ' ἀπότομα ὡς εἰ εἶχον ἀποκοπῇ τὰ τοιχώματα διὰ πρίονος (Ὅμοιον περίπου ἀγγεῖον μετὰ λαβῆς ἴδε ἐν Καββαδίᾳ Προϊστ. Ἀρχ. σελ. 356, σχ. 437, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀγνοοῦμεν ἂν ἦτο αἰχμηρόν καίτω ἢ εἶχε βάσιν, διότι ἀκριβῶς κατὰ τὴν αἰχμὴν καίτω εἶναι ἐλλιπές. Ὡσαύτως ἀγνοοῦμεν ἂν εἶχε καὶ λαβὴν).

Τὸ ἥμισυ πηλίνου διασκαρίου ὀγκροῦ πηλοῦ, ὅπερ ἔφερε τρεῖς ὁμοκέντρους κύκλους χρώματος κυτρίνου.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀρχαῖα κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀργοστολίου.

Σημειωτέον τέλος ὅτι εἰς τὰ Οἰκόπεδα, τὰ ὅποια εἶναι μικρὰ εὐφορος κοιλάς ἐπικλινῆς ἀπὸ ΝΔ. πρὸς ΒΑ., τὸ ἔδαφος σύγκειται ἐκ μαλακοῦ λευκοῦ πετρώματος ὅπερ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἐπίστρωσιν τῶν ὁδῶν καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπεστρώθη ποτὲ καὶ ἡ ἐν Ν. Φαλήρῳ πλατεῖα (κιμιλιά). Ἐν τῷ πετρώματι τούτῳ εἶναι εὐκόλος ἡ λάξευσις τάφων. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινὰ σπήλαια εἰς τὰ Οἰκόπεδα, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν γενομένων ευρημάτων. Ἀβέβαιον ὁμῶς ἂν ἦσαν τάφοι, ὧν ἔπεν ἡ σιέγη ἢ ἐσχηματίσθησαν ἐξ ἄλλων λόγων. Ὅπως δὲ ποτε εἰς τὰ Οἰκόπεδα εἶναι ἀνάγκη ἀνασκαφῆς ἐπείγουσας, διότι ἡ ἐκ τῶν βροχῶν πτώσις τῶν χωμάτων καὶ ἡ σύλησις θὰ ἀφανίσωσι διὰ παντὸς ἐντὸς ὀλίγου ἂν τι ὑπάρχῃ κερυμμένον ὑπὸ τὴν γῆν.

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

## ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΜΩΣΑΙΚΩΝ ΕΠΙ ΤΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΕΠΙΣΚΕΥΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΝΗΣ ΟΣΙΟΥ ΛΟΥΚΑ. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΚΑΙ ΧΑΡΑΓΜΑΤΑ

Κατὰ Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1918, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Σ. Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν προκληθείσης συνετεία γνωμοδοτήσεως ἐδικτῆς ἐπιτροπῆς περὶ τῆς αἰτίας τῶν παρατηρουμένων ρηγμάτων ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν βυζαντινῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά καὶ τῆς βλάβης τῶν μωσαϊκῶν αὐτοῦ, μετέβην εἰς τὴν Μονὴν ἵνα ἐπιβλέψω κατὰ τὴν ἐνεργηθεῖσαν διὰ τῶν ἐδικτῶν τεχνιτῶν Ε. Ζιλλιερόν καὶ Ι. Μπούδα ἐξασφάλισιν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τὴν ἀνακεράμωσιν μερῶν τῆς στέγης αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ ευκαιρίᾳ ταύτῃ ἐγένοντο

παρατηρήσεις τινὲς περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν τούτων, ὥς παραθέτω κατωτέρω μετὰ συντόμου ἐκθέσεως τῆς συντελεσθείσης τότε ἐργασίας.

Ἡ προσεκτικὴ ἐξέτασις ἐκ τοῦ σύγγεγξις — μετὰ τὴν κατασκευὴν δηλαδὴ κινητοῦ ξυλίνου ἰκρίωματος — τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη μόλις συνεκρατέτο ἦρκει δὲ ἡ ἐλαχίστη αἰτία νὰ ἐπιφέρῃ τὴν πτώσιν τῆς πάντα σχεδὸν τὰ μωσαϊκὰ εἶχον καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν ρωγμὰς, μέρη τούτων εἶχον κα-



ταπέσει, ὅπαι ἐκ τῶν τουρκικῶν σφαιρῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀγῶνος ὑπῆρχον εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ψηφιδωτά, τὰ δὲ καίτω πλαίσια αὐτῶν εἶχον τοσοῦτον φθαρῇ ὥστε συνεχῶς παρέρσυνον μέρη τῶν παραστάσεων, αἵτινες οὕτως ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατεστρέφοντο. Κατὰ τὴν ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω τεχνιτῶν ἐργασίαν τῆς ἐξασφαλίσεως αὐτῶν, τὴν ἐκτιθεμένην κατωτέρω, ἐγένετο ἐπισταμένη ἐξέτασις τῶν συγκρατούντων τὰς ψηφίδας κονιαμάτων, ἣτις ὠδήγησεν ἡμᾶς εἰς συμπεράσματα διάφορα ἐν πολλοῖς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπικρατουσῶν γνωμῶν *περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν*.

Ὡς εἶνε γνωστὸν, τὸ κονίαμα ἐφ' οὗ εὐρίσκονται αἱ ψηφίδες καὶ ἡ σύστασις ἔτι αὐτοῦ ποικίλλει κατὰ ἐποχὰς καὶ τόπους· εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ὁσίου Λουκά — ἔργα τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος<sup>1</sup> — διακρίνονται γενικῶς δύο κονιάματα· ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ — συνισταμένης ἐκ πλίνθων καὶ ἐρυθρωποῦ κονιάματος (κορασάνιου) ἐπιμελῶς συνδεομένου πρὸς τὰς πλίνθους — διακρίνεται πρῶτον στρώμα ἐξ ἀσβέστου, λεπτῆς ἄμμου καὶ μικρῶν τεμαχίων ἀχύρου εἰς ἐλαχίστην ποσότητα καὶ δευτέρον ἕτερον στρώμα ἐπιτεθειμένον ἐκ μαρμαροκονίας μετ' ἀσβέστου καὶ κολλητικῆς τιнос οὐσίας· ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου στρώματος ἐτοποθετοῦντο αἱ ψηφιδωταὶ παραστάσεις ἐπὶ σχεδίου χρωματιστοῦ ἐκ τῶν προτέρων. Εἰς πάντα γενικῶς τὰ βλαβέντα μέρη τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκά εὐρέθη ὑπὸ τὰς ψηφίδας καὶ ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐπιχρίσματος χρωματισμὸς ὁμοιος, πλὴν τοῦ χρυσοῦ βάθους τοῦ ἔχοντος κατὰ κανόνα ἐρυθρὸν χρῶμα· εἰς τὰ πλαίσια μόνον τῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τὸ κονίαμα εἶχεν ἄλλοτε μὲν ὁμοίους πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ χρωματισμοὺς καὶ ἄλλοτε ἐρυθρὰν ταινίαν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως, ὅπερ παρετηρήθη εἰς τὸ παραμεῖναι μετὰ τὴν πῶσιν τῶν

ψηφίδων κονίαμα, εἶνε τὸ σχέδιον τῶν εἰκόνων, ὡς παριστᾷ ἡ εἰκὼν 1 (κεφαλὴ τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐν τῇ ἄνωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος παραστάσει τῆς Πεντηκοστῆς).

Τοῦτο εἶνε ἱκανὸν νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι, προκειμένου περὶ τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν, δὲν πρέπει νὰ θέτωμεν γενικοὺς κανόνας. Ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου, ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἐπισκευῆς τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ — ἔρ-



Εἰκ. 1. Κεφαλὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου (ἐκ τοῦ ἄνωθεν τοῦ ἱ. Βήματος μωσαϊκοῦ τῆς Πεντηκοστῆς).

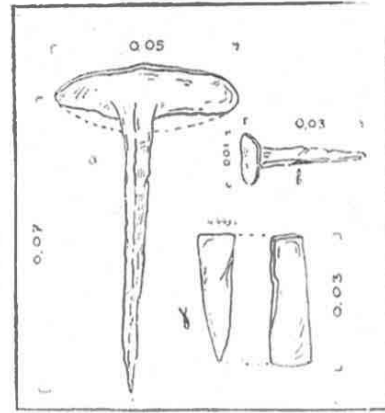
γων τοῦ τέλους πιθανώτατα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος — ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ βυζαντινολόγου G. Millet παρατηρήσεις περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν κατὰ τὰς ἀνακρινώσεως κυρίως τοῦ στερεώσαντος τῷ 1892 τὰ ψηφιδωτὰ βενετοῦ μουσειωτοῦ Νοβο. Κατ' αὐτὰς τὰ μωσαϊκὰ δὲν συνετίθεντο ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀλλ' εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν μωσαϊστῶν συγκολλώμενα ἐπὶ κανναβωτῶν καὶ μεταφερόμενα ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος. Ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά, ὡς δύναται τις ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος νὰ ἐννοήσῃ, ἐξετελέσθη ἡ ψηφιδωσις ἐπὶ τόπον οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἐργαστήρια κατὰ τὸν ἀκόλουθον ἴσως τρόπον· ἐπὶ τοῦ δευτέρου νωποῦ ἔτι ἐπιχρίσματος ἐξωγραφίζετο πρῶτον εἰς τὰς κυρίας αὐτῆς γραμμὰς ἡ παράστασις εἴτε ὁλόκληρος εἴτε κατὰ τμήματα· εἶνε μάλιστα πιθανὸν νὰ μετεχειρίζοντο διὰ τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἀπεικόνισιν καὶ τεχνικά τινα μέσα ἀνάλογα πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων τοῦ Ἁθῶ (ἐκδοσις Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, σελ. 10 κ. ε. «πῶς νὰ εὐγάλης ἀνθίβολα») ἀποτύπωσιν *ἀνθιβόλων*. Ἐξετελεῖτο εἴτα ταχέως ἐπὶ τῆς οὕτω παρασκευασθείσης εἰκόνος ἡ ψηφιδωσις, προφανῶς ὑπὸ πολλῶν μωσαϊστῶν.

<sup>1</sup> Ἰδία μελέτη περὶ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκά παραμένει ἀκόμη ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Ch. Diehl, L'église et les mosaïques du Couvent de S. Luc en Phocide (ἐν Fasc. XIV-XV τῆς Biblioth. des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1889, σελ. 39-72). Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν συνεχόμενων Καθολικῶν τῆς Μονῆς ἐκτίθεται ἄριστα παρὰ Schultz καὶ Barnsley (The monastery of Saint Luke of Stiris in Phocis, London, 1901, πρβλ. καὶ ὁμοίαν μελέτην τοῦ O. Wulff, Das Katholikon von Hosios Lukas, ἐν τῇ ὑπὸ Bornmann ἐκδιδομένῃ «Baukunst» 2 Serie, Heft II), ἡ θέσις δὲ καὶ ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς μετὰ τοῦ βίου τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, προφήτου καὶ θαυματουργοῦ Ὁσίου Λουκά, καθὼς καὶ αἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκευαὶ αὐτῆς ἔνεκον ἐπιδρομῶν, ἐρημώσεων κ. ἄ. περιεγράφησαν διεξοδικώτατα ὑπὸ Γ. Κρέμου (Προσκυνητῆριον τῆς ἐν Φωκίᾳ Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, Ἀθήναι, τόμοι 3, 1874-1880).

Τὰ χρώματα ἐτίθεντο καὶ πρὸς ὁδηγίαν τῶν μωσαϊστῶν ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ διακρίνονται τὰ μεταξὺ τῶν ἀκανονιστῶν πολλάκις ψηφίδων σχηματιζόμενα συνήθως κενά. Οὕτω διετηρήθη ἐπὶ τοῦ ἐπιχρίσματος πλὴν τοῦ σχεδίου τῶν παραστάσεων καὶ ἀντίστοιχον ἢ ἀνάλογον πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ χρώμα<sup>1</sup>.

Αἰτία τῆς βαθμιαίας καταστροφῆς τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐξηκριβώθη ὅτι ἦτο ἡ ἔνεκα διαποτίσεως βεβαίως τοῦ κονιάματος ἐκ τῶν σχηματισθεῶν (ἔνεκα σεισμοῦ) ρωγμῶν τῶν τοίχων, ἀλλὰ πλὴν τούτου συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν μωσαϊκῶν τινῶν καὶ ταῦτα: Τὰ δύο ἐπάλ्लηλα κονιάματα, ἅτινα περιεγρά-

ψαμεν ἀνωτέρω, παρατηρήθη ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν συνεδέοντο πρὸς τοὺς τοίχους τοῦ Καθολικοῦ διὰ σιδηρῶν ἡλῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεσφίγγοντο μεταξύ τῶν διὰ στενῶν αἰχμηρῶν ψηφίδων ἐν εἴδει σφηνῶν. Αἱ εἰκόνες 2 καὶ 3 δεικνύουσι τὸ σχῆμα καὶ τὴν μεταξὺ τῶν κονιαμάτων θέσιν τῶν ἡλῶν τούτων καὶ τῶν αἰχμηρῶν ψηφίδων ἡλοὶ ἔχοντες πλατεῖαν κεφαλὴν διαφόρου μεγέθους (εἰκ. 2 α, β) εὐρέθησαν ἐμπεπηγμένοι μεταξὺ τοῦ πρώτου κονιάματος καὶ τοῦ τοίχου, ἐν ᾧ αἱ αἰχμηραὶ ψηφίδες, ἵσου πάντοτε μεγέ-



Εἰκ. 2. Σχήματα ἡλῶν καὶ αἰχμηρῶν ψηφίδων ἐμπεπηγμένων ἐπὶ τῶν κάτωθεν τοῦ μωσαϊκοῦ κονιαμάτων.

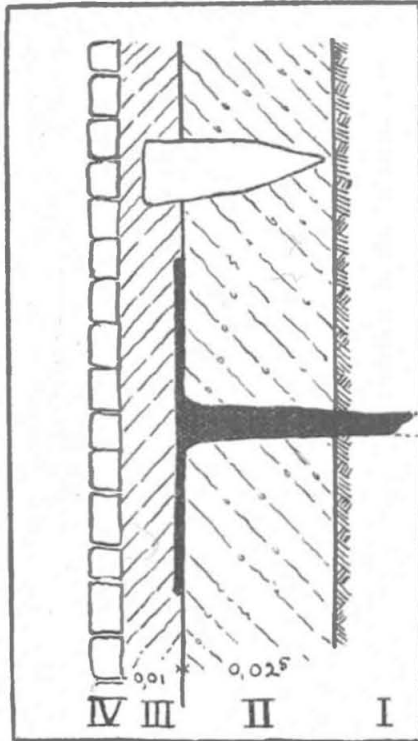
<sup>1</sup> Ὁ Νovo κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς παρασκευῆς τῶν μωσαϊκῶν εἰς ἐργαστήρια διότι κατ' αὐτὸν δύσκολον ἦτο νὰ στερεωθῶσιν αἱ ψηφίδες ἐπὶ τοῦ λίαν ταχέως ξηραινομένου δευτέρου ἐπιχρίσματος· παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι εἰς ἐκτεταμέναν ἐπιφανείαν καταλαμβάνουσας μίαν σύνθεσιν (Γέννησιν λ. χ., Βάπτισιν κλπ.) ἐγίνετο ἐν τοῖς μωσαϊκοῖς τοῦλάχιστον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐπιχρίσματος τμηματικῶς, διαιρουμένης τῆς παραστάσεως εἰς 3 ἢ 4 τμήματα· ἐν ταῖς παραστάσεσι: Γεννήσεως, Ὑπαπαντῆς καὶ Βαπτίσεως παρατηρήσαμεν εἰς ὠρισμένα μέρη ἀνωμαλίας, αἵτινες παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν διαφορῶν ἐπιπέδων, ἅτινα δύνανται καὶ οὕτω νὰ ἐξηγηθῶσιν, ἐκτός τοῦ ὅτι καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἐγίνετο, ὡς εἶπομεν, καὶ χρήσις ἀντιβόλων ἐπὶ τοῦ νωποῦ κονιάματος καὶ μάλιστα ἀντιβόλων τοῦ τρίτου εἴδους (μετὰ νωπῶν χρωμάτων). Ἀλλ' ὁ Millet καὶ τὰ παρατηρούμενα κάτωθεν τῶν κονιαμάτων χρώματα ἐξηγεῖ οὐχὶ ὡς ἔχνη σχεδίου (καθόσον, λέγει, εἰς τὰ διάκενα τῶν ψηφίδων ἐλλείπει τὸ χρώμα), ἀλλ' ὡς ἀποτύπωσιν τοῦ χρώματος τοῦ ἐπὶ τοῦ κανναβωτοῦ σχεδίου, τοῦ χρώματος οἰνεῖ ἀναλυομένου ἔνεκα τῆς κολλητικῆς οὐσίας τῆς τιθεμένης διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ψηφίδων ἐπὶ τοῦ κανναβωτοῦ (πρὸς Millet, Le monastère de Daphni, Paris, 1899 σελ. 165 κ. ε.). Τὸ μωσαϊκὸν ὅμως ἐπρεπε νὰ τοποθετηθῇ κατὰ τὸν ὑποτιθέμενον τρόπον ἀντιστρόφως ἐπὶ τοῦ τοίχου, οὕτως ὥστε μετὰ τὴν ἐπίθεσιν ν' ἀπεσφύρετο τὸ μετὰ τῆς κόλλας καὶ τοῦ σχεδίου κανναβωτόν· ἐπομένως ἂν διετηροῦντο εἰς τὰς ψηφίδας ἔχνη χρώματος ἀναλυομένου ἔνεκα τῆς κόλλας, τοῦτο δὲν θὰ ἦτο εἰς τοποθετουμένην ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπιφανείαν ἀλλ' εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ψηφιδωτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν ἐλλείψιν δὲ τοῦ χρώματος εἰς τὰ διάκενα, τοῦτο φυσικὸν εἶνε νὰ συμβαίη, καθόσον αἱ ψηφίδες ἐμπεγνύονται ἐπὶ τοῦ κονιάματος διέκοπτον τὴν συνέχειαν τοῦ ζωγραφιστοῦ σχεδιάσματος, ἂν καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ δὲν ἐλλείπει ἐντελῶς τὸ χρώμα καὶ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ψηφίδων διαστήματα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους νομίζομεν, ὅτι δὲν ἐγίνετο ἡ ψηφιδωσις εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν μωσαϊστῶν ἀλλ' ἐπὶ τόπου, ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ. (Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν μωσαϊκῶν καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας βλ. Millet ε. ἀ. Ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδομένῳ ἔργῳ ἡμῶν περὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μετὰ τὴν πυρκαϊάν, ἐξετάζεται ἡ τεχνικὴ τῶν μωσαϊκῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπὶ τόπου γενομένων παρατηρήσεων εἰς μωσαϊκὰ διαφόρων περιόδων).

θους (εἰκ. 2 γ) διαφορῶν δὲ χρωμάτων καὶ κατὰ προτίμησιν κυανῶν καὶ καστανῶν, ἦσαν ἐμπεπηγμένοι μεταξὺ τοῦ πρώτου ἐπιχρίσματος καὶ τοῦ δεχομένου τὰς ψηφίδας κονιάματος (τὴν θέσιν τῶν βλέπε ἐν εἰκ. 3). Ἐνεκα τῆς διαποτίσεως οἱ σιδηροὶ ἡλοὶ — οἱ παρατηρηθέντες καὶ εἰς τὰ μωσαϊκὰ Δαφνίου — εἶχον δεσφισθῇ, συνετέλεσαν δὲ ν' ἀποχωρισθῶσι τὰ δύο κονιάματα, ἔξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶχεν ἀποσαθρῶθῇ, τὸ δὲ δευτερον ὅλοον ἐκνυτοῦτο καὶ τέλος μέρη τούτου κατέπιπτον· τὴν πτῶσιν ἐβράδυνον ἐν τούτοις εἰς τινὰ τῶν μωσαϊκῶν, ὧν τὸ πρῶτον κονίαμα δὲν εἶχεν ἔτι ἀποσαθρῶθῇ, αἱ αἰχμηραὶ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιχρίσματος ψηφίδες. Κατὰ τὴν ἐπισκευὴν ἀπεκόπτετο ὅπου ἦτο δυνατόν τὸ δευτερον κονίαμα μετὰ τῶν ψηφιδωτῶν, ἀνενοῦτο τὸ πρῶτον διὰ γύψου καὶ ἐτίθετο πάλιν μετὰ προσοχῆς τὸ ψηφιδωτὸν οὕτως ὥστε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχικὴν του θέσιν.

**Συμπληρώσεις τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Καθολικοῦ δι' ὕδατογραφίας ἐπὶ γύψου.** Ἡ συνετελεσθεῖσα ἐργασία καὶ τὰ συμπληρωθέντα δι' ὕδατογραφίας ἐπὶ γύψου μέρη τῶν μωσαϊκῶν

τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά ἐγένοντο ὡς ἑξῆς:

Ι *Παραστάσεις τῶν κάτωθεν τοῦ τροῦλου εὐρισκομένων κογχῶν*: 1. *Γέννησις* (συνεπληρώθησαν τὰ καταπεσόντα μέρη, ἤτοι κάθισμα καὶ πόδες τοῦ Ἰωσήφ, ἀριστερὸς πούς τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ ἀριστερὸν τμήμα τοῦ κάτω πλαισίου). 2. *Ὑπαπαντή* (εἶχε κυρτωθῇ ὁλό-



Εἰκ. 3. Κονιάματα καὶ σύνδεσμοι τούτων διὰ σιδηρῶν ἥλων καὶ ψηφιδῶν εἰς σχῆμα σφηγῶν (I τοῦχος, II α' κονίαμα, III β' κονίαμα, IV μωσαϊκόν).

κληρον τὸ κάτω τμήμα τῆς παραστάσεως ἡνοίχθησαν ὅπαι ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἐδάφους καὶ ἐχύθη γύψος, δι' οὗ συνεκράτηθη τὸ ἀπρὸς τὴν ἐκὸν συνεπληρώθησαν μέρη τοῦ κάτω πλαισίου· ἐκαλύφθησαν αἱ ὅπαι τῶν σφαιρῶν, ἀφέθη δὲ δι' ἱστορικοῦς λόγους ἡ ἀνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου τοῦ Ἰωσήφ σφαῖρα ἐξασφαλισθέντος τοῦ περιγράμματος τῆς ὁπῆς διὰ γύψου). 3. *Βάπτισις* (ἐγένετο ἡ ἐκκαθάρισις τῶν ἐξανθημάτων τοῦ ψηφιδωτοῦ διὰ συνεχοῦς πλύσεως· τὸ ἕνεκα τῆς

ὕγρασιος παραμορφωθὲν ψηφιδωτὸν ἀνέλαβε τὴν πρώτην αὐτοῦ λάμπιν· ἐξησφαλίσθησαν τὰ κυρτωθέντα τμήματα τῆς παραστάσεως καὶ συνεπληρώθη ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ κάτω πλάσιον).

Ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν τροῦλλον ἐγκολπίων μόνον τὸ ἀριστερὰ τῆς Γέννησεως εἶνε ψηφιδωτόν: ὁ *ἅγιος Ἀνδρέας*· τοῦτο ἐξησφαλίσθη καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἐφθαρμένα αὐτοῦ μέρη ὡς γνωστόν, τὰλλα ἐγκόλπια Βικεντίου, Βίκτωρος, Μηνᾶ καὶ ἐτέρων τεσσάρων στρατιωτικῶν ἁγίων εἶνε τοιχογραφίαι τοῦ ΙΣ' αἰῶνος.

II *Παραστάσεις τῶν ἀνωθεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος μερῶν*. 1. *Ἀρχαγγέλοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ* (ἐπὶ τοῦ ἀνωθεν τοῦ Τέμπλου τοῦ Ναοῦ τόξου αἱ παραστάσεις τῶν Ἀρχαγγέλων ἵψους 2,15 μ. καὶ πλάτους 0,45 μ., εἶχον ὑποστὴν μεγάλην καταστροφὴν, τὰ δὲ κάτω τμήματα αὐτῶν εἶχον ἀντικατασταθῇ διὰ τοιχογραφίας παλαιότερον — πιθανῶς τὸν ΙΣ' αἰῶνα — συνεπληρώθησαν: α' ἡ δεξιὰ πτέρυξ καὶ μέρος τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ στήθους τοῦ Μιχαὴλ, β' τὸ λίθινον καὶ τὰ δύο ΑΓΙΟΙ τῆς πινακίδος (ἐσώζετο μόνον τὸ τρίτον: ἅγιος), γ' τὸ λίθινον, ἡ ἐπιγραφὴ καὶ τμήμα φωτοστεφάνου τοῦ Γαβριὴλ μετὰ τῆς πινακίδος καὶ τῶν τριῶν: ΑΓΙΟΙ: καὶ δ' ἐγράφη μετὰ τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τόξου τὸ διάγραμμα μόνον τοῦ καταπεσόντος εἰς παλαιότερους χρόνους ἐγκολπίου). 2. *Πεντηκοστή* ἐπὶ τῆς ἀνωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς (συνεπληρώθησαν κεφαλαὶ τινες τῶν ἀποστόλων, ὧν αἱ ψηφίδες εἶχον καταπέσει, τμήματα τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς παραστάσεως θρόνου καὶ γράμματα τινὰ τῶν ἐπὶ τῶν κάτωθεν τῆς ὀροφῆς σφαιρικῶν τριγώνων ἐπιγραφῶν: ΦΥΛΑΙ, ΓΛΩΣΣΑΙ).

III *Παραστάσεις Νηρεῶν*. 1. *Σταύρωσις* (ἐξησφαλίσθη καὶ συνεπληρώθη ὁλόκληρον τὸ πλάσιον τῆς στεφάνης τοῦ τυμπάνου ἔνθα εὐρίσκεται ἡ παράστασις· ἡ ἀριστερὰ τῆς Θεοτόκου μεταγενεστέρᾳ προσέθηκε ἐπὶ ὑπάρχοντος ῥήγματος — βάθους 0,23 μ. — ἀφῆρέθη, ἐπληρώθη ἡ ρωγμὴ διὰ κεράμων καὶ ἐξησφαλίσθη διὰ γύψου χρωματισθέντος δι' ὄχρας· ἡ παρὰστάσις ὁλόκληρος καὶ μάλιστα τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ ἑσταυρωμένου τμήματα ἔνθα ὁ ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη διὰ συνεχοῦς πλύσεως ἀνέλαβον τὴν πρώτην τῶν λάμπιν). 2. *Νιπτήρ* (ἀπεκολλήθη καὶ μετὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ πρώτου ἐπιχρίσματος ἐτέθη ἐξασφαλισθὲν τὸ μέσον τμήμα τῆς στεφάνης μετὰ τοῦ πλαισίου· συνεπληρώθη τὸ δεξιὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Πέτρου τμήμα τοῦ ἐδάφους τοῦ ψηφιδωτοῦ, καθὼς καὶ τινὰ τμήματα τῆς ἐπιφανείας τῆς παραστάσεως). 3. *Ἀνάστα-*

σις (ἡ καθ' ὅλον τὸ ὕψος ὑπάρχουσα ρωγμὴ ἡ ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γόνατος τοῦ Χριστοῦ δύο διακλαδώσεις ἐξησφαλίσθη καὶ ἐκαλύφθη διὰ γύψου χρωματισθέντος δι' ὥχρας· συνεπληρώθη τὸ κάτω πλαίσιον καὶ τμήμα τοῦ Ἄδου). 4. *Ψηλάφισις Θωμᾶ* (ἐγένετο ὁμοία ἐξασφάλισις τῆς ἀριστερᾶ τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ρωγμῆς καὶ συνεπληρώθη ἡ κεφαλὴ τοῦ Θωμᾶ).

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω κυρίας ἐργασίας ἐλήφθη φροντίς νὰ ἐξασφαλίσθωσι καὶ αἱ λοιπαὶ ψηφιδωταὶ εἰκόνες τῶν τόξων τοῦ Ὑπερώου καὶ τῶν σταυροβολίων τοῦ Νείρθηκος, ὧν ὁμως ἡ ἀσφάλεια προϋποθέτει τὴν στεγανότητα τῆς στέγης τοῦ Καθολικοῦ, ἥτις μόνον διὰ τῆς τελείας ἐξασφάλισως τοῦ τρούλλου δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ.

#### Συλλογὴ γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν. Χαράγματα (Graffiti).

Κατὰ τὴν ἐν τῇ Μονῇ διαμονὴν μου περισυνελέγησαν τὰ διεσπαρμένα μαρμάρινα ἀνάγλυφα, προερχόμενα προφανῶς ἐκ τῆς παλαιᾶς διακοσμῆσεως τῶν Ναῶν τῆς Μονῆς καὶ ἐπιγραφαὶ τινες, δι' ὧν κατηρτίσθη πρόχειρος συλλογὴ ἐν τῷ Ὑπερώῳ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας (εἰκ. 4). Ἐκ τῶν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τοποθετηθέντων παραθέτω κατωτέρω μόνον ἀξιόλογον βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν ἀτελῶς ὑπὸ Γ. Κρέμου δημοσιευθεῖσαν, προτιθέμενος βραδύτερον νὰ δημοσιεύσω ἰδίαν μελέτην περὶ τῶν γλυπτῶν διακοσμητικῶν μελῶν τῶν Βυζαντινῶν Ναῶν τοῦ Θ' καὶ Ι' αἰῶνος καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, εἰς ἣν θὰ περιλάβω καὶ τ' ἀνευρεθέντα γλυπτὰ μέλη τῆς ἀνωτέρω συλλογῆς.

*Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ λευκῆς μαρμαρίνης πλακῶς* (μῆκ. 0,73, πλάτ. 0,45 καὶ πᾶχ. 0,75 μ., ὕψος γραμμάτων 0,025 μ.), ἐντοιχισμένης ἀντιστρόφως μέχρι τοῦ ἔτους 1878 ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἑξωνάρθηκος τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας καὶ ἀποτοιχισθείσης κατὰ τὰς γενόμενας τότε ἐπισκευὰς τοῦ μέρους τούτου ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου Νικοδήμου<sup>1</sup> (εἰκ. 5).

<sup>1</sup> Ἡ ἐπιγραφὴ ἀπειχοῖσθη τεθραυσμένη εἰς δύο τεμάχια· τὸ ἐν τούτων (τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς) ἀμαρῆς τις μοναχὸς συνέντηψε καὶ μόλις 4 τεμάχια διέσωσαν οἱ κατὰ τύχην ἀντιληφθέντες τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἐπισκέπται τῆς Μονῆς καθηγηταί· Κρέμος καὶ Ρουσόπουλος. Τὰ τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς ἀπέκειντο κάτωθεν ἀχρῶστων ἀντικειμένων εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς, ὑπεδείχθησαν δὲ εἰς ἐμὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Δανιὴλ. Ἀπόκειται ἤδη εἰς ξυλὴν θήκην

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης νομιζομεν ὅτι δύναται νὰ συμπληρωθῇ οὕτως:

1. + Εἰς κλήσεις πάσας φερωνοίμως πλουτήσας
2. Τὰς τε γενικὰς καὶ τὰς ἐκ βασιλέων
3. Ἐν τῷ ἔρῳ με τεύξασθαι σ(ω)τηρίας
4. Αἱ κλήσεις (πᾶσαι;) μετησίφθησαν (γρ. μετημείφθησαν) οὕτως:
5. Θεόδωρος πρὶν Θεοδόσιος αὐθης
6. Ἀνθύπατος λαμ(πρὸς νῦν αὐ)τὸς μονάζων
7. Ὁ πατρικίος πατρικῶς ὑπηγμένους
8. Ὁ κατεπάνω κάτω ν(ῦν) ὑψαυχοῦντων
9. Ὁ δὲ γε βέστης μύστης τριχηνοφόρος
10. Οὐδὲν ἐπ(αγ)ώμενος τῶν ὑπαρξάντων
11. Τῆς λάρνακος πλὴν, ἥς κέρδος οὐδὲν ἄλλω
12. Τῶν ἐν τῷ βίῳ συγκάλυμμα θανούσι +



Εἰκ. 4. Καταρτισθεῖσα πρόχειρος συλλογὴ γλυπτῶν ἐν τῷ Ὑπερώῳ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας.

Πλὴν συνήθων εἰς Βυζαντινὰς ἐπιγραφὰς ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, διατηρηθέντων καὶ ἐν τῇ ημετέρᾳ ἀναγνώσει (φερωνοίμως = φερωνοίμως)

ἐν τῇ καταρτισθείσῃ συλλογῇ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεύθη (ἀνευ πανομοιότυπου καὶ μετὰ κακῆς ἀναγνώσεως) ὑπὸ Κρέμου (Προσκηνητᾶριον τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά, Ἀθῆναι, 1874 τόμ. Α' σελ. 173 κ. ἐ.), μετὰ μεγαλύτερας δὲ παρανοήσεως τῶν λεγομένων ὑπὸ Λ. Μάρλου (ἐν φυλλάδιῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: ὁ Κρέμος ἐλεγχόμενος: σελ. 80 κ. ἐ. — τὸ φυλλάδιον ἀνευ χρόνου καὶ τόπου ἐκδόσεως). Ἐξελήφθη κατ' ἀρχὰς ὡς κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας ἔνεκα κακῆς συμπληρώσεως τῆς ἀρχῆς εἰς: *Τὰς κτήσεις πάσας*... Ὁ Μάρλος μάλιστα ταυτίζει τὸν Θεόδωρον τούτον πρὸς τὸν ἀρχόντα τῆς Κορίνθου πρὸ τῆς Λατινοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, θεωρεῖ δὲ ἔνεκα τούτου τὸν Ναὸν τῆς Παναγίας κτίσμα τῶν ἐτῶν 1215 - 1235!



νύμως — αυθις = αὐθις — τριχνοφόρος = τριχνοφόρος — ἐπαγόμενος = ἐπαγόμενος — ἄλλω = ἄλλο), δύσκολος εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τοῦ 4 στίχου, τὸ νόημα ὅμως τοῦ ὁποίου εὐδοῦται ἂν δεχθῶμεν ἀπειρίαν τοῦ χαρακτοῦ, παραμορφώσαντος τὴν λέξιν μετῃ μείφθησαν εἰς τὴν ἀκατανόητον μετῃ σφίθησαν.

Ὡς πρὸς γενομένης δὲ ὑφ' ἡμῶν συμπληρώσεις τῶν ἐλλειπόντων μερῶν τῆς ἐπιγραφῆς παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ συμφραζόμενα ὁδηγοῦσιν

τεταγμένον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσίου πρὸ τοῦ θανάτου του, διαφαίνεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ μάλιστα ἐν τῷ στίχῳ «ὁ Κατεπάνω κάτω νῦν ὑψαυχούντων» πικρὸν παράπονον πρὸς ὑψαυχούντα Ἡγούμενον τῆς ἐποχῆς του.

Τίς ἦτο ὁ Θεοδόσιος οὗτος ὁ ἔχων κοσμικὸν ὄνομα Θεόδωρος, δύσκολον εἶνε νὰ νοηθῇ· ὁ πρῶτος ἐκδόσας τὴν ἐπιγραφὴν Γ. Κρέμος προτείνει τὸν μαθητὴν καὶ συμμαχαστὴν τοῦ ὁσίου Λουκά Θεοδοσίου, τὸν ἓνα τῶν τριῶν συμμο-



Εἰκ. 5. Βυζαντινὸν ἐπιτάφιον ἑμμετρον ἐπίγραμμα.

εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀρχῆς: + *εἰς κλήσεις* .... καὶ τοῦ 6 στίχου: ἀνθύπατος *λαμ(πρὸς νῦν αὐ)τὸς* μονάζων· τὴν συμπλήρωσιν τῆς προτελευταίας λέξεως τοῦ στίχου νομίζομεν ὅτι ἀπαιτεῖ καὶ τὸ μέτρον καὶ ὁ διακρινόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ καὶ ἀνωθεν τοῦ δ τόνος, ἂν καὶ τὸ νόημα εὐδοῦται πλειότερον διὰ τῆς συμπληρώσεως: ἀνθύπατος λαμπρὸς νῦν *ἐσχατος* μονάζων.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἐν τῶν ἀρίστων βυζαντινῶν ἐπιταφίων ἐπιγραμμάτων, συγκείμενον ἐκ 12 τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων, πλήρων εὐστόχων ἀντιθέσεων κοσμικῶν ἀξιωματῶν καὶ μοναχικοῦ βίου (ἀνθύπατος — μονάζων, πατρικίως — πατρικῶς ὑπηγμένος = εἰς πατέρας ἦτοι μοναχοὺς ὑπακούων, Κατεπάνω — κάτω νῦν ὑψαυχούντων, βέστης — τριχνοφόρος μύστης). Τὸ ἐπίγραμμα φαίνεται συν-

ναστῶν τοῦ ὁσίου (Γρηγόριος — Παγκράτιος — Θεοδόσιος), περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἀνώνυμος βιογράφος πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ σπαθαρίου Φιλίππου («Φίλιππος ἦν αὐτάδελφος τῷ μοναχῷ Θεοδοσίῳ, ὃς καὶ τῶν τῷ ἁγίῳ συνόντων μοναχῶν ἦν· οὗτος τοιγαροῦν ὁ Φ. κοσμικὸς ὢν καὶ κοσμικῶς τιμώμενος ἀξιώματι — σπαθαρίου συνήθως αὐτοὺς καλοῦμεν — κλπ.). Τὰ συμφραζόμενα ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, νομίζομεν ὅτι ἐπιτρέπουσι νὰ καταβιβάσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, κατὰ τὰ τέλη δηλ. τοῦ IB' αἰῶνος, ὁπότε ἐχρημάτισεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκά μοναχὸς ἐπίσημός τις Βυζαντινός, χρησιμοποιοῦνθεις πρότερον ὑπὸ τοῦ Παλατίου εἰς διάφορα ἀξιώματα.

Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς συλλογῆς ἀντεγράψαν νεώτεραι τινὲς ἐπιγραφαὶ<sup>1</sup> εἰς διάφορα μέρη τῆς Μονῆς εὐρισκόμεναι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ χαράγματα προσκυνητῶν. Τὰ ἀξιολογώτερα τούτων παρατίθενται κατωτέρω:

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαχωρίσματος παραθύρου

ΙΧΟΛ ΕΜΤΕΒΑ

X

ΗΕΜΩΝΕΒΟΗ

ΕΩΧΡΧΜΕΗΘΕ

ΗΩΑΕΤΕΤΕΗ

ΕΚΕΤΕΜΟΣΕΡ.

ΕΦΙΛΑΞΕΔΕ

ΑΪΕΝΤΕΙΜΗΑΝΕ

ΙΑΠΑΡΩΝΙΑΜ

ΑΡΑΖ. ΙΔΕΒΘΕΜΕ

ΕΠΩΝ

ΟΡΕΑΤΕ

ΞΗ — ΘΙ — ΜΣ

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφή ἀνακαινίσεως τοῦ ἔτους 1802.

δώματος τοῦ ἄνω ὁρόφου («Μαγαζί» καλουμένου ἡτοι ἀποθήκης τῆς Μονῆς) τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τοῦ περιβόλου αὐτῆς ὑπάρχει βαθέως κεχαραγμένη ἐπιγραφή τῶν ἀρχῶν τοῦ 18<sup>ου</sup> αἰῶνος ἀναγινωσκομένη ὡς ἑξῆς:

1802 Σεπτεμβρίου.

Ηγεμονεβον  
τως ηγουμενος  
Ηωασαφι κὲ Ν  
εκταρηος σκ  
εβοφιλαξ ανε  
ακηνισθηκανε  
τα παρωντα με  
αγαζ.ια εκ θεμε  
ελων.

Ο γραψας  
Χ. εν — θι — μιος.

Ἡτοι:

1802 Σεπτέμβριος.  
Ἡγουμενεύοντος  
(τοῦ ἡγουμένου!)  
Ἰωάσαφ καὶ (ἐπὶ)  
Νεκταρίου σκευ-  
οφύλακος  
ἀνεκαινίσθησαν  
τὰ παρόντα  
μαγαζεῖα ἐκ θεμε-  
λίων.

Ὁ γράψας  
Χατζῆ — Εὐθύμιος.

Τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν παραθέτω μόνον ὡς δείγμα γραφῆς τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος χρόνους.

Ὡς πρὸς τὰ *χαράγματα* (Graffiti), ταῦτα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς κάτω σειρᾶς τῶν μαρμαρίνων πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως τῶν τοίχων (ὀρθομαρμαρώσεως) τοῦ Καθολικοῦ (κυρίως κατὰ τὸ δεξιὸν κλίτος καὶ τὸν Νάρθηκα) καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ πεσσῶν τοῦ Ὑπερώου, τῆς Κρύπτης (Ἀγίας Βαρβάρας) καὶ τοῦ ἐξωνάρθηκος τῆς Β. αὐτοῦ πλευρᾶς. Πλὴν τῶν χαραγμάτων τούτων τοῦ Καθολικοῦ ὑπάρχουσι χαράγματα καὶ εἰς μέρη τοῦ διασφισμένου κατὰ τὴν ΝΔ. πλευρᾶν τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς βυζαντινοῦ Πύργου (τοῦ σημερινοῦ Κωδωνοστασίου).

Ἡ *σπουδαιότης* τῶν χαραγμάτων τούτων ἔγκειται εἰς τὰς παρεχομένας δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς πληροφορίας περὶ ἐπισκέψεως τῆς Μονῆς κατὰ καιροὺς ὑπὸ ἐξεχόντων Ἱεραρχῶν (Πατριαρχῶν καὶ Μητροπολιτῶν), ξένων περιηγητῶν καὶ ὁμογενῶν προσκυνητῶν ἐκ διαφόρων τόπων ὁρμωμένων, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε χαρακτηριστικά καὶ διὰ τὴν μετατροπὴν ἐπιστήμων βυζαντινῶν ἐπωνύμων εἰς κύρια ὀνόματα (π. χ. Φιλανθρωπηνός) καὶ διὰ τὴν ἐπικράτησιν ξενικῶν ὀνομάτων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις (Μηκέλης-Λεονάρδος) κ. ἄ. Τὰ ἐπὶ τοιχογραφιῶν τέλος χαράγματα χρονολογοῦσιν ἀσφαλέστερον τοιχογραφίας τοῦ Καθολικοῦ, ὧν δὲν εἶνε ἀκόμη καθωρισμένη ἡ χρονολόγησις (τοιχογραφίαι Κρύπτης ἀγίας Βαρβάρας).

Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χαραγμάτων τοῦ Καθολικοῦ καὶ τοῦ Πύργου τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ παραθέτομεν μόνον δείγματα κατ' εἶδος κατωτέρω.

#### 1. Ἐπισκέψεις Ἱεραρχῶν (εἰκ. 7).

- 1) ἀνοβ' (1472)—μονόγραμμα: Ἅγιος Λουκᾶς. Συμμετῶν ἀρχιεπίσκοπος νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης).

*Σημ.* Εὐρίσκεται δι' ἀνθρακος γεγραμμένη — ἐξίτηλος ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει — ἐπὶ πλακὸς τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ δεξιοῦ κλίτους. Ὁ ἐκ Τραπεζούντος Πατριάρχης Συμεὼν ἐπατριάρχευσε δις τὸ πρῶτον: 1472 - 1475 καὶ τὸ δεύτερον: 1482 - 1486 (πρὸς Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κων/πολις, 1890, σελ. 483 καὶ

<sup>1</sup> Τὰς ἐπιγραφὰς τῆς ὀρθομαρμαρώσεως τοῦ Καθολικοῦ, τῆς ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς ἐπιγραφῆς ἀνακαι-

νίσεως τῆς Μονῆς (1622) καὶ τῆς γραπτῆς ἐπιγραφῆς ἀνακαινίσεως διὰ τοιχογραφιῶν τῆς Προθέσεως (1820) βλέπε ἐν Schultz καὶ Barnsley, ε. ἄ. σελ. 4 καὶ 28.





- 3) Ἦλθεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μενδηνίτης (Βοδονίτης) εἰς τὸν ἅγιον Λουκᾶν καὶ ἐλειτούργησε τῆς ἡμέραις καὶ ἔκαμε πέντε χειροτονεῖαις ὁ κὺρ - Γαυρίλης (Γαβριήλ). Μηνὶ Μαΐῳ ἔτους 7055 (= 1547).

Σημ. Εὐρίσκεται δι' ἀκίδος κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου πλαίσιου τῆς πυλίδος τοῦ ΝΔ.

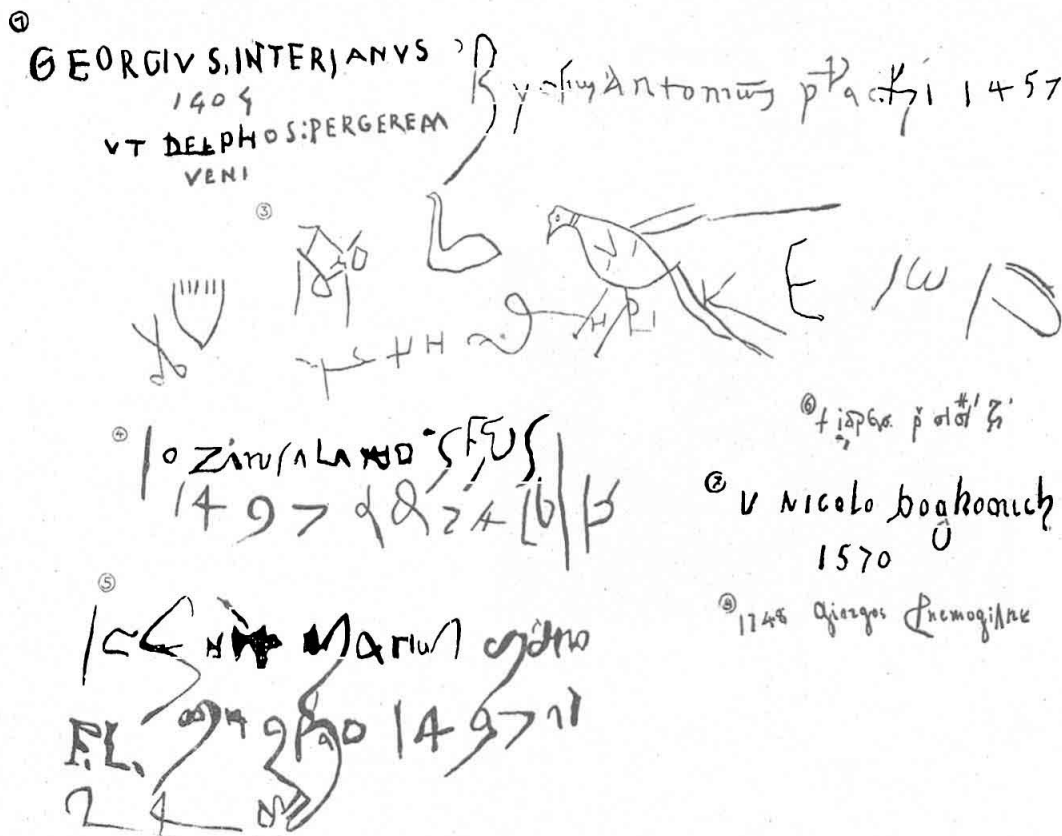
μὴ προτιθεμένων ν' ἀναμειγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Μονῆς.

- 4) 7110 (= 1602) θ' ἰουνίῳ. Ὁ παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος (;)

- 5) Δημητριάδος (;) Γρηγόριος 7115 (= 1607).

- 6) Μοσχοπόλεως (;) Θεόκλητος.

Σημ. Ἐκ τῶν χαραγμάτων τούτων, τὸ μὲν



Εἰκ. 8. Χαραγмата ξένων περιηγητῶν ἐπισκεφθέντων κατὰ καιροὺς τὴν Μονήν.

πύργου, τοῦ χρησιμοποιουμένου σήμερον ὡς Κωδωνοστασίου τῆς Μονῆς. Καὶ τὸ χάραγμα τοῦτο ἐνέχει σημασίαν, καθόσον δι' αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι οἱ μοναχοί, ἔνεκα τῶν ἐκτεθειμένων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειωθέντι σιγίλλῳ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Α', εἶχον διακόψει πᾶσαν σχέσιν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα τοῦ Λεβαδείας καὶ προεκάλουν τὴν παραμονὴν ἐν τῇ Μονῇ διὰ λειτουργικὸς καὶ ἄλλους λόγους ἐτέρων ἐπισκόπων,

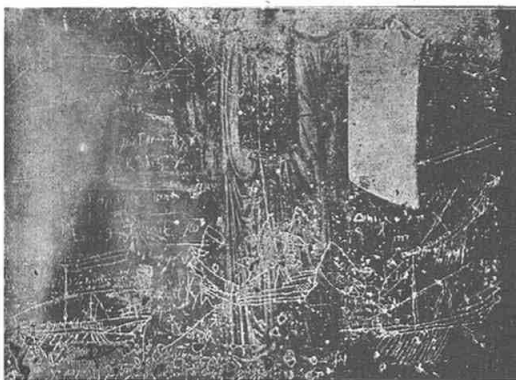
ὑπ' ἀριθ. 4 εὐρίσκεται κεχαραγμένον παρὰ τὸ ἀνωτέρω (ὑπ' ἀριθ. 3), τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 παρὰ τὸ χάραγμα τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου (ὑπ' ἀρ. 2) καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ Καθολικοῦ. Ἡ σημασία διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῶν χαραγμάτων τούτων εἶνε οἷα καὶ τοῦ χαράγματος τοῦ ἐπισκόπου Βοδονίτης. Προσέτι συμπληροῖ ἐπισκοπικοὺς Καταλόγους τῶν ἀνωτέρω πόλεων, ὡς τῶν παλαιῶν Πατρῶν, εἰς οὓς ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ

του τέλους του ΙΓ' και τῶν μέσων του ΙΖ' αἰῶνος (E. Gerland, *Neue Quellen zur Gesch. des Lateinischen Erzbistums Patras*, Leipzig, 1903, ἔκδ. Teubner σελ. 251, πρβλ. και 'Εκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν, τόμ. Β' (1882) σελ. 780, ἐνθα ἀναγράφεται τῷ 1601 μητροπολίτης Πατρῶν ὁ Τιμόθεος, ὅστις ὁμῶς ἐπεσκόπευσε τῷ 1612, βλέπε Σ. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, Ἀθήναι, 1888, σελ. 362).

## 2. Ἐπισκέψεις ξένων περιηγητῶν (εἰκ. 8)

### 1) *Georgius Interianus — 1404 — ut Delphos pergerem veni.*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἑξωνάρθῃκος τοῦ Καθολικοῦ και



Εἰκ. 8. Λείψματα χαραγμάτων ἐπὶ τοιχογραφιῶν.

εἶνε σπουδαιότατον χάραγμα τοῦ πρώτου ξένου περιηγητοῦ, ἐπισκεφθέντος τὴν Μονὴν τῷ 1404. Ὡς γνωστόν, πρῶτος ξένος ἐπισκέπτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Μονῆς φέρεται ὁ περιώνυμος περιηγητὴς Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, ὅστις τῷ 1436 ἐπεσκέφθη τὴν Μονὴν (πρβλ. Γ. Κρέμου, Φωκικά, ἔ. ἀ. τόμ. Β' σελ. 40). Ἐκ τοῦ χαράγματος τούτου βλέπομεν ὅτι πρὸ τοῦ Κυριακοῦ εἶχεν ἐπισκεφθῇ μετὰ τοὺς Δελφούς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά και ὁ ἄγνωστος ἄλλοθεν εἰς ἡμᾶς *Georgius Interianus*.

### 2) *Ryckus Antonius Placki 1457* (πρβλ. και εἰκ. 9).

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τοιχογραφίας παριστάσης τὸν Ὁσίον Λουκᾶν δεξιὰ τῆς εἰσόδου τῆς Κρύπτης τοῦ Καθολικοῦ (Ἀγίας Βαρβάρας). Τὸ χάραγμα τοῦ περιηγητοῦ τού-

του, πλὴν τῆς σημασίας ἣν ἐνέχει διὰ τὴν μετὰ τὸν Κυριακὸν ἐπίσκεψιν τῆς Μονῆς ὑπὸ ξένου περιηγητοῦ, εἶνε σπουδαιότατον κυρίως διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Κρύπτης, τῶν θεωρουμένων μέχρι τοῦδε ὡς ἔργων τοῦλάχιστον τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1622), ὅτε κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ ἐντοιχισμένην ἐπιγραφὴν (βλ. Schultz και Barnsley, ἔ. ἀ. σελ. 4) ἐγένετο ἀνακαίνισις τῆς Μονῆς. Προσεκτικὴ ἐξέτασις ἐν τούτοις τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Κρύπτης δύναται νὰ πείσῃ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκονται και τοιχογραφίαι βυζαντινῶν χρόνων, ὡς εἶνε αἱ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου παριστώμεναι και πολλάι ἐκ τῶν κοσμοσῶν τὸν χώρον τὸν περιλείοντα τὴν δεξιὰ τῇ εἰκόνι 9 ἀποκειμένην σαρκοφάγον. Τούτο πιστοῦται και ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χαράγματος τοῦ ἔτους 1457 και ἐκ τῶν χαραγμάτων κατὰ τὸ μέρος τοῦτο βυζαντινῶν πλοίων, οἰκοσημοσκήμου τινὸς κοσμήματος κ. ἄ. ὡς παριστᾷ και τὸ πανομοίωτον και ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 9. — Αἱ λοιπαὶ τοιχογραφίαι τῆς Κρύπτης δύναται ἴσως νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐπεσκευασμένοι ἢ ἀνανεωθείσαι κατὰ τὸ ἔτος 1820, ὅτε ἐγένετο και ἡ τοιχογράφησις τῆς Προθέσεως τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ Καθολικοῦ, μαρτυρούμεναι ὑπὸ τῆς ἀνωθεν τοῦ τοξοειδοῦς ἀνοίγματος και δεξιὰ τῆς Προθέσεως γνωστῆς ἐπιγραφῆς (Schultz και Barnsley, ἔ. ἀ. σελ. 4).

### 3) *Iozins (s) Alamoseus (;) 1497 a(nno) d(omini) . . 16 | . . . [ἢ Io(hannes) Zim. . . Alamoseus].*

### 4) . . . . . F. L . . . 1497 . 24 . .

**Σημ.** Ἀμφότερα τὰ χαράγματα ταῦτα εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βήματος πεσσοῦ τοῦ Ὑπερῶου ἀνωθεν τοῦ δεξιοῦ κλίτους τοῦ Καθολικοῦ. Διὰ τούτων, ὧν ἡ ἀνάγνωσις εἶνε δυσχερής, προστίθενται και ἕτερα ὀνόματα ξένων περιηγητῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Μονὴν μικρὸν πρὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς χώρας εἰς τοὺς Τούρκους (1460).

### 5) *Ἰερὲς ρ(ῶσσος;) Σισί(νιος;) 7020 (1512).*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἑξωνάρθῃκος τοῦ Καθολικοῦ και δύναται και τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τῆς γνώμης ὅτι ἀπὸ τοῦ 1460 - 1530 δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ ἐντελῶς ἡ Μονή.

- 6) *U. Nicolo Doghomich. 1570.*  
7) 1748. *Giorgios Puernogi . . .*

**Σημ.** Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐν πεσσῷ τοῦ Ὑπερώου ἄνωθεν τοῦ δεξιῦ κλίτους, τὸ δὲ δεύτερον ἐπὶ τῆς πλακὸς τοῦ ἀριστεροῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ ἀμφότερα προσθέτουσι δύο νέους περιηγητὰς ἐπισκεφθέντας τὴν Μονὴν κατὰ τὰ ἔτη 1570 καὶ 1748.

3. Ὀνόματα προσκνητῶν  
καὶ πληροφορία περὶ τῆς Μονῆς (εἰκ. 10).

- 1) 1477... *ἦλθεν (;) καὶ Ἰω(άννης;) ὁ ἀδελφὸς (;) καὶ Δεινάρδος καὶ... Φηλανθροπηνός...*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον παρὰ τὸ δεξιὸν πλαίσιον τῆς κεντρικῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ, χρησιμεύει δὲ ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀναμίξεως φραγκικῶν καὶ βυζαντινῶν ὀνομάτων καὶ ἐπωνυμιῶν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα (βλ. καὶ κατωτέρω). Ἡ χρονολογία τῶν συμπίπτει πρὸς τὴν λεγομένην ἐρήμωσιν τῆς Μονῆς.

- 2) *Θεοδώρητος.*

**Σημ.** Χάραγμα ἐπὶ τοῦ κάτω τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ πλαισίου τῆς αὐτῆς κεντρικῆς θύρας τοῦ Νάρθηκος διακρίνεται ἐκ τῆς γραφῆς του ὡς χάραγμα πολὺ ἀρχαιότερον τοῦ πρώτου.

- 3) *Φηλανθροπην(ος) Μπουλνέζος.*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ ἐξωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ εἰς τοῦτο κυρίως διαφαίνεται ἡ μετατροπὴ εἰς ὀνόματα κύρια ἐπωνυμιῶν Βυζαντινῶν, ὡς εἶνε τὸ ἐπώνυμον τῆς μεγάλης Βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν Φιλανθρωπηνῶν, ὅπερ ἔχει μετατραπῇ ἐνταῦθα εἰς κύριον ὄνομα.

- 4) *Μέμνηοο Κύριε ἐν τῇ Βασιλείᾳ σου Νικολάου τοῦ Χαλκάκου..... Ἀμὴν 6989 (=1481).*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πεσσῷ τοῦ Ὑπερώου ἄνωθεν τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους καὶ ἀνάγεται καὶ τοῦτο εἰς τοὺς λεγομένους χρόνους τῆς ἐρημώσεως τῆς Μονῆς.

- 5) *Μηνὶ Μαῖω γ'. Ἦλθε Σταμάτιος... καὶ ἐπροσκύνησε ἐν τῇ ἁγίᾳ Μονῇ ταύτῃ καὶ μνήσθῃ Κ(ύρι)ε τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου. Ἀμὴν.*

- 6) *αφιε' (1515). Αὐγουστου ιη'. Θεόδωρος Κυπριανός.*

**Σημ.** Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πεσσῷ τοῦ Ὑπερώου, τὸ δὲ δεύτερον, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς νομιζομένης ἐρημώσεως, εἰς πλαίσιον τῆς πυλίδος τοῦ Κωδωνοστασίου ἥτοι τοῦ παλαιοῦ Πύργου τῆς Μονῆς.

- 7) *Ἔτος 1577 ἐν μηνὶ μαῖω οἱ σι πρότι ἤρθαμε οἱ Θεοβέοι.*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ πλακὸς τοῦ δεξιῦ κλίτους καὶ εἶνε δηλωτικὸν τῆς ὑπαρχούσης μεταξὺ Θηβῶν καὶ Μονῆς Ὀσίου Λουκᾶ σχέσεως, ἐξ ἧς ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὄνομα τῆς γνωστῆς ρωμαϊκῆς Σαρκοφάγου τῆς ἀποκειμένης μέχρι σήμερον δεξιᾷ τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ ἐν Θήβαις Ναοῦ τοῦ Νεκροταφείου παρὰ τὸ Ἰσμήνιον, τῆς φερομένης ὡς τοῦ τάφου τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ (βλέπε σχεδιάγραμμα αὐτῆς καὶ παρὰ Barsky ἐν Stranstvonapanija Basilja Grigorovica - Barskago, τόμ. 4, Περτρούπολις, 1887, σελ. 150).

- 8) 1599 *ἦλθεν Γεράσιμος ζωγράφος Βουδρακούλως.*

**Σημ.** Εὐρίσκεται κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ Ὑπερώου ἄνωθεν τοῦ δεξιῦ κλίτους.

- 9) 1658 *Ἰω(άννης) Ἱατρός.*  
10) + *αρχα' (=1671) ἐν μηνὶ ὀκτωβρίου ἱστάς δυο ηρθε διακος ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα στο(ν) ἀγγο λουκᾶ.*  
11) 1688 *Δημητριος Χαραπολέμης Καλόμελος.*

**Σημ.** Εὐρίσκονται κεχαραγμένα ἐπὶ τοίχων τοῦ Ὑπερώου (ἄνωθεν τοῦ δεξιῦ κλίτους) καὶ εἶνε ὡς καὶ τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα, χαράγματα προσκνητῶν τῆς Μονῆς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

- 12) 1701 *Μαγίου 3 Μηκέλης Στομερήτης λεγόμενος Μπιρληνιάνης.*  
13) 1709 *Μ(αί)ου 4 Λεονάρδος Κονόμος.*  
14) 1712 *Μαγίου Ἐγὼ Στυλιανὸς Γεμήας.*  
15) 1718 *Μαγίου 3 Ἀρτόμης Παλιολόγος.*  
16) 1726 *Μαγίου 3 Γιάννης Αουτζής.*

**Σημ.** Πάντα τ' ἄνωτέρω εἶνε κεχαραγμένα ἐπὶ τοίχων τοῦ Ὑπερώου (δεξιῦ κλίτους) καὶ εἶνε ὀνόματα προσκνητῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

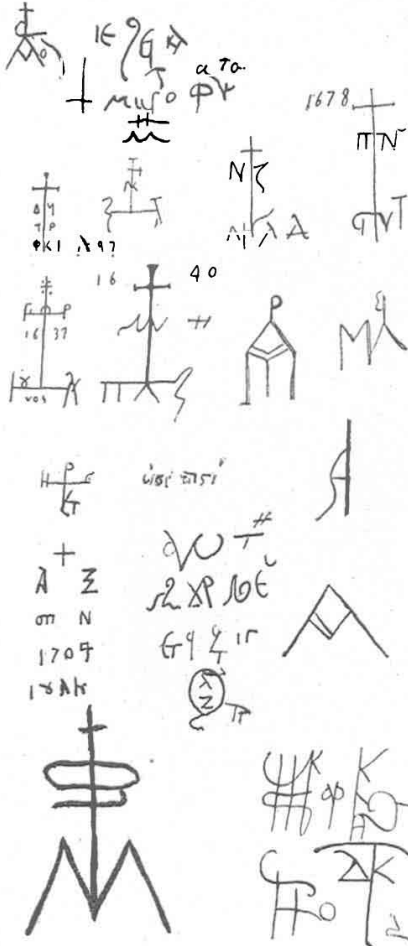
- ① 1577 κρ ιρλιν κρ  
 . Ιωάννης υ γιανφ υ γιανφ  
 Φαλανδρον
- ② Θεο Δωρ  
 Τος
- ③ Φλ θροππ Νιλαντ
- ④ 1599 κρ  
 ΜΗΤΡΑ
- ⑤ 1658 1670  
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΡΩΤΟΧΕΡΗΣ  
 ΚΑΛΟΜΕΛΟΣ
- ⑥ 1701 ΜΑΓΗΣ 3 ΜΗΚΕΛΗΣΤΗ  
 ΜΕΡΗΤΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ  
 ΜΤΡΛΗΗΤΑΡΗΣ
- ⑦ 1712 ΜΑΓΗΣ  
 ΕΙΣΕΛΗΑΜΟΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑧ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑨ 1704 Κ84  
 ΛΕΟΝΑΙΔΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ
- ⑩ 1718 ΜΑΓΗΣ 3  
 ΛΕΟΝΑΙΔΟΣ ΚΟΝΟΜΟΣ
- ⑪ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑫ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑬ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑭ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑮ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑯ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑰ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑱ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑲ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ⑳ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉑ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉒ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉓ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉔ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉕ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉖ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉗ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉘ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉙ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉚ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉛ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉜ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉝ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉞ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㉟ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊱ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊲ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊳ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊴ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊵ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊶ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊷ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊸ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊹ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊺ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊻ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊼ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊽ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊾ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ
- ㊿ 1726 ΜΑΓΗΣ 3 ΙΑΝΗΣ ΧΕΓΩΜΕΡΟΣ

Εικ. 10. Χαραγματα προσκυνητών.

#### 4. Μονογράμματα καὶ σφραγὶς τῆς Μονῆς (εἰκ. 11 καὶ 12).

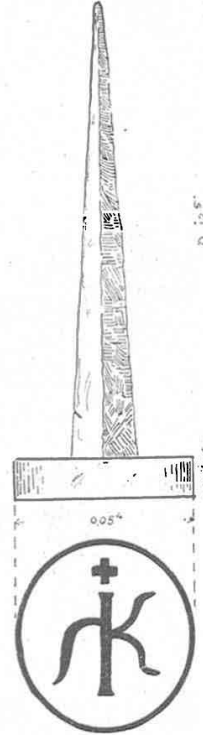
Ἐν τέλει παραθέτω μονογράμματα καὶ συμπλήματα, ὧν τινὰ μετὰ χρονολογίας, ἀντιγρα-

φάνευσεν ἐμπειρηγμένη ἐπὶ ἀρχαίου παραθύρου παλαιοῦ διαμερίσματος τῆς Μονῆς χρησιμεύοντος ἀνέκαθεν ὡς ἀποθήκη τῆς οἰκίας τοῦ ἁγίου αὐτοῦ οἰκοῦντος μοναχοῦ (νῦν οἰκία Προκοπίου).



Εἰκ. 11. Μονογράμματα κεχαραγμένα ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκά.

φέντα ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ Καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου Πύργου τῆς Μονῆς (εἰκ. 11) καὶ τελευταῖον σφραγίδα ἀνευρεθεῖσαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ νῦν ἡγουμένου καὶ ἐπιμελητοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ μνημεῖου πανοσιωτάτου Ἀγαθαγγέλου. Ἡ σφραγὶς (εἰκ. 12) δύναται ν' ἀναγνωσθῇ: Ἅγιος Λουκάς, τοῦ σταυροῦ τοῦ εὐρισκομένου ἁγίου αὐτοῦ ἐκ Ἀ καὶ Κ συμπλήματος ἀποδίδοντος προφανῶς τὸ ἅγιος. Ἡ σφραγὶς



Εἰκ. 12. Παλαιὰ σφραγὶς τῆς Μονῆς.

**Σημ.** Πλὴν τῆς περισυλλογῆς τῶν γλυπτῶν καὶ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων ἡρευνήθη ὑπ' ἐμοῦ — ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνατεθείσης μοι τότε ἐποπτείας τῶν ἐπισκευῶν — καὶ τὸ παλαιὸν σχῆμα τῆς Βυζαντινῆς Μονῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδιαγράμματος τοῦ Barsky (1745), παραμείναντα εἰσέτι βυζαντινῶν χρόνων κελλῖα, ἡ Τράπεζα μετὰ τῆς διασωθείσης παλαιότερας Ἑστίας καὶ ἡ βυζαντινὴ Κιστέρνα ἐνήργησα δὲ καὶ σκαφικὴν ἔρευναν πρὸ τοῦ Καθολικοῦ, ἔνθα ἀνεῦρον τὴν παραδιδομένην Φιάλην. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς μελέτης μου, ὅπερ δὲν παρατίθεται ἐνταῦθα ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς παρασκευῆς κατόψεων καὶ σχεδίων, δημοσιευθῆσεται προσεχῶς ἐν τῷ Δελτίῳ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

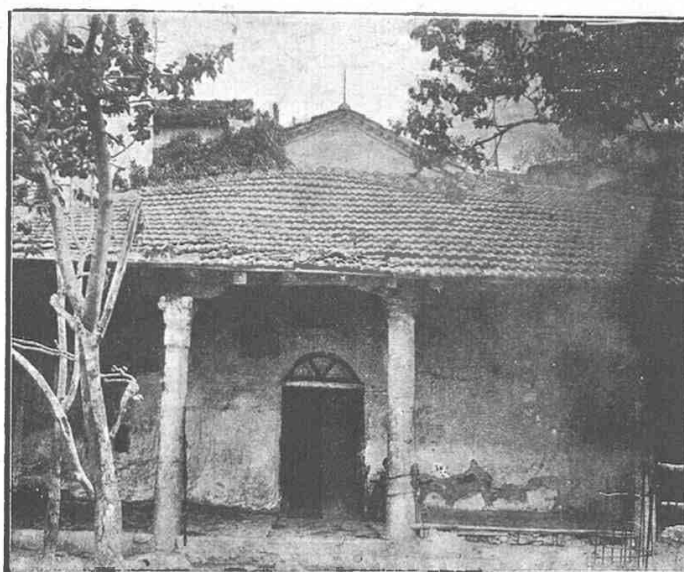


# ΤΟ ΚΕΡΑΜΕΝΤΙΜ-ΤΖΑΜΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ διαμονὴν μου ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐργασιῶν, γενομένων ὑπὸ τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1921 ἐν τῷ καυθέντι Ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, μοι ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ μελετήσω τὸ μὴ ἐπαρκῶς γνωστὸν εἰσέτι Κεραμεντίμ-Τζαμί καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ψηφιδωτὰ καὶ τὰς τοιχογραφίας, παρατηρήσεις δέ τινες περὶ αὐτοῦ δημοσιεύονται κατωτέρω.

ῥέον τουρκικὸν περίβλημα τοῦτο διασώζεται Ἰβυζαντινὸν μνημεῖον ἀρκούντως παλαιὸν καὶ ἄξιον λόγου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη παρατηρήσῃ καὶ ὁ Millet, ἐκπονήσας καὶ κάτοψιν αὐτοῦ, οὐχὶ ἐντελῶς ἀκριβῆ<sup>1</sup>.

Ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ μνημείου, ὡς ἔχει νῦν (εἰκ. 2), δεικνύει ὅτι τμήμα μόνον αὐτοῦ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν καταστραφέντος ὁλοκλήρου τοῦ δυτικοῦ μέρους αὐτοῦ, καταπεσόντος προσέτι καὶ τοῦ τρουλλοῦ, δὲν ἀντικατέστησαν οἱ Τούρκοι διὰ σαρμαρωτῆς στέγης, δι' ἧς ἐκάλυψαν ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα



Εἰκ. 1. Κεραμεντίμ-Τζαμί. Ν. πλευρά.

Εἰς τὴν κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως συνοικίαν τῆς Θεσσαλονίκης, δυτικῶς τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀρχαγγέλων (Ἰκισεριφ-Τζαμί) εὐρίσκεται τὸ Κεραμεντίμ-Τζαμί, κακῶς λεγόμενον ὑπὸ τινων Σουλτιζέ<sup>1</sup> (εἰκ. 1). Ὑπὸ τὸ πενιχρὸν καὶ καταρ-

Ἐκ τοῦ διασωθέντος ὅμως μέρους τοῦ μνημείου δυνάμεθα μετὰ πολλῆς βεβαιότητος νὰ συμπληρώσωμεν καὶ τὸ καταστραφέν, ὡς δεικνύει ἡ συμπληρωμένη κάτοψις (εἰκ. 3) εἰς ἣν μόνον δὲν προσετέθη νάρθηξ, καθ' ὅσον οὐδεμίαν περὶ αὐτοῦ ἔχομεν ἔνδειξιν.

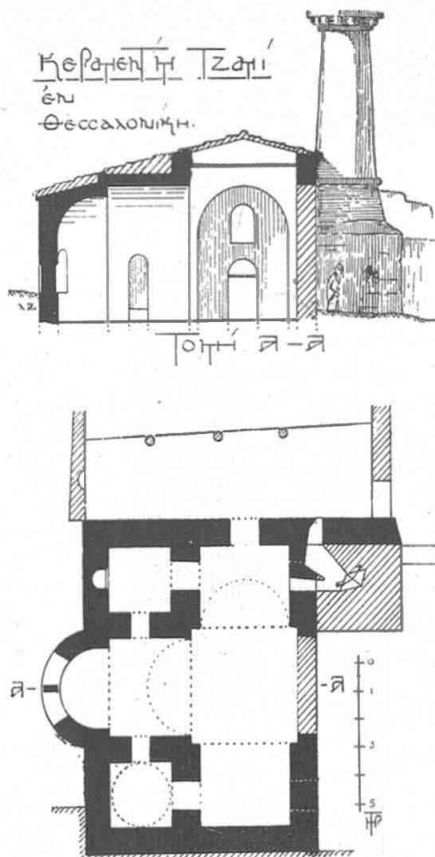
Τὸ μνημεῖον οὕτως ἀνήκει εἰς σειρὰν οἰκοδομημάτων τύπου γνωστοῦ, εἰς ἣν ὁ σταυρός, πάντοτε ἐγγεγραμμένος ἐντὸς τετραγώνου, διαγράφεται ὄχι μόνον εἰς τὴν στέγην ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κατόψει, σχηματιζομένων κατὰ τὰς γωνίας τεσσάρων τετραγώνων διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον στεγάζονται δι' ἡμι-

<sup>1</sup> Τὸ λανθασμένον ὄνομα Σουλτιζέ-Τζαμί ὑπὸ τὸν τύπον «Souloudja» ἀπαντᾷ εἰς τὸν τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Θεσσαλονίκης παρὰ Tafrali Topographie de Thessalonique Paris 1913. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνει ὑπὸ τὸν τύπον «Soulidjé» καὶ ὁ Millet L'Ecole greque dans l'architecture byzantine Paris 1916 σελ. 70 σημ. 4. Τὸ ὄνομα «Σουλτιζέ» φέρει ἡ συνοικία καὶ οὐχὶ τὸ Τζαμί, τὸ ὁποῖον πολλάκις ὀνομάζεται καὶ ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελήμ III, ἐπισκευάσαντος αὐτὸ κατὰ τὸ ἔτος 1208 τῆς Ἐγείρας (= 1797 μ. Χ.) ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Millet ἀναγράφων κατὰ λάθος τὸν Σουλτάνον Μουράτ.

<sup>1</sup> Millet ἐνθ' ἂν. σελ. 70 εἰκ. 33.

σφαιρική ὀροφή (calotte). Τοῦ τύπου τούτου πλὴν ἄλλων μνημείων<sup>1</sup> κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι δύναται νὰ θεωρηθῶσι τὸ Kalender-Hané-Djami καὶ τὸ Atik-Moustapha-Djami ἐν Κωνσταντινουπόλει<sup>2</sup>.

Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἶναι ἐκτισμένον διὰ



Εἰκ. 2. Κεραμεντίμ - Τζαμί. Κάτοψις καὶ τομή.

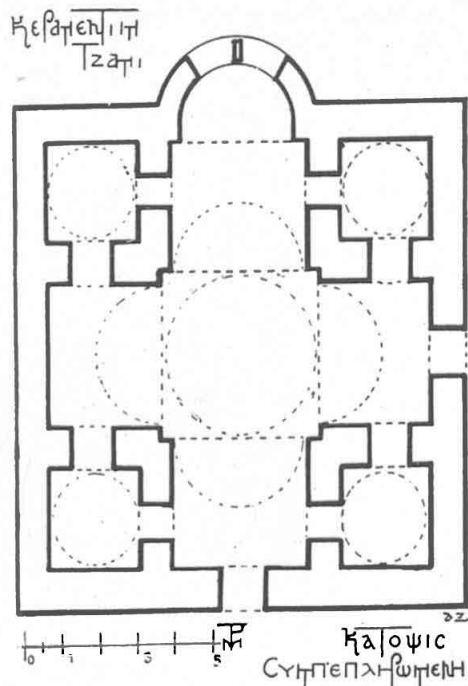
πλίνθων, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης.

Πλὴν τοῦ τρούλλου ἔχουσι καταστροφῇ, ἡ καμάρα τοῦ Β. σκέλους τοῦ σταυροῦ καὶ ἡ ἡμισφαιρική ὀροφή τοῦ πρὸς Ν. τοῦ Ἱεροῦ τετραγώνου διαμερίσματος, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσωτερικῶς διὰ σανιδωτῆς ὀροφῆς.

<sup>1</sup> Millet ἐνθ' ἀν. 70 x. ἔ.

<sup>2</sup> Millingen Byzantine churches in Constantinople London 1912 σελ. 183 x. ἔ., 191 x. ἔ.

Ἐκ τῆς γλυπτικῆς διακοσμήσεως τοῦ μνημείου πενιχρότατα μόνον λείψανα διεσώθησαν. Πλὴν τῆς μαρμαρίνης πλακός, τῆς διαχωρίζουσας τὸ μέγα δῖλοβον παράθυρον τῆς ἀψίδος (εἰκ. 4) καὶ ἡ ὁποία παρουσιάζει παράδειγμα λεπτοφυέστερον καὶ κομψότερον τύπου συνήθους ἐν Θεσσαλονίκη, ἀντιπροσωπευομένου ἀπὸ τὰ ὀγκώδη χωρίσματα τοῦ Eski-Djouma καὶ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου<sup>1</sup>, διεσώθησαν ἀπερριμμένα,



Εἰκ. 3. Κάτοψις συμπεληρωμένη.

ἐν ἐπιστύλιον (εἰκ. 8) καὶ τεμάχιον ἐκ τοῦ κάτω μέρους τετραγώνου κιονίσκου, φέροντος ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἀνάγλυφον διακόσμησιν<sup>2</sup> (εἰκ. 5). Τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα γλυπτά, ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὸ Τέμπλον τοῦ Ναοῦ, προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρας τινος ἐπισκευῆς, γενομένης περὶ τὸν 10<sup>ον</sup> ἴσως αἰῶνα.

Σπουδαιότερα εἶναι τὰ λείψανα τῆς διὰ τοι-

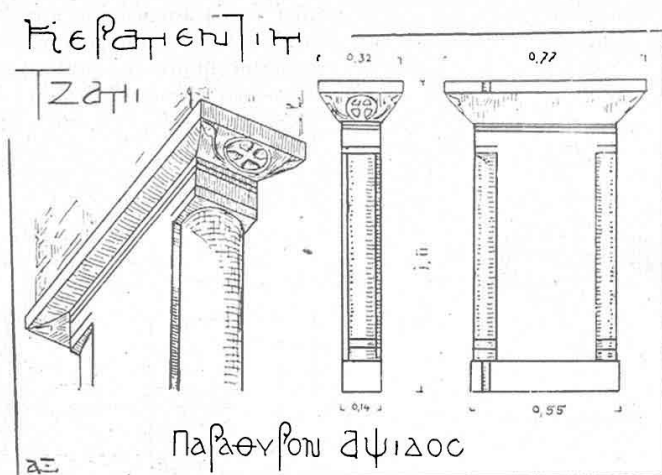
<sup>1</sup> Millet ἐνθ' ἀν. σελ. 205 εἰκ. 101. Ἀρχαιολ. Δελτίον 1918 Συμπλήρωμα Πίν. 7 εἰκ. 21.

<sup>2</sup> Τὸ τελευταῖον τοῦτο μετεκομίσθη χάριν ἀσφαλείας εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

χογραφιῶν καὶ μωσαϊκῶν διακοσμήσεως τοῦ μνημείου.

Τοιχογραφίαι, ὧν ἔχνη εἶχεν ἤδη παρατη-

κατὰ τὸ ἀριστερὸν — τὸ ἀποκαλυφθὲν — μέρος ὑπὸ πελωρίου πτερωτοῦ λέοντος, ὃ ὁποῖος κρατεῖ διὰ τῶν ὀδόντων μέγα πολυτελῶς κεκο-



Εἰκ. 4. Πλὰς διλόβου παραθύρου ἀψίδος.

ρήση ὁ Millet, διεσώθησαν ἐπὶ τῆς πρὸ τῆς ἀψίδος καμάρας, τῆς ἀποτελούσης τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τοῦ σταυροῦ. Διακρίνονται ἐπὶ τῆς καμάρας ταύτης δύο στρώματα φέροντα τοιχογραφίας, ὧν τὸ δεύτερον — τὸ νεώτερον — διασφίζει τὴν ἐπ' αὐτοῦ διακόσμησιν λίαν κατεστραμμένην. Αὕτη συνίστατο ἐκ συνδεομένων τετραγώνων καὶ ῥόμβων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐξωγραφημένα πτηνά, κάλαθοι μετὰ καρπῶν κ.λ.π. Ἐν γένει ἡ διακόσμησις αὕτη ἦτο πολὺ ἀνάλογος πρὸς τὴν ψηφιδωτὴν τοιαύτην, τὴν εὐρισκομένην ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τόξων τινῶν ἐν Eski-Djouma<sup>3</sup>. Ἀναμφιβόλως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοίχων τοῦ μνημείου θὰ ὑπάρχωσι λείψανα τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα θέλουσιν ἀποκαλυφθεῖ μετὰ τὴν ἀπόξεσιν τῶν τουρκικῶν ἀσβεστωμάτων.

Τὸ ἄνω τμήμα τῆς ἀψίδος ἐκόσμηι ψηφιδωτὴ παράστασις, κεκαλυμμένη σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπ' ἀσβέστου. Μέρους μόνον τῆς παραστάσεως ταύτης κατωρθώθη ν' ἀποξεσθῇ ἐξ οὗ εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν ὅπωςδῆποτε τὸ εἰκονιζόμενον θέμα.

Ἐπὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος μέρους διακρίνεται τμήμα μεγάλου κύκλου, καταλαμβάνοντος τὸ κέντρον τῆς συνθέσεως καὶ βασταζομένου

σημμένον βιβλίον. Παρὰ τὸν λέοντα εἰκονίζεται



Εἰκ. 5. Τμήμα τετραγώνου κιονίσκου.

<sup>3</sup> Diehl - Le Tourneau - Saladin Les monuments chretiens de Salonique Paris 1918 Πίν. X 1.

γεροντική μορφή μέχρι περίπου της ὀσφύος μετὰ φωτοστεφάνου, φέρουσα τὰς χεῖρας παρὰ τὴν κεφαλὴν εἰς σῆμα καταπλήξεως (εἰκ. 6). Ὁ λέων μετὰ τοῦ βιβλίου φαίνεται ὅτι εἰκονίζει ἐνταῦθα τὸ σύμβολον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ἡ ὅλη δὲ παράστασις εἶχε πιθανώτατα ὡς θέμα τὸ ὄραμα τοῦ Προφήτου Ἰεζεκιήλ, πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ ὁποῖου συμφωνεῖ σχεδὸν πλήρως (Ἰεζεκ. Α' 4 κ. ἐ.). Ὁ παρὰ τὸν λέοντα γέρον φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰεζεκιήλ βλέπων τὸ ὄραμα (εἰκ. 7).

Ἰδεάν τινὰ τῆς ὅλης συνθέσεως θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ δώσῃ ἡ ἀνάλογος τοιχογραφία τοῦ ἐν σπηλαίῳ Ναοῦ τοῦ Παντοκράτορος παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Λάτμου, ὅπου

ὅλη αὐτοῦ κατασκευὴ δεικνύει ἔργον τῆς παλαιοβυζαντινῆς περιόδου ἀναγόμενον εἰς τοὺς περὶ τὸν 6<sup>ον</sup> ἢ 7<sup>ον</sup> πιθανῶς αἰῶνα χρόνους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὰ δύο ἀνάλογα μνημεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Kalender-Hané-Djami καὶ τὸ Atik-Moustapha-Djami, χρονολογοῦσι γενικῶς ἀπὸ τοῦ 9<sup>ου</sup> αἰῶνος<sup>1</sup>, τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ θεωρήσωμεν τὸ μνημεῖον τῆς Θεσσαλονίκης παλαιότερον ἀφ' οὗ ὁ τύπος οὗτος ἀπαντᾷ τὸν 5<sup>ον</sup> ἤδη αἰῶνα εἰς τὸν μικρὸν ναῖσκον παρὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Ala-dja-Jaila ἐν Λυκίᾳ<sup>2</sup>.

Σύγχρονον πρὸς τὸ οἰκοδόμημα δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ψηφιδωτὸν, ἂν καὶ πᾶς λό-



Εἰκ. 6. Τμήμα ἐκ τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἀψίδος : Πρ. Ἰεζεκιήλ καὶ σύμβολον τοῦ Εὐαγγελ. Μάρκου



Εἰκ. 7. Ὁ Πρ. Ἰεζεκιήλ ἐν τῷ ψηφιδωτῷ τῆς ἀψίδος.

γος πρὸ τῆς ἐντελοῦς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ εἶναι πρόωρος ἀκόμη.

ὅμως ἔχει γίνῃ καὶ ἀνάμειξις στοιχείων ἐκ τῆς συγγενοῦς παραστάσεως τοῦ ὁράματος τοῦ Ἡσαίου ἐπίσης δὲ λείπει καὶ ὁ βλέπων τὸ ὄραμα προφήτης<sup>3</sup>.

Πάντως περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῆς συνθέσεως ταύτης καὶ τῆς τεχνικῆς αὐτῆς ἐκτελέσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λεπτομερὴς λόγος πρὸ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ ψηφιδωτοῦ, διατηρουμένου πιθανώτατα ἀκεραίου ὑπὸ τὸ ἐξ ἀσβέστου ἐπίχρισμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως δυσκολώτατα ἀποκολλᾶται ὡς ἐκ τῆς ἀπολιθώσεως σχεδὸν αὐτοῦ, συνεπεία τῆς διὰ τῶν ρωγμῶν τῆς στέγης διεισδύσεως τῶν ὑδάτων.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ οἰκοδομήματος θὰ ἡδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ

Τέλος ὡς πρὸς τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Ναὸς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ διαφωτίσωσιν ἡμᾶς δύο γράμματα ἀποκείμενα ἐν τῇ Ἀγιορειτικῇ Μονῇ Βατοπεδίου<sup>3</sup>. Ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων τὸ μὲν φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου καὶ τὴν χρονολογίαν 1432 τὸ δὲ ὑπογράφεται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μεθοδίου μετὰ τῆς χρονολογίας 1453 καὶ εἶναι ἐπικυρωτικὸν τοῦ πρώτου. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀναφέρουσι τὴν ἐν Θεσσαλονικίᾳ ὑπαρξιν Ναοῦ

<sup>1</sup> Millingen ἐνθ' ἀν. πρ6. καὶ σελ. 335 Ebersolt-Thiers Les églises de Constantinople Paris 1913 σελ. 94, 110, 136, 257, 258 κ. ἐ. ὅπου ὅμως τὸ Kelender θεωρεῖται ὡς κτισθὲν κατὰ τὸ 598 μ. Χ.

<sup>2</sup> Rott Kleinasiatische Denkmäler Leipzig 1908 σελ. 318 κ. ἐ. εἰκ. 118.

<sup>3</sup> Ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Θεσσαλονίκης «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» Τόμ. Ι (1917) σ. 131 κ. ἐ.

<sup>1</sup> Wiegand Millet III 1: Der Latmos, Berlin, 1913 Πίν. I.

της 'Αγίας Παρασκευής, ἀνήκοντος εἰς τὴν 'Αγ. Σοφίαν, ὁ ὁποῖος σὺν τῷ χρόνῳ ἐγκαταλειφθεὶς καὶ σχεδὸν ἐρειπωθεὶς, παραχωρεῖται εἰς τινὰ ἐκ Καστορίας 'Οδηγητριανὸν καὶ τοὺς υἱοὺς του. 'Αναφέρεται δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν γραμμάτων, ὅτι οὗτοι «ὀφείλουσι νῦν κτίζειν καὶ τὸ σύνολον τοῦ Ναοῦ οἶκημα καὶ ἐπιμελεῖσθαι αὐτοῦ καὶ τοῦ ἁγιάσματος».

Πράγματι εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν Β. τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου ὑπάρχει μικρὸν σπήλαιον — ἁγίασμα — ἔτι καὶ σήμερον ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει παραμένον καὶ παρ' αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς Τούρκοις, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς παρὰ τὴν ὁπὴν αὐτοῦ θάμνους ἀναρτῶσι πολύχρωμα

μικρὰ ράκη πρὸς θεραπείαν διαφόρων ἀσθενειῶν.

Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν οὐδεμιᾶς ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἐκκλησιῶν, ὅσων τοὐλάχιστον περιήλθον μέχρις ἡμῶν, ὑπάρχει τοιοῦτον ἁγίασμα ὅα ἡδυνάμεθα ἴσως νὰ ταυτίσωμεν τὸν ἐν τοῖς ἐγγράφοις ἀναφερόμενον Ναὸν τῆς 'Αγίας Παρασκευῆς πρὸς τὸ ἐν ταῦθα περιγραφὴν μνημειον, τὸ ὁποῖον πράγματι δεικνύει ἱχνὴ ἐρειπώσεως καὶ ἐπισκευῶν παλαιότερων πιθανώτατα τῶν γενομένων κατὰ τὴν εἰς Τζαμίον μετασκευὴν αὐτοῦ.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ



Εἰκ. 8. Μαρμαρίνον ἐπιστύλιον.

## ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΙΚΩΝ ΜΕΤΑ ΘΑΛΑΣΣΟΜΑΧΙΑΣ

Ὅλιγα λεπτά πρὸς Ν. τῶν χωρίων Ντομάτα-Καλλιγᾶτα τῆς Κάτω Λιβαθοῦς, ἐντὸς ἐλαιῶνος, κεῖται παρεκκλήσιον τοῦ 'Αγ. Βασιλείου. Ἐντὸς τοῦ ἐγκαταλειμμένου τούτου ναυδίου, ἐκεῖτο μεταξὺ ἄλλων<sup>1</sup> εἰκὼν κατὰ πλάτος ὀρθογώνιος (διαστάσεων 0,91 X 0,37). Ἐπὶ τῆς σανίδος εἶχε τεθῆ λεπτὸν στρώμα γύψου, ἐφ' οὗ ὁ τεχνίτης ἐξωγράφησεν. Ὁ γύψος οὗτος ἐνεκα τῆς υγρασίας ἔχει ἀποπέσει πολλαχού. Ἰδίως ἐφθαρμένη εἶναι κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἡ εἰκὼν.

Κατὰ τὸ ἄνω ἀριστερὸν ἄκρον παριστάνονται ἐπὶ νεφελῶν τρεῖς μορφαί: Ἡ Θεοτόκος ἐν στάσει δεομένης· σφίζεται μέρος μόνον τοῦ προ-

σώπου, πολὺ καλῆς Κρητικῆς τέχνης. Δεξιώτερον ὁ Χριστὸς, κρατῶν ἠνεωγμένον Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν· τελείως σχεδὸν κατεστραμμένος. Ἐτι δεξιώτερον ὁ 'Αγ. Νικόλαος, κατεστραμμένος τὸ πρόσωπον, κρατῶν δ' Εὐαγγέλιον καὶ εὐλογῶν.

Ὑπὸ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο καθ' ἅπαν τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος εἰκονίζεται ἡ ἱστορία τοῦ γεγονότος δι' αὐτὴ ἀνετέθη. Ἡ παρουσία τοῦ 'Αγ. Νικολάου δηλοῖ ὅτι πρόκειται περὶ θαλασσίου συμβάντος, πράγματι δ' εἰκονίζεται συμπλοκὴ δύο πλοίων.

Ἀριστερὰ παρίσταται πλοῖον κατὰ μῆκος, ἔχον συνεσταλμένον τὸ ἱστίον καὶ φεύγον πύσῃ δυνάμει διὰ τῶν κωπῶν πρὸς ἀριστεράν. Πλήθος ἀνδρῶν ἔνδοθεν αὐτοῦ, φερόντων ἐνδυμασίας ἐρυθρὰς ἢ κυανᾶς καὶ ἀσκεπῶν, πυροβολοῦσι πάντες ὁμαδὸν διὰ τῶν τρομπονίων τῶν ἐναντίον ἑτέρου πρὸς τὰ δεξιὰ πλοίου, τὸ ὁποῖον καταδιώκει αὐτούς.

Κατὰ τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου ἀνὴρ ἀνέχων τὰς χεῖρας δέεται· κατὰ δὲ τὴν πρύμναν, καθ' ἣς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ἐφορμᾷ, ἵσταται ἀγερῶς ἀνὴρ ὄρθιος, κρατεῖ δὲ κατακορύφως ἐν τῇ χειρὶ μακρότατον καὶ εὐθὺ ξίφος γυμνόν. Ὅπισθεν τούτου ἀνὴρ ἐν κυανῇ περιβολῇ γονατιστὸς περιμένει καὶ οὗτος ἀγωνιωδῶς τὴν στιγμὴν τῆς προσβολῆς. Μετὰ τοὺς δύο τούτους

<sup>1</sup> Ἐκ τοῦ αὐτοῦ παρεκκλησίου παρέλαβε καὶ ἐκόμην εἰς τὸ Βυζαντινὸν τμήμα τοῦ μουσείου Ἀργοστολίου τῇ ὑποδείξει μου ὁ κ. Ν. Γιαννόπουλος καὶ ἐτέραν εἰκόνα Παναγίας ἀριστεροκρατούσης, ωραίας καὶ ἐκφραστικωτάτης τέχνης. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἔργον τοῦ Ἀνδρέου Καραντινοῦ, ὅστις μετὰ τοῦ Ἑμμανουὴλ Τζάννε, Κωνσταντινίου Μπουνιαλῆ, Στυλιανοῦ Δευάρη Τζαγκαρόλου ἐν μέρει καὶ ἄλλων εἶναι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τεχνιτῶν τῆς καλουμένης Κρητικῆς σχολῆς ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ. Ἡ εἰκὼν φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ τεχνίτου καὶ τὸ ἔτος 1705. Ἴδε περὶ Καραντινοῦ Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι, Ἀθῆναι, 1893 σελ. 162 (ὅπου θέτει αὐτὸν ὑποθετικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος καὶ ἀγνοεῖ ἂν ὑπάρχῃ εἰδήσεις τις βεβαία περὶ αὐτοῦ). Κ. Ζησίου, Κεφαλληνίας Χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες, Ἀθῆναι, 1900 σελ. 10 (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἀρμονίας» Δ' τεύχος).



ἀρχηγούς τῆς ἀμύνης ἔπονται ἄλλοι κρατοῦντες ἕτερα ἀμυντικά ὄπλα.

Πέραν τῆς πρῶρας τοῦ πλοίου ἀριστερώτατα ἐντὸς τῶν κυμάτων (τὰ ὅποια παρίστανται διὰ συνεχῶν βαθυκυάνων σπειρομαϊάνδρων), μορφῇ ἐρυθροχίτων, γυνή, ὡς δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τοῦ ἀγενείου προσώπου καὶ τῆς μακρᾶς κόμης, πεσοῦσα ἐκ τοῦ πλοίου κολυμβᾷ καὶ ἀνατείνουσα τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας ἱκετεύει ἐν ἐντρόμῳ μορφῇ. Ἐτέρα δὲ γυνή ἐν τῇ φοβερᾷ στιγμῇ τῆς ἀρχομένης ἡδὴ πάλῃς ἔχει ζητήσει

προβόλου ἱστοῦ ἔχουσι συγκεντρωθῇ ἑξᾶς τῶν ἀνδρῶν τούτων, ὧν εἷς φέρει ἐν τῇ χειρὶ ὑψωμένην γυμνὴν πελωρίαν *κυρτὴν* σπάθην. Ἐτεροι προτείνουνσι *κοντάρια* κατὰ τῶν ὑπερασπιζομένων τὴν πρύμναν τοῦ διωκομένου πλοίου, ἐφ' οὗ φαίνεται ὅτι ἔχουσι ρίψει καὶ σχοινίον, ὅπερ δι' ἀρπάγης προσεκολλήθη ἐπ' αὐτοῦ. Εἰς δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἑκτείνας τὰς χεῖρας καὶ δραξάμενος τῶν θωρακίων τοῦ φεύγοντος πλοίου, ετοιμάζεται νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς τούτου. Ὅπισθεν τῆς ομάδος τῶν ἐξ ἐπιτιθεμένων ἀν-



ἐπ' ἴσης ἐν τοῖς κύμασι καταφύγιον, δραξάμενη δὲ σανίδος ρίπεται εἰς τὸ πέλαγος καὶ κολυμβᾷ παρὰ τὴν πρύμναν τοῦ πλοίου, πειρωμένη νὰ ἀπομακρυνθῇ πρὸς τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν<sup>1</sup>.

Δεξιὰ τοῦ περιγραφέντος παρίσταται ἐφορμῶν, μέγα καὶ πολὺκωπον, τὸ ἀντίπαλον πλοῖον, ἔχον ἐπ' ἴσης συνεσταλμένον τὸ ἱστίον. Τὸ κατὰστρωμα εἶναι ἀσφυκτικῶς πλήρες ἀνδρῶν φερόντων ἐρυθρὰς καὶ κυανᾶς περιβολάς, ἐπὶ δὲ τῶν κεφαλῶν κίτρινα *σαρίκια* μετ' ἐρυθροῦ θυσάνου ἐν τῇ κορυφῇ. Πάντες ὁμοῦ πυροβολοῦσι κατὰ τοῦ προηγουμένως περιγραφέντος πλοίου. Κατὰ δὲ τὴν πρῶραν καὶ δὴ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ

δρῶν σπεύδει πρὸς τὴν πάλιν καὶ γιγαντώδης αἰθίῳψ μετὰ πελωρίας κεφαλῆς, κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ κοντάριον.

Προφανῶς λοιπὸν οἱ ἄνδρες οὗτοι ετοιμάζονται νὰ ἐκτελέσωσιν *εἰσπήδησιν*, κωλυόμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ὧν προεξάρχει ὁ κρατῶν τὸ μακρὸν εὐθὺ ξίφος.

Ἀμφοτέρα τὰ πλοῖα φέρουσι κατὰ τὰς πρύμνας θωράκια ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Μεταξὺ τῶν θωρακίων ἐν τῇ πρύμνῃ τοῦ ἐπιτιθεμένου πλοίου διαφαίνεται ἡ μορφὴ ἀνδρὸς σαρικιοφόρου, ὅστις μὴ μετέχων τῆς συμπλοκῆς φαίνεται πᾶσαν τὴν προσοχὴν στρέφων εἰς τὸ νὰ κυβερνᾷ τὸ πλοῖον.

Ἡ παράστασις σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ εἶναι εὐδιάκριτος. Μόνον τὸ μῆζον πλοῖον, τὸ ἐφορμῶν, εἶναι ὀλίγον βεβλαμμένον κατὰ τὴν πρύμναν καὶ τὸ ἱστίον.

Ἄνω δεξιὰ τῆς εἰκόνης σώζεται τέλος ἡ ἐπιγραφὴ ἥτις ἐπεξήγει τὸ συμβάν, κολοβὴ δυστυχῶς, διότι ὁ γύψος ἔχει ἀποτριβῇ. Τὸ σφ-

<sup>1</sup> Τὴν μορφὴν ταύτην δὲν εἶχον ἐγὼ προσέξει κατὰ τὴν πρώτην ἐξέτασιν τῆς εἰκόνης ἕνεκα τοῦ ἀτελοῦς καθαρισμοῦ, υπέδειξε δὲ μοι ταύτην ὁ κ. Γιαννόπουλος μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς εἰκόνης εἰς Ἀργυστόλιον καὶ τὸν πληρέστερον αὐτῆς καθαρισμόν. Μορφὴ ἴσως ἀνθρωπινὴ εἶναι καὶ ἕτεραι τῆς κίτρινης οἰονεὶ προτομὴ ὑπὲρ τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου ἐντὸς τῶν κυμάτων, ἴσως ὁμοῦ εἶναι καὶ ἀπλὴ κηλὶς τοῦ χρωστικτοῦ.





Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν καὶ συμφώνως πρὸς τῶν αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος Δεόρ[τ]ης] ἦτο ἀπεσταλμένος μετὰ τινων ἄλλων ἀμπαδόρος. Τὴν λέξιν ταύτην ἐν οὐδενὶ γλωσσάρῳ οὔτε ἄλλῳ βοηθήματι ἠδυνήθημεν νὰ εὑρω. Βεβαίως ὅμως εἶναι ναυτικὴ λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ ἀμπάρι (= κύτος). Πρὸς ὁμοίους σχηματισμοὺς μίνα (μεταλλεῖον) — μινადόρος, στοιβάξω — στοιβαδόρος (οὕτω καλοῦσιν ἐν Κεφαλληνίᾳ τοὺς ἀποθηκεύοντας ἐν βαρελίοις τὴν σταφίδα), τζόγος, τζογάρω — τζογαδόρος (= παίκτης) κλπ. Ὁ ἀμπαδόρος λοιπὸν θὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὸ ἀμπάρι, ἔμαθον δὲ καὶ παρὰ ναυτικῶν, ὅτι σημαίνει πράγματι τὸ ναυτικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀποθηκαρίου<sup>1</sup>.

Μετὰ τὴν λέξιν ἀμπαδόρος φαίνεται ὅτι ἦτο τελεῖα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἥς φαίνεται ἵχνος, ἡ δὲ ἐπομένη φράσις ἀρχίζει διὰ κεφαλαίου γράμματος (Εἰς πόλιν κλπ.). Ἐπ' ἴσης τελεῖα θὰ ἦτο καὶ κατωτέρω, διότι διὰ κεφαλαίου γράμματος ἀρχεται καὶ ἡ ἐπομένη φράσις, Εἰς τὸ νησί κλπ.

Περὶ τοῦ νησίου τούτου Βαρ... (σφίζεται καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ τετάρτου γράμματος, δ ἀσφαλῶς). εἰμεθα βέβαιοι ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νησιδίου Βαρδιάνου.

Τὸ νησίδιον τοῦτο κεῖται πρὸ τῆς Κεφαλληνίας κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ εὐρέος κόλπου Λιβαδίου. Ὁνομάσθη δ' οὕτω (Guardiano) ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν διὰ τὸ ἐπικαιρὸν τῆς θέσεως ὡς πρὸς τὸν λιμένα ἢ διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐγκατάστασιν φρουρᾶς. Πιθανώτατα ἢ μᾶλλον ἀσφαλῶς τὸ νησίδιον εἶναι ἡ Λητῶα ἢ Λιθία τῶν Ἀρχαίων, ἥς μνημονεύει ὁ Πλίνιος, (4, 12, 55), ἃν καὶ τινες ἠμφισβήτησαν τοῦτο<sup>2</sup>.

Παρὰ τοῦτο λοιπὸν τὸ νησίδιον φαίνεται ὅτι οἱ πειραταὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ διερχομένου πλοίου καὶ ἐγένετο ἡ μάχη<sup>3</sup>.

Τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τόσον ἐλλιπῆ ὥστε οὐδὲν ἕτερον δύναται νὰ προσθέσωσιν εἰς τὸ ὅλον.

Ὀλίγων ἔτι λέξεων χρῆζει ὁ περιέργος τρόπος καθ' ὃν ὁ τεχνίτης παρέστησε τὴν θάλασσαν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει. Εἰς τὰ σύγχρονα τῇ εἰκόνι ζωγραφικὰ ἔργα ἡ θάλασσα παρίσταται ἢ διὰ χρώματος ἀπλοῦ καὶ ἀκραίου, εἴτε δίδονται ἀποχρώσεις διὰ φθορᾶς τῶν χρωμάτων, εἴτε καὶ μένει ἐντελὴς ἀδήλωτος ἡ θάλασσα. Καὶ τοὺς τρεῖς τρόπους εὑρον εἰς τὰ ζωγραφικὰ ἔργα τοῦ 17<sup>ου</sup> καὶ 18<sup>ου</sup> αἰῶνος, οἱ δὲ τεχνῖται παρέστησαν τὴν θάλασσαν μᾶλλον ἢ ἦτον κατὰ φύσιν, ἀναλόγως τῆς ἰδίας αὐτοῦ δεξιότητος ἑκαστος. Ἐν τῇ παρούσῃ ὁμοῦ περιπτώσει ὁ τεχνίτης μετεχειρίσθη ὅλως ἀσυνήθην τρόπον, συμπεσὼν παραδόξως πρὸς τὸν τρόπον ἐργασίας τεχνιτῶν ἀφισταμένων αὐτοῦ χιλιετηρίδας ὅλας, τεχνιτῶν τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ παλαιότερου χαλκοῦ αἰῶνος. Τὴν θάλασσαν παρέστησε διὰ χρώματος βαθέος κυανοῦ, ἐπέγραψε δ' εἰς τὸ στρώμα τοῦτο διὰ λευκοῦ χρώματος σπείρας ἐκ λεπτῶν γραμμῶν πολλῶν ὁμοῦ. Αἱ σπείραι αὗται συνέχονται μεταξὺ τῶν ἄλλ' οὐχὶ κανονικῶς πάντοτε, δι' ἐφαπτομένων. Καὶ αὗται δ' αἱ σπείραι δὲν εἶναι πανταχοῦ κανονικαί. Ἀλλαχοῦ αἱ δέσμαι τῶν γραμμῶν καμπυλοῦνται καὶ ἐλίσσονται, χωρὶς νὰ ἀποτελῇται κανονικὴ σπείρα.

Παράδοξον ὁμοιότητα παρουσιάζει ὁ τρόπος οὗτος τῆς παραστάσεως τῆς θαλάσσης πρὸς τὸν ἐγγράκτον διάκοσμον τῶν τηγανοειδῶν σκευῶν τῆς Σύρου τῶν ἀνακαλυφθέντων πρὸ 25ετίας περίπου καὶ ἀνηκόντων εἰς τὴν Κυκλαδικὴν ἐποχὴν. Τὰ σκευῆ ταῦτα φέρουσιν ἐγγράκτους σπείρας εἴτε κύκλους ὁμοκέντρους ἡωμένους δι' ἐφαπτομένων. Καὶ ἐνταῦθα δέ, εἰς μερικὰ τῶν σκευῶν ὁ τεχνίτης ἠθέλησε διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ δηλώσῃ τὴν θάλασσαν, διότι πολλὰ σκεῖν μεταξὺ τῶν σπειρῶν φέρουσι πλοῖον καὶ ἱχθύν<sup>4</sup>.

Ὁμοιότητα πρὸς τὰ σκευῆ τῆς Σύρου καὶ κατὰ δεύτερον λόγον πρὸς τὴν ἡμετέραν εἰκόνα ἔχει καὶ ὁ διάκοσμος τῆς στέγης τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ ἐν Ὁρχομενῷ θολωτοῦ τάφου (Ἴδε Schliemann Orchomenos πίν. 1 καὶ 2). Ἀλλ' ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ θαλάσσης, ὡς περὶ ταύτης πρόκειται ἀσφαλῶς εἰς τὰ σκευῆ τῆς Σύρου, ἥς τὴν παράστασιν ὑπο-

<sup>1</sup> Παρὰ du Cange ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἀμπασαδόρος ἀλλ' εἶναι κατ' ἐμὲ ὅλως ἀπίθανον ὅτι ὁ τεχνίτης ἐκ λάθους συνέκοψε τὴν συλλαβὴν σα. Βεβαίως ἡ λέξις ἀμπασαδόρος (ambassadeur) ἀρμόζει κάλλιστα εἰς τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ εἰς τὰ λεγθέντα περὶ Νικολάου Δεόρτ[η] κατὰ τὸ 1627, ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ ἐπιγραφῆς ἐν λίθῳ, ὅπου τὸ σφάλμα εἶναι δυσδιόρθωτον. Ὁ τεχνίτης λοιπὸν θὰ ἠδύνατο νὰ διορθώσῃ εὐκόλως τὴν λέξιν ἀμπαδόρος εἰς ἀμπασαδόρος ἀπαλείφων τὸ χρώμα.

<sup>2</sup> Ἴδε Bursian, Geogr. von Griechenland, τ. 2, σελ. 378. Πρὸς καὶ Μηλιαράκιν, Γεωγρ. Κεφαλ. 225-6. Ὁ Τσιτσέλης βεβαίως ὅτι ἤκουσε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ νησιδίου εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὀλίγον τι παρεφθαρμένον (Παρνασσού 1, 1887 σελ. 679).

<sup>3</sup> Τυχαίως μοι διηγήθη τις ὅτι ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, ἥτις κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα εἶναι ἀβαθής, διέκρινεν ἀθρόα λείψανα ναυαγίου καὶ σωρὸν σφαιρῶν στρογγύλων, διὰ τινος εἰδικοῦ φακοῦ ὃν ἔχουσιν οἱ ναυτικοί.

<sup>4</sup> Εὐρέθησαν περὶ τὰ 32 τοιαῦτα σκευῆ ὧν τὰ 7 φέρουσι πλοῖον. Ἴδε X. Τσουνταν, Ἀρχ. Ἐφημ. 1899 σελ. 86 ἐξ. Ἀπεικόνισιν ἴδε προχείρως καὶ ἐν Καθβὰδι: Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σελ. 390.

δηλοῖ καὶ ὁ ἐπίτηδες χαρασσόμενος ἰχθύς<sup>1</sup>. Τὸ συμπλεγμα τοῦτο τῶν σπειρῶν ἐγένετο πλεόν κοσμηματικὸς τύπος οἰκειότατος τῇ Μυκηναϊκῇ τέχνῃ.

Ἀπίθανον εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ τεχνίτης τῆς εἰκόνος εἶδε καὶ ἐμιμήθη ἄλλοθεν τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως τῆς θαλάσσης. Μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς πέρυξ φύσεως, ἐνεργοῦσης πάντοτε ὁμοιομόρφως καὶ σταθερῶς ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου προξενεῖ τὴν ἀναπαράστασιν ὁμοίων καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ὁμοίων τύπων ἐν τῇ τέχνῃ.

Οὕτω εἰς φυσικὸς κοχλίας π. χ. ἡ ὄψις περὶ ἑαυτὸν εἰλιγμένος ἠδύνατο νὰ γενήσῃ εἰς δύο τεχνίτας ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων ἐργαζομένων καὶ κατὰ ἀφεστῶσας ἐποχὰς τὴν ἰδέαν μιᾶς σπείρας. Ἐν τῷ Ἑθνικῷ Μουσείῳ ὑπάρχουσιν ἄγγεια ἐξ Ἀμερικῆς προερχόμενα, ὧν ὁ διάκοσμος παρουσιάζει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸν τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων τῆς Θεσσαλίας.

Τὴν ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει παράστασιν τῆς θαλάσσης δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συλλάβῃ ὁ τεχνίτης ἐξ αὐτοῦ τοῦ κυματισμοῦ τῆς θαλάσσης. Ὅστις εἶδὲ ποτε κύμα ταχὺ θραυόμενον ὀρητικὸν ἐπὶ τῆς λείας ἄμμου τοῦ αἰγιαλοῦ, θὰ ἀναπολήσῃ ὅτι ἡ ἀφρώδης τοῦ κύματος κορυφὴ ἐλίσσεται περὶ ἑαυτὴν ὡς σπείρα καὶ συντρίβεται. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὁσάκις τὰ κύματα ρήγνυνται καὶ ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἂν καὶ εἰς μικρότερον βαθμόν. Τὸ τοιοῦτον φαινόμενον ἠδύνατο νὰ γενήσῃ εἰς τὸν τεχνίτην τὴν ἰδέαν ὅπως παραστήσῃ τὴν κυματώδη θάλασσαν διὰ συνεχῶν σπειρῶν συνδεδεμένων δι' ἐφαπτομένων, ἡμιφυσικῶς καὶ ἡμι-κοσμηματικῶς.

Τέλος γενικῶς ὡς πρὸς τὰς πειρατικὰς προσβολὰς σημειωτέον ὅτι ἡ Κεφαλληνία διὰ τὴν θέσιν καὶ τὸ πολυσχιδὲς τῶν παραλίων ὑπέστη τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῆς πειρατείας. Πολλοὶ τοπωνυμῖαι ἔσχον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπι-

δρομῶν<sup>1</sup>, παραδόσεων δὲ περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων βρίθει ἡ νήσος καὶ χωρία ὁλόκληρα ἠρημώθησαν ἢ ἐγκατελείφθησαν. Ἐν τούτων, Ἅγιον Στέφανον, ἀναφέρει ὁ Τσιτσέλης ἐν τῇ Κατωγῇ· ἐν δὲ τῇ Ἀνωγῇ ἀναφέρει δύο «πόλεις» ὡς ὑπὸ τῶν πειρατῶν καταστραφείσας ἢ παράδοσις<sup>2</sup>. Εἶναι δύο παράκτιοι θέσεις, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Κερασσίας.

Μόλις ἡγγέλλετο πειρατικὴ ἐπιδρομὴ οἱ κάτοικοι καταλείποντες τὰ πάντα κατέφευγον εἰς τὰ φρούρια, ὅπου ὑπῆρχον, ἢ εἰς δυσπρόσιτους ἐρημίας. Διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν εἶχον καταφυγίον ἔπασχον τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν πειρατῶν οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ἑρίσου, δι' ὃ ἐξήτησαν παρὰ τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας ὅπως ἐπιτραπῇ ἡ κτίσις φρουρίου, οὕτω δ' ἐκτίσθη τὸ κάστρον τῆς Ἀσσοῦ.

Κατὰ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ὡς ὁδηγοὶ ἐχρησίμευον ἐντόπιοι τινες ἔλεεινοί, διότι τοιαῦτα καθάρματα δὲν λείπουν ἀπὸ πᾶσαν κοινωνίαν πάσης ἐποχῆς. Οὗτοι ὠδήγουν τοὺς ἀποβιβάζομένους ληστὰς πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχε καλὴ λεία. Συνέβαιεν ὅμως ἐνίοτε καὶ τὸ ἐξῆς: Γενναῖοι δῆλα δὴ Κεφαλλῆνες εἶτε καὶ ξένοι καπετάνιοι τυχαίως ἢ ἐπίτηδες ναυλοχοῦντες κατὰ τοὺς ὁρίσκους τῶν παραλίων, μόλις ἡγγέλλετο ἡ ἐμφάνισις σκάφους πειρατικοῦ ἀνήγοντο εἰς τὸ πέλαγος καὶ εἶτε ἔτρεπον εἰς φυγὴν εἶτε πολλὰκις προφθάνοντες ἐξωλόθρευον τοὺς μυσταροὺς ἄρπαγας κουρσάρους.

Ἐσώθησαν καὶ γραπτὰ μνημεῖα τοιούτων συμβάντων τῆς ἐποχῆς τῆς πειρατείας. Δύο τῶν σημειωμάτων τούτων, ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ παλαιότερου κώδικος τοῦ ναοῦ Ἐδαγγελιστρίας τῆς Πεσάδας ἐδημοσίευσεν ὁ Τσιτσέλης (Σύμμικτα σελ. 313 - 4). Τὸ πρῶτον φέρει χρονολογίαν κατὰ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα μεταγενεστέραν τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ: «1727 Ἰουνίου 18... ἦλθε μία γαλιότα Μπαρμπαρέζικη... εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Σισίων... Ἐπῆρνε πρᾶγμα ἄπειρον, ἐγύμνωσαν τὴν ἁγίαν εἰκόνα καὶ ἐπῆραν τὸ ἀσῆμι, μὰ τὴν εἰκόνα δὲν τὴν ἔβλαψαν τίποτε. Ἦτο Ραῖζης ὁ κατηραμένος ὁ Στραβοσπύρος ὁ Ἀρνιγάδος ἀπὸ τοῦ Ἀηξοῦρι».

Τὸ ἕτερον σημείωμα κρίνομεν καλὸν νὰ ἀνα-

<sup>1</sup> Ἡ παράστασις τῆς θαλάσσης καθ' ὅλον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῇ θὰ ἀποτελέσῃ τὸ θέμα ἰδιαιτέρας ἡμῶν μελέτης, δόντος εὐγενῶς τὴν πρώτην κατεύθυνσιν τοῦ ἐν τῷ Μουσείῳ ἐφόρου κ. Γ. Οἰκονόμου. Τοῦτο μόνον σημειούμεθα ἐνταῦθα, ὅτι ἡ παρουσία ἰχθύος πρὸς ὑποδήλωσιν ὕδατος ἐν γένει, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν τοῦτο παρίσταται τελειότερον ἢ ἀτελέστερον, ἀποτελεῖ σχεδὸν κανόνα καθ' ὅλας τὰς περιόδους τῆς τέχνης. Ὁ ἰχθύς εὐρίσκεται εἰς τὰ ἔργα τῆς παλαιᾶς χαλκῆς ἐποχῆς, εξακολουθεῖ ὑστερον καθ' ὅλας τὰς περιόδους μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς νὰ συμβολίζῃ τὸ ὕδωρ, ζωγραφεῖται δ' ἵνα δηλώσῃ καλύτερον τὴν θάλασσαν καὶ εἰς Βυζαντινὰς εἰκόνας τοῦ 18ου αἰῶνος.

<sup>1</sup> Ἴδε Τσιτσέλην, Σύμμικτα σελ. 912.

<sup>2</sup> Ὁ λαὸς καλεῖ τοὺς πειρατὰς Ἀλιτζερίνους (Ἀλγερία) καὶ Μπαρμπαρέζους (Βερβερία)· νῦν δ' εἶτι ἡ χειρὶς κατὰ μεταξὺ τῶν γυναικῶν ἐν τοῖς χωρίοις εἶναι «στὴν Μπαρμπαριά νὰ καταντήσῃ», διότι τῶν αἰχμαλωτιζομένων γυναικῶν ἡ τύχη ἦν μάλιστα φρικώδης. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ εἰκόνι βλέπομεν τοὺς ἀνδρας μαχομένους, ἀλλὰ τὰς γυναῖκας οἰπτομένας εἰς τὴν θάλασσαν, διότι ὁ πνιγμὸς ἦτο προτιμότερος τῆς αἰχμαλωσίας παρὰ τῶν θαλασσίων ἐκείνων δαιμόνων.

δημοσιεύσωμεν ὁλόκληρον ὡς τὴν ἀρίστην παραστατικὴν περιγραφὴν πειρατικῆς συμπλοκῆς, οἷα καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ εἰκόνι εἰκονίζεται:<sup>1</sup>

«1731. Εἰς τὰς 11 Ἰουλίου ἡμέρα Κυριακὴ εὐρισκόμενος ὁ εὐγενικὸς καὶ γενναῖος καὶ θαυμαστός καὶ ἀνδρειωμένος ψυχῇ τε καὶ σώματι σινιὸρ μαντζόρος ὀνόματι σ. Μᾶρκος Πλατηκάδης (·)<sup>2</sup> εὐρισκόμενος εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον εἰς τὴ Σκάλα ἀποταποβραδὶς τοῦ συμβάντος, ὅπου ἐσυντρίφενε πέντε ἕξ καΐκια καὶ τὰ ἔφερε πέραθε, ἀπάνου στὸ ξημέρωμα ἓνα Κορφιάτικο ἐσηκώθη διὰ τοὺς Κορφούς καὶ φθάνοντας εἰς τὸν κόβο τοῦ Κίστρου ἔβλεπε δύο ἀρματωμένα καὶ ἐκατεβαίνανε καὶ εὐθὺς ἐγύρισε καὶ ἔδωκε λόγον εἰς ἐκεῖνον νὰ τὸν ἀκολουθήσουνε, ἔτσι δὲν ἔφθασαν νὰ ἐτοιμασθῶν καὶ ἔφθασαν καὶ οἱ δύο Τούρκικες γαλιότες φοβερές, ὡς ἓνα μίλι περισσότερο τὲς ἄφησε καὶ ἐπῆραν διὰ νὰ τοὺς πάρῃ τὰ σοβράνα νὰ μὴν ἔχουν τὸν τόπου τῆς στερεῆς καὶ ἔτσι ὥρμησε κατεπάνω τοὺς με φωνὲς καὶ ἀλαλαγμοὶ τόσο τὸ ἀνδρεῖο του στράτευμα, ὅπου ἦταν μία γαλιότα ὡσάν καὶ ἄλλα μικρὰ καΐκια ὅπου ἀκολουθοῦσαν καὶ φθάνοντας μιὰ Θεοῦ βοηθοῦντος σύμψυχα τὰ ἐπνίξε καὶ δὲν ἐγλύτωσε κανεὶς, μόνο τοὺς ἐμαγγέλειψε εἰς τὸ πέλαγος ὡς τὸν πάλαι Φαραῶ καὶ ἔτσι ἄφησε δέκα σκλαβούνους σὲ δαῦτα καὶ ὥρμησε καὶ κατὰ τῆς ἄλλης ὡς ἐμάθαμε. Ἐβγαλε καὶ ἐκολατσίανε καὶ ἔπιανε μιὰ βολὰ καὶ ἔτσι λέγει, παιδιὰ καὶ ἀδελφία σήμερα ἐγεννηθήκαμε καὶ σήμερα θὰ πεθάνουμε καὶ πολλοὶ ὅπου ἔκυ-

τάζανε εἶπανε ὅτι σὰν ἀέρας ἐχύθη ἡ γαλιότα καὶ ἐκαταπλάκωσε τὴν ἄλλην. Ἐτσι ἐπροσκύνησε τὴν Παναγίαν ὅπου εἶναι ἀντικρὺ τῶν Σισίων καὶ ἔλεγε Παναγία μου, ἀγιουτάρισέ μας σήμερα νὰ κάνουμε τὴν ἐκδίκησιν εἰς τοὺς ἀθέους τοὺς ἀγαρηνοὺς ὅπου ἐκάμαν εἰς τὸ μοναστήρι σου. Καὶ φθάνοντας τὴν μισοκάναλα Σκινάρι καὶ Σίσια τοὺς ἔδωκε τὸν πόλεμο καὶ ἐπολέμα με δαυτοὺς ὡς ὥρας τέσσαρας καὶ με τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας ἀφάνισε καὶ αὐτὴν κατὰ κράτος διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας μαγγελεύοντας καὶ αὐτοὺς ὅλους παρέξ ἓνα παιδί ὅπου ἐκράτησε».

Τῇ ἀληθείᾳ ἔχων τις ὑπ' ὧσιν τὴν ἀπλοικὴν αὐτὴν περιγραφὴν καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸ σχεδιάσμα τῆς εἰκόνος, νομίζει ὅτι βλέπει καὶ ἀκούει πρὸ αὐτοῦ φωνὰς καὶ ἐπικλήσεις, παροτρύνσεις καὶ βλασφημίας τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων, προσπαθοῦντας τοὺς μὲν νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὸ πλοῖον τῶν δέ, ἐκκενοῦντας τὰ τρομπόνια τῶν κατ' ἀλλήλων ἀπὸ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως, συνωθουμένους εἰς τὰ ἄκρα τῶν καταστρωμάτων καὶ πλήσσοντας ἀλλήλους μετὰ τὰ ναύμαχα δόρατα καὶ τὰ πελώριά των ξίφη!

Τοιαύτης λοιπὸν φύσεως συμπλοκῇ ἱστορεῖ καὶ τὸ σχεδιάσμα τῆς ἡμετέρας εἰκόνος. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπέτρεψε νὰ γνωρίσωμεν λεπτομερῶς τὸ συμβὰν καὶ τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης, περὶ ἧς τοσοῦτον μόνον συμπεραίνουμεν, ὅτι ἐσώθη ὁ ἀναθέτης. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτη οὕσα ἡ εἰκὼν διδάσκει πολλὰ πράγματα ἡμᾶς καὶ παρουσιάζει ἐν ἀπὸ τὰ τραγικὰ συμβάντα χαλεπῆς διὰ τὸ γένος ἐποχῆς, συμβάντα ἅτινα συνήθως παρέρχεται ἀπαράτηρητα ἡ ἱστορία.

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

<sup>1</sup> Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὰ Σύμμικτα τοῦ Τσιτσέλη, βιβλίον ἥδη μὴ προσιτὸν εἰς πάντας καὶ δυσῆρτον, δι' ὃ ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἀναδημοσιευθῇ ἐνταῦθα.

<sup>2</sup> Ἰσως γραπτὸν Πλατυκάδης.

#### ΥΠΗΡΕΣΙΑΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ἡ ὑπηρεσία τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καταρτίζει συστηματικὸν *Εὐρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, διαλαμβάνον συντόμως καὶ μεθοδικῶς τὴν ἱστορίαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν περὶ τῶν μνημείων τούτων βιβλιογραφίαν. Ἡ δημοσίευσίς τούτου ἄρχεται ἀπὸ προσεχοῦς Δελτίου ἐν τῷ Παραρτήματι αὐτοῦ, θ' ἀκολουθῇ δὲ ἰδίαν σελίδωσιν, ἵνα ἐκ τῶν δημοσιευμένων τμημάτων ἀπαρτισθῇ βαθμηδὸν ὁλόκληρον σῶμα, διηρημένον εἰς δύο τόμους, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος θὰ περιέχῃ τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος (Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Θεσ-

σαλίας, Πελοποννήσου καὶ νήσων: Ἰονίων, Κυκλάδων, Εὐβοίας καὶ Σποράδων), ὁ δὲ δεύτερος τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς νέας Ἑλλάδος (Ἡπείρου, Μακεδονίας, Θράκης, Κρήτης καὶ νήσων ἀρχιπελάγους). Πλὴν τῶν ἰδίων ἡμῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ ἡμετέρων καὶ ξένων γενομένων μελετῶν περὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος πολὺ συνέβαλε πρὸς καταρτισμὸν τοῦ Εὐρετηρίου τούτου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν ἐκδοθεῖσα Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Μέσης καὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως μετὰ καταλλήλων οδηγιῶν (ἥτοι ἐρμηνείας τῶν ὄρων πρὸς περιγραφὴν τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων, συνοδευομένης ὑπὸ σχεδίων καὶ κατόψεων τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων τῶν Ναῶν, τῆς τοιχοδο-



μίας των, τῶν μερῶν αὐτῶν κλπ.) καὶ Πινάκων μετὰ συντόμων ἐρωτήσεων καὶ ὑποδείγματος ἀπαντήσεων. Μέχρι τοῦδε κατέφθασαν ἀπαντήσεις ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος<sup>1</sup>, ἀπαρτίζεται δὲ ἤδη Κατάλογος μνημείων *κοσμικῶν* (Κάστρων, Πύργων, οἰκιῶν, γεφυρῶν καὶ κρηνῶν) καὶ *θρησκευτικῶν* (Ναῶν, Μονῶν, Τζαμιῶν, τεκέδων καὶ νεκροταφείων), ἅτινα, συμπληρούμενα ὁλοῦν εἴτε διὰ μεταβάσεως ἡμῶν πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν σπουδαιοτέρων εἴτε διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀπαντήσεων πρὸς τὰς γενομένας περὶ τῶν μνημείων τούτων ἐργασίας, μέλλουσι νὰ ἐκδοθῶσι πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας Δελτίῳ.

Ἐτέρα ἐνέργεια τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων εἶνε ὁ καταρτισμὸς Καταλόγων: τῶν κειμηλίων τῶν Μονῶν, τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν καὶ τῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀρχαιοπωλῶν ἀντικειμένων ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως, παλαιοτέρων τοῦ ἔτους 1830, συμφώνως τῷ Νόμῳ 2447 (ἄρθρ. 18 § 3) καὶ τῷ Νόμῳ 2674 (ἄρθρ. 7) περὶ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Μέχρι τοῦδε κατηρτίσθησαν οἱ ἐξῆς Κατάλογοι.

#### Α. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

Κατεγράφησαν τὰ κειμήλια τῶν Μονῶν:

α') *Μεγάλου Σπηλαίου* (175 ἐν ὅλῳ ἀντικείμενα, ἥτοι 28 λειψανοθήκαι, 20 ξυλόγλυπτοι σταυροὶ μετ' ἀργυρῶν ἐπενδύσεων, 12 Εὐαγγέλια, ὧν τὰ καλύμματα εἶνε ἀργυρᾶ μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, 40 λειτουργικὰ σκευή, 69 τεμάχια ἱερατικῶν ἁμφίων καὶ 6 εἰκόνες).

β') *Μονῆς Λαύρας* (24, ἐξ ὧν 15 ἁμφια, 2 λειψανοθήκαι καὶ 7 ξυλόγλυπτοι σταυροὶ).

γ') *Μονῆς Ὁσίου Δουκά* παρὰ τὴν Λεβάνειαν (82, ἐξ ὧν 24 σταυροὶ, 45 τεμάχια ἁμφίων καὶ 13 λειτουργικὰ σκευή).

δ') *Μονῆς Ἀγάθωνος* παρὰ τὴν Ὑπάτην (12, ἐξ ὧν 2 σταυροὶ, 8 λειψανοθήκαι, 2 τεμάχια ἁμφίων).

ε') *Μονῆς Προδρόμου* παρὰ τὴν Δεσφίναν (8, ἐξ ὧν 2 σταυροὶ, 2 Εὐαγγέλια καὶ 4 λειτουργικὰ σκευή).

<sup>1</sup> Αἱ πλείους τῶν ἀπαντήσεων τῶν δημοδιδασκάλων κυρίως τοῦ Κράτους εἶνε ἀξιολογώταται, συμφώνως δὲ πρὸς αὐτὰς κατηρτίσθησαν ἤδη ὁλόκληροι σειραὶ, ἥτοι 1. *Ἐπιγραφαὶ μεσαιωνικῶν μνημείων*, 2. *Παραδόσεις περὶ αὐτῶν*, καὶ 3. *Ὀνόματα Ζωγράφων καὶ Γλυπτῶν*. Τινὲς μάλιστα τῶν δημοδιδασκάλων ὑπέβαλον καὶ ἰδίᾳ μελέτας περὶ τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τοῦ τόπου των, ὧν ἡ δημοσίευσίς γενήσεται ἐν καιρῷ.

ς') *Μονῆς Πεντέλης* (47, ἐξ ὧν 38 εἰκόνες, 3 τεμάχια ἁμφίων καὶ 6 λειτουργικὰ σκευή).

ζ') *Μονῆς Φανερωμένης* Σαλαμίνος (45, ἐξ ὧν 30 εἰκόνες, 8 λειψανοθήκαι, 5 λειτουργικὰ σκευή καὶ 2 σταυροὶ).

η') *Μονῆς Κοιμήσεως* Αἰγίνης (16, ἐξ ὧν 6 σταυροὶ, 4 λειψανοθήκαι, 4 εἰκόνες, 1 λειτουργικὸν σκεῦος καὶ 1 ἁμφιον).

θ') *Μονῶν Μετεώρων*, ἥτοι

1) *Μονῆς Μεταμορφώσεως* (185, ἐξ ὧν 116 εἰκόνες, 31 λειψανοθήκαι, 19 σταυροὶ, 8 ἁμφια, 7 λειτουργικὰ σκευή καὶ 4 Εὐαγγέλια).

2) *Μονῆς Βαρλαάμ* (102, ἐξ ὧν 44 εἰκόνες, 14 λειψανοθήκαι, 21 σταυροὶ, 3 ἁμφια καὶ 20 λειτουργικὰ σκευή).

3) *Μονῆς Ἀγ. Τριάδος* (44, ἐξ ὧν 4 εἰκόνες, 19 λειψανοθήκαι, 8 σταυροὶ καὶ 13 λειτουργικὰ σκευή).

4) *Μονῆς Ἀγίου Στεφάνου* (68, ἐξ ὧν 32 εἰκόνες, 12 λειψανοθήκαι, 13 σταυροὶ, 7 λειτουργικὰ σκευή, 2 ἁμφια καὶ 2 Εὐαγγέλια).

5) *Μονῆς Ρουσάνης* (7 εἰκόνες).

ι') *Μονῆς Δουσίκου* (79, ἐξ ὧν 29 εἰκόνες, 34 σταυροὶ, 10 λειψανοθήκαι, 3 λ. σκευή, 2 ἁμφια καὶ 1 Εὐαγγέλιον).

ια') *Μητροπόλεως Καλαμπάκας* (18 εἰκ.).

Τῶν κειμηλίων τῶν 20 Μονῶν τοῦ Ἀθῶ (Ἀγίου Ὄρους) ἐγένετο κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1920 καταγραφή, ἥτις ὅμως, ἔνεκα τῶν ὕρων ὑφ' οὓς διατελοῦσιν αἱ Μοναὶ αὗται, δὲν κατορθώθη νὰ γίνη συστηματικὴ ἐπειράτῃ μόνον ἢ φωτογραφίῃς τῶν σπουδαιοτέρων κειμηλίων τῶν Μονῶν, ἅτινα καὶ ἐκδοθήσονται προσεχῶς εἰς ἴδιον ἔργον. Ἡ καταλογράφησις τῶν κειμηλίων τῶν λοιπῶν Μονῶν τοῦ Κράτους συνεχίζεται. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι δὲν καταγράφονται πάντα τ' ἀντικείμενα τὰ εἰρισκόμενα εἰς τὰ Σκευοφυλάκια καὶ τὰ Καθολικά τῶν Μονῶν, ἀλλὰ μόνον ὅσα κρίνει ἡ ὑπηρεσία ἡμῶν ὡς ἐνέχοντα ἀρχαιολογικὴν, ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν ὁποίων συνεπάγεται τὰς καθοριζομένας ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Νόμου ποινάς διὸ καὶ ἀντίγραφα τῶν Καταλόγων τούτων ἀποστέλλονται εἰς Ἐγουμενοσυμβουλίαν τῶν Μονῶν.

#### Β. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΦΟΡΗΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1830 ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΧΕΙΡΑΣ ΙΔΙΩΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΠΩΛΩΝ

α') *Ἰδιωτικαὶ συλλογαί*. Ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν κατεγράφησαν μέχρι τοῦδε:

1. Ἡ συλλογὴ Κολλυβά (νῦν συλλογὴ Λοβέρδου), ἀποτελουμένη ἐκ 288 φορητῶν εἰκόνων.

2. Ἡ συλλογὴ Δ. Παμπούκη, ἀποτελουμένη ἐξ 77 φορητῶν εἰκόνων.

3. Ἡ συλλογὴ Γ. Μακκά, ἐκ 17 εἰκόνων.

4. Ἡ συλλογὴ Κανταντζόγλου, ἐξ 6 εἰκόνων.

5. Ἡ συλλογὴ τοῦ ἀρχαιοπώλου Α. Κύτικα, διάφορος τῆς συλλογῆς τοῦ Καταστήματος αὐτοῦ καὶ ὡς ἰδιωτικὴ χαρακτηρισθεῖσα, ἀποτελουμένη ἐξ 109 εἰκόνων.

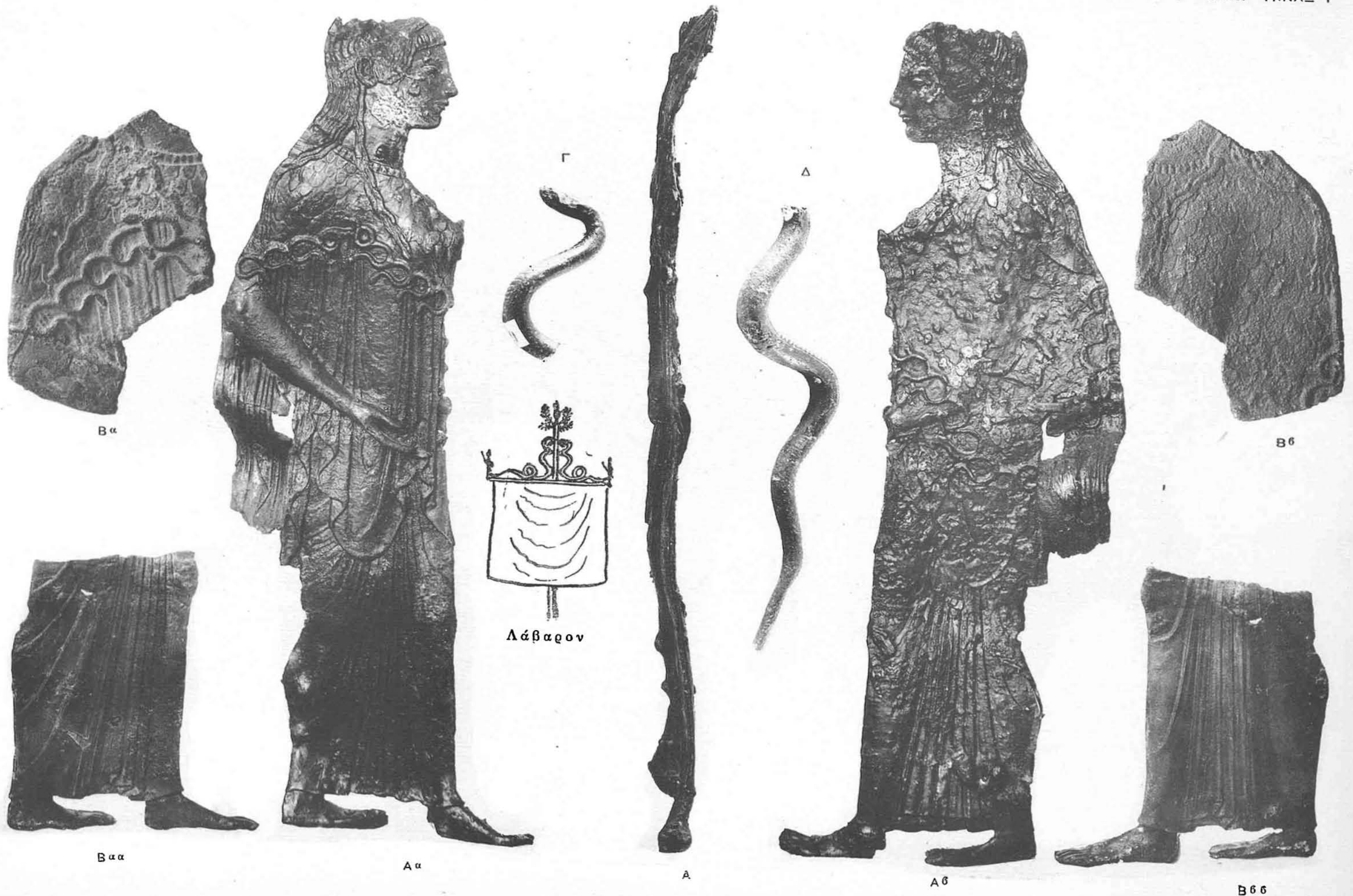
6') *Εἰκόνες ἀρχαιοπωλῶν*. Κατεγράφησαν αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἐν τῇ Ἀγορᾷ πρὸς πώλησιν ἐκτεθειμένων εἰκόνων, συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον 2674, ἥτοι τῶν ἀρχαιοπωλῶν: Α. Κύτικα (75 εἰκόνες), Κ. Χριστοδούλου (79), Ι. Ἀσκητοπούλου (131), Θ. Θεοφίλη (27), Β. Ἀλεξοπούλου (44), Γ. Πολυχρονοπούλου (43), Ἡλ.

Βλάχου (24), Ζουμπουλάκη - Χριστοδούλου (31) καὶ Δ. Μητσοπούλου (6)<sup>1</sup>. Οἱ κατάλογοι τῶν εἰκόνων τούτων διεβιβάσθησαν ἤδη εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, ἵνα τοῦτο συμφώνως τῷ 5 ἄρθρῳ τοῦ Νόμου 2674, ἐνεργήσῃ τὴν δαπάναις τοῦ Κράτους ἀγορὰν πρὸς πλουτισμὸν τοῦ Μουσείου.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

<sup>1</sup> Ἡ καταγραφὴ κειμηλίων Μονῶν καὶ εἰκόνων ἰδιωτικῶν συλλογῶν καὶ ἀρχαιοπωλῶν ἐγένετο κατὰ καθορισμένον ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Γ. Σωτηρίου σύστημα, ἐκτελεσθὲν ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἐφορείας ἥτοι τοῦ Ἐφόρου καὶ τῶν δύο ἐπιμελητῶν Ν. Κοτζιά καὶ Α. Ξυγγοπούλου.





ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΟΥ ΛΑΒΑΡΟΥ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Τιμὴ ἐκάστου τόμου τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου  
μετὰ τοῦ Παραρτήματος . . . . . δραχμαὶ 40.